

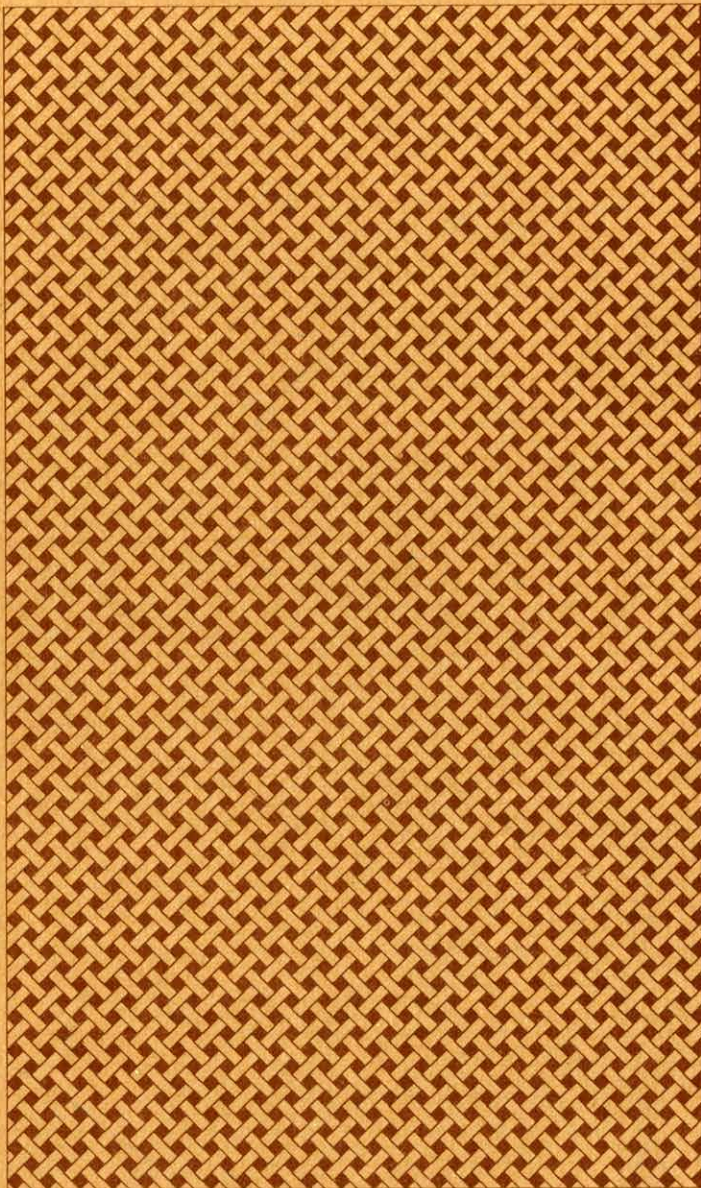
P 365 (2)

Szakkönyvtár P 365

FIGYELO

KÖNYVTÁRI

ÚJ
FOLYAM

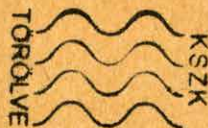
1994
3

A tartalomból:

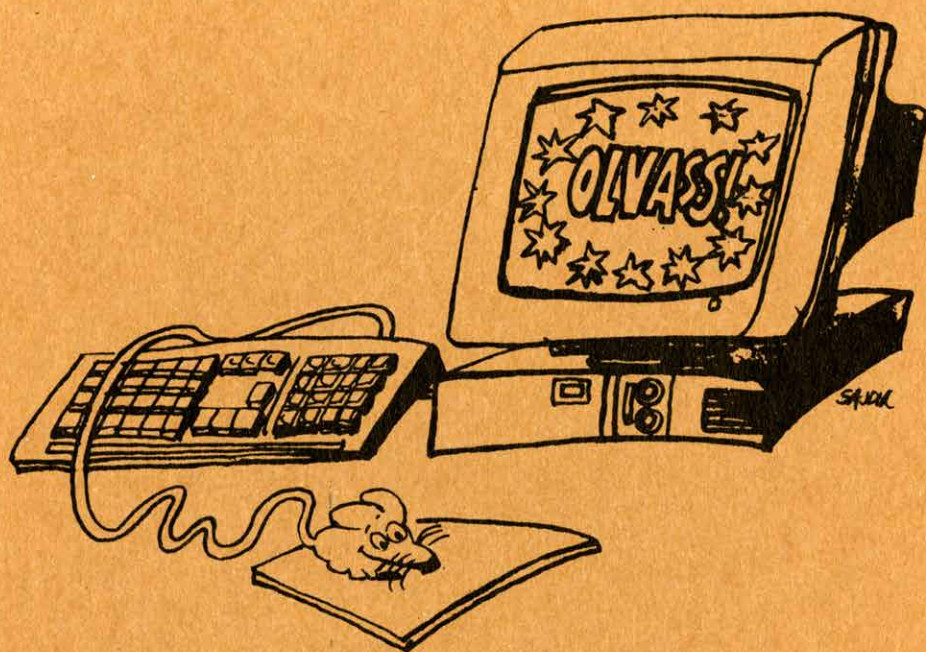
Szakmai koncepció az OSZK vezetésére

Periodika Kör

Oracle Libraries – integrált könyvtári rendszer

Közig A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

HOGY KÉZNÉL LEGYEN EURÓPA!

Naprakész eligazodás
könyvek, folyóiratok és CD lemezek segítségével

EURO INFO SERVICE – MAGYARORSZÁG

az Európai Közösségek és az OECD
hivatalos magyarországi ügynöksége

Valamennyi kiadvány, köztük az EK Hivatalos Lapja
és az EK Bizottság Bulletinje beszerezhető ill. megrendelhető
az EURO INFO SERVICE – MAGYARORSZÁG-nál

levélcím: 1464 Budapest, Pf. 1271

tel/fax: 111-6061

111-6216

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

ÚJ FOLYAM
4. (40.) ÉVFOLYAM
1994. 3. SZÁM

Főszerkesztő:

Kovács Lászlóné

Főszerkesztő-helyettes:

Kovács Katalin

Szerkesztők:

Hegyközi Ilona

(Külföldi folyóirat-figyelő)

Kovács Katalin

(Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle)

Novák István

(Külföldi folyóirat-figyelő)

Műszaki szerkesztő:

Posta Éva

Szerkesztőség:

OSZK KMK

Budapest I. Budavári Palota

F épület 1827

Telefon: 175-0686, 175-7533/517

Telefax: 202-0804

E-mail: h2244Kon@ella.hu

Megjelenik:

Negyedévenként

Ára: 180.- Ft

Éves előfizetési díj: 700.- Ft

Számonként is megrendelhető.

Terjeszti: az OSZK KMK

Könyvtártudományi Szakkönyvtár

Előfizethető: a szerkesztőség címén

Kiadja:

az Országos Széchényi Könyvtár

Felelős kiadó: Poprády Géza

**Nyomták az Országos Széchényi Könyvtár
nyomdájában**

Felelős vezető Burány Tamás

Megjelent: 18,5 ív terjedelemben

Munkaszám: 94/272

HU ISSN 0023-3773

INDEX 26408

*A lapban olvasható írások szerzőik véleményét tükrözik;
nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.*

Lapunkat az alábbi referáló lapok dokumentálják:

DOBI Dokumentationsdienst Bibliothekswesen

Referativnyj Žurnal. Informatika

Informatics Abstracts

HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts)

Index

LISA (Library and Information Science Abstracts)

Przełąd Biblioteczny

Sciences de l'information documentation

Tartalom

Könyv. kör (Eger)

Abstracts	348
Az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatói állásának elnyerése esetén megvalósítandó szakmai koncepció POPRÁDY Géza	351
Megkezdte munkáját a Periodika Kör BILLÉDI Ferencné	359
Az automatizált kurrens sajtóbibliográfia és szolgáltatása NAGY Zsoltné	361
Bemutatjuk az Oracle Libraries integrált könyvtári rendszert VAJDA Mária	368
A könyvpiac változásai Magyarországon LÓRINCZ Judit	374
Közigazgatási könyvtár az egri Megyeházán SZECSKÓ Károlyné	378
A Veszprém Megyei Önkormányzati Hivatal Jogi és Közigazgatási Szakkönyvtára JURICS Imréné	383

Könyv. kör
Veszprém Megyei (Veszprém)

Kitekintés

Magyar könyvtárak és könyvtárosok Romániában KISS Jenő	391
A francia könyvtárak alapokmánya (Ford. Kovács Emőke, Fogarassy Miklós)	393
Az információ mérése HAYES, Robert M. (Töm.: Fülöp Géza)	398
A magyar-holland könyvtári szimpózium előadásai 3. A könyvtáros társadalmi státusza BRUYNS, Ruud (Ford.: Orbán Éva)	404
LiteROM, az amszterdami Városi Könyvtár és az NBLC egyedülálló programja POELL, Pierre (Ford.: Orbán Éva)	410
„Követelőző professzor” és a pénz kisördöge, avagy a könyvtárosok dilemmái WATERS, Graham (Ford.: Billédi Ferencné)	415
Az értelmiség árulása, avagy mi a valódi szándéka a könyvtárak és a könyvek ellenségeinek? GORMAN, Michael (Ford.: Novák István)	419

Könyvszemle

Képi információ TÓSZEGI Zsuzsanna (Ism.: Fülöp Géza)	424
Tények és lázalmok: két konferencia a jövő könyvtáráról. Megváltoztatják-e a szakértő rendszerek és a mesterséges értelem a jövő könyvtárát? Artificial intelligence and expert systems (Ed. by F. W. Lancaster) (Ism.: Koltay Tibor)	426
Opportunity 2000: understanding and serving users in an electronic library (Ed. by E. A. Helal) (Ism.: Koltay Tibor)	431
Információ és kultúra - szíami ikrek vagy két külön világ? Informationspolitik als Kulturpolitik. Beiträge einer internationale Konferenz Königswinter/Bonn, 1992. (Hrsg. Heiner Schnell) (Ism.: Szabó Észter)	435

Stratégiai marketing - könyvtárosoknak
Strategic marketing for libraries. A handbook
WOOD, Elizabeth J.
(Ism.: Szabó Eszter)

438

Külföldi folyóirat-figyelő

Könyvtár- és információtudomány	441
Könyvtár- és tájékoztatásügy	442
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények	455
Munkafolyamatok és szolgáltatások	464
Tájékoztatási rendszerek	479
Vezetés, irányítás	483
Felhasználók és használat	489
Információelőállítás, -megjelenítés, -terjesztés	492
Könyvtárgépesítés, könyvtárépület	494
Kapcsolódó területek	495

**A számot szerkesztette: Kovács Katalin
és Novák István**

A szám szerzői, közreműködői: BÁTONYI Viola (OSZK), BERKE Barnabásné (OSZK), BILLÉDI Ferencné (szaktanácsadó), BRUYNS, Ruud (School for Library and Information Studies, Amsterdam), FAZOKAS Eszter (OSZK KMK), FOGARASSY Miklós (OSZK KMK), FUTALA Tibor (ny. könyvtárigazgató), FÜLÖP Géza (informatikus szakíró, Marosvásárhely), GORMAN, Michael (California State University, Fresno), HAYES, Robert M. (Graduate School of Library and Information Sciences, University of California, Los Angeles), HEGYKÖZI Ilona (OSZK KMK), JURICS Imréné (Megyei Önkormányzati Hivatal Jogi és Közigazgatási Szakkönyvtára, Veszprém), KATSÁNYI Sándor (FSZEK), KISS Jenő (Megyei Könyvtár, Sepsiszentgyörgy), KOLTAY Tibor (Gödöllői Agrártudományi Egyetem Központi könyvtára), KOVÁCS Katalin (OSZK KMK), KOVÁCS Emőke (OSZK KMK), LÓRINCZ Judit (OSZK KMK), MOHOR Jenő (ELTE BTK, Központi Könyvtár), NAGY Zsoltné (OSZK), NOVÁK István (OSZK KMK), ORBÁN Éva (OSZK KMK), PAPPNÉ FARKAS Klára (Európa Tanács Információs Központja, Bp.), POELL, Pierre (NBLC, the Hague), POPRÁDY Géza (OSZK), SZABÓ Eszter (Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár, Debrecen), SZÉCSKÓ Károlyné (Bródy Sándor Megyei Könyvtár, Eger), VAJDA Mária (IQSOFT Rt., Bp.), WATERS, Graham (Swets és Zeitlinger GmbH, Frankfurt a.m.).

ABSTRACTS

Professional policy to be followed in case of being nominated to director general of the National Széchényi Library

POPRÁDY Géza

Géza Poprády was appointed director general of the national library in May 1994. The article is the programme of the new director general representing technocratic managerial views. Tasks are categorized as professional and organizational ones, technical issues and short, medium and long term objectives. So far as acquisition is concerned, he would solve the problems of the legal deposit service by new legal regulations including the reduction of the number of copies, tax reduction, and sanctioning. With regard to the occurrence of new media (such as electronic journals, etc.) he finds the renewal of acquisition necessary for the National Széchényi Library. The coordination of acquisition would be the task of an acquisition council. The protection of the collection of the National Széchényi Library is important, and has to be carried out without limiting the provision for users. He intends to reduce problems by reproduction, the modernization of air conditioning in the stacks, and by designing new underground stores. Minor rationalizations are also planned with respect to the Hungarian National Bibliography and the bibliographic control of Hungarica materials. From among central services, the issues related to the union catalogue of books and to interlibrary lending are emphasized. The present union catalogue of books in card form will be turned into a database available on-line. Interlending would be enhanced by the computerized registration of queries, and by utilizing e-mail and telefax. In the field of computerization the installation of the acquisition and lending modules, and the involvement of special collections are the major tasks. The professional support to the cultural administration would be provided by the Centre for Library Science and Methodology after minor reorganization. He finds only some small changes necessary on the organizational level. (pp. 351-358)

The Periodicals Group started to work

BILLÉDI Ferencné

Following foreign examples (such as the vast projects related to the development of the handling of periodicals in libraries initiated by the Serials Section of IFLA, and the European Association of Serials' Societies being organized these days, etc.) it occurred that a similar organization would be necessary in Hungary, too. In November 1993 Hungarian library experts subscribed to the plans, and the Library of the Budapest Technical University assumed the task of coordinating the organization. Activities started in April 1994 with the meeting entitled "Periodicals : current issues". The contributions of Zsoltné Nagy and Graham Waters included in our present issue were also prepared for this event. (pp. 359-360)

The automated current periodicals bibliography and its services

NAGY Zsoltné

The National Széchényi Library ventured to prepare a bibliography of current periodicals on regular basis first in 1976 when *Kurrens Időszaki Kiadványok* (Current Serials) was started. *Magyar Nemzeti Bibliográfia. Időszaki Kiadványok Bibliográfiája* (Hungarian National Bibliography. Bibliography of Serials) had been published annually since 1981, then biannually after 1986. Due to the lack of software capable of the preparation of the national bibliography of periodicals, the registration of data was solved by a Micro-ISIS based software developed at the National Széchényi Library creating the *Magyar Periodika Adatbázis* (Hungarian Periodical Database). The database is available on-line as an element of a network today. The database contains the records of periodicals issued in Hungary, received by the national library as legal deposits. The content of the database, the search options, the records derivable from the database, and the services based on the HPD are summarized in the study. (pp. 361-367)

The Oracle Libraries integrated library system is introduced

VAJDA Mária

IQSOFT, an Austro-Hungarian joint venture founded in 1990, has become the exclusive distributor of the English Oracle Libraries. The integrated system was developed by Fretwell-Downing, and is distributed by Oracle UK. The present 5.1 version covers all the traditional library functions, and is capable of performing a number of individual tasks. The system has the great advantage of being independent of hardware, and it may be used both in centralized and in shared processing environment. It is available in multimedia OPAC MS Windows version. (pp. 368-373)

Changes of the book market in Hungary

LŐRINCZ Judit

Market economy develops slowly in former socialist countries due to the lack of capital, and the backwardness of infrastructure. The book market has also changed considerably in Hungary since the transition, 1990. Beside official and occasional publishers small workshops also appeared, and alternative (street) book trade started. The scale of this alternative form of distribution is impossible to estimate due to the lack of statistical data. Bread-and-butter worries pushed book purchase down to the bottom of the structure of the consumption of the average citizen. The publishing of fiction and non-fiction has increased since 1988, while that of scientific and special books has decreased. In 1990 the number of domestic and foreign Hungarian publishers, editors, printing houses, and distributors amounted to about 2000 all together. Books in Print was started in 1993 surveying commercially available books. The choice of book publishing widened, but the average size of editions decreased. It could be an aim that the

products of book publishing be statistically measurable and comparable in East Central Europe. (pp. 374-377)

Administrative library in the Eger County Hall

SZECSKÓ Károlyné

Though the administrative department of Heves County Library belongs to the county library, it works in the building of the County Council (today local government), adapting to the business hours of the staff of the office from early morning till the afternoon, providing them with administrative, legal and political information and literature. The majority of users are recruited from the office staff, though the library is open to anyone. Legal information services are supported by a computerized database of legal regulations named "Kartoték". Overlapping is unavoidable between the legal department (special library) and the collection of the county library, but division of labour, and close cooperation are determining principles. The most difficult problem is harmonizing opening hours, since the county library is open in the evenings, too, while the department is open only during working hours. (pp. 378-382)

The legal and administrative special library of the Veszprém county government

JURICS Imréné

A legal special library was organized 10 years ago in the building of the Veszprém County Council (today government) and has been maintained ever since with the aim of providing the staff with special literature, and offering information services to the staff of local governments as well. The article gives an account of the foundation of the library, that of collection development, and computerization. (pp.383-389)

Abroad

KISS Jenő: Hungarian libraries and librarians in Rumania.

(pp. 391-393)

The charter of French libraries. (Charte des bibliothèques, 1992.)

(Transl.: Kovács Emőke, Fogarassy Miklós) (pp. 393-397)

HAYES, Robert M.: Measurement of information.

(Abstract: Fülöp Géza) (pp. 398-403)

Papers presented at the symposium of Hungarian and Dutch librarians. 3.
BRUYNS, Ruud: Status and image of the librarian.

(Transl.: Orbán Éva) (pp. 404-409)

POELL, Pierre: LiteROM, a unique project of the Amsterdam Public Library and NBLC.

(Transl.: Orbán Éva) (pp. 410-414)

WATERS, Graham: Services of the Subscription Agency Swets

(Transl.: Billédi Ferencné) (pp. 415-418)

GORMAN, Michael: The treason of the learned. The real agenda of those who would destroy libraries and books.

(Transl.: Novák István) (pp. 419-421)

Artificial intelligence and support systems. (Ed. by F.W. Lancaster)

(Rev.: Koltay Tibor) (pp. 426-430)

Opportunity 2000: understanding and serving users in an electronic library. (Ed. by A.H. Helal)

(Rev.: Koltay Tibor) (pp. 431-434)

Informationspolitik als Kulturpolitik. Beiträge einer internationale Konferenz, Königswinter/Bonn, 1992. Information policy as cultural policy. (Hrs. Heiner Schnelling)

(Rev.: Szabó Eszter) (pp. 435-437)

WOOD, E.J.: Strategic marketing for libraries. A handbook.

(Rev.: Szabó Eszter) (pp. 438-440)

Book reviews

TÓSZEGI Zsuzsanna: A képi információ.

(Visual information)

(Rev.: Fülöp Géza) (pp. 424-425)

From foreign journals (Abstracts)

Az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatói állásának elnyerése esetén megvalósítandó szakmai koncepció

Poprády Géza

Juhász Gyula történész professzor 1993-ban bekövetkezett halálával megüresedett az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatói széke. A posztra kiírt pályázatra két könyvtáros szakember, *Horváth Tibor*, a Pedagógiai Könyvtár főigazgatója, a Magyar Könyvtárosok Egyesületének elnöke és *Poprády Géza* megbízott OSZK főigazgató mellett, *Taxner-Tóth Ernő*, a tárca mb. helyettes államtitkára nyújtotta be a pályázatát. Április 23-án kaptuk a hírt, hogy a szakértőkből álló bizottság ajánlása alapján *Mádl Ferenc* művelődési és közoktatási miniszter *Poprády Gézát* nevezte ki 1994. május elsejétől a nemzeti könyvtár főigazgatójává. Az alábbiakban Poprády Géza szakmai elképzeléseit ismerhetik meg az olvasók.

Az Országos Széchényi Könyvtár – mint nemzeti könyvtár – az ország egyik legfontosabb, a szó valódi értelmében vett nemzeti intézménye, az ország emlékezete, nemzeti identitástudatunk egyik megtettesítője. A nemzeti könyvtár mindenkor vezetőjének, főigazgatójának ennek tudatában kell végeznie munkáját. Kötelessége mindent elkövetni annak érdekében, hogy a nemzeti könyvtár a jelentőségének megfelelő rangot vívjon és érdemeljen ki a mindenkori fenntartója, a mindenkori kormány és a társadalom megítélésében. A könyvtár főigazgatójának, bármennyi időre szól is megbízatása, munkáját úgy kell végeznie, döntéseit úgy kell meghoznia, mintha megbízatása örök időre szólna, mivel a nemzeti könyvtár elvben örök életű.

E talán patetikusnak tűnő elveknek a mindenkorai realitás talaján állva, nagyon is gyakorlatias és szakmai, egész embert kívánó és odaadó, a napi teendőkhöz nem belefáradó módon lehet csak és kell mai viszonyaink között megfelelni, illetve érvényt szerezni. Más szóval: ma egy technokrata vezetőre van szükség az OSZK élén, elképzelésem szerint, és remélem, hogy az előttünk álló teendők összefoglalása igazolja ezt a nézetemet.

A teendőket rövid-, közép- és hosszú távon megvalósítandó tervekbe foglalom. Rövid távú tervek az azonnal, de legkésőbb 2 éven belül elérendő célokat, középtávú tervek a 2-5 éven belül megvalósítandókat, hosszú távú tervek pedig az 5 éven túl megvalósítható tervet tekintem. A tennivalókat azonban nem a tervtípusok, hanem a szakmai és szervezési, technikai kérdések köré csoportosítva fejtem ki.

A szakmai kérdéscsoportok:

- ♦ 1. A nemzeti könyvtár állománya.
- ♦ 2. Az állomány feldolgozása, azaz a hungarikum dokumentumok számbavétele

- egyrészt az OSZK mint működő tudományos könyvtár számára,
- másrészt nemzeti könyvtár jellegéből adódóan központi szolgáltatás jelleggel más könyvtárak számára.
- ♦ 3. A nem (vagy nemcsak) a saját állományra alapozott központi szolgáltatások, illetve ezek koordinálása.
- ♦ 4. A nemzeti könyvtár mint működő tudományos nagykönyvtár.
- ♦ 5. Kutatások (könyvtártudományi és szakkönyvtári jellegéhez kapcsolódó kutatások).
- ♦ 6. Nemzetközi kapcsolatok.
- ♦ 7. Technikai fejlesztés, ezen belül a számítógépesítés. Itt megjegyzendő: az előző pontokban foglaltak kifejezetten szakmai kérdések, a számítógépesítés eszköz jellegű, és csak mint a szakmai célok megvalósítását elősegítő technika tekintendő szakmainak, azaz nem öncélúan. A számítógépesítést ezért nem mindig önállóan, hanem az egyes szakmai feladatokhoz kapcsolódóan kíséreltem meg tárgyalni.
- ♦ 8. A szakmai közigazgatás, a főhatóság munkájának segítése, ehhez kapcsolódóan a KMK szerepe.

1. Állomány

Gyarapítás

A nemzeti könyvtár állományának rendeltetészerű gyarapítása – azaz a hungarikum dokumentumok teljes körű gyűjtése – a legfontosabb a szakmai feladatok közül, egyrészt mivel a muzeális feladat alapfeladat, másrészt mert az összes többi feladat jelentős részének teljesíthetősége is ennek függvénye.

A gyarapítás 3 fő forrása: 1. köteleespéldányok; 2. vásárlás; 3. nemzetközi csere. A szóba jöhető negyedik forrásra, az ajándékozásra viszonylag kevés befolyásunk lehet.

Közismertek a köteles példány szolgáltatás terén az utóbbi években bekövetkezett nehézségek: magyarul az, hogy nagyon sok nyomda és kiadó nem szolgáltatja be a köteles példányokat. Rövid távú, szinte azonnali feladat a jogi újraszabályozás, aminek lényeges pontjai:

- külön kell választani a könyvtárellátási szempontokat, azaz csökkenteni kell a példányszámot, akár 3-ra: 2 pld OSZK, 1 pld a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Központi Könyvtára számára;
- adókedvezménnyel érdekeltté kell tenni a beszolgáltatókat;
- szigorú szankcionálási lehetőséget kell biztosítani;
- válogatás nélkül minden kiadványt, dokumentumot meg kell kapni; az ítéletalkotás nem a ma könyvtárosának, hanem a jövő kutatójának a feladata (elég ha az „ítéletalkotás” olyan szélsőségeire gondolunk, mint a bezúzás vagy könyvégetés).

Az új jogszabály megszületéséig minden lehetőséget meg kell ragadni a hiányok csökkentésére: pl. az ellenőrzés fokozása, külön megállapodások kötése – pl. a Könyvtárellátóval –, de szükség esetén bele kell férjen olyan megalkuvás is, hogy legalább 3 példányt adjanak le 16 helyett.

Egy éven belül ki kell dolgozni a nemzeti könyvtár megújított állománygyarapítási koncepcióját és ennek alapján szabályzatát. Ennek kapcsán csak két dolgot emelek ki: 1. Az új szabályzatnak nyitottnak kell lenni az új információhordozók befogadására is, beleértve a Magyarországon még nem létező elektronikus folyóiratok gyarapítási kérdésének figyelembevételét is. 2. A jelenleg 1 példányban gyűjtött külföldi hungarikumokat, amennyiben nincs mód a külön muzeális sor gyűjtésére, szisztematikusan mikrofilmre kell venni, hiszen ezeket elveszés, tönkremenetel esetén sokkal nehezebb pótolni, mint a hazai megjelenésűeket.

A gyarapítási koncepció megújításához kapcsolódóan célszerűnek látszik a gyűjtési és megőrzési feladatok megosztására vonatkozó megállapodások megújítása a KLTE könyvtárával mint „második nemzeti könyvtárral”, az Országos Találmányi Hivatallal és a Magyar Szabványügyi Hivatallal.

A jelenlegi gyarapítási ügymenet átszervezését tervezem. A gyűjteményfejlesztési igazgatói pozíciót megszüntetve, egy gyarapítási tanácsot (kollégiumot) kell létrehozni. A nemzeti könyvtár túlnőtt azon, hogy egy személy döntson végső soron minden beszerzési (vételi) és elhelyezési (olvasótermi szabadpolc, különgyűjteményi olvasó stb.) kérdésben. Nem megfelelő a kommunikáció a 3 gyűjteményezési szervezeti egység között. A havi rendszerességgel üléselőző gyarapítási

tanácsban a Gyarapítási-, Kötelesepéldány-, Nemzetközi csere osztály mellett a törzsgyűjtemények, valamint a különgyűjtemények és a KMK Szakkönyvtár, továbbá a gazdasági igazgatóság is képviselőt kapna, így a kollektív bölcsesség érvényesülne, és biztosított lenne a rendszeres kölcsönös tájékoztatás.

A Nemzetközi csere osztály fontos feladata marad a határon túli magyarság támogatása könyvvel és folyóirattal. Az erre fordítható pénzeszközt azonban a gyarapítási kerettől külön kell kezelni, és külön költségvetési vagy költségvetésen kívüli (pl. ajándék, alapítvány) forrásokra kell alapozni. Ugyanakkor ki kell használni a Nemzetközi csere osztály kialakított kapcsolatait a szomszédos országokban megszorodó hungarikumok (helyi magyar lapok, rendezvények füzetei stb.) begyűjtése érdekében.

A Gyarapítási osztály munkája átszervezendő azért is, hogy megszűnjön az a mostani helyzet, miszerint a dokumentumok mozgásának (pl. szabadpolcra a raktárba vagy a Kortörténeti különgyűjteményből a raktárba) nyilvántartása annyira elmaradt, hogy jelenleg egy kisebb könyvtárnyi anyag – 6-8000 kötet – van átmeneti raktárban, gyakorlatilag kivonva a forgalomból.

Külön megoldandó feladat a retrospektív beszerzések kérdése. A régi nyomtatványok ára az utóbbi években még a könyvárakhoz képest is jobban megnőtt. Felbukkanásuk, illetve a jelentkező ajánlatok e téren és a kéziratok, kéziratos hagyatékok terén is esetleges, véletlenszerű, nem tervezhető. Ezért egy olyan biztonsági tartalékalapot kell létesíteni ilyen célokra, ami a költségvetési év végén nem minősül az általában negatív megítélés alá eső maradványnak, és nem vonják el.

A gyarapítással összefüggő felsorolt feladatokat mind rövid távú feladatnak tekintem, a gyűjtemény teljességének biztosítása érdekében.

Állományvédelem

Az OSZK nemcsak könyvmúzeum, hanem működő-szolgáltató tudományos nagykönyvtár is. Az ezzel kapcsolatos elvi és gyakorlati kérdéseket főként a 4. pontban tárgyalom. Itt csak a tény rögzítem: az OSZK-nak minden dokumentumból muzeális sora is, ezért a meglévő egyetlen példány elvben és nagyon sokszor a gyakor-

latban is egyúttal a használati példány is, ami azal a veszéllyel jár, hogy tönkremegy a megőrzendő dokumentum.

Ezért az állománnyal kapcsolatos kérdéskörben a beszerzéssel egyre inkább egyenrangú fontosságú az állomány védelmének, megtartásának a kérdése. Minden nemzeti könyvtár örök problémája a muzeális, megőrző funkció és a működő könyvtár funkció ellentmondása. A megoldás felfogásom szerint nem az, hogy kitiltjuk az olvasót a könyvtárból. Ezt hadd támasszam alá két idézettel. Az egyiket *Hóman Bálint*tól választottam: „*A múzeum- és könyvtárpolitika mai (1927!) stádiumában csak a (közművelődési célt is szolgáló) tudományos és a (tudományosan rendezett és fejlesztett) közművelődési közgyűjteményeknek van létjogosultsága. Minden egyéb gyűjteménytípus a múlt avult maradványa.*” A másik gondolat *Kovács Máté*től, kedves professzoromtól származik: „*A könyvtár három dologból áll: rendezett könyvállomány, könyvtáros és olvasó. Ha a három közül bármelyik hiányzik, nem beszélhetünk könyvtárról.*”

A megoldás alapvető eszköze az állományvédelem. Az állományvédelmet az OSZK 1993. decemberi főigazgatói kollégiuma tárgyalta meg. Itt csak három dolgot emelek ki: a veszélyeztetett eredeti dokumentumok helyettesítése az olvasói forgalomban facsimile, reprint kiadással, mikrofilmmel és közép- vagy hosszú távon elektronikus információhordozóval, pl. optikai lemezzel. Fenn kell tartani és fejleszteni kell a restauráló, helyreállító tevékenységünk színvonalát. Mind a muzeális, mind a használati példányok szempontjából alapvető fontosságú a megfelelő klimatikus viszonyok biztosítása; ezért sürgősen meg kell oldani az OSZK raktárak klímarendszerének felújítását, továbbá: az építendő új raktárat a megfelelő klimatikus paraméterek garantálásával kell tervezni.

2. A hungarikumok bibliográfiai számbavétele

A hungarikum dokumentumok bibliográfiai számbavétele, illetve ennek koordinálása a hazai hagyományoknak megfelelően nemzeti könyvtári feladat.

Kurrens bibliográfiai tevékenység

Az OSZK feladata a Magyar Nemzeti Bibliográfia (MNB) keretében a könyvek, zeneművek, térképek, időszaki kiadványok számbavétele, az időszaki kiadványok terén a társadalomtudományi és természettudományi témájú cikkek repertorizálása. Elvben kurrens a magyar irodalom és irodalomtudományi bibliográfia is.

Az MNB Könyvek Bibliográfiájának „gyűjtőkör” a köteles példányként beérkezett magyarországi megjelenésű könyvekre terjed ki. Ezt a „gyűjtőkört” sürgősen meg kívánom változtatni, különösen a köteles példányokkal kapcsolatos problémák miatt: minden magyarországi megjelenésű könyvet fel kell dolgozni az MNB-ben, függetlenül attól, hogy az köteles példányként vagy más módon került az OSZK állományába, vagy pedig ha nem is került az OSZK állományába, de tudásunk van róla. Rövid távú feladat a külső (SZKI) gépen 1976-1991 között épített MNB adatbázis CD-ROM-on való megjelentetése, majd az adatbázis hazahozatala saját gépünkre. A CD-ROM olyan lesz, hogy arról a könyvtárak saját adatbázisukba áttölthetik a kiválasztott adatokat.

Rövid-, legfeljebb középtávú feladat, hogy a hazahozott MNB adatbázis online is elérhető legyen mind az OSZK, mind külső könyvtárak számára, illetve, hogy ez is és az 1992-es impresszumtól épülő – és online máris elérhető – adatbázisunk a HUNMARC segítségével letölthető legyen más könyvtárak számára.

Rövid távú feladat az MNB Könyvek Bibliográfiájának nyomtatott formában a korábbi szerkezetben való megjelentetése. Ez a DOBIS/LIBIS rendszerünk cédulakiírató és megfelelő rendezési programjának elkészültével megoldható lesz.

Az MNB Időszaki Kiadványok Bibliográfia szerkesztésével kapcsolatban szintén a köteles példány szolgáltatása miatt vannak problémáink. Az MNB IKB adatbázis 1986-ig visszamenőleg tartalmazza az adatokat, az IIF hálózaton keresztül az MTA SZTAKI-ban online hozzáférhető, és floppy-n is szolgáltatunk belőle. Középtávú terv a saját gépre hozatala.

A zeneművek és térképek bibliográfiai leírásai egyelőre csak a nyomtatott változatban állnak a könyvtárak rendelkezésére. Online hozzáférhetőségük akkor lesz lehetséges, ha ezek feldolgozását is megvalósítjuk a DOBIS/LIBIS-ben, ez közép- vagy hosszú távon reális.

Az időszaki kiadványok munkamegosztáson alapuló feldolgozására vonatkozó megállapodások a különböző információs cégek megszűnése, illetve az OMIKK problémái miatt érvényüket veszítették. Az esetleges világbanki kölcsön segítségével lehetőség lenne ennek a kérdésnek a megoldására (*Vajda Erik* vonatkozó tanulmányára utalok*). Az OSZK a társadalomtudományi és természettudományi terület feldolgozását továbbra is végzi.

Bár a magyar irodalom és irodalomtudományi bibliográfia elvben kurrens, a több éves lemaradás miatt gyakorlatilag retrospektív.

A JATE Központi Könyvtárával és az MTA Irodalomtudományi Intézetével közösen egy magyar irodalomtudományi CD-ROM adatbázis 1996-ra történő megjelentetését tervezzük, pályázat útján elnyerhető támogatással. Ez a lemaradások feldolgozását is jelentené.

A retrospektív bibliográfiai tevékenység a Régi magyarországi nyomtatványok bibliográfiai szerkesztősége és a Retrospektív bibliográfiai osztály keretében folyik.

Rövid- és középtávú tervünk, hogy az utóbbi évek változásait és az ennek következtében kedvezően alakult fogadóképességet Szlovákiában és Kárpátalján kihasználjuk a Magyarországon nem található régi magyarországi nyomtatványok feldolgozására. Az ehhez szükséges utazásokra az OSZK a pénzt biztosítani kívánja. Óvatos kapcsolatépítést tervezünk Romániával is.

A Horthy-korszak (1921-1944) magyar könyvészeti munkáinak lezárása rövid-, illetve középtávon várható. A Retrospektív bibliográfiai osztály ezt követően ennek az időszaknak a szomszédos országokban megjelent hungarikum-anyagának feldolgozásához fog kezdeni.

3. Központi szolgáltatások

Itt a nem az OSZK állományára alapozott központi szolgáltatásokat tárgyalom, a saját állományunkra alapozott szolgáltatásokról az előző pontban volt szó.

* Vajda Erik: Időszaki kiadványok válogatott cikkeinek online adatbázisa kooperációs partnerek együttműködésével / [közr. az] Országos Széchényi Könyvtár Könyvtár-tudományi és Módszertani Központ. - Bp. : OSZK-KMK, 1994. - 57 p. - (A Könyvtári Figyelő könyvsorozata ; 2.)

Két olyan szolgáltatás van, ami a könyvtárügy számára alapvető fontosságú: a központi katalógusok és a könyvtárközi kölcsönzés.

Központi katalógusok. Folyóiratok

A Nemzeti Periodika Adatbázis 1981-től tartalmazza a hazai könyvtárakban meglévő külföldi folyóiratok bibliográfiai-, állományi- és leőhelyadatait, valamint a jelentő könyvtárakra vonatkozó adatokat. Az adatbázis IIF vonalon az MTA SZTAKI-ban online hozzáférhető. Az 1981-1991-es adatbázis megjelent CD-ROM-on és mikrofilmlapon. Rövid távú tervünk az adatbázis hazahozatala az OSZK gépére és az aktualizált CD-ROM változat megjelentetése, illetve a továbbiakban rendszeres aktualizálás és kiadás.

A retrospektív nyomtatott központi folyóiratkatalógus kiadása évek óta folyamatban van, leállni vele már nem lenne célszerű. Befejezése hosszú távú terv.

Központi katalógusok. Könyvek

Ez jelenleg cédulakatalógust jelent. Középtávú feladat a számítógépes adatbázis építésének megkezdése és valószínű a hosszú távú terv keretében történő befejezése és az online hozzáférhetőség biztosítása. Rövid távú feladat annak eldöntése, hogy milyen jellegű legyen az adatbázis, illetve ezzel összefüggésben: hogyan készüljön.

A lehetséges két megoldás: a résztvevő könyvtárak adatbázisainak összekapcsolása, illetve egy központi adatbázis építése, azaz a jelenlegi megoldás számítógépes változata. Személy szerint én az utóbbi megoldást tartom szerencsésebbnek, az NPA-hoz hasonlóan.

Esetleges világbanki vagy egyéb támogatás a fenti kivitelezési időt lerövidítheti.

Könyvtárközi kölcsönzés

Könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatásunkat a kérések számítógépes nyilvántartásával, a szolgáltatás gyorsítása érdekében a korszerű techni-

ka alkalmazásával (telefax, E-mail) kívánjuk hatékonyabbá tenni.

4. A nemzeti könyvtár mint működő tudományos nagykönyvtár

Az OSZK nemzeti könyvtári feladatai mellett a magyar irodalomtudomány és a magyar történettudomány tudományos szakkönyvtára is. Eből és az 1. pontban leírt elvekből is következik, hogy egy nagykönyvtár működési feltételeit kell biztosítani.

A tapasztalatok azt mutatják – és erre utalt a minisztériumi vizsgálat „alulszabályozottságra” vonatkozó észrevétele is –, hogy a tevékenység egy jelentős részének a megszervezésében a „verkliszerűsége” kell törekedni. Sok mindentől „ügy” keletkezik, ahelyett, hogy egy kialakult mechanizmus működjön. E jelenségek egy része a gazdasági igazgatósággal függ össze, de jelentős részében a szakmai területekre is jellemző (ld. pl. a gyarapítással kapcsolatos problémakört). Ha az OSZK úgy működik, mint egy könyvtári nagyüzem, akkor több energia marad – főként a középvezetők szintjén – a szakmára és a fejlesztésekre, és kevesebbet kell fordítani hivatali jellegű feladatokra.

Megítélésem szerint ez rövid távú terv keretében megoldható és megoldandó, megfelelő szabályzatok, de mindenekelőtt egy jól átgondolt ügyrend alapján.

A működő könyvtár szakmai kérdéseire visszatérve: véleményem szerint nem szabad változtatni azon az elven és gyakorlaton, hogy minden 18. évét betöltött állampolgár – így az egyetemisták is – a könyvtár olvasói lehetnek.

Gyakori panasz, hogy a sok egyetemista zavarja és elriasztja a kutatókat. A megoldás útja kettős: egyrészt a kutatóhelyeket térben jobban el kell szeparálni a többi olvasóhelytől (kutatószobák kialakítására sajnos nincs lehetőség). Egyéb, kisebb gesztusokkal – kényelmesebb szék, zárható tároló rekeszek kialakítása stb. – is a kutatók kedvében lehet járni. Mindenekelőtt azonban – és ez a kettős út másik fele – a megfelelő könyvtárosi magatartással lehet a kutatók által kifogásolt helyzetet javítani. Ez vonatkozik a kiszolgálás, tájékoztatás minőségére és arra, hogy a könyvtáros megfelelően fellép az esetleges aszociális magatartással szemben. Az olvasószolgálá-

ti és tájékoztatósi munkatársak ezen elveknek megfelelő magatartásának kialakítása terén – tisztelet a szép számú kivételnek – még sok a tennivaló.

Szakmai kérdésnek tekintem, hogy az olvasók szolgálata az alapvető feladatunk és kötelességünk. Ezért – bár az OSZK épülete erre sok tekintetben alkalmas lenne – semmi olyan rendezvénynek nincs helye a könyvtárban és környékén, ami az olvasók mozgását, kiszolgálását, nyugalmaát zavarná.

A nemzeti könyvtár központi tájékoztató szolgáltatásának nemcsak az OSZK-ra vonatkozó információt kell tudni szolgáltatnia, hanem „tájékoztatás a tájékoztatásról” jellegű szolgáltatást is kell nyújtania, ha erre szükség van.

A nemzeti könyvtárnak elvben rendelkeznie kell minden olyan számítógép nyújtotta lehetőséggel, amivel az ország könyvtárai rendelkeznek, ha ezek igénybevételére nincs is mindig vagy túl gyakran példa.

Az 1991-es impresszum utáni könyvek csak OPAC-on kereshetők, azonban üzemzavar esetén a katalógusnak ez a része nem használható. Rövid távon meg kell oldani a COM-fiche lehetőséget, és félévenként kumulált COM-fiche-katalógust kell megjelentetni az üzemzavarok okozta fennakadás csökkentésére.

Rövid távon megoldandó a KATAL adatbázis (külföldi könyvek számítógépes katalógusa) bevitel a DOBIS/LIBIS-be.

Középtávú feladat az 1976. előtti állomány retrospektív konverziójának megkezdése. A befejezése nyilván csak hosszú távú megoldás lehet. A gyakorlati megvalósítás tekintetében azonos lehet bizonyos mértékig a 3. pont alatt tárgyalt „Központi katalógusok. Könyvek” számítógépesítésével (pl. „magyar SAZTEC”^{*}).

Az 1976-1991. évi anyag retrospektív konverziója középtávú feladat: az erre az időszakra vonatkozó MNB adatbázis OSZK gépre telepítésével és OSZK-jelzetekkel való ellátásával.

A már említett könyvtárhasználati útmutatón kívül is a tájékoztató dokumentumok széles skálájával (a nyitvatartási időkről szóló tájékoztató laptól az OSZK-t bemutató „representatív” színes kiadványig) kell az olvasók informálását biztosítani.

Külön gondot kell fordítani a rendkívüli esetek okozta változásokra, zavaró körülményekre.

Összefoglalva: arra kell törekedni, hogy az OSZK olvasói ne csak azért érezzék magukat kivételezett helyzetben lévőknek, mert az ország legnagyobb könyvtárának, a „Gróf Széchenyinek” olvasói, hanem mert a legjobban kiszolgált olvasók is.

Az állományellenőrzésről: Az OSZK-ban 1965-69-ben volt utoljára teljes körű állományellenőrzés. Két minisztériumi vizsgálat is kifogásolta ezt. A teljes körű állományellenőrzés végrehajtása rövid-, esetleg középtávú feladat. Menete: a raktárból (törzsállomány) kihelyezett könyvek ellenőrzése, a raktárakban lévő könyvek ellenőrzése, a periodikumok ellenőrzése, a különygyűjtemények ellenőrzése.

5. Kutatások

A tudományos kutatómunkának szép hagyományai vannak a nemzeti könyvtárban. E hagyományt folytatva, támogatni kell a kutatómunkát. Elsősorban természetesen a könyvtártudománnyal összefüggő kutatásokat, a történeti, bibliográfiai kutatásoktól kezdve az olvasásszociológiai kutatásokon át az informatikai kutatásokig.

Tudományos könyvtári mivoltunkból adódóan támogatandóknak tekintek azonban olyan irodalmi-, történelmi kutatásokat is, amelyek eredményeképpen a könyvtár tájékoztató munkatársi gárdájának színvonala nő úgy, hogy nemcsak az egyetemi hallgatók számára tudnak megfelelő útmutatást adni, hanem a kutatóknak is partnerei. (*Windisch Éva, Kelecsényi Gábor, Balogh György* – hogy csak néhány közelmúltbeli tragikus veszteségünk pótlásának szükségességére utaljak.)

Tudományos Bizottságunk tevékenységének megújítását tervezem: rendszeresebb üléseket; évi egy-két tudományos ülészak rendezését, mint pl. a múlt évben a hungarikumokról vagy az idén januárban gróf Apponyi Sándorról tartott; külső szakértők meghívását a bizottságba.

A kutatások ösztönzésére szolgáló Keresztury-díjon kívül – az eddigi gyakorlatnak megfelelően – pályázati pénzeket kívánunk szerezni, részben a kutatásokra, részben ezek eredményeinek publikálására.

* SAZTEC - a katalógusok retrospektív konverziójára specializálódott brit cég

6. Nemzetközi kapcsolatok

Nemzetközi kapcsolataink alakításában az elmúlt időszak kényszerű KGST kapcsolatai helyébe új, illetve új tartalmú kapcsolatok kiépítésére kell törekednünk. Ennek két fő iránya van: 1. A hungarikumok kutatásával, állománykiegészítő mikrofilmzésével kapcsolatos feladatok: ez elsősorban a szomszéd országokkal, továbbá Csehországgal és Németországgal való kapcsolatépítésben játszik döntő szerepet. 2. Részvétel a fontos nemzetközi szervezetek munkájában (IFLA, LIBER, ISDS, ISBN, ELAG, ICOM, CENL stb.), hogy megfelelően – szakmailag és szervezetiileg – jelen legyünk a nemzetközi szakmai életben, annak összes előnyével és ránk vonatkozó – végső soron szintén előnyös – kötelezettségével együtt.

Nemzetközi kapcsolataink fontos részét képezik az 1. pontban a nemzetközi csere kapcsán említett, a külföldi magyarsággal összefüggő feladatok és lehetőségek.

Ennek kapcsán említendő a hungarika dokumentációs tevékenységünk fontossága, ebből következően támogatásának szükségessége.

7. Technikai fejlesztés

A számítógépesítés terén folytatni kell a NEKTÁR (Nemzeti Könyvtár Átfogó Információs Rendszere) kiépítését. A gyarapítási-, kölcsönzési modul bevezetése, továbbá a beiratkozás és olvasói nyilvántartás (kis) gépre vitele rövid-középtávú feladat, hosszú távú a különgyűjtemények bekapcsolása a rendszerbe. Folyamatban van a teljes lokális hálózat kiépítése és a könyvtár külső elérhetőségének javításához szükséges műszaki feltételek megteremtése. A számítógépesítéssel kapcsolatos egyéb feladatokat a megfelelő szakterületeken érintetem.

A *reprográfia* és az *elektronikus információhordozók* alkalmazása terén a műszaki fejlődés folyamatos figyelemmel kísérése a feladat, hogy amennyiben az igények, körülmények és a pénzügyi feltételek szükségessé és lehetővé teszik az új technikák alkalmazását, azokra fel legyünk készülve. Ugyanez vonatkozik az állományvédelemre is, különös tekintettel a papíralapú dokumentumok esetében alkalmazható tömeges (a

kötések szétszedése nélkül alkalmazható) semlegesítési, savtalanítási és megerősítési eljárások alkalmazására.

Az állományvédelem kérdésköréhez tartozik a jelenlegi raktározás klimatikus feltételeinek a megjavítása: a mostani állapotokra a szennyezett levegő, a helyenként és időnként váltakozó túl páráns, illetve túl száraz levegő a jellemző, ami siettetti az egyébként is rossz minőségű papírok romlását.

Új raktárépületre lesz szükség. 2000-re az OSZK raktárai betelnek. Mivel a nemzeti könyvtár nem kerülhet olyan helyzetbe, hogy ne tudja fogadni az új dokumentumokat, rövid távon meg kell kezdeni az új raktár építésének előkészületeit. Pontosabban: folytatni kell az e téren elkezdett munkát. A városrendezési elképzelések nem teszik lehetővé az OSZK közvetlen környezetében raktár építését, ugyanakkor az OSZK épületétől távol eső raktár nem jöhet szóba három alapvető ok miatt: 1. Jelenleg világszínvonalú a szolgáltatásunk tekintetben, hogy a raktárból kikért dokumentumok 15-30 percen belül az olvasók rendelkezésére állnak. Külső raktár esetén ez megszűnne. 2. A dokumentumok szállítása külső raktárból a könyvtárba és vissza drága, továbbá 3. a dokumentumok állapotára katasztrófa-lyis hatású lenne. Ezért egyetlen megoldás lehetséges: föld alatti raktár építése a könyvtár épülete mellett. Erre elkészültek az előzetes elképzelések. Rövid távú feladat a tervezési megbízások kiadása, közép- és hosszú távú feladat a tényleges munka elkezdése, hogy 2000-re elkészüljön az új raktár.

A föld alatti megoldásnak további előnye, hogy nagyobb a biztonság, a kívánatos klimatikus állapotok kisebb energiaráfordítással biztosíthatók.

Állományvédelmi és építési szakemberek számára még ebben az évben tanulmányutat tervezek Bécsbe, az Osztrák Nemzeti Könyvtár új, föld alatt épült raktárának megtekintésére.

8. A felügyeleti hatóság, szakmai közigazgatás munkájának segítése, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ kérdése

Nemzeti könyvtári feladatnak tekintem főhatóságunk, a szakmai közigazgatás munkájának segítségét. Erre predesztinált szervezetünk a Könyv-

tártudományi és Módszertani Központ (KMK), így a KMK kérdését is ennek kapcsán tárgyalom.

Az OSZK-KMK feladatkörét egyrészt a főhatóság, másrészt a könyvtáros szakma igényei kell, hogy meghatározzák. A dolog jellegéből következik, hogy a főhatóság igényeinek meghatározása nem tartozik a kompetenciámba (megjegyzem viszont ennek kapcsán, hogy a főhatóság – Könyvtári osztály – részéről megtörtént a KMK tevékenységének áttekintése és örvendetes módon élénkül a KMK igénybevétele). Fontosnak tartom a „szakma” igényeinek felmérését a KMK vonatkozásában: akár bizottság útján, akár az MKE és KIK szervezésében, akár sajtóvitában.

Három dolgot előzetesen kiemelendőnek tartok.

1. A KMK szakkönyvtári, illetve könyvtártudományi dokumentációs feladata nem kérdőjelezhető meg.

2. Ugyancsak nem kérdőjelezhető meg oktatási feladata sem, de megítélésem szerint teljesen más irányúnak kell lennie, mint amilyenben az utóbbi években fejlődött. Nevezetesen: nem feladata olyan képzés folytatása, amit iskolarendszerben végeznek vagy kéne végezni. Ezzel szemben speciális feladatokra és különböző szintű és szakirányú továbbképzésekre kell koncentrálnia.

3. Szervezetileg is arra kell felkészülnie, hogy mind a főhatóság, mind a szakma részéről az állandó változás és fejlődés megszabta igények várhatók. Ezért egy szűkebb stabil (saját) szakembergárdából és egy széles körű külső szakértői gárdából kellene a célfeladatokra munkacsoportokat alakítani, megbízásokat kiadni (pl. közreműködés egy világbanki projekt elkészítésében).

Szervezeti kérdések

Alapvető átszervezéseket – a már említett gyűjteményfejlesztési igazgatói poszt megszüntetésén kívül – nem tartok aktuálisnak. Néhány kisebb változtatást viszont igen, de ezek lényegében egy kialakult helyzet szervezeti szabályzatban való rögzítését jelentenék. Ezek a következők:

- A Történeti Interjúk Videotárának (TIVT) a KMK-hoz hasonlóan főosztályként való integrálása a könyvtárba, mind a TIVT, mind a KMK jelenlegi nevének megtartásával.
- A Szervezési főosztály megszüntetése: a Fejlesztési osztályból és a Számítástechni-

kai alkalmazási osztályból egy Számítástechnikai főosztály kialakítása, az Igazgatási osztály és a Kulturális és marketing iroda közvetlen alárendelése a főigazgatóságnak.

Megfontolandó kérdés a főosztályoknak igazgatósági rangra emelése. Ez elsősorban a nemzetközi kapcsolatok szempontjából tűnik hasznosnak.

*

Végezetül egy, az OSZK elismertségének növelését és anyagi lehetőségeinek javítását célzó szerveződés létrehozására vonatkozó elképzelésemet kívánom kifejezni. Egy olyan „elit klubra” vagy „mecénás klubra” gondolok, amelynek néhány jeles közéleti személyiség, esetleg híres művész, rangos tudós, továbbá „pénzes ember” (akár bankár, akár vállalkozó) lenne a tagja. Évente 2-4 alkalommal ülne össze a társaság. A híres emberek a könyvtár rangját emelnék és tudatosítanák, a pénzemberek pedig rendkívüli célokra adományoznának pénzt, pl. egy-egy fontosabb hagyaték, aukción felbukkanó érték megvásárlására, kiemelkedő fontosságú fejlesztésekre. Az ilyen támogatással beszerzett műveket egy sajtótájékoztatóval egybekötött bemutatón tennék évente egyszer közszemlére.

*

Befejezésül vezérszavakban foglalom össze az elkövetkező 5 év legfontosabb feladatait

- ♦ a hungarikumok teljes körű gyűjtése, az állomány védelme,
- ♦ a bibliográfiai számbavétel megoldása,
- ♦ a központi katalógusok fejlesztése,
- ♦ korszerű, tudományos nagykönyvtár működtetése,
- ♦ a föld alatti raktár építésének elkezdése,
- ♦ a számítógépesítés továbbfejlesztése,
- ♦ a KMK munkájának az új igényekhez igazítása.

Bár nem egyértelműen szakmai kérdés, de szükségesnek tartom megjegyezni, hogy az intézmény vezetése és az érdekvédelmi szervezetek (esetünkben a szakszervezet és a közalkalmazotti tanács) is megtalálhatják az együttműködés közös nevezőjét: ugyanis, ha egy munkatárs jól érzi magát a munkahelyén, akkor lehet a legtöbbet kihozni belőle. Ennek a jó érzésnek az elérése, illetve megteremtése mind a munkáltató, mind az érdekvédelmi szervezet célja.

Budapest, 1994. március 19.

Megkezdte munkáját a Periodika Kör

Billédi Ferencné

A könyvtári állomány legérzékenyebb része a folyóiratállomány, tágabb értelemben az időszaki kiadványok csoportja. A használók amúgy is megkülönböztetett figyelmet fordítanak a könyvtárak folyóiratszolgáltatásaira, mert ezek a dokumentumok hordozzák a legfrissebb információkat. Ugyanakkor a folyóiratok kezelésének, feldolgozásának sajátosságai, a beszerzésükkel kapcsolatos bizonytalanságok, az egyre keményebb áremelkedések a könyvtári szakemberektől is fokozottabb odafigyelést igényelnek. Nem véletlen, hogy regionális és nemzetközi szintű szakmai szervezetek tematikájában előkelő helyet foglalnak el az időszaki kiadványokkal kapcsolatos problémák, (előállítás, közreadás, terjesztés, könyvtári kezelés, rendelkezésre bocsátás, a csúcstechnika felhasználása stb.). Az IFLA Időszaki kiadványok szekciója évtizedek óta nagyszabású programokat indít és valósít meg a könyvtárak időszaki kiadványokkal kapcsolatos munkálatainak fejlesztésére. Az utóbbi néhány évben egyes országokban is külön társaságok alakultak az időszaki kiadványok problematikájának feltárására, megvitatására, így pl. a United Kingdom Serials Group, a Dutch NVB Serials Group vagy az USA különböző regionális társaságai említhetők meg. Ezeknek az egyesületeknek a létrejöttében nagy szerepet játszik az információtechnika rendkívül gyors és látványos fejlődése. Az említett társaságok céljaik között elsősorban azt fogalmazzák meg, hogy támogatják az újfajta szakismereteket megszerezni kívánó szakembereket, valamint összefogják mindazokat a cégeket, intézményeket, szakembereket, akik az időszaki kiadványokkal foglalkoznak. A „serials groupok” tagjaik között regisztrálják a különböző kiadókat, folyóiratterjesztéssel foglalkozó ügynökségeket, adatbázis-előállítókat és természetesen könyvtárakat, könyvtárosokat, információs intézményeket. Jelenleg már szerveződik az Időszaki Kiadványok Társaságainak Európai Szövetsége (az előzetes híradások alapján általam adományozott név).

A 2. European Serials Conference résztvevői között (1992 szept., Hollandia) magyar szakemberek is jelen voltak, és először talán itt merült fel az a gondolat, hogy hazánkban is megtalálná célját és támogatóit egy ilyen érdekelttségű szakmai közösség. Néhány vezető könyvtáros, információs szakember vállalkozott arra, hogy szélesebb szakmai közönség előtt ezt az elgondolást ismeresse, és lehetőséget adjon a vélemények kinyilvánítására. Az összejevetelre a Budapesti Mű-

szaki Egyetem Könyvtár és Információs Központ folyóiratolvasójában került sor múlt év novemberében, kb. 60-65 vezető könyvtárosszakember részvételével. A vélemények egybehangzóak voltak; idehaza is szükség van arra, hogy a könyvtáros-információs szakma kiemelkedően fontos területének aktuális kérdéseit rendszeres fórumokon megtárgyalhassák a szakemberek, a véleményeket egyeztessék, közös fejlesztéseket, kutatásokat ösztönözhessenek stb. Néhány fontos kérdéskört, amellyel jelenleg, illetve a közeljövőben foglalkozni kell, a résztvevők – *Vajda Erik* bevezetője nyomán – meg is fogalmaztak. A szakmai társaság hivatalos megalakulása késlele-

det, a formáját illetően eltértek a vélemények. Célszerűnek látszott, hogy a döntéshez még további elképzeléseket is gyűjtsön össze a szervező gárda. A jelenlévők *Kominka Lászlónét* (Országos Mezőgazdasági Könyvtár), *Tószegi Zsuzsannát* (Országos Széchenyi Könyvtár), *Liszkey Bélát* (Budapesti Műszaki Egyetem Könyvtár és Információs Központ) kérték fel a szervező munkák összefogására.

A Periodika Kör munkája tehát megindult, már első jelentős akciójáról, „Az időszaki kiadványok aktuális kérdései” című rendezvényről is beszámolhat. *Nagy Zsoltné* alábbiakban olvasható előadása is ezen a rendezvényen hangzott el.

ÚJ, NAGY HÍRLAP-ADATBÁZISOK. – Az US Hírlap program célja: lelőhely-jegyzéket készíteni a gyarmati kora óta az Egyesült Államok területén megjelent hírlapok számairól, gépi adatbázist szerkeszteni a címeikről és mikrofilmre vinni a fontosabb kiadványokat. Eddig 22 USA-állam könyvtárainak adatait dolgozták fel, 40 millió dollár költséggel; a következő évtized közepére tervezik a munka befejezését. – Az 1801 előtti angol kiadványok rövidített leírású jegyzékében (English Short-Title Catalog) a hírlapok nem szerepelnek; ezt a hiányt pótolja majd az Early English Serials Project, amelyet a University of California (Riverside) indított el. Ennek keretében az Angliában és gyarmatain 1801 előtt megjelent összes időszaki kiadvány címéről készítenek gépi nyilvántartást, példányaikról pedig központi katalógust.

(LINC News, 1994. 14.sz.)

KÖNYV-EMBARGÓ. – A Könyvkiadók Nemzetközi Egyesülete (IPA) az Unesco támogatásával felkérte az Egyesült Nemzetek Biztonsági Tanácsát, vegye ki a könyveket és folyóiratokat az embargós szankciók érvénye alól. A válasz: az erre vonatkozó határozat nem intézkedik a könyvek és folyóiratok általános mentesítéséről, a Tanács viszont esetenként „továbbra is figyelembe vesz egyedi mentesítési kérelmeket”.

(International Publishers Bulletin, 1992. 2.sz.)

Az automatizált kurrens sajtóbibliográfia és szolgáltatása*

Nagy Zsoltné

Rövid történeti visszatekintés

A magyar sajtó első korszakának első nemzeti bibliográfiai szintű feltárása id. Szinnyei József nevéhez fűződik, aki a *Vasárnapi újság* 1862. évi számaiban adta közre a 18. században megjelent hírlapok bibliográfiáját, a 19. századi sajtóbibliográfiát pedig ugyanitt, az 1863-1866. évi számokban jelentette meg. Ezt a retrospektív feltárást követte az első kurrens nemzeti bibliográfianak tekinthető évenkénti összeállítása, mely 1867-től 1894-ig a *Vasárnapi újság*, majd 1895-től 1910-ig a *Magyar könyvszemle* hasábjain jelent meg.

Id. Szinnyei József halála után a kurrens sajtóbibliográfia sokáig szünetelt, de két jelentős, átfogó retrospektív összeállítás megjelent az 1911-től 1920-ig, valamint az 1945-től 1954-ig terjedő évekre vonatkozóan. Közben 1935-től 1943-ig „*A magyar sajtó évkönyvé*”-ben kiadott összeállítások helyettesítették a hiányzó kurrens nemzeti sajtóbibliográfiát. 1976-ig csupán egy-egy évre vonatkozóan jelent meg sajtóbibliográfiát pótló jegyzék, egyébként pedig a legjelentősebb periodikumok bibliográfiai leírásait a *Magyar nemzeti bibliográfia. Könyvek bibliográfiája* tartalmazta, és a Magyar Posta összeállításában kiadott katalógusok alapján lehetett tájékozódni a Posta által terjesztett kiadványokról.

A kurrens sajtóbibliográfia kialakulása

Érthető tehát, hogy fokozott igény jelentkezett a kurrens periodikumokat rendszeresen feltáró bibliográfia iránt mind a könyvtáros-társadalom, mind az olvasók, használók részéről. E jogos igény kielégítésére vállalkozott az Országos Széchényi Könyvtár a 70-es években, amikor döntés született a kurrens nemzeti sajtóbibliográfia rendszeres és folyamatos megjelentetéséről.

1976-ban a – meglehetősen kis létszámú – munkaközösség regisztrálta azokat a periodikumokat, amelyek abban az évben köteles példányként az OSZK-ba érkeztek. Bibliográfiai leírást – akkori felmérésünk szerint – a nálunk fejlettebb

* Elhangzott a Periodika Kör „Az időszaki kiadványok aktuális kérdései” c. rendezvényén 1994. április 26-án

országokban is csak az új indulású periodikumokról készítettek a kurrens sajtóbibliográfiák számára. Mi úgy éreztük, hogy csak akkor lehet reális képet kapni a hazai sajtóról, ha a már régebben élő kiadványokról is számot adunk. Ezért valamennyi, 1976-ban élő periodikumról bibliográfiai leírás készült, ezek a bibliográfiai leírások a „*Kurrens időszaki kiadványok*” (KIK) 1976. tárgyévi köteteiben jelentek meg 1977-ben és 1978-ban (terjedelmi okokból két részben).

A KIK, majd az 1981. tárgyévi kötettől kezdődően a „*Magyar nemzeti bibliográfia. Időszaki kiadványok bibliográfiája*” (MNB IKB) 1986-ig évenként, az 1987/1988. tárgyévi összevont kötettől két évenként jelent, illetve jelenik meg. Az összevont kötetek megjelenetésének elsősorban az az oka, hogy a számítógépesítésre való áttérés következtében kialakult lemaradást szeretnénk csökkenteni. Terveink szerint rövidesen visszatérhetünk az évenkénti megjelenítésre.

A sajtóbibliográfia szerkezeti felépítése

Az 1976-os kötet számára azt a módszert választottuk, hogy az 1976-ban induló periodikumokról összefoglaló szintű, nyitott, az 1976 előtt induló periodikumokról monografikus szintű leírást készítettünk az ISBD/S első, akkor még nem végleges kiadásának előírásai szerint.

Az 1976. utáni kötetek tartalmazzák az adott tárgyévben induló periodikumok bibliográfiai leírásait és a tárgyévben megjelenő, de valamelyik előző kötetben már feldolgozott periodikumok azonosító tételeit. Ez utóbbi tételek 1985-ig csak a címet, azonos címek esetén kiegészítő adatként az alcímet vagy a közreadót, a KIK-ben vagy az MNB IKB-ben megjelent bibliográfiai leírás tételszámát, az ISSN-t, az OSZK raktári jelzetet és az adott tárgyévben elsőként megjelenő szám számozási adatait tartalmazzák.

Az éves köteteket az új címekre vonatkozóan testületi mutató, majd későbbi fejlesztés eredményeképpen ISSN mutató egészítette ki. Öt évenként összevont cím- és testületi mutató készült a bibliográfia hatékonyabb használhatósága érdekében.

A visszajelzések alapján úgy tűnt, hogy a megjelent kötetek tényleges segítséget jelentettek mindazoknak, akik a hazai periodikumok iránt érdeklődtek. Bennünk pedig kialakultak azok a

szempontok, amelyek alapján a további fejlesztéseket elő tudtuk készíteni. Ehhez már nem volt elég a hagyományos manuális módszer, automatizált rendszerben kellett gondolkodni.

Az IKB adatbázis kialakítása

A modern technika térhódítása lehetővé tette, hogy az Országos Széchényi Könyvtár új, várbeli épületében egyre elterjedtebben alkalmazhassa az automatizált dokumentumfeldolgozást. Nemzeti sajtóbibliográfia előállítására alkalmas szoftver hiányában a periodikumok bibliográfiai adatainak nyilvántartására és kezelésére Micro-ISIS-en alapuló önálló fejlesztésként 1988-89-ben megterveztük és kialakítottuk az *IKB - MAGYAR PERIODIKA ADATBÁZIS*-t. Az adatbázis nevében levő betűszó feloldása: „időszaki kiadványok bibliográfiai adatai”. Az adatbázis kezdetben egyetlen számítógépen, majd sokáig két, egymással semmilyen kapcsolatban nem levő számítógépen épült. A több, mint 4 évig tartó, ún. hőskorban az egyik gépről rendszeresen átmásoltuk a tételeket a másik gépre, hogy egyrészt mind a két gépet kihasználhassuk feldolgozáshoz és adatbázisépítéshez, másrészt a jegyzékeket, bibliográfiai füzeteket egy gépről, egységesen szerkeszthesük, és biztosítani tudjuk az adatbázis egyéb szolgáltatásait is. (Ezekről a későbbiekben részletesebben szó lesz.) 1993-ban egy AT/486-os hálózati file-szerver beállítása után Ethernet típusú hálózatra installáltuk a Novell hálózati szoftvert. A hálózati munkára való áttérés sok megoldandó feladatot és új problémákat hozott, de mindent összevetve, a hálózat tagjaként egy éve sokkal korszerűbb körülmények között, online dolgozhatunk.

Számunkra nagy jelentősége volt annak az egyébként természetes ténynek is, hogy minden feldolgozó saját gépén rögzítheti az adatokat, amelyeket azonnal egységként lehet kezelni valamennyi művelet során.

Az IKB adatbázist, mint adatkezelő és kiadványszerkesztő rendszert az OSZK számítógépes programozójával közösen alakítottuk ki, magunk látva el az adatbázis tervezésének munkafázisától kezdve a rendszerszervezési, programozási, tesztelési feladatokat is. Így érthető, hogy az adatbázis jelenlegi formája fokozatosan alakult ki,

sőt további fejlesztésére is megvannak az elképzeléseink.

Az IKB adatbázis gyűjtőköre

Az adatbázis tervezésénél elsődleges szempontnak alapfeladatunkat kellett tekinteni, tehát a kurrens nemzeti sajtóbibliográfiai kötetek előállítását, ezért az IKB adatbázis gyűjtőköri elveit ennek alapján állapítottuk meg, figyelembe véve a nemzeti könyvtár jelenleg is érvényes, de felújításra váró gyűjtőköri szabályzatát.

Az adatbázis tartalmazza a Magyarországon megjelenő és az OSZK-ba köteles példányként beérkező időszaki kiadványok adatait – az időszaki kiadvány fogalmát az ISBD/S szerint, tehát a lehető legszélesebb módon értelmezve.

Nem tartoznak az adatbázis gyűjtőkörébe a konferenciák, rendezvények, kiállítások anyagai és a sorozatok. Ezek bibliográfiai számbavételét a „Magyar nemzeti bibliográfia. Könyvek bibliográfiája” látja el. Tartalmi és terjedelmi okokból egyaránt indokolt volt kizárni a gyűjtőkörből a következő kiadványtípusokat: nem szakosított cím-, adat- és névtárak; intézményi és egyesületi beszámolók, jelentések, munkatervek, belső hírlvelek; áruismertető, ár- és termékjegyzékek; kiadói katalógusok és tervek; könyvtárak gyarapodási jegyzékei; szakirodalmi tájékoztatók, sajtószemlék, műsor- és programfüzetek (az országosak és a nemzetközi kivételével); a felső-, közép- és alsófokú iskolák híradói, humoros lapjai; helyi hirdetési és reklámlapok; nem számozott rejtvényűságok; propagandakiadványok és az ún. aprónyomtatványok. Mindezek hozzáférhetők az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményében és visszakereshetők a katalógusokban.

Az adatbázis tartalma és lehetőségei

Az adatbázis egyes tételei egy-egy periodikum bibliográfiai, besorolási és szervízadatait tartalmaznak. Beviteli űrlapunk a könnyebb áttekinthetőség érdekében két oldalból áll, az egyes adatokat mezőkbe, illetve almezőkbe rögzítjük. A Micro-ISIS valamennyi lehetőségét kihasználva megadjuk a kiadvány megváltozott adatait is. Ez azt jelenti, hogy a változó adatok esetében azt is

pontosan jelöljük, hogy a megváltozott adatok mennyire érvényesek. Az érvényességi határt évben adjuk meg. Mind az állandó, mind a változó adatok közül a legjelentősebbek invertáltak és közvetlenül visszakereshetők.

A felhasználók igényeire gondolva kétféle invertálási rendszerrel dolgozunk. Egy bizonyos adat keresésénél lehetőség van arra, hogy a találatok között valamilyen tétel szerepeljen, amelyikben az adat előfordult, akkor is, ha a keresett adat a tételek nagy részében már megváltozott, tehát nem érvényes. A másik invertálási mód pedig az úgynevezett aktuális keresést biztosítja, ennek eredményeképpen a találatok között csak azok a tételek szerepelnek, amelyekben a keresett adat jelenleg is aktuálisan érvényes. Lehetőség van a kiadvány tartalma szerinti, a szöveg nyelve szerinti keresésre, egy adott város vagy egyéb település kiadványainak áttekintésére, sőt egy adott megyén belül megjelenő valamennyi kiadvány számbavételére.

A keresés módjáról még annyit kell tudniuk a használóknak, hogy bizonyos mezők adatait csak szerint lehet keresni, bizonyos mezők adatait pedig előtaggal. A periodikumok legfontosabb adatai: a címek és a közreadói nevek szavanként kereshetők. A kereséshez is részletes útbaigazítást adnak az adatbázis helpjei. Azt talán hangsúlyozni sem kell, hiszen ez a Micro-ISIS érdeme, hogy összetett keresések eredményeképpen egészen körülhatárolt találati eredményt lehet elérni.

A fenti adatok birtokában nem lehetett nem gondolni az adatbázis további hasznosításának lehetőségeire. Ezek megvalósításához némiképpen módosítani kellett az adattartalmat, az adatok bevitelének módját, ki kellett dolgozni a különböző tételformátumokat, valamint a szolgáltatásokhoz szükséges programokat.

Az IKB adatbázis alapján szerkeszthető tételek

Az adatbázis tételei megjeleníthetők a képernyőn, vagy kinyomtathatók különböző formában (listázva vagy cédulaformában). Jelenleg több, mint 20 tételtípus előállítására van számítógépes programunk. A tételek két nagy csoportba oszthatók:

- ♦ teljes bibliográfiai leírást tartalmazó tételek és

- ♦ rövidített bibliográfiai leírást tartalmazó tételek.

A *teljes tételek* ISBD alapú bibliográfiai leírást tartalmaznak, az érvényes magyar szabvány, az MSZ 3424/2 előírásai szerint. Ezek adattartalmát és szerkezetét tehát nem szükséges részletezni. Teljes bibliográfiai leírások jelenleg csak az 1986-ban vagy azt követően induló kiadványokról készülhetnek, mivel az adatbázis nem tartalmazza az 1986 előtti kiadványok induló adatait. Távolabbi terveink között szerepel annak megvalósítása, hogy e kiadványok induló és 1986 előtti adatait is pótlólag bevigyük az adatbázisba, természetesen e terv megvalósulása elsősorban anyagi lehetőségeink függvénye. A teljes bibliográfiai leírást tartalmazó tételtípuson belül az adattartalomban különbségek vannak a különböző tételek között. Például: van olyan tétel, amelyikben szerepel a főtételhez kapcsolódó melléktételek és utalók felsorolása is, ezt a tételtípust jelenleg a korrektúrapéldányokban alkalmazzuk, további felhasználása könyvtárak alkatalógusaiban képzelhető el.

Az adatbázisban szereplő valamennyi kiadványról készíthetők különféle *rövidített bibliográfiai tételek*. E tételek szerkezetét és adattartalmát a katalógusszerkesztési szabványok előírásai szerint dolgoztuk ki. A tételek tartalmazzák mindazokat a bibliográfiai adatokat, amelyek a periodikum azonosításához szükségesek, valamint mindazokat a besorolási adatokat, amelyeket a tételszerkesztési szabványok előírnak. Elsősorban a sokszor igen problémás testületi név egységesített formáját szeretnénk a nemzeti bibliográfiai szolgáltatásokon keresztül is népszerűsíteni a könyvtárosok, bibliográfusok és más felhasználók körében.

A rövidített bibliográfiai tételek adataik alapján három, jelentősen eltérő csoportba sorolhatók: az első típus a kiadvány induló számának adatait, illetve az adatbázis számára elsőként regisztrált adatokat, a második típus az adatbázis számára utoljára regisztrált szám adatait, míg a harmadik típus egy bizonyos – tetszőlegesen megválasztható – év adatait tartalmazza. A rövidített tételek mindhárom típusára jellemző, hogy variációs lehetőségek vannak az adattartalommal illetően: az egyik tételtípusban például szerepel az OSZK raktári jelzete, míg a másikban nem, vagy az egyikben megadjuk a szerkesztőség és a terjesztés adatait, míg a másikban nem. Attól függően alakítottuk ki e tételek szerkezetét és adattartalmát, hogy milyen felhasználási célt kívánunk

velük kielégíteni: szerepelhetnek jegyzékek tételeiként, katalógusban főtételként, melléktételként, gyarapítási segédletként stb.

Az IKB adatbázis szolgáltatásai

A számítógépes keresés és a találatoknak a képernyőn való megjelenítése mellett az adatbázis további szolgáltatásokat is ellát. Ezeket az alábbi 3 típusba sorolhatjuk:

Számítógépes programmal előállított kiadványok

Nemzeti könyvtári kötelezettségeinknek eleget téve a nemzeti sajtóbibliográfia előállításához kiadványszerkesztő programokat készítettünk. Jelenleg három kiadványunk jelenik meg folyamatosan.

Magyar nemzeti bibliográfia. Időszaki kiadványok bibliográfiája

A számítógéppel előállított éves sajtóbibliográfia megtartja az eredeti szerkezetet, tehát a *törzsrész* teljes bibliográfiai leírást tartalmaz az újonnan induló és címváltozott periodikumokról. A régebben indult kiadványokról készített tételekre vonatkozóan a számítógépes feldolgozás az 1986-os tárgyevi kötettől kezdve jelentős fejlesztéseket valósított meg. Az előző azonosító tételek helyett a törzsrészben az előbbieken már ismertetett rövidített bibliográfiai tételek szerepelnek azokról a kiadványokról, amelyek az adott tárgyévben megjelentek, de bibliográfiai leírásukat már közöltük valamelyik előző kötetben. E tétel részét képezik a tárgyévben beérkezett első szám számozási adatai, valamint az a tételszám, ahol a kiadvány eredeti teljes bibliográfiai leírása megtalálható. A törzsrészt mutatók egészítik ki.

Mivel az adatbázis a változó adatokat is tartalmazza, és a rövidített tételben is szerepel az adott időszakra érvényes közreadó vagy közreadók neve, a *testületi mutató* valamennyi tételre vonatkozóan közli a közreadók egységesített nevét, a névhez kapcsolódó kötelező utalókat, a bibliográfiai leírásban található egyéb névformáról készített, valamint a testület előző nevével készített utalókat.

A *földrajzi mutató* a kiadó, a közreadó, valamint az egyéb illetékesség szerinti helyneveket és esetenként az ezekhez kapcsolódó utalókat tartalmazza.

Az *ISSN mutató* nem csupán a kiadványok számára megállapított helyes ISSN-eket, hanem a kiadványokba tévesen vagy hibásan benyomtatott ISSN-eket is tartalmazza ISSN számsorrendben.

A mutatótételleket a főtétel tételszáma követi.

Magyar nemzeti bibliográfia. Új periodikumok

A „Magyar nemzeti bibliográfia. Új periodikumok” (a továbbiakban MNB ÚP) havonként jelenik meg a „Magyar nemzeti bibliográfia. Könyvek bibliográfiája” függelékeként. 1991-től nyújt tájékoztatást az OSZK-ba köteles példányként beérkezett, és az IKB adatbázis számára az adott hónapban feldolgozott új és címváltozott periodikumokról. A kiadvány két fő részből áll: törzsrész és mutatók.

Az MNB ÚP *törzsrésze* az éves sajtóbibliográfiához hasonlóan teljes bibliográfiai leírást tartalmazó tételekből és a tételekhez kapcsolódó címutalókból áll.

A törzsrészt az éves sajtóbibliográfiának megfelelő mutatók egészítik ki.

Mind az éves, mind a havi sajtóbibliográfiára érvényes, hogy a törzsrész a tételeket és a címutalókat egyetlen betűrendben közli. A tételek tételszámozása egy tárgyéven belül önálló és folyamatos.

Új periodikumok

Az Új periodikumok (a továbbiakban ÚP) című negyedéves jegyzék 1989. január 1-jétől nyújt tájékoztatást az OSZK-ba köteles példányként beérkezett, és az IKB adatbázis számára az adott negyedévben feldolgozott új és címváltozott periodikumokról. A kiadvány három fő részből áll: Törzsrész * Címmutató * Közreadói mutató.

A *törzsrész* tételei nem ISBD alapú bibliográfiai leírásokat tartalmaznak, hanem az előzőekben már ismertetett *rövidített bibliográfiai tételek*, amelyek fő- és melléktételekként alkalmasak a leíró katalógus építéséhez. A kiadvány egyoldalas nyomással készül, hogy a tételeket – katalógusépítés céljából – ki lehessen másolni. További szolgáltatásként a tételben megtalálhatók a szerkesztőre és a terjesztésre vonatkozó adatok, ha ezeket a kiadvány közli.

A *címmutató* a címváltozatokat, valamint a korábbi és a későbbi címeket, a *közreadói mutató* az egységesített közreadói neveket tartalmazza. Mindkét mutatóban a tételek az adott főcímre vagy besorolási címre utalnak.

Egy adott ÚP füzet rövidített tételei megjelennek teljes tételként a „Magyar nemzeti bibliográfia. Időszaki kiadványok bibliográfiája” három előző füzetében.

Címváltozott periodikumok esetében a korábbi címet mindhárom kiadványban követi bibliográfiai leírásának tételszáma, ha ez már megjelent az éves sajtóbibliográfia (MNB IKB) valamelyik kötetében.

Az előadás résztvevői számára az MNB ÚP és az ÚP illusztrálására bemutatófüzetet szerkesztettünk 22 tétel alapján.

A teljes és a rövidített tételek közötti különbség, és a két (eltérő tételtípust tartalmazó) kiadvány létjogosultságának bizonyítására szolgál, hogy ugyanarról a kiadványról hogy néz ki egy teljes bibliográfiai leírás és egy rövidített tétel, milyen felhasználási lehetőség kínálkozik egyik vagy másik tétel esetében.

Az MNB ÚP-ban megjelenő tétel:

11.

Magyar Műhely : a Magyar Műhely Munkaközössége és a Magyar Műhely Baráti Kör irodalmi, művészeti és kritikai folyóirata / fel.szerk. Bujdosó Alpár [et al.] ; szerkbiz. elnök Ágoston Vilmos = Atelier hongrois : revue littéraire : publication périodique / dirigée par Alpár Bujdosó [et al.] ; com. de réd. Vilmos Ágoston [et al.]. - 1.évf. 1.sz. (1962. máj./jún.)- . - Montrouge ; Wien ; Budapest : M. Műhely, 1962- . - Ill. ; 25 cm. - (Magyar Műhely Baráti Kör füzetek, ISSN 0865-0683)

Negyedévenként. - 1989-ig külföldön jelent meg. - A leírás alapja 28.[!29.] évf. = 75.sz. (1990. márc. 20.), az első Magyarországon megjelenő szám, sorozati száma: 3. - Összefogl.: franciául.

ISSN 0025-0201 = Magyar Műhely : 60,- Ft : 60,- FRF példányonként : 220,- Ft : 220,- FRF évenként.

A bibliográfiai leírás az ISBD/S elveinek megfelelő szerkezetben tartalmazza a kiadvány összes bibliográfiai adatát. A főcímet a többi bibliográfiai adat szabályos sorrendben, a kiadványt *tűkrözeve* követi: az alcím, a szerkesztő neve, a párhuzamos cím, a párhuzamos alcím, a szerkesztő párhuzamos megnevezése. Ez a tétel sok adatot tartalmaz, ebben a formában csak többla-

pos katalógustételként lehetne kezelni, ha a leíró katalógus cédulájának méretében gondolkodunk.

Az ÚP-ban megjelenő tétel:

006035

Magyar Műhely

Magyar Műhely Munkaközösség * Magyar Műhely Baráti Kör
1.évf. 1.sz. (1962. máj./jún.) - . - Montrouge ; Wien ; Budapest :
M. Műhely
(Magyar Műhely Baráti Kör füzetek, ISSN 0865-0683)
Negyedévenként. - 1989-ig külföldön jelent meg. - A leírás
alapja 28. [129.] évf. = 75.sz. (1990. márc. 20.), az első
Magyarországon megjelenő szám, sorozati száma: 3.

ISSN 0025-0201 : 60,- Ft : 60,- FRF példányonként : 220,-
Ft : 220,- FRF évenként.

Szerk.: Bujdosó Alpár, Nagy Pál [et al.] fel.szerk. 92120
Montrouge, 141 av. Jean-Jaurés * 1210 Wien, Berglergasse
17. * 1118 Budapest, Minerva u. 3/a.

A már ismertett rövidített tétel tehát csak a legfontosabb adatokat tartalmazza, *egységesített* formában. Néhány további információ a tétel tartalmához: a főcímet követő közreadókat csillag (*) választja el egymástól; ha a kiadvány sorozat tagjaként jelenik meg, itt sem maradhat el a sorozati cím. Kiegészíti a tételt a szerkesztőség pontos címe, ez a felhasználók számára máshol nem elérhető adat, de leíró katalógus számára készített tételből elhagyható.

A következő tétel jó példa arra az esetre, amikor a teljes bibliográfiai leírás nem a közreadó egységesített nevét, hanem jelen esetben angol nyelvű változatát tartalmazza. Feltétlenül szükségesek ezek a bibliográfiai adatok például a nemzeti bibliográfiában vagy egy könyvtár alapkatalógusában, de a leíró katalógus számára (főleg melléktételként) könnyebben kezelhető és áttekinthetőbb a rövidített tétel, amit az Új periodikumok tartalmaz.

Az MNB ÚP-ban megjelenő tétel:

15.

Ornis Hungarica : journal of the Ornithological and Nature Protection Society / ed.Csaba Moskát. - Vol.1, no.1 (1991)- . - [Budapest] : [MME], 1991- . - 24 cm

Évenként kétszer. - Angol nyelvű. - Az induló számban néhány cikk magyarul. - Összefogl.: magyarul. - Tartj. magyarul is.
ISSN 1215-1610 = Ornis Hungarica : 25,- USD : 500,-
Ft : 300,- Ft (egyesületi tagoknak) évenként.

Az ÚP-ban megjelenő tétel:

006845

Ornis Hungarica

Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület
Vol.1, no.1 (1991)- . - [Budapest] : [MME]

Évenként kétszer. - Angol nyelvű. - Az induló számban néhány cikk magyarul.

ISSN 1215-1610 : 25,- USD : 500,- Ft : 300,- Ft (egyesületi tagoknak) évenként.

Szerk.: Moskát Csaba szerk., Természetudományi Múzeum
Ökológiai Kutatócsoport 1088 Budapest, Baross u. 13. Tel.:
113-0035

Terj.: Szerkesztőség

A kiadványokba helyesen benyomtatott ISSN számnak nagy figyelmet szentelünk, nem csupán azért, mert a Magyar ISSN Iroda is a mi osztályunkon működik, tehát különösen szívügyünk az ISSN népszerűsítése, hanem valóban azt tapasztaljuk, hogy egyre több intézmény, könyvtár, kiadó és szerkesztőség felismerte az ISSN jelentőségét. Ezért fontosnak tartjuk, hogy ha egy kiadványba téves vagy hibásan benyomtatott ISSN szerepel, erre felhívjuk a figyelmet mind a teljes, mind a rövidített tételben. A téves vagy hibás ISSN-t szándékosan nem közöljük a tételben, nehogy ez rögződjék a használókban. Szerepeltetjük viszont az MNB ÚP indexében, hogy ha valaki a téves vagy hibás ISSN szerint keresi a kiadványt, ennek alapján is rátaláljon.

Cédulaszolgáltatások¹

Lehetőség van arra, hogy bármelyik tételről katalóguscédulát készítsünk. A nyomtatott cédulát azután sokszorosítani lehet katalógusépités céljából vagy bármilyen egyéb célra. Az Országos Széchényi Könyvtárban a Sajtóbibliográfia szerkesztőség feldolgozása után (az előbb ismertett tételektől – a célnak megfelelően – kissé eltérő) rövidített tételt készítünk, s ezzel indítjuk a kiadványt a feldolgozói soron. A kísérőlapra rögzített tétel valamennyi feldolgozói állomásra eljut, ahol az adott periodikummal foglalkoznak. Ezzel a módszerrel az OSZK-n belül biztosítjuk az adatok egységes kezelésének lehetőségét.

Az adatbázis terjesztése²

Időrendben utoljára megvalósított, de nagyon fontos szolgáltatásunk.

Több magyarországi könyvtár számára átadtuk az adatbázist *floppy lemezen* egyrészt tájékoztatás, másrészt az adatbázis helyi építése céljából.

1993-ban az OSZK és az IIF (Információs Infrastruktúra Hálózat) Koordinációs Irodája szerződést kötött, ennek értelmében az OSZK átadja a hálózat számára az adatbázist. 1994 januárjától az IKB adatbázis *elérhetővé vált X.25 hálózatról* külső felhasználók számára is. Ezt mi is nagy eredménynek könyveljük el, de örömmel nyugtáztuk, hogy az IIF is nyereségnek tartja az IKB adatbázisnak a hálózatba való bekerülését, mivel a Magyarországon megjelenő periodikumok összességéről eddig ilyen átfogó nyilvántartás nem állt az IIF hálózat rendelkezésére.

Az IIF használói számára lehetőség van az adatbázisban való keresésre, ugyanolyan szempontok szerint, mint ahogy azt az adatbázis nyújtotta lehetőségeknél ismertettem.

A találatokat négyféle tétel formájában lehet a képernyőn megjeleníteni: két tételtípus az adatbázisba elsőként bevitt adattartalommal jelenik meg, két tételtípus pedig az utolsóként bevitt adatokat tartalmazza. A használók a különböző menüpontokban információt kapnak az adatbázis kialakulásáról, az adatbázis tartalmáról, lehetőségeiről, a részletesen kidolgozott helpék pedig az adatbázis használatát, jelen esetben a keresést segítik.

Az adatbázis első használója az OSZK Olvasószolgálati és Tájékoztató Főosztálya, ahol az olvasótérben elhelyezett számítógépeken az olvasók közvetlenül hozzáférhetnek a sajtóbibliográfiai adatokhoz, a könyvtár munkatársai pedig vállalják a különböző igények szerinti listák összeállítását.

További fejlesztési elképzelések

Egészen közeli megvalósításként tervezzük az éves sajtóbibliográfia köteteihez a *szakmutató* rendszeres közreadását. Ennek kísérleti formáját megjelentettük az 1986. évi kötetben, de létszámihiány miatt a következő évekre vonatkozóan ezt nem tudtuk folytatni. Az egyes tételeket rövidített ETO számmal látjuk el, ennek alapján készül az elmúlt évekről egy ötéves szakmutató.

Távolabbi terveink között szerepel a *retrospektív* sajtóbibliográfia szerkezetének kidolgozása, ebben a változó adatok közlésmódja jelenti a legtöbb problémát.

Figyelembe véve azt a tényt, hogy a könyvtáraknak, kulturális intézményeknek egyre kevesebb pénzük van kiadványok, ezen belül periodikumok beszerzésére, feltétlenül gondolnunk kell a hazai periodikumok *központi katalógusának* megszervezésére. Az IKB adatbázisban ehhez egy-két plusz adatra lenne szükség, és természetesen komoly anyagi fejlesztésre, hiszen jelenlegi létszámhelyzetünk az egyre növekvő számú, és egyre több változó adattal megjelenő periodikum feldolgozásához sem elég. Ezért üdvözlöm a magam és a sajtóbibliográfia ügyének nevében a Periodika Kör terveit, mert komoly összefogásra van szükség a könyvtárak között, hogy ezt a tervet valóra tudjuk váltani.

Jegyzetek

1. Az adatbázis cédulaszolgáltatásairól részletesebb ismertetés az OSZK híradó 1994. évi 3-4. számában jelent meg.
2. Az adatbázisnak az IIF hálózaton való eléréséről a Könyvtári levelező/lap 1994. évi 3. számában jelent meg ismertetés.

Bemutatjuk az Oracle Libraries integrált könyvtári rendszert

Vajda Mária

A hazánkban megjelent integrált könyvtári rendszerek prospektusait kézbevéve meg kell állapítanom, hogy azok tartalmi leírásai kísértetiesen hasonlítanak egymásra. Ha letakarjuk a termék nevét a szövegben, szinte ugyanazokat a „bűvszavakat” fedezhetjük fel valamennyiben, talán csak az ismertető stílusában van különbség. Valóban ennyire hasonlítanak egymásra ezek a termékek? Milyen szempontok alapján dönthet az érdeklődő?

A tévedések elkerülése érdekében írásomban a funkciók rövid, általános jellegű bemutatása mellett, ezért megpróbálom kiemelni az Oracle Libraries sajátosságait, ötletes megoldásait és az alkalmazott eszközöket.

Bevezetés

Az IQSOFT Rt., az 1990 januárjában alapított osztrák-magyar közös vállalat, az Oracle Libraries kizárólagos magyarországi terjesztője. Számos alap- és felhasználói szoftver forgalmazásával foglalkozik, nagy tapasztalatokkal rendelkezik a komplex adatbázisok, valamint a mesterséges intelligencia- és szakértői rendszerek fejlesztése terén.

A könyvtári rendszer honosítása, terjesztése, oktatása céljából jól felkészült, a könyvtárgépesítésben sokéves tapasztalattal rendelkező szakmai csoportot alakított ki. Az Oracle Libraries integrált könyvtárgépesítési programcsomagot Angliában a Fretwell-Downing cég fejlesztette ki, az Oracle UK forgalmazza, és már nagyon sok felsőoktatási intézményben használják (az Oracle cég az oktatási intézményeknek komoly árkedvezményeket ad).

A rendszer jól illeszkedik az IQSOFT profiljához is, s ennek hasznát a felhasználó a rendszer-támogatás minőségén mérheti le.

Jelenleg a rendszer 5.1-es változata van forgalomban, de a fejlesztés természetesen már előrébb tart. A fejlesztéseket az Oracle finanszírozza, és a cég egyéb fejlesztéseivel összhangban az újabb verziói már integrálják az új eredményeket is.

Az új verziók előállításában, valamint a rendszer honosításában az IQSOFT munkatársai tevékenyen részt vesznek. A közös fejlesztés garantálja a rendszer konzisztenciáját és a fejlesztés minőségét (meg kell felelnie a nemzetközi

szoftverfejlesztési szabványnak, az ún. Quality Management Systemnek, hiszen a Fretwell-Downing ezzel a minőségbiztosítási tanúsítvánnyal rendelkező fejlesztő cég.)

A rendszer általános jellemzői

Az Oracle Libraries integrált gépi rendszer, így természetes, hogy minden hagyományos könyvtári funkciót lefed, de számos, ezen túlmutató funkciót is tartalmaz (pl. Windows-környezet és egyéb, nyílt architektúrájú – levelező rendszerek, archiváló rendszerek – alkalmazással való integráció, katalogizálás külső PC-ről stb.). Jellemző tulajdonsága, hogy az egyedi feladatokat az arra legjobb módon kifejlesztett eszközök integrálásával oldja meg.

Az alkalmazás negyedik generációs nyelven készült, ami nagyfokú rugalmasságot biztosít, ezáltal lehetővé teszi, hogy minden könyvtártípus és információszolgáltató központ igényeinek megfelelően, függetlenül annak működési területétől, szolgáltatási körétől, a feldolgozásra szánt dokumentumok típusától (szöveges, képi, hangzó anyagok). A programcsomag paraméterezéssel a könyvtár feldolgozási folyamataihoz igazítható, optimális az arány a rendszer rugalmassága és az ezzel járó testreszabási munka között. Az Oracle Libraries gyakorlatilag hardverfüggetlen; Unix és más operációs rendszerek alatt egyaránt fut. Ez azért előnyös, mert ha a későbbiekben számítógépcserére kerülne sor, a meglévő rendszer és a katalógusadatok nem igényelnek módosítást.

A nemzeti nyelvi sajátosságok kezelését az Oracle ún. National Language Support Feature (nemzeti nyelvi sajátosságok támogatása) teszi lehetővé (karakterkészlet, rendezési szekvencia, dátum). Unix környezetben a szerver az ISO 8895 (Latin2), PC-kliens oldalon a 852-es kódkészletet kezeli.

Az Oracle Libraries Európában a legelterjedtebb, de Amerikában és Ázsiában is széles körben ismert. A fejlesztők a nemzetközi szabványok figyelembevételével szabványos eljárásokat dolgoztak ki a MARC alapú adatcserére, de tekintetbe vettek néhány nemzeti szabványt is, mint pl. a Z39.50. A Z39.50 szabványnak az Oracle Libraries rendszerben való megvalósításáról, az

osztott katalógus használatáról, a „nyitott online katalógus” funkcióiról a közeljövőben részletes leírást jelentet meg az IQSOFT. A rendszer többféle MARC szabványt támogat, s lehetővé teszi a saját nemzeti MARC használatát.

Az Oracle Libraries rendszerek számos olyan installációja működik, ahol a tagkönyvtárak együttműködnek, tehát mind központosított, mind *osztott feldolgozási* környezetben használható.

Valamennyi ismert hálózati szoftverrel (TCP/IP, X.25, DECNET, Novell) akár helyi, akár távoli hálózatokon, mind karakteres, mind grafikus terminálokon működik. Többszintű hozzáférési jogosultságellenőrzést biztosít a rendszer, mind olvasásra, mind írásra, egészen mező szintig.

A multimédia OPAC MS-Windows változatban hozzáférhető.

A felhasználók szkennert, vonalkód-olvasót, videót, CD-ROM-ot és optikai lemezt használhatnak az Oracle Libraries alkalmazással összekapcsolva.

A rendszer funkciói

- ◆ Katalogizálás
- ◆ Kölcsönzés
- ◆ Gyarapítás
- ◆ Költséggazdálkodás
- ◆ Listák, statisztikák készítése
- ◆ Tezaurusz
- ◆ Multimedia OPAC
- ◆ Folyóiratkezelés
- ◆ OPAC (Nyilvános olvasói katalógus)
- ◆ Olvasói adatok kezelése
- ◆ Egységesített adatok kezelése
- ◆ Rendszerműveletek

Vegyük sorra a főbb funkciókat:

Gyarapítás

A gyarapítási folyamat adatai elérhetők az Oracle Libraries minden területén. A könyvtár számára teljes ellenőrzést tesz lehetővé a megrendelés fázisairól, a nyilvántartásba vételről és a reklamálásról.

A költséggazdálkodási modul kezeli a pénzalapokat, teljes online áttekintést nyújtva azok aktuális állapotáról.

Pénzügyi szempontból a tagkönyvtárak tarthatnak a közös főkönyvhöz, de önálló főkönyvet is vezethetnek.

A költséggazdálkodási modul ötszörös mélységű könyvelést tesz lehetővé, amelyet a könyvtár szabadon definiálhat, továbbá a pénzügyi források kezelésére tetszőleges számú költséghelyet és -kódot képezhet. A könyvtár meghatározhat számviteli szempontból önálló gazdálkodású, saját költségkerettel rendelkező egységeket. Ennek segítségével elkülönítve kezelheti a különböző pénzforrásokat (pl. alapítványi, költségvetési keretek stb.). A rendszer követi az árfolyamváltozásokat, tetszőleges számú valutánem is megadható.

- ♦ **Szállítók:** A szállítói adatok a gyarapítási modul részét képezik, és bármikor módosíthatók. A szállítói adatok a teljes gyarapítási folyamat során áttekinthetők és a megrendelésbe, ill. számlába átemelhetők.
- ♦ **Megrendelések:** Az Oracle Libraries gondoskodik az előszerzeményezési, dezideráta műveletek nyilvántartásáról. Többféle megrendelési típus adható meg. A megrendelések módosíthatók, és tartalmazzák a költségvetés adatait.
- ♦ **Számlázás:** Komplettszámlázást biztosít a rendszer.
- ♦ **A szállítások nyilvántartása, reklamációk:** A rendszer nyilvántartja a teljes, illetve részleges szállításokat, valamint automatikusan elkészíti a reklamációkat.
- ♦ **Előfizetések:** Az előfizetési adatok tartalmazzák az előfizetés és a megújítás dátumát. A rendszer ellenőrzi a pénzügyi fedezet meglétét a művelet során. A pénzügyi és előfizetési év különbözhet egymástól.
- ♦ **Betekintés a gyarapítási folyamatba:** A gyarapítási adatok különféle szempontok szerint rendezhetők és visszakereshetők.
- ♦ **Leltár:** A leltárinformációkat a rendszerben lévő, előre definiált eljárások és listák tartalmazzák.
- ♦ **Könyvtárközi kölcsönzés:** Az önálló könyvtárközi kölcsönzési modul a közeljövőben elkészülő 6-os verzió tartalmazza. A jelenlegi rendszerben nem különül el a kölcsönzés hagyományos műveletétől.

Katalogizálás

Az Oracle Libraries teljes képernyős szerkesztést tesz lehetővé a katalogizálási folyamat során. Külső adatbázisokból és CD-ROM-okból is lehet adatokat importálni. Minthogy minden bibliográfiai adat az Oracle relációs adatbázisban tárolódik, a gyarapítási folyamat során rögzített adatok eleve a katalogizáló rendelkezésére állnak az adatok újragépelése vagy adatmozgatás nélkül.

Az adatbevitel gyors és egyszerű folyamat. A katalogizáló áttekintheti az egységesített adatok táblázatát az adatbeviteli képernyőn és kiválaszthatja a megfelelőt.

Az US/LC, UK és AUS MARC formátumok integrálva szerepelnek a rendszerben. Az adaptáció a nemzeti MARC változathoz könnyen megoldható. A HUNMARC-ot hivatalos megjelenése után az IQSOFT integrálja a honosított rendszerbe. Tetszőleges számú új mező definiálható a rendszerben a programok változtatása nélkül.

Új rekordot létrehozhatunk adatbeviteli képernyő kitöltésével, importtal vagy egy meglévő módosításával.

Az Oracle Libraries-t számos médiatípus kezelésére készítették fel: könyvek, monográfiák, időszaki kiadványok, hangzó dokumentumok stb. Ezen adattípusoknak katalogizálásához speciális képernyőket tartalmaz a rendszer. A felhasználó ezeken kívül definiálhat új médiákat, és képernyőket készíthet hozzájuk egy mintaképernyő felhasználásával, a mezőnevek módosításával.

Minden médiatípushoz tarthatnak példányrekordok, szükség esetén tetszőleges szintű analitikus feltárással. A beviteli/megjelenítő képernyők teljes mértékben módosíthatók. Az egybenyomásos művek elemei katalogizálhatók, külön-külön visszakereshetők, és az aktuális kölcsönzési státuszuk is megjeleníthető.

A többkötetes művek kétféleképpen kezelhetők: vagy egyedi kötetleírással és kereszthivatkozásokkal, vagy egy kötetnek tekintve, analitikus feltárással. Érdemes megjegyezni, hogy az Oracle Libraries példányadatai az analitikus leíráshoz rendelhetők.

Kapcsolatot tudunk kiépíteni a katalógusban szereplő könyv és az azt referáló folyóiratcikk vagy más hivatkozás között. A cikk teljes szövege felvihető, visszakereshető.

Tezaurusz

Szakozáshoz ellenőrzött tárgyszavakat vagy tezauruszt használhatunk. Az Oracle Libraries hatékony tezaurusz struktúráját tartalmaz, amely lehetővé teszi, hogy a felhasználó saját kapcsolattípusokat definiáljon, a tradicionális tezaurusz kapcsolattípusokon kívül. A fogalmakat súlyozni lehet úgy, hogy pl. egy szinonímát a rendszer fontosabbnak tekentsen mint egy másik fogalmat. Ez a súlyozott kereséskor kerül felhasználásra. Az adatok összekapcsolásánál nemcsak az összefüggésbe hozandó adatokat, a kapcsolat irányát (egyirányú vagy kétirányú), hanem a közöttük levő kapcsolatot is szabadon definiálhatjuk:

Az Oracle Libraries mindenféle osztályozási jelzetet támogat, függetlenül annak struktúrájától. Ezt az teszi lehetővé, hogy szabadon definiáljuk az osztályozási jelzetek struktúráját. Ilymódon pl. saját osztályozási rendszert, vagy többnyelvű terminológiai szótárt is definiálhatunk.

Minden fizikai tételhez vonalkód rendelhető, az is lekérdezhető, hogy melyik dokumentumnak nincs még vonalkódja, és utólag bármikor hozzárendelhető.

Egységesített adatok kezelése

Az Oracle Libraries fontos jellemzője az egységesített adatok kezelése. A rendszer a katalógizálási adatok egységességét és pontosságát a hivatkozási adatok, illetve egységesített adatok precíz használata révén biztosítja. A beszerelési adatok a rendszer megfelelő pontjain megtekinthetők és „átemelhetők”. Globális módosításukra is lehetőség van.

Folyóiratkezelés

A rendszer teljes körű folyóiratkezelést biztosít. Az alábbi munkafolyamatokat fedi le:

- ♦ *Megjelenési gyakoriság definiálása.* Ezzel a funkcióval adható meg a periodicitás. A folyóiratok vagy rendszeres, vagy rendszeretlen megjelenésűek, ilyenkor másodlagos megjelenési gyakoriságot is megadhatunk.

- ♦ *Folyóiratok, füzetek és példányok katalógizálása.* Ezzel a funkcióval a folyóiratok részletes bibliográfiai adatai beírhatók a katalógusba, a várható egyedi füzetinformációk automatikusan generálhatók a megjelenési gyakoriság alapján. A katalógusban a füzet teljes bibliográfiai leírását szükség esetén egy későbbi időpontban kiegészíthetjük.
- ♦ *Folyóiratrendelés.* A folyóiratok megrendelése nagyon hasonló más médiatípusokéhoz, azaz lehetőség van dezideráták megadására, vagy pedig közvetlenül a folyóirat-előfizetés bevitelére.
- ♦ *Folyóirat-érkeztetés.* Ha az előfizetés már megtörtént, és a folyóiratot leszállították, a füzetek érkeztethetők, és a kívánt analitikus mélységig feltárhatók. Az érkeztetési folyamat során a program a kiadott pénzüsszeget is elkönyveli.
- ♦ *Kereszthivatkozások.* A felhasználó kereszthivatkozásokat hozhat létre egy folyóirat címváltozása esetén az új címre mutatta a hasonló témájú folyóiratok között, vagy ha a cikkben hivatkozás történik más katalogizált dokumentumra, akkor arra.
- ♦ *Köröztetési listák.* Az „olvasói adatok” modulban előre definiált és bármikor módosítható olvasói csoportok tagjai között köröztethetők a folyóiratok. A folyóirat hollétét nyomon lehet követni.
- ♦ *A füzetek kötetbe kötése.* Definiáljuk, hogy mely füzetek kerüljenek egy kötetbe (akár több évfolyam füzeteit is generálthatjuk, sőt visszamenőleg is), ezek példányadatait azután törölni kell a katalógusból. A bekötött kötet címét és kötetadatait a megszokott módon adjuk meg. Az állományadatok naprakészen tükrözik a szállításokat, számlákat, reklamációkat, kötetst, gyűjteményeket és a leltári állapotot.

Keresés

Kereséshez számos Oracle-eszközt integrál a rendszer, de új keresési algoritmusokat is tartalmaz (maszkolás tetszőleges karakterekre, normalizálás (tudásbázis, nyelvhelyesség-ellenőrzés), stopszótár, súlyozott keresés, „fuzzy

matching" /pontatlan keresésre pontos válasz/, „ritka” szavak, „megfelelő” találati arány, szűrők alkalmazása /dokumentumtípusra, megjelenési dátumra/, tezaurusz).

Kifinomult és hatékony eszközök, mint például a mintával való keresés (QBE), vagy a strukturált keresőnyelv (SQL) az adatbázis teljes egészében érvényesülő keresési technikát ad a felhasználó kezébe, akár szabadszöveges, akár kötött szöveges megoldást alkalmaz.

Nyilvános olvasói katalógus (OPAC)

Az Oracle Libraries nyilvános olvasói katalógusa az információkeresési technika élvonalbeli megoldása, amely a londoni Városi Egyetem kutatásain alapszik. Ez nyomon követi a felhasználói kereséseket és elemzi a gyenge eredményt hozó keresések okait. A laikusok számára is biztosítja az eredményes keresést. Ezért az Oracle Libraries OPAC modulja vezető szerepet játszik a keresési eszközök területén, az implicit Boole-operátorok, fejlett relevancia-algoritmuskok, és nyelvtani tudásbázis alkalmazása miatt.

Kereséskor vagy az implicit Boole-operátorok lehetőségével élünk, ilyenkor az általunk megadott keresőszavakkal a rendszer végzi el a logikai műveleteket, vagy a gyakorlott olvasó maga teszi ki a logikai műveletek jeleit. Az olvasó előre és hátra böngészhet a találati listában.

A találatokat többféle részletezettségben jeleníthetjük meg: rövid lista formában, a kölcsönzési státusz szempontjából, analitikus formában, vagy teljes részletezettség szerint. A találatokat képernyőre, nyomtatóra vagy állományba írhatjuk.

A találatlista görgethető. A felhasználó bármely dokumentumtípus szerint kereshet. Az OPAC a kölcsönzési rendszer pillanatnyi állapotának megfelelő információkat szolgáltatja. A gyakrabbi alrendszerben rögzített adatok ugyancsak megjeleníthetők, ha szükséges.

Bármelyik terminálról elérhető az OPAC szolgáltatás. Ezen túlmenően PC-s munkaállomásokon a Windows alapú Multimédia OPAC is rendelkezésre áll, amely teljes körűen kihasználja a grafikus felhasználói felület által nyújtott lehetőségeket. Ez grafikus működésű MS-WINDOWS alkalmazás, mely lehetővé teszi szkennelvel letapogatott képek és egyéb multimédia alkalmazások elérését az Oracle Libraries rendszerrel. Az

OPAC biztosítja egy dokumentum lelőhelyadatainak megjelenítését, a lelőhelytől függetlenül. Az OPAC paraméterezésétől függően az olvasó vagy a könyvtárostól kérhet előjegyzést, vagy saját maga is előjegyezheti a dokumentumot az OPAC-on keresztül. Olvasói SDI szolgáltatást is biztosít, az olvasó maga viheti fel az őt érdeklő téma tárgyszavait. A témafigyelést dátum megadásával meghatározott időtartamra korlátozhatja.

Listák, statisztikák készítése

Ha listázó-szerkesztő eszközre van szükség, akkor az SQL*ReportWriter-t lehet használni. Az ezzel az eszközzel készített 160 féle kimutatás, jegyzék stb. is része a rendszernek. Lehetséges ad-hoc jellegű listák készítése is, valamint kapcsolódás standard táblázatkezelőkhöz és programcsomagokhoz, mint pl. Lotus, Excel, Word stb.

Multimédia OPAC

A multimédia OPAC néven emlegetett MS WINDOWS alkalmazás az alábbi funkciókat tartalmazza: I-DOC OPAC; Katalógus funkció; BLOB szerver funkció.

- ◆ I-DOC OPAC

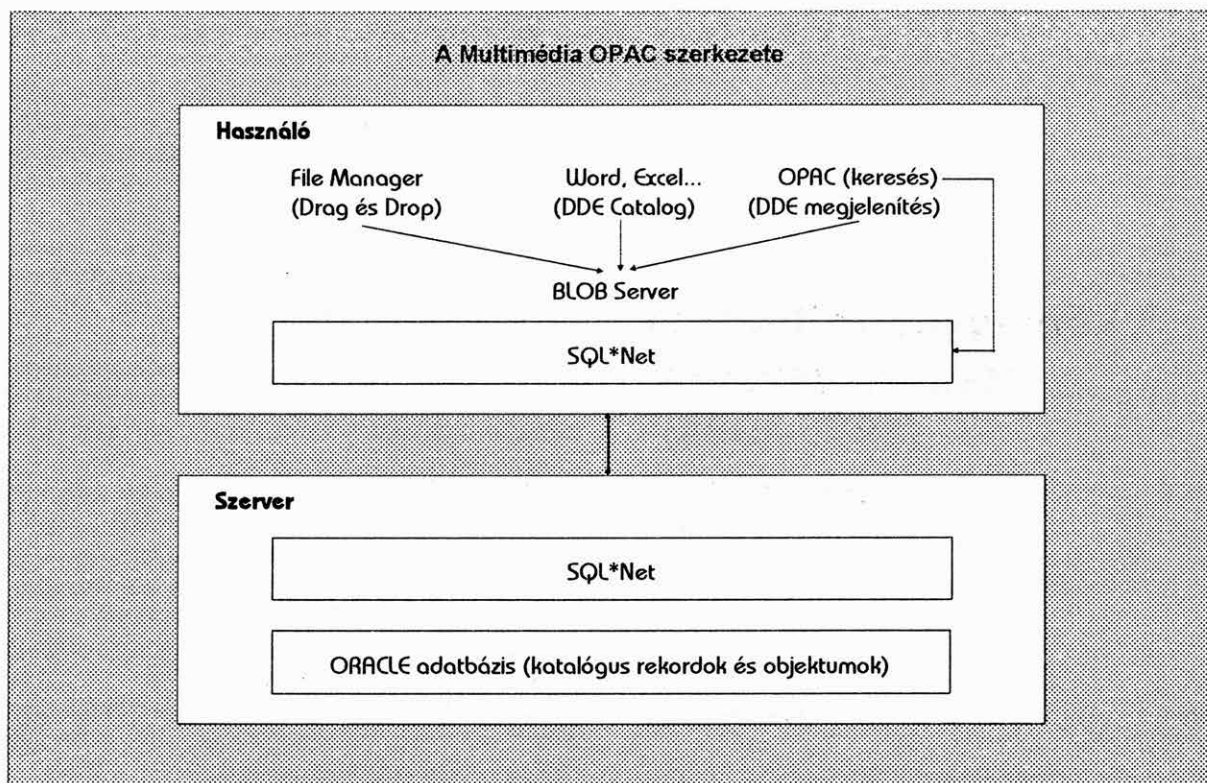
Keresést végez közvetlenül az SQL*Neten keresztül ugyanolyan eszközökkel, mint a karakteres OPAC, ezen felül a „nem karakteres típusú” dokumentumokat állományba (Excel, Word...) vagy képernyőre másolja, megjeleníti, megszólaltatja a BLOB szerver révén.

- ◆ Katalógus funkció

PC használói oldalról katalogizál, a katalógus-tételeket a szerveren lévő adatbázisban tárolja. A katalogizálás háromféleképpen történhet:

- a katalogizálás-alkalmazás elindítása és az adatmezők kitöltése után a katalógustétel „átküldésével”;
 - a „File Manager”-ből a katalogizálandó tétel kijelölése és a BLOB szerverre „ejtése” révén;
 - MSWord-ből a katalógus funkcióval, a Summary Info segítségével.
- ◆ BLOB szerver

Az OPAC az SQL*Net-en (az Oracle hálózati protokollja) található, és lehetővé teszi a közvetlen

kommunikációt az adatbázissal. Minden kérést (kép, hang, rajz, szkennelt szöveg) a BLOB szer-
ver értelmez. Pl. az OPAC a BLOB szervert kéri
meg az objektumok megjelenítésére, és az objek-
tumokat létrehozó alkalmazások is a BLOB szer-
vernek üzennek. A BLOB szervert olyan Windows-
alkalmazásokkal tart kapcsolatot, amelyek a
szabványos Windows interface technológiákat
(pl. Drag és Drop, vagy DDE) használják.

DDE - Dynamic Data Exchange protokoll (A BLOB szer-
verrel kommunikáló alkalmazások ezen keresztül adják át az
adatokat, amit a BLOB szervert továbbít az adatokat kezelni
/megjeleníteni, tárolni/ tudó alkalmazás elindításával).

Drag- és Drop funkció: előhív és leejt (ha a BLOB szer-
verre „ejtjük” az állományt, a szervert elindítja a katalógus funk-
ciót, átadva annak az állomány jellemzőit).

Adatcsere

A már említett MARC export/import formá-
tukon kívül a rendszer többféle betöltési lehető-

séget kínál: az Oracle SQL*Loader eszközét, az
Oracle Libraries Standard Transzfer Programot
vagy az Olvasói Adatok Import programját, s
aszerint választjuk ki a programot az adatbevitel-
re, hogy éppen melyik felel meg leginkább a cél-
jainknak.

Irodalom

1. MURRAY, Robin: The challenge for library and informa-
tion service providers. (Előadás az ELAG konferenciára,
1994.)
2. Word of informatics - a news report on library and docu-
ment management systems from Fretwell-Downing.
Spring 1994.
3. VAJDA Erik: A műszaki szakterületen tervezett osztott
katalogizálás jelenlegi helyzete, a fejlődés irányai és a
megvalósítás feltételrendszere. = Tudományos és Mű-
szaki Tájékoztatás, 41. évf. 1994. 3-4. sz. 97-106. p.

A könyvpiac változásai Magyarországon (1985-1994)*

Lőrincz Judit

Kelet- és Közép-Európában gyors változások zajlottak le az elmúlt években gazdasági, társadalmi és politikai síkon. A hatvanas-hetvenes években a konvergencia elméletek előrevetítették, hogy Kelet piaci elemekkel gazdagodik, a nyugati kapitalizmus pedig már át is vett a termelési és elosztási folyamatokba beavatkozó államtól bizonyos jellegzetességeket. A két különböző típusú gazdasági-politikai rendszer egymáshoz idomulása azonban egészen másként alakult, mint azt a konvergencia elméletek jósolták. A keleti tömb rendszerei nem tudták a működésükkel ellentétes piaci elvet elegendő, s ugyanakkor ártalmatlan mértékben magukba építeni, ezért következett a „földcsuszamlás”.

Újra kell döntenie az identitásról, a kik vagyunk problematikájához kapcsolódva az állampolgárságról, a nemzetállam társadalmi és kulturális hatáiról, a térség bizonyos részein a területi határokról is. Gazdasági síkon pedig mindenütt a központi bevezetett vagy irányított gazdaságból kell működő piacgazdaságot kialakítani.

Magyarországon húszesztendő a lefékezéssekkel gyengített reformfolyamat, a rendszerváltást egy lassú erózió előzte meg.

Mi nehezíti a szocializmustól a liberalizálódó piaci viszonyokhoz vezető utat?

A tőkehiány és az alulfejlett infrastruktúra. Ezzel párhuzamosan megnő az információval rendelkező emberek szerepe. A fejlett infrastruktúrájú országokban ez másként fest. Ismert az átmenet recessziós hatása is, amely az életszínvonal általános csökkenését vonja maga után. A piaci mechanizmusok bevezetése a reform elitek által tervezett és szervezett. Kettős nehézséggel néznek szembe, egyrészt nem támaszkodhatnak egy már létező tőketulajdonosi osztályra, másrészt a lakosság nem elhanyagolható része gyanakszik, hogy a privatizáció nem szolgálja a gazdasági feltételek javítását, hanem az állami apparátus és kliensei meggazdagodásához vezet.

Hogyan zajlik a könyvszakma, a könyvpiac átalakulása, milyen lényeges jellemzői vannak az írásos kommunikációs rendszer változási folyamatának?

* Az OTKA támogatásával készülő *Könyv, olvasás, kulturális identitás* c. kutatás részét képezi a könyvpiac változásait nyomon követő tanulmány. Az 1994. május 11-15. között Prágában a Nemzetközi Könyvvásár alkalmával, a Nemzetközi Bibliológiai Társaság kutatóinak konferenciáján elhangzott előadás változata az alábbi írás.

Az 1985-ös évben már markánsan jelentkezett a probléma a könyvkiadásban. Több mint ezerrel kevesebb könyv jelent meg és 12 millióval kevesebb könyvpéldány, mint az előző évben. A könyvek példányszáma az 1985. évi 102,6 milliót követően 1986-ban, 1987-ben és 1988-ban csaknem azonos nagyságrendű, 112-113 millió. 1989-re 123 millió fölé nő a példányszám. Lényegében változatlan teljesítmény jellemezte az ismeretterjesztő művek csoportját, a szépirodalom 9,8%-kal lépett vissza, a tudományos és szakirodalom együttesen 1,7%-kal.¹ A könyvforgalomban ezidőben négy nagy terjesztési hálózat dominált.

1988-ban a szépirodalom kiadása növekedést mutat a műszám 13%-os, a példányszám 17%-os emelkedésével. A kiadott könyvpéldányok közel egynegyede volt szépirodalmi mű. Kisebbségi mértékben, de nőtt az ismeretterjesztő könyvkiadás is, 5%-kal. A tudományos és szakművek csoportjában mind a művek száma, mind a példányszám csökkent.

Tudományos és szakkönyvek (és füzetek)

	Száma	Példányszáma
1987	4527	10 947,2
1988	3981	8 518,9
1987=100%	87,9	77,8

A teljes könyvkiadás mennyiségi mutatóinak és a kiadás műfaji összetételének változása mellett három kiadói szféra kerül említésre; hivatásos kiadók, kiadással rendszeresen és kiadással alkalmasszerűen foglalkozó szervezetek.² Ez az év pedig csak a kezdetét jelentette a gombamód szaporodó kis kiadói műhelyek megjelenésének.

A könyvforgalom bemutatása azonban már ekkor zavart okozott, ugyanis a hivatásos könyvterjesztés alternatív módja is megjelent utcai könyvadás formájában, s nem volt megbecsülhető, hogy mekkora rész maradt kívül a statisztikai felmérésen, ugyanis az adatszolgáltatási körbe még be nem vont, de már működő új kis kiadóktól közvetlenül szerezték be a könyveket a terjesztők. Az évi 5,6 milliárdos országos könyvforgalomhoz képest még nem volt jelentős nagyságrendű az arányuk. A 80-as évtizedet jellemző forgalomnövekedés 1988-ban megtört.² Az inflá-

lódó gazdaság, a csökkenő reáljövedelmek átrendezik a fogyasztási struktúrát, a létfontosságú javak vásárlása érdekében a lakosság a nem alapvető szükségletei kielégítését hátrább sorolja.

A privatizációs folyamat kezdete 1989-re tehető, nem gyors ütemű, de visszafordíthatatlan, a könyvkiadók majdnem 100%-a mára (1994) magánkézre került. A könyvkereskedelem privatizációja lemaradt, és ez a szűk keresztmetszet jelenleg is problémákat okoz. A kereskedelmi vállalatok veszteségeket szenvednek az előprivatizációban, ugyanis bevételük átkerült az Állami Vagyon Ügynökséghez. A kereskedelemben így nem lehetett megfelelő tőkét pumpálni. A nagykereskedő a felvett rendeléseket továbbítja a kiadóhoz, de nagy árréssel dolgozik, noha nincs kockázata.

1990-ben a gombamód szaporodó könyvkiadók száma 700 körül mozog; 6 magyar nemzeti-ségi kiadó működik a szomszédos országokban, és 21 nyugati és tengeren túli kiadó is van. Az irodalmi, művelődési folyóiratok, lapok száma 92, a szomszédos országok irodalmi, művelődési lapjainak száma magyar nyelven: 21, a nyugati magyar folyóiratok száma pedig 12. Budapesten 141, vidéken 93 nyomda működik és 70 könyvterjesztő. A hazai és külföldi magyar könyvkiadók, folyóirat szerkesztőségek, nyomda és könyvterjesztő együttes száma 1990-ben közel 2000. 1200 hazai író dolgozik, a szomszédos országokban 400 (Szlovákiában: 79, Jugoszláviában: 130, Kárpátalján: 21 és Romániában 171 magyar író, a nyugati és tengerentúli országokban: 174 fő.³

A periodikák kiadásának alakulása 1985-1991. között

Év	Időszaki sajtótermékek	
	száma	példányszáma
(ezerben)		
1985	1707	1410120,3
1990	1490	1274799,9
1991	1517	1274662,6
az 1985. év százalékában		
1990	87,3	90,4
1991	88,9	90,4

(KSH gépi adatfeldolgozás)

A periodikák kiadása a 80-as évek utolsó éveiben folyamatosan emelkedett, majd 1990-ben visszaesés mutatkozott. 1991-re kisebb növekedés következett be. A példányszámban mintegy 10%-os a csökkenés az utóbbi években.

A megjelent lapok jelleg szerinti összetételében szembevetendő a változás.

A periodikák kiadásának alakulása

Jelleg	1985	1991
Politikai	78	259
Tudományos	191	157
Ismeretterjesztő	148	286
Szakmai	348	295
Irodalmi	24	48
Gyermek-, ifjúsági	22	34
Egyetemi, iskolai	115	59
Üzemi	664	310
Hivatalos	65	43
Vallásos	16	26
Összesen	1707	1517

A politikai lapok 1985-ben a 4,6%-át tették ki az összes periodikáknak, 1991-ben 17,1%-át. A tudományos jellegű lapok aránya tartja a 10%-ot. Az ismeretterjesztő lapok, magazinok 8-9%-ot képviseltek, napjainkban már az ilyen lapféleségek közelítenek az összes lapok egyötödéhez, számuk 148-ról 286-ra változott. A szakmai lapok száma csökkent, 384-ről 295-re, de az összeshez viszonyított arányuk csak 3 százalékponttal kevesebb. Az irodalmi lapok és a gyermek-ifjúsági lapok száma csekély volt, most sem túl magas, de az emelkedés az előbbieknél 100%-os, az utóbbiaknál 50%-os.

A kiadók kategóriájának határait szélesre húzzuk meg, most Magyarországon sok olyan intézmény, cég, közület működik, amely hivatásából eredően kiad könyveket, noha a könyv- és a lapkiadás nem fő profilja. A könyvszakmai világ gyorsan alakul át, ezért az információk nem mindig pontosak és naprakészek.

Az 1992-es helyzet így fest: 1156 könyv- és lapkiadó, 879 nyomda és 71 terjesztő működik.⁴ A külföldi részvételű társaságok száma ebből hozzávetőlegesen félszáz, de az adatszolgáltatás itt sem teljes körű.

Felborultak a hagyományos struktúrák, az aluljárók, az utcák megteltek politikai, szex-, sza-

kákcönyvekkel és a populáris regényvilág termékeivel. A privatizáció, az alapítványok felélése a szakma fokozatos letisztulását is magával hozhatja. Könyvek Magyarországon 1993 címmel megjelent „Books in Print” teljességre törekvő áttekintést ad a könyvkereskedelmi forgalomba került könyvekről, becslésük szerint a könyvpiac szereplőinek 80%-a segített adatszolgáltatással. Megítélésem szerint ez az arány kisebb. Itt is, mint valamennyi területen több adatforrás összevetése szükséges. A kiadvány tartalmazza az 1985-92 között megjelent és még forgalomban lévő könyvek jegyzékét (4596 tétel) és az 1992-ben kiadott könyveket (2710 cím). Ha nem is teljes a könyvjegyzék, de fontos lépés az európai normák szerint szervezett könyvpiac megszervezése felé.⁵

A magyarországi könyvpiac jelenleg még kaotikus, bár az utóbbi évek műszámait figyelembe véve a kiadás stabilizálódni látszik, a terjesztésben sok a probléma.

A könyvkiadás alakulása 1985-1993. között

Év	Kiadott könyvek és füzetek	
	száma	példányszáma
	(ezerben)	
1985	9389	102644,1
1990	8322	125740,8
1991	8133	99963,5
1992	8537	88099,0
1993	9170	77157,4
	az 1985. év százalékában	
1990	88,6	122,5
1991	86,6	97,4
1992	90,9	85,8
1993	97,7	75,2

(KSH gépi adatfeldolgozás)

Az 1985. évben 9389 könyv került kiadásra, 1986-ban 9857. Ez volt a legmagasabb szám. Ezt követően 9000 alá esett az évi könyvtermelés, 1991-ben alig haladta meg a 8000-et (8133). 1992-ben enyhe emelkedés mutatkozik, 8537 műről számolhatunk be, majd 1993-ban 9170 könyv látott napvilágot, 7%-kal több, mint az előző évben. 1991-től a példányszámban csökkenő tendencia indul meg. 1991-re az előző évhez képest

20%-kal esik vissza a megjelent példányszám, megközelítően alig 100 millió. 1992-ben 88 millió a könyvek példányszáma, ez 10%-kal alacsonyabb az előző évinél. Az 1993. évi 77 millió példány újabb 12%-kal kevesebb, mint az 1992. évi könyvkiadás volumene.

Az utóbbi 4 év adatai szerint tehát 1990-hez képest a könyvek választéka fokozatosan emelkedett. 1992-ben 200-zal, 1993-ban 800-zal többféle művet jelentettek meg, mint 1990-ben. Ugyanezen időszakot vizsgálva kitűnik, hogy a példányszámban 1990-től több mint évi 10 millióval esik vissza a könyvtermelés. E két tényező egybevetése mutatja, hogy az átlagpéldányszám csökken, 1990-ben 15,1 ezer, 1991-ben 12,3 ezer, 1992-ben 10,3 ezer és 1993-ban 8,4 ezer.

Bízom abban, hogy a kutatás, mely Kelet-Közép-Európa országainak összehasonlítását célozza, nem jelenti a 22-es csapdáját. Az új könyves világ produktumai statisztikailag mérhető, összehasonlíthatók, elemezhetőek lesznek, és bekapcsolhatók a nemzetközi könyvpiac vérkeringésébe.

A prágai nemzetközi könyvvásár alkalmával egyeztetjük közös kutatásunk szempontjait.

1994. április 23-26. között Budapesten volt olyan Nemzetközi Könyv Fesztivál, amelyen közel 500 cég, kiadó, terjesztő mutatkozott be. A nyugati cégek mellett a kiállítás alapterületének 60%-át magyar, a 7%-át a volt keleti tömb kiadói foglalták el. Az Európa Tanács és a Soros Alapítvány támogatása nélkül nem sikerült volna megrendezni a fesztivált, mely frankfurti mintára széles körű nemzetközi kapcsolatokat mozgósított.

Irodalom

1. MÁNDI Péter: Az 1985-ös könyvforgalom és annak népgazdasági háttere. [Kézirat.] Bp., Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése Piackutató csoport, 1986.
2. KULCSÁR Júlia, V.: Könyvkiadás, könyvforgalom és népgazdasági háttere 1988-ban. [Kézirat.] Bp., Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése Piackutató csoport, 1989.
3. A magyar irodalom évkönyve 1990. Bp., Széphalom Könyvműhely, 1991. 266 p.
4. Roster Adattár. Könyv- és lapkiadók, nyomdák, terjesztők. Bp., T-Twins Kiadó, 1993. 445 p.
5. Könyvek Magyarországon 1993. Bp., Századvég Kiadó - Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, 1993. 492 p.

KÖNYVAJÁNDÉKOK AMERIKÁBÓL. – Különböző szervezetek igyekeznek könyvekkel segíteni a volt szocialista országok könyvtárait. Az Ex Libris (az American Council of Learned Societies segítségével) magyar, szlovák és cseh könyvtárakat vett célba; az ajándékozási akcióra kapott könyvek jegyzékét kiküldi a megfelelő könyvtáraknak, hogy igényeiket bejelenthessék. 1994-ben közel 1000 műszaki és természettudományos könyvet készül küldeni a magyar egyetemi könyvtáraknak. – Az „American Friendship Library Project” Oroszországba szervezi könyvek küldését, egyetemi, közművelődési, iskolai és szakkönyvtárak számára. Csak 10 évesnél újabb, illetve az illető szakterület klasszikusának számító művet fogad el a szponzoroktól. Ötéves terv keretében mind az 500 oroszországi egyetemi könyvtárat el akarja látni az amerikai szakirodalom törzsgyűjteményével.

(SEES Newsletter 1994.)

Közigazgatási könyvtár az egri Megyeházán

Szecsó Károlyné

Előzmények

A jogi információszolgáltatás megoldása sok fejtörést okozott a Heves Megyei Tanácsnak és a Megyei Könyvtárnak egyaránt. A megoldást egy, a Megyei Könyvtár szakrészlegeként működő, de helyileg a Megyei Tanács épületében felállított közigazgatási szakrészleg (szakkönyvtár) megszervezése jelentette. A szervezést megkönnyítette, hogy a két érdekelt intézmény, a Megyeháza és a Megyei Könyvtár is ugyanannak az útnak az egymással szembeni lévő oldalán található. A közigazgatási szakkönyvtár létesítéséről még 1973 decemberében készült egy megyei tanácsi javaslat, melyben az szerepelt, hogy *„a költségek ésszerű – a célt leginkább szolgáló módon történő – felhasználását a szakirodalommal való ellátás terén úgy látjuk biztosítottnak, ha azt megfelelő szakértelemmel szervezett rendben végeztetjük... Ezért javasoljuk a Megyei Tanácson belül működő Közigazgatási szakkönyvtár létesítését”*.

A könyvtár helye a Megyeháza épületében

A könyvtárat a Megyeháza barokk stílusú épületében, a volt megyei irattár helyén kívánták elhelyezni. A választás azért volt ideális, mert a korábban levéltári célokat szolgáló helyiségek megjelenése rendkívül impozáns volt. A második emeleten található, két egymásba nyíló termet még 1801-ben bútorozták be körös-körül húzódo tölggyfa polcsorral, melyek oromzatát korabeli faragások díszítik. Sajnos, a 2. világháború során megsérült ez a csodálatos berendezés, de a Közigazgatási Könyvtár elhelyezésekor a Képzőművészeti Kivitelező Vállalat közreműködésével sikerült felújítani. A felújítás befejezése után, 1975-ben megnyithatták a könyvtárat.

Működési feltételek

„A Közigazgatási Szakkönyvtár a Megyei Könyvtár szakrészlegeként működik. Célja, hogy a közigazgatási szakemberek számára a lehető legfrissebb, leghasználhatóbb dokumentumokat, információkat rendelkezésre bocsássa, az apparátust szakirodalommal ellássa. A központi

könyvtár állománya prézens, az osztályokon pedig a munkához szükséges irodalom tartós letétként található – olvasható a Megyei Könyvtár szervezeti és működési szabályzatában.

Mindez nagyon egyszerűen és szépen hangzik, bár a valóságban poros szekrények, sufnik, mázsányi könyvkupacok átvizsgálását jelentette. Az arra érdemesnek talált anyagot leltárba vették, a többi pedig selejtezték. Ebben a mennyiségileg hatalmas, tartalmilag sokfelé ágazó munkában, a Megyei Könyvtár szinte valamennyi munkatársa részt vett. A munkák „motorja” Sipos Istvánné, a Megyei Könyvtár igazgatóhelyettese volt, aki fáradhatatlanul szervezett, irányított és persze tevélegesen is részt vett a Közigazgatási részleg kialakításában.

A Megyei Tanács két szakképzett könyvtáros alkalmazásához szükséges bérfedezetet, valamint a könyvtár üzemeltetését (takarítás, fűtés, világítás, berendezés stb.) biztosította. A szakmai feladatokkal kapcsolatos költségeket ugyancsak a tanács irányozta elő, de a költségvetés jóváhagyása után az összeget átutalták a Megyei Könyvtár számlájára, ahol az operatív gazdálkodást végezték. A Megyeháza egyes szakosztályain lévő letéti anyag gondozásáért az egyes osztályok megbízott „könyvtárosai” voltak felelősök, akik tanácsaikkal, javaslataikkal a letéti anyag gyarapításában is közreműködtek.

Változások nélkül

A fentiekről jelen időben is írhattam volna, mert bár a közigazgatásban végbement változások szele a könyvtárat is megérintette, de az alapjaiban jól szervezett, működőképes rendszert nem ingatta meg. A Megyei Tanács helyét a Megyei Önkormányzati Hivatal vette át, de a könyvtár létét sem személyi, sem szervezeti változás nem fenyegette. Hajdani és jelenlegi vezetőink is könyvet szerető, tisztelő emberek. Most így utólag visszatekintve látom csak, hogy milyen szerencsésnek mondhatom magunkat, hogy mindig messzemenő támogatást kaptunk, és támogatják jelenleg is munkánkat. Azt nem állítom, hogy mindig zökkenőmentesen, súrlódások nélkül tudtuk a problémákat megoldani, de soha nem éreztem rosszindulatot, gáncsoskodást, a segítőkészség hiányát. (Hogy ez mennyire nagy dolog, csak az tudja igazán megérteni, aki hasonló szervezeti

hierarchiában dolgozik.) Érzésem szerint egy ilyen részlegben különösen fontos a jó személyes kapcsolat és a jó kontaktusteremtő készség. Én személy szerint is élvezem, hogy nem egy „gépezet kis csavarja vagyok”, hanem a munkám változatos és mind az olvasókkal, mind a vezetéssel személyre szóló a kapcsolatom.

Használók

1976-ban a beiratkozott olvasók száma alig 100 fő volt, ami igazán csekélynek mondható, mivel az akkori Megyei Tanács dolgozóinak száma jóval meghaladta a 200-at, a szomszédos Városi Tanács dolgozóiról, a tanácsstagokról és a tanácsi bizottságok tagjairól nem is beszélve. Akkoriban „külső” ember a könyvtárat csak elvéve használta. Itt feltétlenül meg kell említenem azt a tényt, hogy a hivatal soha, semmilyen módon nem korlátozta a használók körét. A nyitvatartási időben a könyvtárat bárki látogathatta, aki beiratkozási kötelezettségének eleget tett. A 70-es években külső használók csak elvéve fordultak elő, de mára ez a helyzet megváltozott. Az 1993-ban beiratkozott 537 olvasónak csak egy része dolgozott a közigazgatásban. Rajtuk kívül joghallgatók, államigazgatási főiskolások, közgazdászhallgatók, számviteli és pénzügyi főiskolások, jogászok, vállalkozók, pénzügyi szakemberek veszik igénybe a könyvtárat. Gyakori az olyan olvasó, aki „csak” az éppen esedékes ügye intézéséhez keres irodalmat (pl. kárpótlás, adózás, ingatlanvásárlás, családjogi problémák, munkaügyi viták, új vállalkozás beindítása, hitel stb.). Úgy látom, hogy a jogi információkra, a jogi tájékoztatásra irányuló igény napjainkban egyre inkább erősödik. A jelenséget a gyorsan változó gazdasági feltételek, új gazdasági formák kialakulása, a munkanélküliség, a család helyzetének bonyolultabbá válása, valamint az ilyen jellegű szakirodalom drágulása is magyarázza. Ezzel is magyarázható, hogy a szakembereken kívül miért nőtt meg az igény az állampolgárok körében a jogi információszolgáltatás iránt. A tájékozódást megnehezíti a jogszabályok nagy mennyisége, valamint az, hogy ez a szakterület állandó változásban, mozgásban van (módosulás, hatályon kívül helyezés stb.). A munka már szinte elképzelhetetlen a számítógép használata nélkül.

Számítógépes tájékoztatás

Amikor 1991-ben felmerült a lehetősége, hogy kapunk egy számítógépet, nem tudom, a kolléganőm vagy én viszolyogtam-e jobban a technika eme nagyszerű vívmányától. Bár azt mindketten tudtuk, hogy ez a jövő, az csak a használat során derült ki, hogy ha a program jó, és a karbantartást szakember végzi, a számítógép használata igazán nem ördöngösség, még a humán érdeklődésű embernek sem.

Az Igazságügyi Minisztérium Jogi Informatikai Főosztály „Kartoték” elnevezésű, számítógépes jogszabály-nyilvántartó rendszerét 1991 februárjától használjuk. A rendszer legfontosabb előnye, hogy egy alapjogszabály aktuális állapotát azonnal megmutatja. Ez azt jelenti, hogy megadja az alapjogszabály összes módosítását, változását, sőt az esetleges végrehajtó vagy hivatkozó jogszabályait is. A karbantartás havonta történik. A lemezeket a Könyvtári Egyesülés (Békéscsaba) kedvezményesen biztosítja számunkra. Azt hiszem, a jogszabályok „tengerében” már nem, vagy csak nehézkesen boldogulnánk a számítógép nélkül. A kezdeti idegenkedés után az olvasók is nagyon megkedvelték ezt a szolgáltatást. Érdekes módon a jogászok között eleinte nagyobb volt az „ellenállás”, de ahogy megismerik a rendszer előnyeit, egyre többen használják közülük is.

Kérésre telefonon, telefaxon és levélben is adunk tájékoztatást. A Heves megyei jegyzőket külön értesítettük erről a lehetőségről. Az önkormányzat közlönyében pedig többször felhívtuk a figyelmet erre a szolgáltatásra.

Magunk számára a referenz kérésekről statisztikát vezetünk. Ebből jó néhány érdekes következtetést lehet levonni. Pl.: A kérdések száma hónapról-hónapra nő (csak a nyári hónapokban tapasztalható visszaesés), sok a visszatérő téma (alapítványok, adó, ingatlan, hitelek stb.). Szinte minden olvasó kéri az adatok kinyomtatását.

Összegezve: mind az olvasók, mind a mi munkánkat nagymértékben megkönnyíti a Kartoték rendszer használata.

Katalógusok, gyűjtőkör, állománygyarapítás

Amikor a Közigazgatási Könyvtár elkezdte a munkát, az alábbi katalógusokat építettük: cím-,

szak-, tárgyszó-, központi raktári, valamint osztályok szerint tagolt raktári katalógus. Ezeket egészítette ki az *Állam és Igazgatás* c. folyóirat analitikus katalógusa. (Ez utóbbi a repertórium megjelenésével szükségtelenné vált.) A tárgyszókatalógus pedig – nem tudom, mi miatt – még a kezdeteknél elsovadt. Az már önmagában bámulatos eredmény volt, hogy a nyitáskor a központi könyvtár és a szakosztályokon sorakozó valamennyi könyv szerepelt a katalógusban. Azonnal meg lehetett tudni, hogy egy adott dokumentum hol és hány példányban található meg. Ezt csak akkor lehet igazán megérteni, ha tudjuk, hogy pl. a *Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteményét, Heves megye statisztikai évkönyvét* stb. mind a 16 letéti egységbe megvásároltuk. (Most, hogy így visszatekintek, döbbenek meg igazán, milyen hatalmas mennyiségű dokumentumot tudtunk vásárolni: a viszonylag szerény pénzügyi keretből.) A Megyei Tanács megszűnésével több mint 5000 kötetet és legalább ugyanennyi közlőnyt vizsgáltunk át, hasonlítottunk be, ajánlottunk fel más könyvtáraknak, illetve selejteztünk. A közeljövőben – a Textlib program elkészülése után – tervezzük a katalógusok számítógépre vitelét.

Állománygyarapítási elveinkben szigorúan ragaszkodunk a közigazgatási gyűjtőkörhöz, ezért határterületek vagy más tudományágak könyveit nem szerezzük be. Elsősorban jog, közigazgatás, közgazdaságtan, számvitel, pénzügy, statisztika, szociológia, szervezés- és vezetéstudomány területéről gyűjtünk szakkönyveket, tanulmányokat. Politikai tárgyú könyveket nem, vagy csak igen válogatva és kis példányszámban vettünk át a központi könyvtárba, megkímélve magunkat a feldolgozás, majd selejtezés munkájától. A szociológiát viszont az érdeklődők nagy száma miatt, utólag felvettük a könyvtár gyűjtőkörébe. Öröndetes, hogy az utóbbi években egyre több az idegen nyelvet beszélő szakember, így megszapordtak a szótárak, a speciális nyelvi tanácsadó gyűjtemények, az elsősorban angol és német nyelvű jogi és közgazdaságtani szakkönyvek. Azokat a könyveket, melyek a szakkönyvtár állományában nem találhatóak meg, a Bródy Sándor Megyei Könyvtártól vagy az ország bármelyik könyvtárától átkérjük. Ha szükséges, az olvasót átirányítjuk a Megyei Könyvtárba, s a megyei Könyvtár pedig a speciális közigazgatási igénnyel fellelő olvasóit irányítja hozzánk.

Az új dokumentumok beszerzésénél törekszünk a párhuzamosság elkerülésére. Bizonyos

átfedés persze szükséges a Megyei Könyvtár részlegei és a szakkönyvtár között, még térbeli közelség esetén is. A szükségszerű párhuzamoságok mellett azonban mind a szakrészlegnek, mind az anyakönyvtárnak érdeke a munkamegosztás. Az anyakönyvtár természetesen profitálni is szeretne a szakkönyvtárból – pl. úgy, hogy bizonyos drága kiadványokat a szakrészleg a saját költségvetéséből vesz meg, de a Megyei Könyvtár olvasói is használhatják. A közigazgatási könyvtár pedig fiatalságából fakadó hiányait szeretné az anyakönyvtár segítségével pótolni. A legnagyobb gond: a mindkét könyvtárak optimális nyitvatartási idő kialakítása. Az önkormányzati tevékenységgel kapcsolatos tájékoztatást, valamint a jogi tájékoztatás speciális területeit, főleg a régebbi joganyagokkal összefüggőt, szinte teljes egészében a Közigazgatási Szakrészleg végzi. Viszont a napi jogalkalmazás, statisztikai, társadalomtudományi tájékoztatás a Megyei Könyvtárban és a Közigazgatási Szakrészlegben párhuzamosan folyik.

Nyitvatartási idő

Apró dolognak tűnik a nyitvatartás összeegyeztetése az anyakönyvtár és a közigazgatási gyűjtemény között, pedig nem az. A közművelődési könyvtárat ugyanis szabad idejünkben látogatják az emberek, a munkahelyi szakkönyvtárat pedig munkaidőben. Tehát a munkahelyi szakkönyvtárat korábban kell kinyitni, este viszont nincs értelme – sőt az elhelyezés miatt lehetőségre sem – sokáig nyitva tartani. Viszont, ha a közigazgatási részleg nyitva tartása más, mint a többi részlegé, nehéz a szakkönyvtárat valóságos részlegnek tekinteni, hiszen kiegészítő funkciókat csak részben lát el. Ha valamilyen dokumentum csak a Közigazgatási Szakrészlegben található meg, az délután négy után nem létezik, s a fontos szakkiadványokat duplán kell megvenni. Hosszú távon a részlegnek a többi részleggel nagyjából azonos időben kellene nyitva tartania, de igazodnia kell a hivatali időhöz is. Ez olyan hosszú nyitvatartási időt eredményezne, amit a szakrészleg az 1-2 dolgozójával nem tud biztosítani. Ezt a konfliktust egyelőre nem tudjuk feloldani.

Nyitvatartási időnk az évek során többször változott. A jelenlegit az olvasói igény és a munkamegosztás ésszerűsége (pl. szabadság, beteg-

ség esetén egy könyvtáros dolgozik) alakította ki. Munkanapokon 9.00-12.00-ig és 13.00-16.00-ig tartunk nyitva.

Szakkönyvtár a közművelődési könyvtárban?

A klasszikus szakkönyvtár és a klasszikus közművelődési könyvtár célja, olvasóinak köre, tevékenységi stílusa igen messze esik egymástól. Csak egyetlen példa: a magyar közművelődési könyvtárosokat (tisztelet a kivételnek) szinte fatalista türelem jellemzi. Az olvasók heteket késnek a könyv visszavételével, a Könyvtárellátó hónapokat az új könyvek szállításával – és senki sem ideges emiatt. Egy szakkönyvtárban a több ezer forintos és ezért csak egy példányban megvásárolt szakkönyvet esetleg csak néhány napra (órára!) kölcsönözzük, az egynapos késés is bizalmi válsághoz vezethet olvasó és könyvtáros között, az új könyveket pedig gyakran megjelenésük hetében be kell szerezni, és az olvasó rendelkezésére kell bocsátani (pl. egy jogszabály-magyarázatot), mert nem tudnak nélküle dolgozni. A leltárba vett könyvet néha még aznap odaadjuk az olvasóknak, s akkor dolgozzuk fel, ha az első „roham” elmúlt.

A közigazgatási részleg helyileg elkülönítve, megfelelő helybenolvasási, raktározási feltételekkel, egy nagy könyvtár szakmai támogatását maga mögött tudva, de saját logikája szerint működve, szerencsésnek érezheti magát. Kis könyvtár lévén, személyes kapcsolat alakult ki az olvasók és a könyvtárosok között, mi nem szólunk rájuk, hogy adják le a kabátot a ruhatárban, mutassák fel az olvasójegyet, töltsenek ki kériólapot stb. Több időnk jut egy-egy olvasóra, ezért végig tudjuk hallgatni, meg tudjuk beszélni vele a problémáját, s el tudjuk kerülni a mechanikus megoldásokat. Tény, hogy sok embert – elsősorban az értelmiségieket – éppen a könyvtárak rossz működési feltételei s a személytelen bánásmód tartja vissza a könyvtár használatától, nem szívesen állnak sorba a kölcsönzőpultnál. A közigazgatási szakrészlegben éppen ezen látszólag bürokratikus procedúrák hiánya eredményezi, eredményezheti a személyre szóló szolgálatot, a speciális gyűjteményen túl.

Ami hiányzik

A nyolcvanas évek elején az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ felmérést készített a megyeszékhelyek jogi információellátásának helyzetéről, ezen belül a hivatali szakkönyvtárakról is. 1981 májusában az Országgyűlési Könyvtárban tapasztalatcserét tartottak a közigazgatási részlegek könyvtárosai számára, melyen az Államigazgatási Szervezési Intézet igazgatóhelyettese és az Államigazgatási Főiskola Könyvtárának vezetője is megjelent. Ennek a megbeszélésnek a témája a KMK és a Megyei Könyvtárigazgatók Tanácsa által kezdeményezett hivatali szakkönyvtári helyzetfelmérés ered-

ményeit összegezõ tanulmány volt. Akkor ígéretet kaptunk, hogy az Országgyűlési Könyvtár összefogja a közigazgatási könyvtárakat, és a könyvtárosokat továbbképzéssel, tanácsadással is segíti majd. Legnagyobb sajnálatunkra, ez a terv nem valósult meg, pedig nagyon jó lenne időnként találkozni, tapasztalatot cserélni, tanácsot kérni a kollégáktól. Számptalan olyan speciális gond és probléma adódik, ami csak a közigazgatási részlegben dolgozókat érinti. Az országos összefogás hiánya természetesen nem zárja ki a személyes jó kapcsolatokat, találkozásokat. Mi különösen jó együttműködést alakítottunk ki a veszprémi és a szolnoki szakrészlegek munkatársaival.

JÓVÁTÉTEL VAGY LOPOTT HOLMI? – a Németországból a háború közben, illetve után a Szovjetunióba szállított könyvtári állományok létezése hosszú ideig államtitoknak számított, az utóbbi években viszont egyre több értékes gyűjteményrész tért vissza hajdani otthonába. Most néhány kisebb, de értékes kollekciónak visszaadása még folyamatban van, Szidorov kultuszminiszter azonban kifejtette kormányának azt az elvi álláspontját, hogy a szovjet, illetve orosz állam birtokába került könyvanyag és egyéb kulturális érték (pl. a Schliemann ásatásaiból származó trójai aranykincs) jóvátétel a Szovjetunióból elhurcolt óriási értékekért, amelyek zöme szétszóródott az egész világon. Az oroszok remélik, hogy Németország segítségükre lesz ezek legalább egy részének visszaszerzésében. Ők pedig kivizsgálják, mi az, ami a nemzetközi jognak megfelelően került birtokukba német közgyűjteményekből, s mi az, amit katonáik annak idején törvénytelenül vittek el onnan.
(DBI-Pressespiegel, 1994. márc.)

AMERIKAI ÖSZTÖNDÍJAK. – Az USA-ban működő International Research and Exchanges Board (IREX) 1993-ban több moszkvai és pétervári könyvtárral és levéltárral létesített közvetlen kapcsolatot elektronikus posta útján: ezt további orosz városokra is ki akarja terjeszteni. Olyan alap létrehozásán is dolgozik, amelynek segítségével Közép-Kelet-Európából, illetve Euráziából ösztöndíjasokat hívhat meg az USA egyetemére, könyvtár- és tájékoztatótudományi diploma szerzésére, valamint a továbbképzést szolgáló hosszabb-rövidebb idejű amerikai tartózkodásra.
(SEES Newsletter 1994.)

A Veszprém megyei Önkormányzati Hivatal Jogi és Közigazgatási Szakkönyvtára

Jurics Imréné

A kezdetek

A szakkönyvtár létrehozásának ötlete valamilyenkor 1983-ban fogalmazódott meg a Veszprém megyei tanács vezetőiben. Az ötlet megvalósulását három körülmény is támogatta. Az egyik, hogy a tanács épületének átalakítása során megüresedett a portás lakása, így adódott egy olyan helyiség, amely alkalmasnak bizonyult egy könyvtárszoba kialakítására. A másik tényező a hivatal könyvvásárlásainak bizonyos fokú centralizálása volt, míg a harmadik pedig – és ez egyáltalán nem elhanyagolható – az akkori megyei tanácselnök, *Gyuricza László* könyv- és könyvtárszerete. Az elképzelést a konkrét megvalósítás követte, amint ez már lenni szokott: lépésről-lépésre.

A Megyei Könyvtár szakmai tanácsokkal segítette a tervezést. A megyei tanácsnak egyetlen kikötése az volt, hogy a könyvtárhelyiség klubszobaként is használható legyen.

1983 októberében jelent meg az álláskiírás a könyvtár vezetésére, amelyet megpályáztam. Amikor leendő főnököm megmutatta a helyiséget, ahová a könyvtárat, a klubélelet gondolták, véleményem lesújtó volt. Egy sötét szoba betonpadlóval, a falból lámpa helyett mindenféle vezetékek lógtak, se egy asztal, se egy szék, de a polcok már stabilan álltak a falhoz tapasztva üresen, koszosan. Akkorra azonban már annyira elszántam magam a váltásra, hogy ez sem érdekelt. Anál jobb – gondoltam –, legalább szépen apránként épül fel a könyvtár, olyan könyvek, dokumentumok kerülnek bele, amelyek igazán szükségesek..., szóval tudunk mi, könyvtárosok önfeledten lelkesedni. Aztán hónapokig nem történt semmi, míg először egy telefon tudatta, hogy az állást elnyertem.

A meglepetés

Új munkahelyemen félméteres magasságban álló könyvkupacok fogadtak. Kiderült, hogy az 1984 januárjával megszűnt járási hivatalok valamennyi nyomtatott anyagát – még iratok is voltak köztük – megkaptuk. Már meg sem lepődtem, amikor kiderült, hogy ezeket az anyagokat most gyorsan szét kell válogatni, polcra tenni, és a könyvtárat egy hónap múlva, május elsején ünnepélyesen megnyitni.

Elkezdődik a munka

Ettől a pillanattól kezdve a könyvtári munka fázisainak a legkoszosabb része következett. A dokumentumok szétválogatása, közlöny-sorozatok kialakítása, duplumok csoportosítása, könyvek átnézése, s miközben a kollégák egyik-másik könyvre nézve csak legyintettek, hogy „az sem igaz már benne, amit kérdeznek”, arra gondoltam, hogy ha a közigazgatás és a jog irodalmát szakkönyvtári szinten akarom gyűjteni, akkor már csak a történetisége miatt is meg kell tartanom. No, nem 8-9 példányban, ahogy az a kupacban előfordult, de legalább mutatóba. A helyem nem túl nagy. A tervezők a 4 méteres belmagasságot célozták meg a polcokkal, ami azt jelenti, hogy egyes állományrészeket a mai napig is csak létrával tudok elérni. Ez nem igazán probléma akkor, amikor egy-egy dokumentumért felmegyek, de bizony kellemes tornát jelentett ötösével felvinni a könyveket, rendezni – napi többszöri fordulóval.

Közben azért be kellett szerezni a könyvtári felszerelési cikkeket a leltárkönyvtől kezdve az olvasó-nyilvántartó kartonig, meg kellett rendelni a tulajdonbélyegzőt, szert kellett tenni egy írógépre. Ahogy múlt az idő – és a könyvek is a polcra kerültek, szétküldtük a leveleket a megye könyvtáraiba és a levéltárba, hogy jöjjenek a duplumokból válogatni –, úgy épült, szépült a környezet is. Meghozták a padlószőnyeget, az íróasztalt, a tárgyalóasztalokat, tökéletes kivitelben tölgyfából, intarziásan, a székeket plüss kárpitozással. A bútorzat érték- és időtálló lett. A könyvtárba másológép került, hi-fi torony, színes tv, nem sokkal később videó.

A szervezeti felépítésről

Az elképzelés a következő volt: a könyvtárat a megyei tanács tartja fenn, gyakorlatilag az eddigi könyvbeszerzési keretből. A könyvtáros munkáját a Megyei Könyvtár alkalmazottja, de szakmailag a Megyei Tanács VB Szervezési és Jogi osztályának vezetője gyakorolja a felügyeletet. Ez az állapot tartott egy évig. Azalatt kiderült, hogy nem igazán szerencsés a két főnök, nemcsak a dolgozó miatt, de hát ők sem értettek mindig mindenben egyet, ám legalább volt egyfajta hierarchia. Később arról született döntés,

hogy a könyvtáros munkáját tartozék az akkori Gazdasági Műszaki Igazgatósághoz.

Ezzel aztán még nehezebbé vált az ügyintézés, a munkajog gyakorlás, arról nem is szólva, hogy itt már mindkét főnök a megyei tanács alkalmazottja, s még csak nem is alá-fölrendeltjei egymásnak. Így aztán egy év múlva újabb döntés született, miszerint tartozék a könyvtáros a Szervezési és Jogi Osztályhoz, ahová szakmai szempontból már két éve egyfolytában tartozott. Innentől „teljes jogú” polgára lettem a hivatalnak. Ez az osztály valóban a „szíve” volt az apparátusnak, és hogy a könyvtáros ide tartozott, a lehető legjobb ötlet volt, a későbbiekben részletezem, hogy miért.

Feladatok

Itt szentelnék néhány gondolatot a szakmai szempontnak. Mivel műszaki könyvtárban kezdem a pályafutásomat, ahol a „Simonyi-féle villamoságitan” vagy a „Bálint-biblia” kezdetű szakzsargon bizony eleinte megizzasztott, tudtam, hogy idő kell ahhoz, hogy megismerjem, sőt alkalmasint ajánlani tudjam a szakirodalmat. Egy jogi és közigazgatási szakkönyvtárban az olvasóknak megint egészen más a zsargonjuk. Nem mindegy ugyebár, hogy Btk vagy Ptk, hogy törvény vagy rendelet, vagy utasítás és sorolhatnám. Tizenegy év után is kezdő voltam ezen a területen, így nagyon sokat segített, hogy részt vehettem a heti rendszerességgel megtartott osztályértekezleteken, ahol egyrészt a szakzsargont sikerült megtanulnom, másrészt pedig információkat kaptam arról, hogy a megyei tanácson éppen milyen feladatok vannak, lesznek, melyik osztály mivel foglalkozik. Mire jött egy kolléga, hogy „meg kellene venni”, addigra ott volt a polcon, és jólesett az álmélkodás, meg a „de jó, hogy itt minden megvan” kezdetű örvendezés.

Természetesen olyan feladatokat is kapott a könyvtár, hogy ha valaki külföldre utazott, és előtte tájékozódni akart, célszerű volt a külföldi országokra vonatkozó anyagot begyűjteni. Vagy például ünnepek előtt a beszédek megírásakor jó volt, ha kéznél volt néhány újságcikk, ünnepi verseket tartalmazó könyv. Folyamatosan mindenféle oktatás zajlott a megyei tanács berkeiben. Tudatosan írom így, hiszen a szakmai képzésen túl (jogi egyetem, Államigazgatási Főiskola) számos

politikai továbbképzésre is beiskolázták a kollégákat. Ehhez természetesen a szakkönyvtárból várták a megfelelő szakirodalmat. A gyűjtőkör tehát már csak ezért sem szűkülhetett le a szakterületre, a politikai „alpművekre” is szükség volt. Jelentős szerep jutott a könyveknek, de a folyóiratcikkek keresése talán még inkább jellemző volt. Kollégiám közül igen sokan publikáltak más lapokban is, gyakran volt szükség tehát ilyen jellegű anyaggyűjtésre is.

A szakfolyóiratok közül az *Állam és Igazgatás* – később *Magyar Közigazgatás* –, a *Jogtudományi Közöny*, a *Magyar Jog* rendszeresen olvasott és hivatkozott szakirodalom volt. Gyakran kellett éppen ezekből témák szerint bibliográfiát készíteni, félévente pedig kiadtuk az új könyvek katalógusát. Az országos és a helyi napilapok teljes számban megérkeztek a könyvtárba – akkor még követhető volt, hogy hány lap jelenik meg és hol –, azokat minden reggel át kellett nézni, és ha ránk vonatkozó anyag jelent meg, azt azonnal másolatban a vezetők és az ügyintézők asztalára tenni. Nemi engedhették meg maguknak a megyei tanácsnokok, hogy „kintről” hívják fel a figyelmüket egy-egy cikkre, vagy netalántán éppen egy ügyfél hivatkozását ne ismerjék. Ezen kívül folyamatos volt az előfizetés az országos sajtófigyelő szolgálatra, ahol „mindent kérünk Veszprém megyéről” című előfizetésünk volt. Ez esetben a beérkezett anyagokat szortíroztam, a helyi tanácsokat érintő cikkeket másolatban továbbküldtem.

A gyűjtőkör

A gyűjtőkör kialakulását nagymértékben befolyásolta a „talált” anyag összetétele. Természetesen ez is kétoldalú dolog. Egyfelől jó volt, hogy a szakközönyöket össze lehetett gyűjteni az első évfolyam első számától kezdve. Számos könyvritkaság is fellelhető volt, értékesek még akkor is, ha sorozatként nem teljesek (Pallas Lexikon, A műveltség könyvtára, rendeleltárak stb.). Jellemző volt azonban az is, hogy a különböző szintű és rangú politikai képzések miatt rengeteg politikai könyvet gyűjtöttek össze a hivatalokban. A Szikra Kiadó 1952-es Sztálin sorozata érdekességként, vagy Lenin összes művei kötelező irodalomként még jól is jöttek a könyvtárnak, hiszen nem kellett külön megvásárolni. A baj inkább csak

az volt, hogy 7-8 sorozat is ott hevert elárvultan, annyira pedig még a teljesen új könyvtárnak sincs szüksége. A politikai irodalom beszerzésére a továbbiakban is volt igény, de a példányszámok már jelentősen megcsappantak.

Ugyanez mondható el a statisztikai kiadványokról. Használható alpművek ugyan hiányoztak, de az évkönyvek tízes nagyságrendben sorakoztak. Ezek is az előbbiekre sorsára jutottak: egy sorozatot megtartottam a könyvtárnak, a többi pedig felajánlottuk könyvtáraknak, helyi tanácsoknak. A jogi és közigazgatási könyveken kívül számos olyan könyv is előkerült, melyet első pillantásra nem is igen értettem. Műszaki, mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi, idegenforgalmi kiadványok gyűltek össze, sok szempontból jók, használhatók, értékesek kézikönyvtári szinten is. A tanácsi apparátusnak ugyanis minden szakterülettel kellett foglalkoznia – a szakosztályokon keresztül –, döntéseket hozni, állásfoglalásokat, javaslatokat, előterjesztéseket készíteni, így már érthető volt a szakkönyvek beszerzése is. Ezek a könyvtár polcain viszonylag kis helyet foglaltak el, hiszen továbbra is az osztályokon voltak a megyei tanács teljes átszervezéséig.

Hozzánk került a Megyei Tanács Közönye, szintén az első évfolyam első számától. A „nyitást” igyekezett szolgálni az a döntés is, miszerint a könyvtárban kapjanak helyet a tanácsulések, VB ülések jegyzőkönyvei is, gyakorlatilag mindenki számára hozzáférhető módon.

Túlzás lenne azt állítani, hogy a szellemi élet a könyvtár megalakulásával indult meg a Megyeházán. Előtte is voltak szakmai vetélkedők, és népszerűek voltak az „Alkotó Ifjúság” elnevezéssel indított pályázatok. A pályázatra íródott tanulmányok ugyancsak a könyvtárba kerültek és bibliográfiájukat is kiadtuk.

A Szervezési és Jogi Osztály fiatal jogászaire létrehozták a *Módszertani Füzetek* című sorozatot, mely a belső használaton kívül a vidéken dolgozó kollégák számára igyekezett módszertani segítséget nyújtani tematikus összeállításai révén. Ezek a füzetek is a könyvtárba kerültek.

A fentiekkel csupán érzékeltetni szerettem volna, hogy a gyűjtőkör bővülését külső tényezők is besolyásolták. Az első pályázat leadása után már természetes volt, hogy ezek is itt találhatók.

A jogszabályok gyűjtése és viszonylagos teljességgel történő beszerzése azonban kezdettől fogva alapfeladat. Ez azt is jelenti, hogy a már elavult jogszabálygyűjtemények is megvannak,

hiszen gyakori, hogy éppen az eredeti szöveget keresik.

A gyűjtőkör alapja tehát a jogi és közigazgatási szakirodalom, de kézikönyvtári szinten egyéb szakterületek irodalma is megtalálható, ezen kívül természetesen szótárak, lexikonok, enciklopédiák, a – manapság már – cserélhető lapos adattárak, értelmező szótárak stb. Az egyéb szakterületek irodalmát beszerezzük, ha az valamilyen szempontból a hivatalban használható, így például a pénzügyi, közgazdasági, számítástechnikai, filozófiai, politológiai irodalom.

Belső munkák

A könyvtárak a nyitás pillanatától könyvtárként kellett funkcionálnia, az senkit sem érdekelt, hogy nem kezdődött el az állománybavétel, nincs tulajdonbélyegző, és ha kérdeztek vagy kerestek valamit, természetes, hogy tudnom kellett. Így aztán jól felfogott érdekem lett rövid időn belül, hogy nekilássak a szabályos feldolgozásnak, nyilvántartásoknak. Az állománybavétellel nem volt semmi baj, megérkezett a leltárkönyv, a bélyegző, el lehetett kezdeni a munkát. Sokat segítettek a szervezési osztályon dolgozó kollégák a szakozásnál, hiszen a cím gyakran nem mondott semmit, és ha nem értek hozzá, hiába is olvastam bele. Egy-egy telefon nemcsak ennek tisztázásában segített, hanem információt is adott: „Van ilyen könyv? Akkor megyek érte...” Egyszermélyes könyvtár lévén, a beérkezett csomagok bontásától a tájékoztatásig és kiadványkészítésig természetesen minden egy ember feladata, beleértve a katalogizálást is. Gyűltek a cédulák, de mégsem volt olyan a feltáró, visszakereső rendszer, amire rövid időn belül komoly igény lett. És hol voltak még a folyóiratok!

Az elvárások érzékeltetésére említhetem meg a következő esetet: Szól a telefon, hogy ilyen és ilyen témában öt évre visszamenőleg nézzem már meg, hogy mi jelent meg az Állam és Igazgatásban. Miután éppen a közvetlen főnököm kérése volt, letettem mindent a kezem ügyéből, fogtam a létrát és elindultam felfelé. Valahol félúton tartottam, mikor ismét megszólalt a telefon. Morgolódás, de kúszás vissza. A vonal túlvégén szóban forgó főnököm még csak nem is türelmetlenül kérdezi: „Mi történt? Nem találja?”

Törni kezdtem a fejem valamilyen megoldáson. Az egyik könyvtáros vándorgyűlésen, talán egy kanadai kolléganő előadásának az volt a címe: „Könyvtár, katalóguscédulák nélkül”. Az előadás a számítógépről szólt. Természetesen le kellett a dolgot fordítanom magyarra és a helyi sajátosságokra. A fotocellás olvasóellenőrzésre nem volt itt igazán szükség, de számítógép kellett. Talán kitűnt az eddigiekből is, de ha nem, akkor kimondom, hogy a főnökeim és kollégáim minden reális tervemben, és ha kellett, a konkrét munkában is, maximálisan támogattak.

Rövid időn belül számítógép került a könyvtárba, és megvehettem hozzá a Micro-ISIS programot.

Kedves könyvtáros kolléganők! Ha valaki műszaki antitalentumnak vallotta magát, az biztosan én voltam. De ezt érdemes volt megtanulni, mert forradalmasította a feldolgozó munkát. Ne értsék félre, itt is le kell ülni, gépelni, bár a cíMLEÍRÁST már nem kell központozni, mert azt a program automatikusan elvégzi. Inkább azt volt nehéz megszokni, hogy a mechanikusan begyakorolt pont, kötőjel, kettőspont és így tovább jelzéseket el kellett hagyni. Az igazán „forradalmi” változást a visszakeresésben tapasztalom. A feldolgozást nem a könyvekkel, hanem a szakfolyóiratokkal kezdtem. Gyorsan megy és látványos. Ma, ha egy témakörben irodalmat keres valaki, – például szakdolgozathoz –, akkor együtt ülünk a monitor elé, az olvasó elmondja a kulcsszavakat, a program pedig hozza folyamatosan, betűrendbe rendezve; figyelmeztet, hogy tanulmányról vagy könyvismertetésről van szó, keres szerző szerint és cím szerint és tárgykör szerint, sőt évszám szerint, vagy éppen sorozatcím szerint. És mindezt úgy, hogy egyszer írtam le az adatokat. Azóta természetesen már a könyveket is feldolgoztam, sőt egy szövegszerkesztő programmal a levelezést is ezen a gépen bonyolítom. A bibliográfia vagy új könyvek jegyzékének készítése innentől kezdve csak elhatározás kérdése, hiszen minden információ naprakészen a számítógépen van.

Elvárások

Mivel a könyvtárat klubszerűen is szeretnék működtetni, kiválasztásomnál számított a népművelő végzettségem is. Eleinte kötetlen programokkal kezdtünk. Az előadók saját kollégáink kö-

réből kerültek ki, az összejövetelek egy kicsit teret adtak a hobbik bemutatására. Így pl. finnországi útibeszámolót hallhattunk, kiállítás rendeztünk kollégánk festményeiből, volt komolyzene hallgatás, húsvétolás. Nem is gondoltam volna, hogy több éve egy helyen dolgozó munkatársak egy-egy ilyen délután apropóján elegyedtek szóba először egymással. Később kialakult az igény, hogy szakmai programokat is szervezzünk. Néhány név a vendégkönyvből: dr. Kilényi Géza, dr. Verebélyi Imre, dr. Sárközy Tamás stb. A vendégeket pedig, akiknek megmutattuk a könyvtárat, felsorolni sem lehetne. Talán ide kívánczik még egy gondolat. Végigolvasva a sorokat, ismét felvetődhet, hogy egy könyvtáros egyedül mindez nem tudta volna végigvinni. Már csak azért sem, mert a meghívások elfogadásakor bizony számít a személyes ismeretség.

Ebben a munkában és az egyéb könyvtári feladatok elképzelések és elvárások megoldásában igen sok segítséget kaptam akkori főnökömtől, dr. Szabó Lajostól, aki azóta már a Belügyminisztérium Önkormányzati Főosztályának vezetője. A kezdeti időszakban meglátogathattam a már működő szakkönyvtárakat Egerben, Tatabányán, az Államigazgatási Főiskolán, eljutottam az Országgyűlési Könyvtárba. Főnököm, ha volt ott munkája, elkísért, bemutatott, ha nem tudott eljönni, előre telefonált, megbeszélte az érkezésemet. Hatalmas segítség volt. Mindenhol tudták már, hogy mi járatban vagyok, nem kellett ott – tapasztalatok híján – habognom, hogy mire is vagyok kíváncsi. Ezekből a látogatásokból igen sok tapasztalatot és barátságot sikerült szereznem, nem is szólva a további együttműködésekről.

Az együttműködések

Egy kisvárosban a könyvtárak egymásra vannak utalva. Így volt ez régebben is, de most még inkább igaz. Tőlünk nem messze van az Eötvös Károly Megyei Könyvtár. Papírok és szerződéskötések nélkül, egyszerűen kollegiális alapon igen jó együttműködés alakult ki köztünk. Az ember felismeri a korlátait: nem gyűjthet mindent, nem vehet meg mindent, az egyszeri igény kielégítésére igénybe lehet venni a másik könyvtár segítségét. Ma már egy kiskönyvtár éppen a speciális gyűjtőkörével segít a nagykönyvtárnak, ahol

nem vesznek meg több ezer forintos – gyorsan elavuló – jogszabályt, inkább átküldik az olvasót a szakkönyvtárba.

A Megyei Pedagógiai Intézet könyvtárának gyűjtőköre is olyan, hogy alkalomadtán kiségheti a mi könyvtárunkat. De gyakran megfordult nálunk az Államigazgatási Főiskola könyvtárosa is, hiszen mindannyian tudjuk, hogy ma ugyan ő kér, de lehet, hogy holnap én jelenek meg nála.

Kellenek a személyes kapcsolatok, hogy az olvasó érdekében egy telefonnal információkhoz lehessen jutni. Továbbá élnek a kapcsolatok más megyék hasonló könyvtáraival is.

A felhasználók köre

A „továbbküldtem” lehetne a kulcsszó a felhasználók körének taglalásánál. A szakkönyvtár megalakulása óta ugyanis, ha csak mód volt rá, újságban, körlevélben, szórólapon hívtuk fel a figyelmet szolgáltatásaira. Minden alkalommal hangsúlyoztuk, hogy „az apparátus dolgozó” kitétel alatt nemcsak a megyei tanács dolgozóit, hanem a tanácsi apparátus valamennyi munkatársát is értjük. Ilyenformán kiadványainkat megküldtük valamennyi tanácsra, az onnan érkező kollégák számára kölcsönöztünk, másoltunk, rendezvényeinkre meghívtuk őket. Nyitottá vált a könyvtár a városban élő, máshol dolgozó, de a jogi egyetemen vagy az Államigazgatási Főiskolán tanulók előtt is. Folyamatosan próbáltuk a tanácsokat is beszerezni – az akkori árak ezt még kényelmesen lehetővé tették, csupán utánjárást igényelt – így biztonságosabban hozzájuthattak ebben a könyvtárban a keresett irodalomhoz. Tapasztalatom, és gondolom, sok kollégám megerősíthet benne, hogy az így „szívességet kérő” olvasókkal soha semmi probléma nem volt, a kölcsönzött dokumentumok időben visszakerültek a könyvtárba.

A változás szele

Mondhatnám úgy is, hogy igen viharos volt. Volt olyan közigazgatási szakkönyvtár, amelyet el

is söpört (Kaposvár), de azért a legtöbb helyen változatlan formában fennmaradt.

Nálunk is történt néhány változás. Szervezetileg most egy úgynevezett háttérintézményhez kerültem, a Megyei Önkormányzat Közigazgatási Informatikai Szolgáltató Irodájába, közismertebb nevén a KISZI-be. Közalkalmazotti minőségemben és feladataimban egy kicsit az iroda társadalomkutatói, szociológiai, lapkiadói (COMITATUS) tevékenységéhez igazodva. A jelenlegi vezetés, a jelenlegi főnökeim is író-olvasó, könyvtárhasználó emberek, akik számára fontos, hogy a már kialakított értékek ne menjenek veszendőbe. A könyvtár a selejtezések után is közel ötezer kötetes, harminc folyóíratra, napilapra fizetünk elő, és már régóta rendszerezett, visszakeresésre alkalmas a gyűjtemény. (Tudom, ilyet is láttunk már a négy égtáj felé szétszórni, de reménykedni lehet...)

A Megyeházán új hivatalok alakultak, gyakran a régi kollégákból, akik számára természetes a könyvtár használata. Minden hivatalnak önálló gazdálkodása van, de a szakkönyvtárat kizárólag a Megyei Önkormányzat tartja fent, szolgáltatásaira viszont mindenki igényt tart. A könyvtárat a hivatalok így egy jelképes összeggel támogatják, de olyan „főhivatal” is van, ahol még a jelképes összeget is sokallják, és nem fizetnek. A régi kollégák azonban innen is jönnek, és nem tudom, hogyan lehet azt mondani, hogy „neked nem adok semmit, mert ti nem fizettek”. A kör bezárult, egyedül üdvöztető megoldást nem sikerült még kitalálni.

A könyvtárban belső módosításokat is végre kellett hajtani. A kötelező politikai irodalmak gondos szelektálás után egy raktárhelyiségbe kerültek. Más szakterületek speciális irodalma (építőipar, mezőgazdaság, kereskedelem stb.) csupán kézikönyvtári szinten maradtak meg, a többi – meghirdetett könyvbörze során – eladtuk.

A jövő

A könyvtár léte nagymértékben függ a mindenkori vezetők hozzáállásától. Idén választások lesznek, elképzelhető, hogy más vezetők érkeznek, akik vagy egy tollvonással megszüntetik a könyvtárat, vagy még több feladatot bízhatnak rá. Itt ténylegesen nem a könyvtárossról van szó, ha-

nem a barátságosan kialakított könyvtárszoba nyújtotta lehetőségekről. Például: a közgyűlési elnök, Dr. Zongor Gábor összehívta egy baráti beszélgetésre, ismerkedésre a települési lapok tudósítóit. A szakmai, anyagi és egyéb jellegű témák mellett felvetődött, hogy jó lenne létrehozni a települési lapok sajtóklubját, ahol tájékozódhatnának egymás dolgairól a profi és a „botcsinálta” újságírók, lehetne szakmai továbbképzést is tartani, baráti beszélgetéseket szervezni ismert közéleti személyiségekkel. Természetesnek tűnt, hogy a szakkönyvtár adott helyet, az első összefüggésen már sikeresen túl vagyunk. Megyeházi Tudósítások címen új lap indult. A havonta megjelenő kiadvány a megyeház munkájáról, ügyeiről tudósítja az önkormányzatok és a hivatalok dolgozóit. A lap munkájában „újságíróként” én is részt veszek. „Médiatükör” címmel állandó rovatom van, amelyben az országos sajtóban a megyéről megjelent cikkeket annotált bibliográfia formában közlöm. A régi feladatok, a könyvbeszerzés, a folyóiratrendelés és mindaz, amit az előzőekben leírtam, továbbra is élnek, hiszen az önkormányzatoknak talán még nagyobb szükségük van a naprakész friss információra, mint annak idején a központilag irányított tanácsoknak. Épp a napokban hívtuk fel a polgármesterek figyelmét, hogy a könyvtárban megtalálható az Országgyűlési Napló, tehát a „hallottam a tv-ben” kezdetű hivatkozásnak szó szerint utána lehet nézni. Változatlanul lehet kölcsönözni, helyben olvasni, tájékoztatást kérni témakörökről, vagy sokszor csak eligazítást szövevényes közigazgatási rendszerünkről. Mivel igény volt rá, folytattuk a szakmai előadások, viták megszervezését is a könyvtárban. Fejlődött valamelyest a könyvtár gépesítése is, ugyanis a képmagnó mellé videokamerát is vásárolt az Önkormányzat. Mivel a könyvtárban helyezték el, természetesnek tartottam, hogy elvégezzek egy videós tanfolyamot. Azóta – talán ez már a jövő zenéje – a jelentős eseményeket filmen örökítjük meg. A kazetták szintén a könyvtárban kerültek elhelyezésre.

Folyamatos a kapcsolattartás más könyvtárakkal azóta is, jeleztem, hogy anyagi okokból megnőtt a jelentősége is. Volt egy halvány kísérletünk arra is, hogy a hasonló közigazgatási szakkönyvtárakat egy közös asztal mellé leültessek, és tapasztalatot cseréljünk. Már csak azért is, mert volt olyan könyvtár, amelynek megalakítása előtt már hozzánk jöttek kérdezni. Ebben az elközelítésben a jelenlegi főnököm, Agg Zoltán, a

KISZI vezetője maximálisan partner volt, de technikai okokból mégsem sikerült a terv tökéletesen. Veszprémbe vagyunk, így a szolnoki, debreceni, egri kolléganőknek nemcsak az ideutazás hosszadalmas, de feltételez egyszerű itt alvást is, ami viszont a költségeket szaporítja, nem is beszélve a kiesett munkanapokról. Ennek ellenére összejöttünk néhányan, és megállapítottuk, hogy a találkozó hasznos volt. Ha találnánk egy olyan befogadó könyvtárat, amely alkalmasint, talán negyedévente egyszer két-három órára befogadna minket, össze lehetne ezt a kört hívni, akár a társadalomtudományi szekció égisze alatt is.

Végezetül

Tervekről kellene írnom, de a fent említett okok miatt ez egyelőre bizonytalan. Egy biztos, hogy amíg itt vagyok és van könyvtár, folyamatosan végzem a munkám, hiszen egy könyvtárban mindig van tennivaló. (Éppen most kaptunk egy nagy doboz könyvet a frissen átalakult Balatonturistól.) Számos feladatra adott a lehetőség, számos feladatot viszont még nem is láthatok előre, hiszen a változások sehol sem hagyják a könyvtárat sem alvó állapotban. Azért azt nem bánám, ha a könyvtári rendszer ezen kis sejtje minél tovább tudna életképes maradni az olvasók, a felhasználók, a magunk boldogulására.

A NYÁRI, „UTCAI KÖNYVSZEKRÉNY” ötlete Amerikában született; az első kísérlet alkalmával – 1990-ben, New Jersey-ben – első éjszaka ellopták a szekrényt, a könyveket pedig kiszórták belőle az utcára. – Az 1991-ben Grazban kirakott 3 könyvszekrény közül kettőt összetörtek, a harmadik kint tartott a szezon végéig, bár egészen más könyvekkel megrakva, mint amelyek eredetileg voltak benne. – 1993-ban Hamburgban két, átlátszó ajtóval ellátott betonszekrényt raktak ki az utcára; az egyiket kifosztották, s a könyveket a zsidópiacra értékesítették, a másik viszont a környék kis társadalmi és kulturális központja lett. – 1994-re a mainzi „kulturális nyár” szervezői is két betonszekrény felállításával próbálkoznak, megtöltésükre a környék lakóitól kérik könyvadományokat.
(DBI-Pressespiegel, 1994. márc.)

TÖBB MINT 1 MILLIÓ FONTÉRT vásárolta meg a British Library a bristoli Baptista Főiskola könyvtárától az első nyomtatott angol nyelvű bibliakiadást, a Tyndale-féle Újtestamentumot. Tyndale csak külföldön, Wormsban tudta kinyomtatni bibliafordítását 1526-ban, úgy küldte haza a mintegy 3000 példányt, de otthon elégették a könyveket (amint azután 1536-ban Németalföldön őt magát is mint eretneket). Ez az egyetlen teljes szövegű példány (bár címlapja ennek sincs); a másikat a Szent Pál székesegyház őrzi, ebből 71 lap hiányzik.
(British Library News, 1994. máj.)

Megjelent!

 Arcanum
databases

Magyar Nemzeti Bibliográfia Könyvek CD!

Hosszas fejlesztőmunka eredményeképpen az Országos Széchényi Könyvtár és az Arcanum Databases közös gondozásában megjelent a Magyar Nemzeti Bibliográfia Könyvek adatbázisa CD-ROM lemezen.

Az adatbázis tartalmazza az 1976-1991 között Magyarországon kiadott és köteles példányként beszolgáltatott több mint 100.000 könyv bibliográfiai adatait, gyűjteményes kötetek esetén kiegészítve mintegy 200.000 ún. analitikus tétellel. Az adatbázis rekordjai HUNMARC szerkezetűek, és megteremtették a lehetőséget HUNMARC formátumú letöltésnek is. A program többféle megjelenítésre alkalmas, így szabványos ISBD szerinti megjelenítésre is. Minden jelentős adat szerint kereshetünk, mint cím, szerző, közreműködő (személy, testület, rendezvény), ETO jelzet, kiadó, ISBN, ISSN szám, sorozatcím, földrajzi név, nyelv illetve tárgycsoport kódra. A program kezeli a rekordkapcsolatokat is, melynek különösen többkötetes könyvek és sorozatok esetén van jelentősége.

Az adatbázis rekordjai a könyvtár saját adatbázisába áttöltethetők, az integrált könyvtári szoftverek többsége (pl. TINLIB, ALEPH, stb.) felkészült a HUNMARC formátumú rekordok fogadására.

Az adatbázist megrendelheti telefonon, faxon és levélben is.

Ára: 30.000 Ft + ÁFA (egyfelhasználós környezetben)
40.000 Ft + ÁFA (hálózati ár)

Amennyiben cégünk bármely termékét megrendeli, egy Biblia CD-t kap ajándékba.

*Látogasson meg minket a COMFAIR-en október 11-15. között a A pavilon 113-as standján,
illetve november 1-4. között a DAT '94 kiállításon a Thermal Hotel Heliában.*

Részletes információért hívja Biszak Sándort vagy Beringer Pált

Tel/fax: 185-4749 Postacím: 1507 Budapest Pf 99

1113 Budapest, Dávid Ferenc u. 2/a IV/1

Kitekintés

Magyar könyvek és könyvtárosok Romániában

Kiss Jenő

1989 végének, 1990 elejének csodálatos he-
tei után türelemmel vártak valami jobbra a ma-
gyar könyvtárosok, biztosak lévén abban, hogy a
könyvtárosok még a feltámadáskor sem az elsők
között szólíthatnak. De sor végén is lehet boldog-
nak lenni, ha létezni és dolgozni hagyják az em-
bert. Történt is sok minden, ami biztató irányba
mozdította a könyvtárügyet, hisz oly mélypon-
ton állt az minden vonatkozásban, hogy már a tiltások
ellobbanása is nagyszerű esemény volt. Végre a
zárt „dokumentációs” részlegek megnyíltak, a
rejtegetett könyveket elő lehetett venni. Hát még
az „aranykorszak” könyvkiadásából erőszakkal
megvásároltatott könyvek selejtezése: Nagy
munka volt, de mindenki boldogan csinálta, hisz
nem kellett többé könyvkiállításokra cipelni a már
külső megjelenésükkel is lehangolni, fenyegetni
akaráo piros könyvek százait, az egyenként több
kilót nyomó, hatalmas, a legszeretettebb vezető
dicsőítő albumokat, antológiákat. Elmaradtak a
szinte naponta érkező sürgető, fenyegető utasítá-
sok, újabb és újabb „szociál-politikai” (ez volt a
Ceausescu-irodalom fedőneve) bibliográfiák,
könyvismertetések készítésére, megtartására. És
elkezdett érkezni a könyv Magyarországról, meg-
kezdődött a gyűjtemények tátongó hiányának fel-
töltése... De hadd ugorjunk vissza az időben,
mert csak így lehet valamelyes képet alkotni arról,
honnan is indultunk, s mit is jelentenek az eddig
elért eredményeink.

Az elmúlt fél évszázad könyvtártörténeti
szempontból is feltáratlan. Hiányosan ismerjük a
könyvtárak veszteségeit, számos, névtelen mun-
kásuknak sokszor hősiességig emelkedett tetteit,
nehezen kicsikart eredményeit. Annyit azonban
tudunk, hogy a szocialista táborban végrehajtott
kultúra-pusztítás a kisebbség művelődési életét
mindig súlyosabban érintette, hiszen ideológiai
éberség ötvöződött nemzeti türelmetlenséggel.
Hadd említsek néhány valós történetet: a há-
romszéki gazdaegyesületek szakkönyvekből álló
gyűjteményeit a 40-es évek végén egy romos
sepsiszentgyörgyi házba gyűjtötték össze, majd
egy év múlva papírmalomba küldték az egészet.
De még a 60-as évek közepén is – ezt szemtanú-
ként írhatom – teherautó számra szállították zúz-
dába a kolozsvári Babes-Bolyai egyetem filológiai
karának könyvtárából a két világháború között oly
nehezen kiadott könyveket, rengeteg különlenyo-
matot, valamint a több példányban meglevő kor-
társ, Magyarországról beszerzett könyveket. A
magyarázat: helyszűke! S mindezt akkor, amikor

Bukarestben már működött az Állami Központi Könyvtár újraelosztó lerakata, s ezek a könyvek nagyon hiányoztak a Székelyföldön frissen alakult, kis állománnyal rendelkező városi könyvtárakból. Mert ugyanakkor mégis folyt az új könyvtárhálózat kiépítése. A községközpontok is főfoglalkozású könyvtárost, könyveket és helyiséget kaptak.

1971-ig Romániában a könyvtárak számbeli leg jelentősen gyarapodtak, kialakult a köz-, iskolai, szakszervezeti könyvtárhálózat, működtek a főiskolák, tudományos intézetek könyvtárai.

A Székelyföldön erre az időre átlagosan a 8-14 ezres községi könyvtárak, a 20-40 ezer kötetes városi könyvtárak mellett egy félmillió nagyságrendű tartományi könyvtár is megalakult Marosvásárhelyen. Ezek magyar nyelvű könyvállománya a gyűjtemények 40-80%-áig terjedt – kevesebb a városokban, több a községekben.

A magyar és világirodalom klasszikusai megtalálhatóak voltak a könyvtárainkban, hála a folyamatos magyarországi könyvexportnak. Itt említendő, hogy Bukarestben román és külön magyar nyelvű könyvtáros folyóirat jelent meg, valamint kétéves könyvtárosképző posztliceális iskola működött.

A szocialista internacionalizmusnak még a látszatára is egyre kevesebbet adó, a kultúrában – főleg a nemzetiségiben – állandóan veszélyt gyanító Ceausescu hatalomra jutása után, egyre szigorúbb szempontok szabták meg a könyvbehozatalt. Lassan csak a klasszikusok és a technikai könyvek – ezek is egyre csökkenő számban – kerültek behozatalra. Ezzel párhuzamosan megkezdődött a könyvtárügy viszonylagos eredményeinek lebontása. 1971-ben a sajátos román diktatúra kibontakozásával egyidőben megszüntették a községi könyvtárosi állásokat, valamint a könyvtárosi technikumot. Megszűnt a magyar nyelvű könyvtárosi folyóirat is.

A több mint felében falun élő magyarság alig tudott könyvhöz jutni, hisz még a legjobb jutalékos könyvtáros is csak egyszer-kétszer nyitott ki, hetenként 2-3 órára. Télen a legtöbb könyvtárban fűtetlen helyiségekben dolgoztak könyvtárosaink.

Három nagy hullámban csökkentették a könyvtárak személyzetét, s erre mi sem jellemzőbb, mint hogy az Állami Központi Könyvtár (jelenleg Nemzeti Könyvtár) munkatársainak egynegyedét veszítette el az utolsó nagy személyzetcsökkentéskor.

A megyei könyvtárak csak 6 folyóiraatra, illetve 6 napilapra fizethettek elő.

Nyomasztó, hazug statisztikák, soha meg nem valósítható munkaterv, a pártbizottságok propagandaosztályának állandó zaklatása közepette próbálta tenni a dolgát egy meglehetősen vert hangulatú, elszórt, egymásról is alig tudó magyar könyvtáros csapat. Hadd ne soroljam azt a néhány szakmunkát, amelyet nagy erőfeszítéssel létrehozott egy-két tanárunk, könyvtáros szakemberünk, akik magukat nem kímélve, félig-meddig titokban dolgoztak (hiszen ezek Magyarországon is ismertek), mint ahogy nem sorolom fel azoknak a lelkiismeretes könyvtárosoknak a nevét sem, akik ilyen körülmények között is eredményesen dolgoztak. De voltak ilyenek, s ezek képezik a mai, távolról sem egyértelműen rózsás – de mégis csak cselekvési lehetőséget nyújtó – helyzetben a magunkra találás zálogát.

A romániai magyar könyvtárügy a mélypont-ról indult 1989 végén. Az azóta eltelt idő alatt elért eredményeinkben igen fontos volt Magyarország segítsége. A „Könyvet Romániának” akció keretében közösségek és magánszemélyek adományaiból Erdélybe került nagy mennyiségű könyv friss vért hozott valamennyi könyvtárhálózatba, s ugyanakkor megteremtette az újjászerveződő EMKE (Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület) könyvtárhálózat egyik alapfeltételét. Az 1990 februárjában, Gárdonyban megtartott első összmagyar könyvtárostálkozót számos hasonló rendezvény és széles körben kibontakozó egyéni kapcsolatfelvétel követte. Igen jelentős a testvérkönyvtári mozgalom kialakulása, amely jelenleg is bővül. Könyvtáraink 1993-tól, az Illyés Alapítvány jóvoltából ingyen kapják a magyarországi szakfolyóiratokat - *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, Könyvtári Figyelő* –, valamint számos más kiadványt is.

Nehezen értékelhető az a sokrétű segítség, amit mi, kisebbségi sorban élők a magyar könyvtáraktól kapunk. Mégis úgy érzem, hogy a könyvajándékok mellett talán a legfontosabb a saját munkánk iránt táplált igény szint megnövekedése. Ez az a hajtóerő, a nemzetiségünk iránti elkötelezettség mellett, ami mozgásba hozta a romániai magyar könyvtárosokat. 1991 októberében Sepsiszentgyörgyön 85 magyar könyvtáros részvételével megalakult az EMKE Könyvtári Szakosztálya. Ugyanakkor mutatkozott be a romániai magyar könyvtárak s könyvkiadók lapja, a *Könyvesház*. Pár hónap múlva a szakosztály Kolozsváron megalapította a „*Heltai Gáspár Alapítvány*”-t, valamint annak Heltai nevű kft-jét, azzal a céllal,

hogy biztosítsa az EMKE könyvtárhálózat kiépítését.

A sokfajta erőfeszítés nyomán jelenleg öt EMKE könyvtár működik sikeresen, és újabbak alakulása is folyamatban van. A Könyvtári Szakosztály Bálványosfürdőn két alkalommal szervezett olvasótábort egyetemistáknak, 1993 őszén pedig Illyefalván könyvtárosi olvasótábort.

A „*Magyar könyv a romániai könyvtárakban*” címmel ez év júniusában Sepsiszentgyörgyön tu-

dományos szimpóziumot szerveztünk, amit évente megismételünk.

A közel 200 romániai magyar könyvtáros az általános könyvtári feladatokon túl is fontos szerepet kell vállaljon a nemzetiség identitás tudatának megőrzésében, illetve teljesebb tételében. Ez a feladat csak állandó önképzés és önszervezés révén valósítható meg. Céljaink elérésében számíthatunk testvérkönyvtárainkra, valamint a Magyar Könyvtárosok Egyesületének támogatására.

A francia könyvtárak alapokmánya

A Francia Könyvtárak Legfelső Tanácsa 1991. február 14-i ülésén határozta el, hogy kidolgozza a könyvtárak kartáját. Hármast igényt kívánt ezzel kielégíteni: a) megerősíteni a könyvtárak demokratikus működési elveit; b) a kulturális örökséghez tartozó és annak hasznosítása érdekében megteendő szükséges intézkedésekre ösztönözni; c) a könyvtárügyben az állam és a különböző fenntartó szervek közötti felelősségmegosztást javasolni. Ezek a pontok valójában rendelkezési és törvényhozási szabályozások tárgyát kell hogy képezzék. A francia könyvtáraknak – ellentétben a levéltárakkal és a műemlékügygel – nincs megfelelő könyvtári törvénye. A közkönyvtárakra vonatkozó törvényt az 1980-as években több bizottsági előterjesztés is szorgalmazta. A helyzetet bonyolítja, hogy a decentralizációra vonatkozó törvények a helyi hatóságoknak a közkönyvtári olvasás és a helyismereti mű-

Lapunk tavalyi utolsó számában olvashatták *Skaliczki Judit* összeállítását néhány európai ország könyvtári törvénykezési gyakorlatáról. Most a francia könyvtárak számára készült, nem jogszabályi érvényű ajánlásokat ismerhetik meg. A *Charte des bibliothèques* (Ed. Conseil Supérieur des Bibliothèques. 1992. 14 p.) c. kiadványt **Kovács Emőke** és **Fogarassy Miklós** fordította.

vek megőrzése terén komoly felelősséget támasztottak. Az egyetemek autonómiájának növekedése ugyancsak szükségessé tette a könyvtárak területén őket érintő felelősséget.

Ez az előterjesztés azt célozza, hogy együttesen fogalmazza meg azokat az alapelveket, amelyek a bizottság számára szükségesnek látszanak a francia könyvtárak megfelelő működéséhez. Ezen elvek alapján az érintett minisztériumnak kell kidolgoznia azokat a törvényeket és rendelkezéseket, amelyekre szükség van. A bizottság örömmel venné, ha a karta ilyen jogdokumentumok megszületését sugalmazhatná.

A karta nem normatív szövegezésű és nem kötelező erejű – inkább ajánlás, amely elősegítheti a szakmai gondolkodást és a döntéseket. Ennek megfelelően a választott képviselőkhez és a könyvtárakért felelős államigazgatási szervezetekben dolgozókhöz szól, ám nemkevésbé magukhoz a könyvtárosokhoz és szakmai szervezeteikhez. A karta címzettjei maguk az állampolgárok, akik ennek alapján megismerhetik jogaikat és képesek azokat érvényre juttatni.

Bevezető a kartház

1. cikkely

Ahhoz, hogy az alkotmányban garantált jog a folyamatos tanuláshoz, önképzéshez, az információhoz és kulturához való hozzáféréshez minden állampolgár számára biztosítva legyen, meg kell teremteni annak lehetőségét, hogy az emberek egész életük folyamán szabadon hozzájuthassanak a könyvekhez és más dokumentációs forrásokhoz.

2. cikkely

Jelen karta azokat a feltételeket kívánja megfogalmazni, amelyek e jogok gyakorlásához szükségesek: a társadalmi közösségek által fenntartott könyvtárak feladatait, e közösségek kötelezettségét a jogszabályozás és -alkalmazás terén és a kulturális örökség megőrzését illető sajátos feltételeket.

I. fejezet: A könyvtárak feladata és hozzáférhetősége

3. cikkely

A könyvtár a demokrácia gyakorlásához szükséges közszolgálat. Általa jön létre mindenki számára egyenlő módon az olvasmányokhoz és dokumentációs forrásokhoz való hozzáférés, amely minden ember intellektuális függetlenségének záloga és a társadalmi haladás feltétele.

4. cikkely

A társadalmi közösségek által fenntartott könyvtárak mindenki számára hozzáférhetőek. Egyetlen állampolgár sem zárható ki a szolgáltatásokból, és ez nem függhet az illető személyes körülményeitől. Következésképpen a könyvtáraknak gyűjteményük hozzáférhetőségét minden lehetséges módon támogatni kell. Nevezetesen: könnyen megközelíthető telepítéssel, a közönség igényeihez igazodó nyitvatartási idővel, a távolságok áthidalását szolgáló szállítóeszközökkel és a telekommunikációs technika igénybe vételével.

5. cikkely

A társadalomnak az információhoz, az önképzéshez és a kulturához való hozzáférését elsősorban a nyilvános közkönyvtári hálózaton keresztül kell biztosítani. Az iskolai könyvtárak a diákok és képzésükben résztvevők igényét szolgálják. Más használók előtt is nyitva állhatnak,

amennyiben ez a törvényi szabályozással nem áll ellentétben. Az egyetemi és szakkönyvtárak a fenntartó intézmény munkatársainak és hallgatóinak szolgálatában állnak. Más használók számára is nyitottak lehetnek, ha a felelős vezetők által előírt feltételeket betartják.

Általában minden könyvtár valamilyen szervezett hálózat részeként működik, következésképpen a hálózatokon keresztül minden használói kérés kielégíthető.

A könyvtárak feladata az is, hogy a felhasználót megtanítsák az irodalomkutatás és a dokumentációs hálózat használatának módjára.

6. cikkely

A katalógusok és a könyvtári állomány helyben történő használata minden igénylő számára ingyenes.

A könyvtárak által nyújtott egyéb szolgáltatásokért csekély díjazás kérhető, nevezetesen azokért, amelyek bizonyos távolságra történnek, vagy amelyek esetében a felhasználó bizonyos dokumentum tulajdonosává válik (irodalomkutatás adatbázisból, másolatkészítés), illetőleg akkor, ha a szolgáltatás egyéni igényhez szabott. Kívánatos, hogy a kölcsönzés is ingyenes legyen, illetőleg, hogy a gyerekek és az ifúság, valamint a hátrányos helyzetűek a lehető legnagyobb kedvezményben részesüljenek.

7. cikkely

A közkönyvtárak gyűjteménye mind színvonalában, mind az egyes szakterületeken jól kell hogy reprezentálja a tudás egyetemességét, a közvéleményt és a kiadványtermést.

Meg kell felelnie mindazoknak az elvárásoknak, amelyeket a szolgáltatásokat élvező közönség minden egyes tagja velük szemben támaszt, tiszteletben tartva az alkotmányban rögzített vélemény szabadságot.

A könyvtári gyűjteményeket rendszeresen kell gyarapítani és felújítani. Az egyetemi és szakkönyvtárak gyűjteményének képesnek kell lenni az intézményi kutatómunkát kiszolgálni az ugyanazon intézményben működő, illetve a hasonló gyűjtőkörű könyvtárakkal együttműködésben.

Minden könyvtárnak ki kell dolgoznia gyűjtőköri szabályzatát, és a hasonló gyűjtőkörű könyvtárakkal meg kell ismertetnie azt.

8. cikkely

Minden közösségi fenntartású könyvtár felelős azokért a tulajdonában vagy használatában lévő dokumentumokért, amelyek a kulturális örökség részei. A kötelezpéldány útján gyarapodó

nemzeti gyűjtemények, valamint a régi, ritka, vagy értékes dokumentumok gyűjteményei együttesen alkotják a kulturális örökséget. Ezekre a gyűjteményekre külön szabályok érvényesek, amelyek megvédik őket az eredeti rendeltetéstől eltérő felhasználástól, illetve a csere útján történő elidegenítéstől.

A dokumentumok megfelelő őrzésének és használatának technikai feltételeit meg kell teremteni, és ezt az állam felügyeli.

A kulturális örökség részét képező gyűjteményeket azoknak a közösségeknek kell gondozniuk és megőrizniük, amelyeknek tulajdonát képezik, illetve amelyeknek a használatában vannak.

A közösségi fenntartású könyvtárak ezirányú kötelezettségüket együttműködés keretében teljesítik, nevezetesen központi katalógusok építésével, közös kezelési eljárásokkal, reprodukciós és állományvédelmi politika kidolgozásával.

II. fejezet: Az állam szerepe

9. cikkely

Az állam határozza meg az egyes szakterületeket érintő országos könyvtárpolitikát, következésképpen ő dolgozhatja ki a nemzeti érdekeknek megfelelő fejlesztési programot. Az államnak meg kell tennie a szükséges lépéseket annak érdekében, hogy az irodalomhoz és a dokumentációs forrásokhoz való hozzáférésben tapasztalt egyenlőtlenségek megszűnjenek, és a dokumentációs források területileg egyenlő elosztása megvalósuljon.

10. cikkely

Az állam különösen a kulturális örökséget őrző könyvtárakkal szemben visel felelősséget.

Ellátja felügyeletüket, és ha a dokumentumok épségét veszélyeztetve látja, intézkedik.

Az államnak tanácsokat és ajánlásokat kell adnia az állomány megőrzése és hasznosítása érdekében.

Meg kell szerveznie a kötelezpéldány-szolgáltatást.

Felelős a kulturális örökséghez tartozó anyag feltárba vételéért és e feltárak megismertetéséért. Támogatnia kell a nemzeti örökséget jelentő dokumentumok gyűjtése terén minden együttműködési programot.

11. cikkely

Az állam biztosítja az önkormányzati könyvtárak szakmai ellenőrzését.

12. cikkely

Az állam biztosítja a könyvtárak országos, központi szolgáltatásainak egységességét.

13. cikkely

Az államnak kell biztosítania a nemzeti könyvtár működését, amely felelős a kötelezpéldány-szolgáltatás keretében beérkező dokumentumok gyűjtéséért, katalogizálásáért, megőrzéséért, rendelkezésre bocsátásáért és felhasználásáért.

A nemzeti könyvtár referenz állományt épít külföldi kiadványokból, valamint a Franciaországra vonatkozó, illetve francia nyelven megjelenő művekből.

Gyűjti és megőrzi a külföldi hivatalos kiadványokat, amelyekhez e kiadványok nemzetközi cseréje útján jut.

A nemzeti könyvtár országos kutatási programokat irányít.

Kötelezettségei közé tartozik a nemzeti bibliográfia készítése és hozzáférhetővé tétele.

Részt vesz az országos központi szolgáltatásokra vonatkozó programok kidolgozásában, a bibliográfiai munka szabályzatainak kidolgozásában és megvalósításában.

Kapcsolatot tart fenn a bibliográfiai számbavétel nemzetközi szervezeteivel, és részt vesz a más országok nemzeti bibliográfiáival történő kooperációs programokban.

14. cikkely

Az állam az önkormányzati fenntartású könyvtárak munkájának mennyiségi és minőségi kiértékeléséhez szükséges valamennyi adatot begyűjti, és biztosítja azok nemzeti és nemzetközi felhasználását. Ennek érdekében napra készen tartja a francia könyvtárak adatlapjait.

15. cikkely

Az állam teljességre törekvően begyűjti a könyvtárak szakmai működését és együttműködését szolgáló tanulmányokat. Ilyen természetű alap kutatásokat kezdeményez. Ezeket más közösségek javára is hasznosítja: Az önkormányzatok fejlesztési terveikhez szaktanácsot és véleményt igényelhetnek. Ennek érdekében, az érintett szervezetekkel egyetértésben, adminisztratív és szakmai szolgáltatásokat nyújt, illetve mintakönyvtárak működését teszi lehetővé.

16. cikkely

Az állam részben vagy egészben biztosíthatja azoknak a könyvtáraknak a működési feltételeit, amelyek különleges érdeklődés kielégítését szolgáló anyagot gyűjtenek, vagy egy országos igényt kielégítő szolgáltatást tartanak fenn.

17. cikkely

Az állam minden szükséges kezdeményezést megtesz a könyvtárak közötti együttműködés elősegítésére, és ehhez szabályozott kereteket hoz létre.

Az állam koordinálja és támogatja a francia könyvtárak nemzetközi együttműködését és a francia hálózatok nemzetközi hálózatokhoz való kapcsolódását.

18. cikkely: francia könyvtárak külföldi országokban

Az állam könyvtári hálózatokat tart fenn idegen országokban, a francia kultúra jelenlétének és elterjesztésének biztosítására. Ennek érdekében valamennyi külföldön működő francia kulturális intézetnek könyvtári szolgálatot kell fenntartania, amely nemcsak az ott élő franciákat szolgálja, hanem az adott ország olvasóközönségét is.

19. cikkely: az államigazgatás könyvtárai

Az államigazgatásnak biztosítania kell valamennyi, általuk létrehozott információhoz való szabad hozzáférést. Ennek feltételeit az államigazgatási dokumentumok hozzáférhetőségét irányító bizottságnak kell meghatározni, nevezetesen a nyilvános könyvtárak közvetítésével.

20. cikkely: könyvtárak és információs központok a középiskolákban és a kollégiumokban

A középiskolák dokumentációs és információs központokkal látják el az intézményt, melynek irányítását végző szakképzett személyzetét az állam nevezi ki.

21. cikkely

Az állam biztosítja egy független legfelső könyvtári tanács működését, melynek feladata, hogy véleményt formáljon és javaslatokat készít minden, a könyvtárak és dokumentációs központok együttműködését és azok fejlesztési feltételeit érintő kérdésben.

III. fejezet: A közösségek felelőssége és illetékessége

22. cikkely

Minden nyilvános közösségnek biztosítania kell a polgárok számára a képzéshez, az informá-

cióhoz és a kultúrához való hozzáférést közszolgálati intézmény fenntartásával.

23. cikkely

Egy önkormányzat által fenntartott könyvtárnak három feltételnek kell eleget tennie:

a) rendszeresen gyarapított állományt kell a közönség számára elérhetővé tenni.

b) képzett személyzetet kell kineveznie a közalkalmazotti státuszhoz megfelelően, illetőleg – szükséges esetben – e személyzet által betanított, társadalmi munkát végző személyekből.

c) nyilvános tereket kell berendeznie és fenntartania a közhatalmi szervek hozzájárulásával.

24. cikkely: az önkormányzatok szerepe

Minden önkormányzatnak biztosítania kell a tulajdonában, illetve használatában lévő gyűjtemény fejlesztését, megőrzését és használhatóvá tételét.

A tízezerél több lakost számláló településeken az önkormányzatnak nyilvános vagy több települést kiszolgáló könyvtárat kell működtetnie.

Azokon a településeken, ahol a lakosság száma tízezer alatt van, feladatuk szabályos és jogszzerű teljesítése érdekében megyei ellátószervezetektől kérhetik a szolgáltatást, illetve több települést ellátó könyvtártól igényelhetik a szolgáltatást.

Az önkormányzati vagy településközi könyvtáraknak a levéltári és múzeumi gyűjteménnyel összehangoltan egy helyismereti gyűjteményt kell létrehozniuk és fenntartaniuk.

Az önkormányzati vagy településközi könyvtáraknak hozzá kell járulniuk működési területükön a lakosság olvasásának és kulturális tevékenységének fejlesztéséhez a közösség egyéb szervezeteivel együttműködve.

A települési önkormányzat éberrel felügyel arra, hogy a gyermekek könyvekhez jussanak – iskolai könyvtárak, könyvtári dokumentációs központok segítségével és azáltal, hogy az önkormányzati vagy településközi könyvtárak és az iskolák között kapcsolatokat létesít.

25. cikkely: A megyék feladatai

A megyének a tulajdonában és használatában lévő gyűjtemények fejlesztéséről, megőrzéséről és nyilvános használatáról gondoskodnia kell a megyei szolgáltatás keretében, illetőleg a tízezer lakosnál kisebb települések ellátása révén.

A megyei könyvtári szolgálat elősegíti az önkormányzati és településközi könyvtárak létesítését és fejlesztését, különösképpen a képzés és a szakmai tanácsadás által.

A megyei szolgálat szervezi az általa ellátott könyvtárak együttműködését, különösképpen a folyamatos továbbképzés, a helyismereti anyag őrzése és hasznosítása, a dokumentációs együttműködés és a kulturális rendezvények terén.

A társadalmi szolidaritást érintő hivatásának jegyében a megyei szolgálatnak – minden olyan létesítményben, amely a területén van – ügyelnie kell arra, hogy a sajátos feltételek között működő helyeken is biztosítva legyen az emberek olvasása. A megye területén a szolgálatnak hozzá kell járulnia az olvasás ügyének fejlesztéséhez, és segítenie kell a megye egyéb szervezeteivel összhangban a művelődési rendezvényeket.

A megye részt vesz a középiskolai kollégiumok könyvtári dokumentációs gyűjteményeinek és tájékoztatói-dokumentációs központjainak létesítésében és kifejlesztésében, elsősorban a nekik nyújtott működési szubvenciók révén. Ez a szubvenció az állam által adott oktatási kiadásokat egészíti ki.

26. cikkely: a régiók szerepe

A régió támogatja a regionális fontosságú, dokumentációs jellegű gyűjtemények létesítését, fejlesztését, megőrzését, hozzáférhetőségét és hasznosítását.

A régió könyvtárai által szervezett, megyei jellegű vállalkozásokat támogatja.

Közös eszközrendszerrel dolgozhat ki annak érdekében, hogy a régió könyvtárai a fenti feladatokat elláthassák.

A régió részt vesz a középiskolák könyvtári-dokumentációs gyűjteményeinek és tájékoztatói-dokumentációs központjainak létesítésében, gyűjteményfejlesztésében, elsősorban a nekik nyújtott működési szubvenciók révén. Ez a szubvenció az állam által nyújtott oktatási kiadásokat egészíti ki.

27. cikkely: az egyetemek szerepe

A szakemberképzés és továbbképzés, a tudományos és műszaki kutatás, a művelődési és tudományos tájékoztatói javak terjesztése, valamint a nemzetközi együttműködés terén képviselt hivatásuk megvalósítása érdekében minden egyetem közös dokumentációs szolgálatot vagy könyvtárat hoz létre.

A könyvtárak az őrzésükre bízott gyűjtemények védelmét és fejlesztését biztosítják.

Az egyetem közös dokumentációs szolgáltatása számára biztosítja a feladatuk teljesítéséhez szükséges eszközöket, a személyzetet, a helyiségek terén egyrészt állami hitelek, másrészt helyi közösségektől kapott hitelek, továbbá az önmaguk által hatásosnak látszó eszközök révén.

Elősegíti a könyvtárak és a dokumentációs központok együttműködését és integrációját közös (pl. egyetemenküli) dokumentációs szolgáltatásokká.

Elősegíti az egyetemi könyvtárak és a régió más dokumentációs szervezeteinek együttműködési vállalkozásainak megvalósítását.

NÉMETSZÁGBAN SEM MINDIG EGYENES A KÖNYVIRTKASÁGOK ÚTJA A KÖZGYŰJTEMÉNYEKBE. – A Berliner Staatsbibliothek 1993-ban 40 középkori német kéziratot vásárolt (alapítványi támogatásból) egy hamburgi antikváriustól, „hét számjegyű összegért”, a diszkrét közlés szerint. A kéziratok a von Ortenburg grófok kastélyának könyvtárából származtak: ez egyike volt az utolsó, határozott profilú német főúri műemlékkönyvtáraknak, „amelyek anyaga az utóbbi két évtizedben teljes csöndben szétszóródott”. Ezek a kéziratok végül is a megfelelő helyre kerültek, ha kissé drágán is.
(DBI-Pressespiegel, 1994. febr.)

Az információ mérése

Robert M. Hayes

Bevezetés

A cikk az információmértékek problematikáját tárgyalja a fogalom következő meghatározása alapján: az információ az adatoknak (azaz rögzített szimbólumoknak) az a tulajdonsága, amely feldolgozásuk hatását reprezentálja (és méri).

Tárgyalja az információ fogalmának és más releváns fogalmaknak a köznapi használatát, méréselméletének történelmi fejlődését, s a még megoldatlan elméleti problémákat. Az információ meghatározásában az adatok feldolgozása központi helyet foglal el. A cikk a feldolgozás négy szintjét veszi figyelembe: 1. adatátvitel; 2. adat-szelektálás; 3. adatstrukturálás; 4. adatredukció. Minden szinthez meghatároz egy mértéket, amely magában foglalja a megelőző szint mértékét, hozzáadva azokat a változókat, amelyek az adott szintet jellemzik.

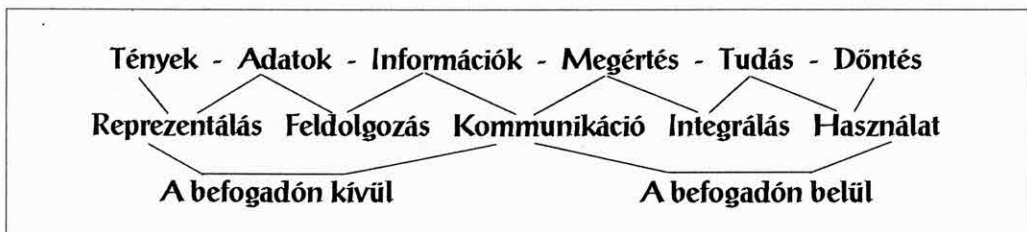
A fogalmak használata

Mielőtt a mérésről lenne szó, tisztázni kell a vonatkozó fogalmak köznapi értelmét. Míg a formális, matematikai meghatározások egy mate-

matikai szövegösszefüggésben elfogadhatók, a releváns fogalmak a köznapi használat óriás terhet hordozzák, többértelműek, sokszor átfedik egymást. Az alábbi vázlat bemutatja az összefüggést a cikkben használt fogalmak között.

Tény. A való világra vonatkozó megállapítás, amelynek az igazságát ellenőrizni kell, lehet. A pontosság fogalma nagyon fontos, ez tükrözi a bizonyosság fokát és a ténybe vetett bizalmat. Nagyon fontos a tény ellenőrzésének lehetősége. Az, hogy valami tény, nem jelenti azt, hogy igaz, pusztán annyit, hogy az igazsága ellenőrizhető. Bár a tények a való világot tükrözik, sohasem teljesen, mindig hiányosak. A tény a való világ „kivonata”, csak részben tükrözi a világ bonyolultságát. Legjobb esetben olyan eszköz, amely lehetővé teszi, hogy a világot bizonyos szempontból és bizonyos célból kezeljük.

Adat. Feljegyzett, rögzített szimbólumok. A rögzített szimbólum fogalmát a szerző egyelőre „primitív” fogalomként használja, jelentése a sajátos helyzetekben derül ki. Az adat lehet betű, a mágneses szalag bitje, kimondott szavak, képek, DNS és RNS, pénzügyi számadatok stb. A fogalom értelmezése szinte korlátlan. A mindennapi életben az adat fogalmát gyakran a számadatokra redukálják, de itt szélesebb értelemben használjuk. Sokszor az adatot azonosítják a ténnyel, de a szerző formálisan megkülönbözteti a kettőt: az adatok rögzített jelek, amelyek reprezentálhatják a tényeket. Az adat tehát nem tény, s ha ilyenként kezeljük, számos tévedést okozhat. Az adatnak, így értelmezve, nem biztos, hogy köze van a való világhoz vagy a tényekhez. (Pl. a számítógépes programok, regények, propaganda stb.)

Reprezentálás (ábrázolás). Ebben a kontextusban döntő az adatok felhasználása a tények reprezentálására, rögzítésük céljából és hogy információt származtassunk belőlük. Így értelmezve az adatot, két lépéssel távolodunk el a valóságtól. A tény a való világ, az adat pedig a tény ábrázolása. A pontosság nagyon fontos. Míg a tény elvileg pontosan ábrázolja a való világ valamely aspektusát, amikor az adatot rögzítjük, majdnem bizonyosan veszteség lép fel az eszközök korlátai miatt.

Információ. A szerző a fogalomnak egy olyan formális meghatározását adja, amely a *Shannon* féle meghatározást kívánja általánosítani.

A köznapi használatban az információ fogalma sokkal gazdagabb, elmosódottabb.

Paisley formalizálta a hétköznapi értelmezést oly módon, hogy az információt részlegesen azonosította a gondolkodás struktúrájában bekövetkező változással. Azt mondja, hogy „... *információ minden inger, amely a befogadó kognitív struktúráját megváltoztatja... Amit a befogadó már tud, az nem változtatja meg a kognitív struktúrát, az nem információ.*”

A szerző ebben a cikkben a kognitív struktúrát a tudással azonosítja. Az információ hatása valóban változás lehet a tudásban, de nincs ok arra, hogy az információ meghatározását egy ilyen változáshoz kössük. Ilyen értelemben különböző fokozatokat azonosíthatunk: információhoz jutás, az információ birtoklása, informálttá válás, informálnak lenni. Ezek a fokozatok tükrözik a belsővé válás folyamatát. Az ember kaphat információt, s mégsem válik informálttá. Az informáltság a személy belső állapotát jellemzi.

Belkin, aki az információ fogalmának legszélesebb körű áttekintését adta, az alábbi felsorolást közli:

1. az emberi tudás része;
2. valami, amit egy generátor hoz létre;
3. valami, ami hat a felhasználóra;
4. valami, amit igényelnek vagy kérnek;
5. valami, ami a célszerű emberi kommunikáció alapja;
6. egyfajta árucikk;
7. egyfajta folyamat
8. a tudás állapota
9. egyfajta szemantikus tartalom

Más megközelítésben az információ fogalmával a következő összefüggésekben találkozunk: „tudományos és műszaki információ”, „üzleti információ” (bizonyos cél érdekében szervezett adatszoport). Ezekben az esetekben többről van szó, mint egyszerű adatokról, itt a feldolgozás, szervezés, az értelmezés, az elosztás bizonyos szintjeivel van dolgunk, s ez az a többlet, amit információnak nevezhetünk. Ehhez kötődő, de mégis eltérő sort jelöl az „információs rendszer” kifejezés, amelyben a figyelem központjában a feldolgozás, előállítás, elosztás mechanizmusa áll. Ennek a használatnak az általánosítása tükröződik a „nemzeti információpolitika”, az „országos információs hálózat” kifejezésekben, amelyekben a hangsúly az adatról és adatszervezésről a politikai és társadalmi vonatkozásokra tolódik. Végül itt van az „információtudomány” kifejezés, amely magába foglalja a tudományos információt, a könyvtár- és információtudományt, a számítógéptudományt.

Feldolgozás. Az eddig tárgyaltak értelmében az információ lényegében az adatfeldolgozás függvénye. Az adatfeldolgozásnak legalább négy szintje van: átvitel, válogatás, elemzés és redukció. A legelső szint az *adatátvitel* vagy *-átadás*. A vevő valamilyen szintű információhoz jut, még akkor is, ha az adaton semmiféle műveletet nem végzünk, csak továbbítjuk. A második szint az *adatválogatás, szelekció*. Például egy adatbázisból egy kérdésnek megfelelő releváns rekordok kiválasztása. Ez a folyamat magában foglalja az adatátvitelt is, de sokkal több annál, mivel a vevő a válogatás eredményeképpen jut információhoz. Az információ mennyisége nyilván attól függ, hogy a szelekció mennyi releváns információt tud azonosítani.

A harmadik szint az *adatelemzés (analízis)*. Erre legjobb példa az adatok struktúrálása. A vevő információt kap nemcsak az átvitel, vagy a szelekció eredményeként, hanem a struktúra által szolgáltatott összefüggésekből is. Egy információkereső rendszer esetében az adatelemzés illusztrálható a kiválogatott rekordok valamilyen feltétel szerinti elrendezésével. Egy adatbázisban példaként szolgálhatnak az adatszervezésnek olyan formái, mint a mátrix vagy táblázatrendszer, a kapcsolatok kialakítása.

A negyedik szint a *redukció (tömörítés)*. Ezt legjobban illusztrálja az adathalmaz helyettesíté-

se egy egyenlettel. Ilyen eljárás a lineáris regressziós analízis. Az eredmény egy olyan információ, amely részben a redukciónak, részben a nagytömegű adathalmaz néhány paraméterrel való helyettesítésének eredménye.

Kommunikáció. A kommunikáció fogalma éppen olyan sokértelmű, mint az információé. Az OED a meghatározások széles skáláját sorolja fel, az „információk közlekedésétől” az eszmék cseréjéig. A különböző jelentések tükröződnek az olyan kifejezésekben, mint az interperszonális kommunikáció, tömegkommunikáció, telekommunikáció. Ezekben hol a folyamatra, hol a tartalomra, hol az eredményre van utalás.

A vevő. Eddig a hangsúly az információra, mint a felhasználón kívüli dologra helyeződött. Sokszor azonban a fogalomnak a felhasználó szempontjából fontos alkalmazásai vannak: Információszükséglet, információfelhasználó, információkeresési szokások. Ebben a cikkben ez a perspektíva nagy mértékben érvényesül, de ez bizonyos magyarázatot igényel. Az információfelhasználó megerősítés nélkül azonosítható az információ vevőjével, főleg azzal a személlyel kapcsolatban, aki egy bizonyos szinten feldolgozott információt keres. Az információkeresési szokás így az a mechanizmus, amellyel a felhasználó kezdeményezi és meghatározza az információ feldolgozását.

Megértés. A kommunikációnak csak akkor van értelme, az adatokat vagy az adatfeldolgozásból származó információkat csak akkor lehet jelentéssel felruházni, ha megértjük. A megértés bonyolult folyamat. A legelső szinten az információ struktúrájának és tartalmának a felismerését jelenti. A második szint a tartalom összehasonlítása a „szótárakkal”. A következő szint az információnak mint entitásnak a megértése. Még magasabb szinten az információt beépítjük a meglévő tudástárba, összehasonlítás, szembeállítás, összevonás, szervezés, javítás vagy más változtatás révén.

A megértés belső folyamat eredménye, amelyben az adatokat összevetjük valamely listával és értelmezzük a jelentésük alapján. Például az „A” adatkód továbbítva egyszerű nagy „a” betű, de a belső kódkönyvvel összevetve „Alarm”. Előfordulhat, hogy a közvetített adat elvész, mivel nem értelmezhető, a belső listákban nincs megfelelő-

je. Ebben az esetben a kommunikációnak addig kellene folytatódnia az adó és vevő között, amíg létre nem jön a megértés. A megértés mindig magába foglalhatja a félreértés lehetőségét.

Tudás (ismeret). Ennek a fogalomnak a használata is nagyon kiterjedt, diffúz. Lényege, hogy míg az információ külsődleges és kapható, felvehető, a tudás belső, nem lehet kapni, hanem belsőleg kell létrehozni.

Nitecki a tudás fogalmának, és főleg az információ és a tudás közötti összefüggésnek a formalizására tett kísérleteket tárgyalja. Három felfogást különböztet meg: 1. a két fogalom azonos vagy közel azonos (az információ a tények tudása, a tudás a reprezentálás által feldolgozott információ), 2. a két fogalom kölcsönösen kizárólagos (az információ az adat, a tudás kikövetkeztetett lényeg, az információ kívülálló, a tudást az ember hozza létre), 3. a két fogalom azonos, amikor a tartalomról van szó, de különbözik, amikor az információ folyamatorientált, és a tudás tartalomorientált. Ebben a cikkben a szerző a második nézetet teszi magáévá. A tudás a közölt információ megértéséből és a korábbi információkkal való integrálásból származik. A tudás az információ belsővé tételének eredménye, de több annál, aktív folyamat a kognitív struktúra restruktúrálása – ahogy azt *Paisley* értelmezi. Ami szerinte az információ „funkcionális” jellegzetessége, az itt tudásként szerepel. Fontos megjegyezni, hogy a kognitív struktúra két elemét kell megkülönböztetni: az internalizált információkészletet a maga struktúrájával és az „intelligenciát” mint a belső feldolgozás eszközét. Bár mindkettő fontos, a cikk a tudás fogalmát a kognitív struktúrába épített alapvető információtárra szűkíti.

Nitecki az integrációnak egymás után következő három fokozatát különbözteti meg: 1.) a kezdeti tudás, mint egy adott ténynek a passzív reflexiója; 2.) más, hasonló passzív reflexiókkal való interakció; 3.) ezek kombinálása szélesebb, átfogóbb entitásokká.

Fontos megjegyezni, hogy a tudás az entitások széles körében van jelen. Az egyénben belső, kognitív struktúrája részeként található; az egyéni intelligencia így az az eszköz, amellyel az egyén a tudást felhasználja (pl. döntésre). A tudás létezhet könyvtárban, mint a feljegyzések, rekordok gyűjteménye; A könyvtár intelligenciája a szakembereiben és nemszakembereiben felhalmozott tapasztalat, intelligencia. A tudás testet

ölthet a szakértő rendszerekben is (tudásalap). Létezhet a társadalom emlékezetében, a társadalmi intelligencia így az az eszköz, amellyel a társadalom az emlékezetét használja.

Az információmennyiség mértékei

Az információ mérése bonyolult és még megoldatlan probléma. Mégis a szerző az információ-mértékeknek olyan sorozatát javasolja, amelyben mindegyik a megelőzőnek az általánosítása (az információnak előzőleg adott definíciója alapján, amely azonosítja azt, az adatoknak feldolgozásukból származó tulajdonságával). A feldolgozásnak legalább négy szintjét különbözteti meg.

Az első szintnek – az adatátvitelnek – van jól definiált mértéke, a következő háromra a szerző olyan mértékeket javasol, amelyek az információ növekvő komplexitását tükrözik.

A kommunikáció (adatátvitel) shannoni mértéke

Az egyetlen „hivatalosan”, formálisan elismert mérték a Shannon által kidolgozott és az információelméletben alkalmazott mérték. Az információ mennyiségét méri, de nem az értékét. A cikk a továbbiakban részletesen ismerteti a shannoni elméletet.

A szerző, mielőtt rátérne a mérték általánosításának heurisztikai megalapozására, szükségesnek tartja a mérték szemantikai bemutatását. A vevőnek szüksége van arra, hogy meghatározza a jel értelmét, s ehhez össze kell vetnie valamely belső táblázattal. A jel által szolgáltatott információ mértéke egyenlő az összevetés során végrehajtott bináris döntések számával (feltéve, hogy a táblázat megfelel a jel kódolásának). Az alapul szolgáló paraméter a táblázat mérete (azaz a szócikkek száma), amely a kommunikációban felhasznált szemantikus szótár terjedelmével egyenlő.

Súlyozott entrópia (adatszelektálás)

A shannoni mérték nagyon jól beválik, amikor az adatátvitel hatékonyságát vizsgáljuk. De alig, vagy egyáltalán nem használható, amikor a bármilyen formában mért jel értéke fontos. A shannoni mérték általánosítása, a „súlyozott entrópia”, úgy tűnik, egyaránt kifejezi a hatékony átvitel sta-

tisztikai igényeit és a jel fontosságát a vevő vagy felhasználó szempontjából. Ez a mérték minden x_i jelhez az a priori valószínűség mellett hozzárendel egy $r_i = r(x_i)$ értéket, ami a fontosságát méri. A fontosságnak egy ilyen mértéke illusztrálható a „relevanciával” olyan értelemben, ahogy azt az információkereső rendszerek értékelésénél használják. Az eredményül kapott súlyozott entrópia mérték, amit „jelentőség”-nek nevezünk (significance) egy adott jelre, illetve egy egész jelkészletre:

x_i jelre:

$$S(x_i) = r_i \cdot \log(1/p_i) = r_i \cdot n_i$$

Egy jelkészletre: (x_1, x_2, \dots, x_M)

$$S(X) = \sum_i^M r_i \cdot p_i \cdot \log(1/p_i) = \sum_i^M r_i \cdot p_i \cdot n_i$$

Ha minden jel egyenlően fontos, ami szükséges feltétel egy távközlési rendszer tervezésénél, a súlyozott entrópia mérték a shannoni mértékre redukálódik. Ha mindegyik jel egyforma valószínűségű, a mérték a relevancia mértékére redukálódik, amelyet az információtárolás és -keresés területén használnak.

Hogy ennek az információmértéknek a heurisztikus igazolását megkapjuk, vegyünk egy fájlt, amelyből információt keresünk. Egy tétel N bit információt tartalmaz és legyen egy Y kérdés, amelyet összevetünk minden tétellel, hogy azonosítsuk azokat, amelyek megfelelnek egy n készletnek az N bitekből. Mekkora az információmennyiség, amelyet a fájl szolgáltat egy ilyen kérdésre?

Határozzuk meg a jel „jelentését” mint két egymással kapcsolódó mennyiség - $p(x_i)$ az a priori valószínűség és $r(x_i)$ a relevancia - függvényét: $S(x_i) = S(p(x_i), r(x_i))$

A heurisztika leírásának egyszerűsítése érdekében tételizzük fel, hogy minden tétel N bitet tartalmaz, hogy mindegyik egyenlő valószínűségű, és hogy $r(x_i)$ az N bitnek az a hányada, amely x_i és az y kérdés fedése által jön létre. Akkor:

$$S(x_i) = S(1/2^N, (x_i \text{ AND } y)/N)$$

Válasszunk ki egy másik tételt a fájlból. Észszerű feltételezni, hogy a mindkettőjükben található információ mértéke úgy kezelhető, mint a kettő összege, azaz

$$S(x_i, x_j) = S(x_i) + S(x_j)$$

Ennek a függvénynek a megoldása a javasolt mérték:

$$S(x_i) = r(x_i) \cdot \log(1/p(x_i))$$

Szemantikus kontra szintetikus információ (adatelemzés)

Hogy az adatfeldolgozás harmadik szintjéhez – az analízishez és adatszervezéshez – a mértéket meghatározhatjuk, vizsgáljuk meg az adatstruktúrák természetét és hatásait. A struktúrák célja, hogy az adatokat összetevőkre bontsuk, hogy a permutációt kombinációkra redukáljuk, hogy csökkentsük a döntések számát, amelyek szükségesek egy szimbólum azonosításához, növelve a struktúrákba beépülő dimenziók számát.

Ennek illusztrálására vegyünk egy szimbólumkészletet. Ha minden szimbóluma egymástól független (nincs struktúrája), a vevőnek a kapott jelet az egész készlet minden jelével össze kell vetnie, hogy megtudja, mit jelent. Ha van struktúra, pl. a szimbólumok mezőbe vannak rendezve, jelentősen csökkentjük egy jel azonosításához szükséges döntések számát.

Ugyanezt a célt szolgálja az adatok mátrixba rendezése. Ebben az esetben csak $(N+M)$ tárggyal van dolgunk $(N \times M)$ helyett (N és M a mátrix méretei). Itt két probléma merülhet fel: nem mindegyik szimbólumot jellemzi egyértelműen a struktúra (pl. egynél több elem lehet ugyanabban a kategóriában), nem mindegyik kategória van reprezentálva. Ezek azonban nem módosítják a lényegét.

Mérhető-e ez a hatás?

Legyen a forrásjel hossza N bit (úgy, hogy van 2 jelünk). Osszuk F mezőre, amelynek hossza $(n_1, n_2 \dots n_F)$ bit, átlagosan N/F bit. Ahelyett, hogy keresnünk kellene $2N$ elem között, mindössze $(2n_i)$ -k összegében kell keresnünk. Az eredeti N bit információt ennek az összegnek a logaritmusával hordozza. Ezt nevezzük szemantikai információnak, mivel ez az a része a teljes szimbólumnak, amely a táblázatban való keresést foglalja magában (jelentés), a maradék a „szintetikus információ”, amit a struktúra hordoz. Ha F nő, a szemantikus információ gyorsan csökken és a szintetikus információ nő.

Hogy a szemantikus és szintetikus információ közötti megoszlás mértékét meghatározzuk, vegyünk egy F mezőből álló rekordot. Mindegyik mező lehetséges értékéhez rendeljük hozzá egy

a priori valószínűséget. Így a j mezőhöz és i értékhez tartozik egy (p_{ji}) valószínűség. Valamely sajátos független kombináció valószínűsége p_{ji} szorzatával és a szimbólum által hordozott információ mennyiség ennek a szorzatnak a logaritmusával egyenlő. Ez a teljes információ mennyiség feloszlik szintetikus és szemantikus információra:

Szintetikus információ	Szemantikus információ
F	F
$\sum_j \log(1/p_{ji}) - \log(\sum_j 1/p_{ji})$	$\log(\sum_j 1/p_{ji})$

Behelyettesítve: n_{ji} -t $\log 1/p_{ji}$ helyett

F	F	F
$\sum_j n_{ji} - \log \sum_j (2^{n_{ji}})$		$\log(\sum_j 2^{n_{ji}})$

Ez a mérték azonosítja az analízis és szervezés folyamatát az eredeti szimbólum alkotó mezőire való felbontásával és a kapott struktúrát a szintetikus eredménnyel. Az eljárás által létrehozott információ ilyenformán a szintetikus információ.

Ha csak egy mező van ($F=1$), a szintetikus információ egyenlő zéróval és a szemantikus információ egyenlő az eredeti entrópiával. Ez azt jelenti, hogy a javasolt mérték következetes általánosítása az entrópia mértékének.

A szerző utal arra, hogy a javasolt mérték paraméterei szerepet játszanak az adatelemzéshez és adatredukcióban.

Adatredukálás

Az adatfeldolgozás utolsó fázisa az adatredukálás, pl. faktoranalízis, görbeillesztés, az adatok csoportosítása, nagy számú adat néhány paraméterre való redukálása útján.

Vegyünk például egy F teszteredmény-sorozatot (amelyet N bit képvisel) M személyre vonatkozólag (klasszikus példa a faktoranalízisre). Ez úgy tekinthető mint egy $(M \times N)$ mátrix. A sajátvektor-analízis, a faktoranalízis stb. azok az eszközök, amelyekkel egy másik alapot lehet meghatározni (dimenzionális transzformáció). A vektor-ként tekintett adatokat így vetületükkel lehet ábrázolni az új alapon. Gyakorlatilag minden va-

lóságos esetben az új alapvektoroknak csak kis része járul hozzá szignifikáns módon az eredeti adatok reprezentálásához. Az eredeti adathalmazt annyira le lehet redukálni, hogy 100 érték 5 értékkel helyettesíthető.

Hogyan mérhetjük az ilyen adatredukció révén átvitt információt? Mint előbb, az információ teljes mennyiségét az eredeti forrásadatok reprezentálják. (F fájl minden M rekordra). A szemantikai feladat a vevő számára arra redukálódik, hogy átnézzen egy G rekordból álló táblázatot. Az információ megoszlása a feldolgozás, a szintaktikai struktúra és a szemantikai keresés között (mind egyikük hozzájárulása a teljes információmennyiséghez) a következő:

Releváns változók: $g_k, f_j, x_{ji}, p(x_{ji}), r(x_{ji}); M, F, G$

Az egyes összetevőkhöz rendelt mértékek: reductív:

$$\sum_i \sum_j \log(1/p_{ji})^{f_{ji}} - \sum_k \sum_j \log(1/p'_{kj})^{f_{kj}} - \sum_k \sum_i \log(1/p''_{ki})^{f_{ki}}$$

szintaktikus:

$$\sum_k \sum_j \log(1/p'_{jk})^{f_{jk}} + \sum_k \sum_i \log(1/p''_{ki})^{f_{ki}} - \sum_k \log(\sum_j (1/p'_{jk})^{f_{jk}})$$

szemantikusan:

$$\sum_k \log(\sum_j (1/p'_{jk})^{f_{jk}})$$

Következtetések

Befejezésként vegyük szemügyre az információ és a kommunikáció közötti kapcsolatot a fentebb meghatározott mértékek kontextusában. „Intelligens kommunikáció” az információfeldolgozás három komplex szintjén – a szelekció, az analízis és a redukció szintjén. Mindegyik esetben az információ forrása hozzáad valamilyen feldolgozási formát az egyszerű adatátvitelhez, s így a vevő több információhoz jut, mint amennyi az átvitt bitek pusztá mennyisége.

Az „interaktív kommunikáció” sokkal több, mint az adó és vevő egyszerű váltakozó sze-

recsereje, sokkal mélyebb a hatása. Ha megnézzük a feldolgozás különböző szintjeit, mindegyiket sajátos paraméterek jellemzik: $p(x_i), r(x_i), F$ és G – az a priori valószínűségek, relevanciák, a fájlok és az adattér alternatív alapjainak meghatározásai. Az igazi interakció akkor jön létre, amikor a kommunikációs folyamat eredményeként ezekre a paraméterekre váltanak át.

Interaktív kommunikációra akkor van szükség, amikor az adó és a vevő nem egyformán fogja fel, érzékeli a jellemző paramétereket. Különösen a kommunikációs csatornában fellépő zaj okozhat hibákat az adatátvitelben és befolyásolhatja az adatkódolást. A klasszikus kommunikációelméletben alaptétel, hogy a zajszint exponenciális növekedése a jelek hosszának lineáris növelésével kezelhető. Az interaktív kommunikáció az átviteli hibák azonosítása során a kódolás eszközeinek megváltoztatását eredményezheti.

Az adatszelektálásban a csatornazaj megfelelője az átvivendő adat „bizonytalansága”. Ennek forrása egyrészt az indexek hozzárendelésében megnyilvánuló bizonytalanság – még a legtapasztaltabb indexelőknél is előfordul –, s ezzel párhuzamosan a kérdések megfogalmazásában jelentkező bizonytalanság, másrészt az adó és a vevő eltérő véleménye az $r(x_i)$ értékét illetően, amint azt a relevancia megítélése illusztrálja. Azok a módszerek, amelyeket a csatornazaj kezelésére alkalmaznak, itt nem felelnek meg, mivel a hiba a forrásadattal és a feldolgozással kapcsolatos, nem az átvittel. Hogyan kezeli a rendszer a bizonytalanságot? A kiválasztott és átvitt üzenetek számának növelésével növelik a találatok (értékes üzenetek) számát, igaz a „pontosság” csökkenésének árán. A válogatás minőségének javítása megkívánja az interaktív kommunikációt, hogy növelni lehessen az egyezést a forrás és a vevő szótára között és az érték mérésében.

Az adatstruktúrálassal kapcsolatban a jellemző probléma, hogy a szintaktikus struktúrák nem egyeznek. Ez esetben is az analízis minőségének javítása megköveteli az interaktív kommunikációt, hogy a struktúrát a forrás és a vevő ugyanúgy észlelje.

Az adatredukciónál fellépő problémák az alkalmazott eljárással függenek össze. Ha egy többdimenziós adatteret redukált számú dimenzióval próbálunk ábrázolni, a forrásadatok pontosságában veszteség lép fel. A pontosság és hatékonyság közötti egyensúlyt az interaktív kommunikáció révén lehet biztosítani.

A könyvtáros társadalmi státusza és a róla kialakult kép

A felmérés Magyarországra és Hollandiára vonatkozó részei- nek összefoglalása

Ruud Bruyns

Bevezetés

Viszonylag kevés és nem túl régi vizsgálat foglalkozott a könyvtárosok társadalmi státuszával. A foglalkozás imázsa viszont már jóval hosszabb ideje átfogó kutatások tárgyát képezte. Amikor a hatvanas években a könyvtáros munkája a társadalmi, gazdasági, műszaki fejlődés következtében alaposan megváltozott, a könyvtárosokat foglalkoztatni kezdte a róluk kialakult kép. Régebben a könyvtárak helyzetüknél fogva megengedhették maguknak, hogy meglehetősen passzívak legyenek. A hangsúly a terméken, a produktumon volt, amelyet a használók meghatározott csoportjának szántak, s amellyel egy bizonyos információs igény kielégítésére törekedtek. Az utóbbi évtizedekben azonban a könyvtáraktól már aktívabb magatartást várnak el, amely nyitott a piacra, felkészült minden használói kategória

A szerző „*Status and image of the librarian*” c. előadását Orbán Éva fordította.

valamennyi lehetséges információs szükségletnek kielégítésére, és ennek érdekében számos eszközt felhasznál. A könyvtárosi munka gyökeresen megváltozott. Ez azzal a következménnyel járt (kellett volna járnia), hogy a könyvtárosképzés is megváltozott.

Személyiségét (egyéni adottságait, jellemvonásait) tekintve a ma könyvtárosa egészen másfajta személy, mint a múlt könyvtárosa. Legalábbis egészen másnak kellene lennie, hiszen a könyvtáraknak eltérő követelményeknek kell megfelelniük. A társadalomban a könyvtári munkáról kialakított képnek e változásokkal párhuzamosan kellene átalakulnia, ha megfelelné a valóságnak. Az a gyanú indított a jelen kutatásra, hogy a valóságban nem ez a helyzet.

A kutatásnak kettős célja volt. Egyrészt megkísérelte kimutatni, hogyan értékeli a társadalom a könyvtárosi foglalkozást, másrészt megpróbálta meghatározni, mit gondol a társadalom a könyvtári munkáról és a könyvtáros személyéről.

Ha meg akarjuk tudni, hogyan értékeli a társadalom a könyvtárost (tehát milyen a presztízse), fontos ismernünk, mi a viszonya a többi foglalkozásnak a könyvtárossághoz. Enélkül nem mondhatjuk meg, hogy a könyvtáros foglalkozáshoz rendelt „presztízs” pontszám alacsony vagy magas.

Az összehasonlításhoz 27 foglalkozást választottunk ki az Ultee-féle foglalkozási rétegződés szerint az ipari társadalmakban gyakran előforduló szakmákat reprezentáló 119 foglalkozást tartalmazó listából². Társadalmi státuszuk alapján felosztva e foglalkozásokat, különböző csoportok képezhetők. A foglalkozási rétegződést tartalmazó jegyzéket kilenc csoportra bontottuk. Mindegyikből véletlenszerűen három foglalkozást választottunk ki. A könyvtári-dokumentációs szektorból három foglalkozást adtunk hozzá a kiválasztott 27-hez, nevezetesen az egyetemi könyvtárost, a közművelődési könyvtárost és a vállalati dokumentációs szakembert. A kutatásban a foglalkozásokat úgy rendeztük el, hogy mindenféle logikai sorrendet elkerüljünk. Nem raktuk egymás mellé azokat a foglalkozásokat, amelyekről feltételeztük, hogy magas társadalmi státuszuk van. A válaszadók egy tízfokú skálán

jelölhették be a presztízs fokát (1 - nagyon alacsony, 10 - nagyon magas).

A társadalom minden tagja értékeli a foglalkozásokat. Ez az egyéni rangsor azonban nagy részben a hosszú ideje megszilárdult társadalmi normákon és értékeken alapul, amelyek a presztízs/státuszt általában és egyes foglalkozásokra nézve is érintik. Más szavakkal, ha többeket megkérnek, határozzák meg a saját rangsorukat, akkor – ha elég sok (reprezentatív mennyiségű) embert kérnek meg – az átlagértékek, véleményünk szerint, meglehetősen pontosan tükrözik majd a kollektív értékelést, vagy legalábbis ennek mutatójaként szolgálhatnak.

Mivel arra is kíváncsiak voltunk, milyen kritériumok alapján rendelnek az emberek magas vagy alacsony presztízsértékeket az egyes foglalkozásokhoz, erre vonatkozó kérdés is szerepelt vizsgálatunkban. Ennek alapján azt is meg tudtuk határozni, hogy bizonyos társadalmakban mi az oka annak, hogy a könyvtáros foglalkozásnak meghatározott státusza van. Ez volt az oka annak is, hogy a kérdőíven szerepeltek a foglalkozás vonzóságára, a szükséges képzettség becsült szintjére és a jövedelem elfogadható mértékére vonatkozó kérdések is.

Az imázsra vonatkozóan a kutatás két kérdést tartalmazott. Az elsőre a válaszadónak jellemeznie kellett a könyvtárban folyó munkát úgy, hogy 21 megadott, egymástól jelentősen eltérő jellemzés közül kellett választani. A második kérdés 17 személyiség-struktúra leírását tartalmazza. E leírások alapján a válaszadónak jellemeznie kellett a könyvtárost mint személyt. Mindkét kérdés esetében lehetőség volt egynél több válasz megjelölésére, vagyis a válaszadó annyi jellemzést választott, amennyit jónak látott. Ha a társadalom számos tagja ugyanazokat a jellemzőket választja, magas százalékarány alakul ki, akkor feltételezhető, hogy a társadalom így gondolkodik a munkáról és a könyvtárossról.

A könyvtárosokról kialakult képre nézve az is fontos, hogy a foglalkozást kimondottan nőknek valónak tekintik-e. Erre vonatkozóan is feltettünk egy kérdést, hogy ellenőrizzük, milyen mértékig tartja a nagyközönség a könyvtári munkát férfiaknak, nőknek vagy mindkettőnek valónak.

A kutatást 12 országban végeztük: a megkérdezettek Dél-Afrika és a Fülöp-szigetek kivételével európai országokban élnek.

Most csupán az eredményeknek töredékét ismertetem. Először a szimpózium témájával

kapcsolatban – csak a magyarországi és hollandiai felmérések eredményeit foglalom össze. Másodsor, nem veszem figyelembe a többi 27 foglalkozás konkrét eredményeit. Végül, az eredményekhez csak szűkszavú kommentárokat fűzök. A felmérés eredményeinek teljes áttekintését az NBLC által kiadott jelentés tartalmazza.¹

Eredmények (összehasonlítás)

Először arra voltunk kíváncsiak, mely tényezők a fontosak a foglalkozások társadalmi státusza szempontjából. Más szóval, mely tényezők játszanak szerepet a magas státusz kialakulásában. Az 1. táblázatban látható százalékos arányok azt jelzik, hogy a válaszadók szerint mennyire relevánsak a felsorolt kritériumok.

1. táblázat

Az emberek által a magas társadalmi státuszt meghatározó kritériumok

	Holland	Mo.	12 o. átl.
1. Képzettség	53,9 (2)	51,3 (1)	47
2. Társadalmi jelentőség	43,2 (3)	49,2 (3)	34,2
3. Befolyásosság	25,7	15,7	22,2
4. Az önállóság mértéke	28,4	18,2	24
5. A specializáció mértéke	26,8	22,8	27,6
6. A felelősség mértéke	66,8 (1)	49,4 (2)	52,2
7. Az intézmény jellege	19,3	24,6	24

A „képzettség szintje” mindkét országban fontos meghatározó tényező. Bár a „felelősség mértéke” Magyarországon is jelentős, Hollandiában sokkal nagyobb súllyal esik a latba. Meglepő, hogy mindkét országban fontosnak találják a „társadalmi jelentőséget”. Ez ellentétben áll a tizenkét ország átlagával.

A 2. táblázat a három könyvtári foglalkozás „státusz” pontszámát mutatja. A zárójelben a rangsorszámokat láthatjuk, vagyis azt, hányadik helyen áll az adott könyvtári foglalkozás az összes foglalkozás rangsorában.

2. táblázat
A három könyvtári foglalkozás társadalmi státusza

	Hollandia	Magyarország	12 ország átlaga
egyetemi könyvtáros közművelődési könyvtáros dokumentációs szakember	6,5 (8)	6,6 (10)	6,4 (8)
	6,0 (13)	5,6 (13)	5,6 (14)
	5,3 (18)	5,0 (17)	5,3 (18)

A három könyvtári foglalkozás rangját illetően viszonylag csekély az eltérés Magyarország, Hollandia és a 12 ország átlaga között. Ha feltételezzük, hogy a 30 foglalkozásból álló minta reprezentálja az összes jól ismert foglalkozást, azt mondhatjuk, hogy a közművelődési könyvtáros státusza a foglalkozások közel 60%-ánál magasabb, míg a dokumentációs szakembert (mind a két országban) a foglalkozások közel 60%-a megelőzi.

A többi foglalkozást vizsgálva feltűnő, hogy a következő foglalkozásoknak jóval alacsonyabb a státusza Magyarországon, mint Hollandiában: szociális munkás, nővér, hivatalnok, rendőr. Ugyanakkor a tanári, operátori, hangmérnöki, újságírói és építészeti hivatás státusza jóval magasabb.

A 3. táblázat azt mutatja, mennyire vonzóak az egyes foglalkozások.

3. táblázat
Az egyes foglalkozások vonzereje

	Hollandia	Magyarország	12 ország átlaga
Egyetemi könyvtáros	5,6 (8)	6,1 (9)	5,8 (6)
Közművelődési könyvtáros	5,5 (11)	5,1 (12)	5,1 (12)
Dokumentációs szakember	3,7 (23)	3,8 (18)	4,3 (16)

Max=10

Min=1; zárójelben a rangsorszámok

Megjegyzés: Ismét csekély a különbség a két ország között. Talán egy kivétellel: a dokumentációs szakember foglalkozása a többivel összehasonlítva, viszonylag kevésbé vonzó Hollandiában, mint Magyarországon. A harminc foglalkozás közül valójában csak négy olyan van, amelyben nagy az eltérés Magyarország és Hollandia között: a szociális munkás és a rendőr sokkal kevésbé vonzó hivatásnak bizonyult Magyarországon, mint Hollandiában, míg a közgazdász

és a vegyiparban dolgozó operátor sokkal magasabb pontszámot kapott Magyarországon.

A következő táblázatban bemutatjuk azokat az eredményeket, amelyek a szükséges képzettségi szinttel kapcsolatosak.

4. táblázat
A szükséges képzettségi szint

	Hollandia	Magyarország	12 ország átlaga
Egyetemi könyvtáros	6,7 (9)	7,9 (7)	7,0 (7)
Közművelődési könyvtáros	6,6 (10)	7,1 (12)	6,5 (11)
Dokumentációs szakember	5,3 (18)	5,6 (17)	5,5 (18)

Max=10
Min=1; zárójelben a rangsorszámok

Az abszolút számokat tekintve úgy tűnik, Magyarországon a közönség szerint az egyetemi és közművelődési könyvtárosnak egészen magas szintű képzettségre van szüksége. Viszonylagosan azonban ismét nincs jelentős eltérés, ha a rangsorban elfoglalt helyeket nézzük. Magyarországon az egyetemi könyvtáros magasabb pozíciót kapott, mint Hollandiában, ahol viszont a közművelődési könyvtáros helye magasabb valamivel, mint Magyarországon. A 30 foglalkozás rangsorát tekintve a két ország között csak két foglalkozásban van nagyobb eltérés: ismét a szociális munkáséban (amely Magyarországon igen alacsony), illetve a vegyipari operátoréban (amely Magyarországon egészen magas).

Végül a 30 foglalkozást vizsgálva megkértük, jelezzék, milyen magas (vagy alacsony) a kereset az egyes foglalkozásokban. (Félreértések elkerülése végett nem azt kérdeztük, mennyit keresnek valójában az egyes foglalkozások képviselői!) A jövedelem kívánatos szintjéről volt szó. A következő 5. táblázat mutatja az eredményeket.

5. táblázat
A jövedelem elfogadható szintje

	Hollandia	Magyarország	12 ország átlaga
Egyetemi könyvtáros	6,1 (10)	7,0 (8)	6,6 (8)
Közművelődési könyvtáros	5,9 (14)	6,0 (15)	5,9 (14)
Dokumentációs szakember	5,3 (17)	5,5 (18)	5,5 (19)

Max=10
Min=1; zárójelben a rangsorszámok

Negyedszer és utoljára azt mondhatjuk, nincs komoly eltérés egyrészt a két ország között, másrészt a két ország és az átlag között. A többi foglalkozás tekintetében van némi különbség. Magyarországon a közönségnek az a véleménye, hogy az operátor (vegyipar), az építész és a hangmérnök sokat kereshet, és a szociális munkásnak alacsony a jövedelme (a többi foglalkozáshoz képest), míg Hollandiában ez sokkal kevésbé áll.

Kérdőívünk második részében megpróbáltuk felderíteni, hogyan látják az emberek a könyvtáros személyét, és milyen jellemzőket kapcsolnak össze a könyvtári munkával. E kérdésekbe – amelyek a könyvtárosképre vonatkoztak – nem érintettünk más szakmákat. A 6. táblázat mutatja, hogy az érintett válaszadók hány százaléka ért egyet a kérdőívben megadott jellemzőkkel.

6. táblázat
A könyvtáros személyének jellemzése

	Hollandia	Magyarország	12 ország átlaga
	%	%	%
Unalmas	14,9	8,9	14,3
Lassú	3	10,3	8,2
Világtól elrugaskodott	3,5	3,25	6,3
Precíz	65,9	75,4	71,4
Félnék	6,5	6,8	7,3
Kreatív	12,7	24,2	20,7
Energikus	1,9	18,5	11,6
Nehézkes	5	9,3	13,6
Sportszerető	0,3	3,4	1,3
Rideg	8,6	16,9	14,2
Modern	5,4	21,4	13,8
Nyugodt	60,8	38	53,1
Segítőképző	65,7	80,2	73,9
Szociális	25,9	18,5	25,7
Barátságos	40,5	63,8	54,6
Tolakodó	1,6	1,4	3,4
Intelligens	26,2	69,5	42,8
Szellemes	1	10,7	9,8
Haladó	3	31,2	14,6
Konzervatív	13,5	7,1	22
Találékony	13	33,5	13

A könyvtárost „világszerte” rendszerető, precíz, nyugodt, segítőkész, barátságos és meglehetősen intelligens emberként jellemzik. A lassú, világtól elrugaskodott, félnék, tolakodó vonások a szellemeshez és sportszeretőhöz hasonlóan alacsony pontszámot kaptak.

Ha összevetjük Hollandiát és Magyarországot, bizonyos eltéréseket látunk. Mindkét ország-

ban precíz és segítőkész emberek tartják a könyvtárost, Hollandiában azonban a magyarországinál erőteljesebb az a vélemény, hogy a könyvtáros nyugodt is, viszont Magyarországon a barátságosság, intelligencia jóval magasabb pontszámot kap, mint Hollandiában.

A kreatív, modern, haladó és találékony vonásokat is magasabb százalékban használták a magyarok, mint a hollandok. Mindent összevetve azt mondhatjuk, hogy a könyvtáros személyéről kialakított kép Magyarországon jóval pozitívabb, mint Hollandiában.

Hogyan írja le a közönség a könyvtáros munkáját (tevékenységeit)? Egy 17 leírásból álló jegyzéken jelölhették a válaszadók, hogy egyetértenek egy adott jellemzővel vagy sem. A 7. táblázat mutatja az eredményeket.

7. táblázat
A könyvtári munka jellemzése

	Hollandia	Magyarország	12 ország átlaga
	%	%	%
Egyoldalú	15,4	32,6	16,3
Nehéz	7,5	16,6	21,1
Változatos	26,7	29,4	31,6 (+)
Rutin jellegű	32,9	44	48,6 (*)
Fáradtságos	5,1	20,7	9
Régimódi	4	7,1	9,9
Hasznos	37,5	59,5	55,8 (*)
Vonzó	14,8	12,3	12,8
Felelősségteljes	19,9	32,3	32,9 (+)
Hiábavaló	5,1	2,5	3,9
Kihívást jelentő	2,2	19,8	17,2
Érdekes	25,9	24,4	38,2 (+)
Segítőképző	50,9	49	48,4 (*)
Nyugalmas	36,9	41	38,1 (+)
Modern	1,3	11,8	8,6
Sokoldalú	17,5	34,9	19,5
Fárasztó	8,4	20,7	20,4

A közönség általában a könyvtári munkát rutin jellegűnek, hasznosnak és segítőnek találja. E jellemzőkön túl a következők is magas pontszámot (33% körül) értek el: változatos, felelősségteljes és nyugodt. Meglepő, hogy a magyarok közül többen vélekednek úgy, hogy a könyvtári munka egyoldalú és rutin jellegű (negatív), mint a hollandok, ugyanakkor felelősségteljesebbnek és többoldalúnak is tartják (pozitív).

Végül megkérdeztük, vajon a könyvtári munkát jellemzően férfi vagy női, illetve mindkét nemnek való munkának tartják-e. Annak ellenére, hogy valamennyi országban sokkal több nő dol-

gozik a könyvtárakban, mint amennyi férfi (bár nem a vezető pozíciókban!), a jelenlegi társadalmi fejlődés (női emancipáció) következtében azt vártuk, hogy az emberek nagy többsége a könyvtári szakmát semlegesnek (azaz mindkét nemnek valónak fogja ítélni. A 8. táblázat mutatja az eredményeket.

8. táblázat

A könyvtári munka: jellemzően férfiakkal, nőknek, mindkét nemnek való

	férfi	női	semleges
Anglia	-	14	86
Skócia	-	8	92
Norvégia	-	15,5	85,5
Magyarország	-	45,5	55
Finnország	-	10	90
Németország	-	10	90
Belgium	-	3	97
Dánia	1,5	14,5	84
Hollandia	-	3	97
Fülöp-szigetek	0,5	11	88,5
Franciaország	2	17	81
Dél-Afrika	1,5	11,5	87
Átlag	0,5	13,5	86

Egy ország (Magyarország) kivételével a társadalom nagy többsége úgy vélekedik, hogy a könyvtári munka mindkét nemnek való. Ha Magyarországot kihagyunk, azt mondhatnánk, hogy az emberek 10-15%-a (még mindig) úgy vélekedik, hogy a könyvtári munka kimondottan nőknek való. Csak Magyarországon gondolja a népesség fele, hogy a könyvtárosok tipikusan női munka. Ez meglepő!

Következtetések

A könyvtáros társadalmi státuszának és a róla kialakult képnek a vizsgálata nem hozott a korábbi, hasonló vizsgálatok eredményeitől eltérő megállapításokat. Más szavakkal, a foglalkozás státusza ma is olyan, mint 20-25 évvel ezelőtt volt.

Ha nem teszünk különbséget a különféle könyvtárosok között, akkor a könyvtáros a társadalmi presztízs „létráján” a foglalkozásoknak közel negyven százaléka után következik. Ha a különböző típusú könyvtárosokat egyenként nézzük, azt találjuk, hogy az egyetemi könyvtáros a többi foglalkozás 25%-a után következik, a köz-

művelődési könyvtáros nagyjából középen foglal helyet, a dokumentációs szakember pedig mintegy 60%-a után következik. Ez országonként változik. Franciaországban, Finnországban és Németországban például a dokumentációs szakember státusza magasabb, mint a közművelődési könyvtárosé.

Igen fontos, hogy a könyvtáros státusza ugyanaz, mint a magasabb vagy közepes szintű szakképzést igénylő foglalkozásoké. Még a magas szintű, felsőfokú képzettséget igénylő egyetemi könyvtárosi foglalkozást maguk mögé utasítják egyes országokban olyan foglalkozások, amelyekről tudják az emberek, hogy felsőfokú tanulmányokat igényelnek. Ennek alapján azt mondhatjuk, hogy a felsőfokú oktatási intézményekben szerzett végzettséggel (fokozatokkal) rendelkezők is veszítenek státuszukból, ha könyvtárosként dolgoznak és/vagy könyvtárosnak vallják magukat. A kapott eredmények alapján nem várhatjuk, hogy a könyvtáros státusza emelkedjen a jövőben. Ez a „pesszimista” várakozás három érven alapul.

Először, úgy tűnik, hogy a műszaki szektorhoz tartozó szakmáknak – a könyvtáros foglalkozás nem ilyen – magasabb a státuszuk. Másodsor, a könyvtáros státusza különösen alacsony azokban az országokban, amelyekben az emberek (könyvtárosok) éveken át küzdöttek azért, hogy a könyvtárosok önálló szakmává váljon, és kimondott könyvtáros képzés folyjon (ld. pl. a nagy-britanniai eredményeket); és harmadszor, a foglalkozás státusza alacsonyabb a fiatalok, mint az idősebbek körében.

Úgy tűnik, a státusz, a vonzóság mértéke és különösen a képzettség szintjének és a megfelelően tartott fizetésnek a becslése összefügg egymással, ha azt vizsgáljuk, milyen a három könyvtári és dokumentációs foglalkozás helyzete a többihez képest. Ha a képzettség szintjéről van szó, azt látjuk, hogy a könyvtáros – az egyetemi könyvtárban és a közművelődési könyvtárban egyaránt – az olyan foglalkozásokkal kerül egy sorba, amelyekhez elég egy magasabb szakképző tanfolyam, míg a dokumentációs szakember foglalkozását (ismét Finnország, Németország és Franciaország kivételével) azok közé a foglalkozások közé sorolják, amelyek (csak) középfokú szaktanfolyami képzettséget igényelnek. A státusz nyilvánvalóan meghatározza, mit gondolnak az emberek, mennyit kellene keresnie az ilyen foglalkozást űzőknek. Minél alacsonyabb egy fog-

lalkozás státusza, annál kevesebben vélekednek úgy, hogy a foglalkozást űzőknek magas jövedelmet kellene kapniuk.

Úgy tűnik, a társadalom egységes arra nézve, milyen képzettséget tartanak szükségesnek az emberek a könyvtárosok számára. Ez érvényes a könyvtárosok elképzelt jövedelmére is. Vagyis a válaszadók neme, életkora és iskolázottsága nem okoz eltéréseket. Mindkét tényező magasabb értéket kapott azoktól, akik könyvtárhasználók, mint azoktól, akik nem. A nők vonzóbbnak találják a foglalkozást, mint a férfiak. A fiatalok számára kevésbé vonzó, mint az idősebbek számára.

Az utóbbi 20-25 évben a könyvtárosról alkotott kép ugyanúgy keveset változott, mint a könyvtáros státusza. Kutatásunk eredményei teljes összhangban vannak a régebbi kutatásokéval.

Az emberek a rendszeret, a segítőkészséget, a barátságosságot és nyugalmat tartják a könyvtárosok legfontosabb jellemzőinek. Ezek után a könyvtárost humortalan, biztosan nem sportoló embernek tartják, akinek inkább konzervatív, mint progresszív a dolgokhoz való hozzáállása. (Ez alól Magyarország kivétel.)

A könyvtárosokról alkotott kép megfelel a könyvtári munkáról kialakított felfogásnak. Igaz, hogy a munkát nem találják hiábavalónak, régi-módinak vagy egyoldalúnak, de modernnek, nehéznek, fáradságosnak vagy vonzónak sem. Az emberek általában hasznosnak, segítőknek, s rutin jellegűnek tartják a munkát. Minél többet használja valaki a könyvtárat, annál kevésbé vélekedik így. A könyvtári munkát ennél fogva nem tartják dinamikusan, energikusan, innovatívnak stb. (bár Magyarországon e vonásokat erősebbnek érzik, mint számos más országban).

Nem meglepő, hogy a fiatalabbak (35 év alatt) szerint a könyvtárban végzett munka kevésbé vonzó, és különösen ez a csoport vélekedik úgy, hogy a munka rutinon alapul, kevésbé érde-

kes és változatos. Megkérdezhetnénk, milyen fiatalokat vonz a könyvtáros hivatás (már ami a személyiség struktúrájukat illeti), és kik folytatnak valójában könyvtári tanulmányokat. Úgy véljük, általában azok a fiatalok, akik a társadalomban a könyvtáros munkájáról kialakult képpel azonosulnak. Ha ez a helyzet, aligha várhatjuk tőlük, hogy amikor majd munkába állnak, képesek legyenek megváltoztatni azt a képet, amellyel azonosultak, még ha hajlanának is erre.

Ezt a foglalkozást a korábbi időkkel szemben, már nem tekintik kimondottan női szakmának. Az emberek többsége semlegesnek tartja a szakmát (Magyarország kivételével), de a nőket a gyakorlatban jobban vonzza a pálya, mint a férfiakat. E vonatkozásban még mindig az a helyzet, hogy a nők a munkaerőpiacnak inkább azokhoz a szektoraihoz vonzódnak, amelyek kulturális és/vagy oktatási és/vagy gondozó jellegűek.

Egy végső megjegyzés: ideje, hogy a könyvtári világ, ha szükségét érzi a szakmai kép megváltoztatásának, és ezzel összefüggésben annak, hogy javítsa a szakma státuszát, vonzását stb., akcióba lépjen. Eddig túlságosan is azzal voltak elfoglalva, hogy egymásnak panaszkodjanak társadalmi helyzetükről és a róluk kialakult képről, ahelyett, hogy világossá tették volna a piac (a társadalom) számára, mit tesznek (mit tehetnének) a könyvtárak. Jó tanács számos könyvtárosnak: többé ne szégyenkezzen munkája miatt, hanem legyen büszke rá. Ez lenne a legjobb indulás a státusz és a kép javításához.

Irodalom

1. BRUYNS, R.A.C.: Status and image of the librarian. The Hague, NBLC, 1992. 55 p.
2. SIXMA, H.: Een beroepsprestigeschaal voor Nederland in de jaren tachtig. In: Mens en maatschappij. 1983. vol.58. no.4.

LiteROM, az amszterdami Városi Könyvtár és az NBLC egyedülálló programja

POELL, Pierre

1992 novemberének végére az NBLC és az amszterdami Városi Könyvtár megjelentette a LiteROM első kiadását, amely megközelítően 43 000 holland vonatkozású cikk teljes szövegét tároló CD-ROM. E tanulmány ennek a sok tekintetben egyedülálló programnak az alakulásáról számol be.

Történet

A LiteROM projektet az amszterdami Városi Könyvtár kezdeményezte, amely 1988-ban négy tervéhez kért támogatást a Jóléti, Közegészségügyi és Kulturális Minisztériumtól. Akkoriban a Minisztérium tekintélyes pénzüsszeggel rendelkezett, amelyet az elektronikus adatellátás területén működő projektekre fordíthatott. A benyújtott tervek mind a Városi Könyvtár részben páratlan gyűjteményeinek és keresőrendszerének a digitalizálásához kapcsolódtak. Két projektet fogadott el a Minisztérium, amelyek közül a könyvismeretéseket, recenziókat digitalizáló LiteROM a nagyobbik.

A Minisztérium arra ösztönözte a könyvtárat, hogy működjön együtt az NBLC-vel, hogy a program eredményei országsszerte hozzáférhetőek legyenek. Ez az NBLC számára is nagyon előnyös volt. Az általuk már évek óta kiadott irodalmi microfiche-k, amelyek a havonta megjelenő iro-

A szerző LiteROM, a unique project of the Amsterdam Public Library and NBLC c. előadását Orbán Éva fordította.

dalmi Lapkivágat Újságon (Literary Clippings' Paper) alapultak, viszonylag kis érdeklődést keltettek. Valójában egy kicsit több odafigyeléssel lehetett volna olyan „modernebb” adathordozót választani, amely jobban megfelelt volna a vásárlók kívánalmainak.

Az NBLC és az amszterdami Városi Könyvtár összedugták a fejüket, és részletes leírást készítve, együttműködésre szánták el magukat.

Célok

A LiteROM projekt céljai némileg eltérőek a könyvtár és az NBLC számára. Az amszterdami Városi Könyvtár a kivágatgyűjtemény megőrzését és jobb hozzáférhetőségét hangsúlyozta. Az NBLC inkább a termékújítást helyezte előtérbe: azt, hogy a jelenlegi és jövőbeni vásárlóknak könnyebben hozzáférhető és jobban kezelhető irodalmi dokumentációt kínáljanak.

Az együttműködés kezdetétől két kivágatgyűjteményt érintett a LiteROM. Azokat a kivágatokat, amelyeket az amszterdami Városi Könyvtár 1919-es alapítása óta gyűjtött, és az NBLC kivágattárát, amely a havi Irodalmi Lapkivágat Újság valamennyi kivágatát tartalmazza. A két gyűjtemény részben fedi egymást. Az amszterdami kivágatok közelebbi vizsgálata megmutatja, hogy a megőrzés célja nem üres szólam. A kivágatokat irattári tárlókban, kis borítékokban őrizték, és a közönség közvetlenül hozzáférhetett ezekhez. Ez a tárolási mód hosszú távon nem tett jót a gyűjteménynek. A gyakori ki- és összehajtogatás rontotta a kivágatok állagát. Lopás is előfordult.

Megvalósíthatósági tanulmány

A közös munka egy megvalósíthatósági tanulmánnyal indult 1989-ben. A tanulmány egyik témája az volt, hogyan lehet egy kivágatot elektronikus információvá alakítani. Két módszer áll rendelkezésre: képi vagy szöveges fájlal alakítani őket. Ha képként tárolják a kivágatokat, akkor le-

tapogatják őket, és ezt követően képként kerülnek a memóriába. Ez a tárolási mód jóval nagyobb memóriát igényel: a kivágot minden része (a szedés, a fényképek stb.) fekete pontok alakjában jelenik meg, amelynek mindegyike helyet igényel a memóriában. A szöveges fájlként való tároláshoz (olyan formán, ahogyan a szövegszerkesztővel készíthető szövegekkel történik), jóval kisebb tárolási kapacitás szükséges. Hátránya azonban, hogy a kivágot eredeti tipográfiája és a képek elvesznek. Jóval több munkát is igényel a kivágotok szöveges fájlal alakítása. Később erre még részletesen visszatérünk. Ennek ellenére a megvalósíthatósági tanulmányban a szöveges fájlként való feldolgozás kapott elsőbbséget. Azt is megállapították, hogy a CD-ROM lenne a termék alkalmas hordozója, nagy tárolási kapacitása és az alacsony sokszorosítási költségek miatt. A kivágotok mennyiségét és a rendelkezésre álló költségvetést összevetve, azt is kimutatták, hogy a terveket korlátozni kell. Ezért a munkát leszűkítették a holland nyelvű irodalomra.

Az adatbevitel és a feldolgozás módszere

A lapkivágotok szöveges adatállományokká történő feldolgozása kétféleképpen történhet: átgépeléssel vagy letapogató és optikai karakterfelismerés (OCR) segítségével. Az újragépelés esetén fizetendő munkadíj jelenti a ráfordítást. Ez a módszer, az adatok hatalmas mennyiségére való tekintettel, nem különösen vonzó, hacsak nem egy alacsony bérszintű országban történik. A program résztvevőit is meglepte, amikor kiderült, hogy az információfeldolgozó társaságok olcsó munkaerőt vesznek igénybe az adatbevitelre, mondjuk Indiában vagy a Fülöp-szigeteken. Mivel a pénz döntő tényező volt: a szkennerekkel és az OCR-rel történő feldolgozás saját országunkban is lehetségesnek tűnt, olyan áron, amely vetélkedett a feldolgozás „Fülöp-szigeti úton” történő megoldásával. A kivágotok tipográfiai igen változó minősége felelős azért, hogy az OCR folyamat nem hibamentes szöveget eredményezett. Átlagosan kétezrelékes szöveghibát engedélyeztünk. Úgy döntöttük, hogy az input munkákat kiadjuk egy alvállalkozónak, így nem volt szükség a berendezésre és programra fordítandó befektetésekre, és – ne feledjük – az ezek használatához szükséges szakértelem megszerzésére.

Az ilyen befektetések hosszú távon nem hoztak volna hasznot a projekt jellegénél fogva (eleinte viszonylag nagy mennyiségű adat feldolgozása, majd csekély évi növekmény). Ezen túlmenően kedvező szerződési lehetőségek is adódtak.

A kivágotok válogatása és előfeldolgozása

Mielőtt a kivágotokat feldolgozásra elküldték volna, előfeldolgozásra került sor. Először minden kivágotot átválogattak. Természetesen a válogatás elsődleges szempontja az volt, hogy a kivágot holland nyelvű irodalomra vonatkozzon. Nemcsak könyvismertetések, recenziók, hanem a szerzőkkel készített interjúk, és más, a szerzővel foglalkozó általános cikkek is bekerültek. Az „irodalom” fogalmát mindig tágan értelmezték: a gyermekirodalomról és például a népszerű romantikus regényekről szóló kivágotokat is felvették. A cikkeknek a következő kritériumoknak kellett még megfelelniük: legalább A5-ös méret, emberi szemmel nagy részben olvasható legyen. Végül tudni kellett, melyik újságban vagy folyóiratban és milyen dátummal adták ki a kivágoton szereplő cikket.

A fenti követelményeknek megfelelő kivágotokat ezután fénymásolták, majd a visszakeresési szempontokat tartalmazó kísérő megjegyzéssel átküldték feldolgozásra. A keresési szempontok közé tartozik például az ismertett könyv szerzőjének neve és címe. Megpróbálták annyira egységes formát használni, amennyire lehet, a PICA személynév teauruszát és a PICA bibliográfiai adatbázisait használva a szabályozás alapjaként. A PICA személynév teauruszában a név legismertebb formáját részesítették előnyben a legteljesebb formával szemben.

Az első cég

Az, hogy a LiteROM a technikai megvalósíthatóság határán van, az első, adatbevitelre vállalkozó céggel kapcsolatos tapasztalatainkból is kitűnt. Miután próbát végeztek, és pénzügyi szempontból kedvező ajánlatot tettek, kiválasztottunk egy céget. Nagy csalódást okozott, hogy egy idő után rá kellett döbbernünk, alig haladtak a mun-

kával. Alapos vizsgálat után úgy tűnt, hogy a „trükköt” nem lehet előadni, és ez a feldolgozási idő rendkívüli növekedésével járt, és végül elégtelen eredményre vezetett. Az ellátó módszerek átalakítása alig hozott eredményt. Egy másik, ugyanazon cég által megoldott feldolgozási módszer sokkal többbe került volna, és ezért elfogadhatatlan volt.

A második cég

Miután nyilvánvalóvá vált, hogy az első cég többé nem tud elfogadható lehetőséget felkínálni az adatbevitelre a projekt anyagi keretein belül, a DMP, Zwiñdrecht ajánlatát vizsgálták meg. A jó eredménnyel végzett próba és kedvező árajánlat után, 1990 végén végre megkezdődhetett az adatbevitel. 1992 nyarára a projektnek ezt a részét sikeresen be lehetett fejezni.

Javítás

Bármilyen komoly erőfeszítéseket is tettek arra, hogy a keresési jellemzőket egységesen adják meg a kivágatok átküldésekor, a gyakorlat nem volt tökéletes. Túl sok ember vett részt a tevékenységekben, és túl sok különböző helyen folyt a feldolgozás ahhoz, hogy azonnal korrekt, egységesített eredményt kapjanak. Hamarosan szükségesnek látszott, hogy átfogó javítást végezzenek a hajlékony lemezen visszaküldött, feldolgozott kivágatokon. Az adatállományokba bedolgozott kivágatokat olyan, kimondottan e célra beállított, PC rendszeren tárolták, amelynek elegendő tárolási kapacitása volt és amely elég gyors volt ahhoz, hogy az egész adatmennyiséget zökkenőmentesen dolgozza fel. Minden keresési kritériumként meghatározott szempontról indexet készítettek a javítás elősegítésére.

A CD-ROM gyártás előkészítése

Miután az adatbevitelt befejezték, ideje volt a CD-ROM termelést előkészíteni. Mivel később

több CD-ROM-ot akarnak majd előállítani, az NBLC elhatározta, hogy maga fejleszti ki a szakértelmet, amely az ilyen tevékenységek végrehajtásához szükséges. Ezt követően a LiteROM-mal szemben támasztott funkcionális követelményeket fogalmazták meg. A projekt munkacsoportja, amennyire ez lehetséges, megkísérelte beleképzelní magát a közművelődési könyvtárak helyébe. A kiindulás az volt, hogy a könyvtárhasználóknak teljesen önállóan kell tudniuk a LiteROM-ot használni. A személyzetet csak nyomtatás esetén lehessen igénybe venni, és akkor is csak a díjfizetéssel kapcsolatos teendőkre. Ezen kívül szükség volt egy olyan lehetőségre, inkább a könyvtárosok számára, hogy összetett kérdéseket tehessenek fel (pl. Wolkers 1980 előtt az NRC Handelsbladban kiadott munkáinak a keresése).

Ennek következtében olyan kereső rendszert alakítottak ki, amelyek egy „egyszerű” és egy „kiterjedt” részre oszlik. A projekt munkacsoportban mégis maradtak bizonytalanságok a programmal kapcsolatban. Különösen tisztázatlan volt, hogy a LiteROM kiindulópontja (amelyet a könyvtárlátogatók önállóan használnak, a könyvtári személyzettel való kapcsolat nélkül) vajon pontosan körvonalazott-e. Elhatározták, hogy mintegy húsz közművelődési könyvtárban használói próbát végeznek.

A használói próba

1992 márciusában használói próbának vetették alá a rendszert. Húsz könyvtár munkatársait hívták meg egy tájékoztató értekezletre, és egy tíz szerzőtől kb. 600 kivágatot tartalmazó hajlékony lemezen a rendelkezésükre bocsátották a teszt-rendszert. A keresési lehetőségek gyakorlatilag teljes skáláját biztosították, csak néhány olyan funkció maradt ki, amelyek a teszt fájl mérete miatt nem voltak használhatóak.

A könyvtárakat arra kérték, hogy amennyire lehetséges, próbálják ki a teszt rendszert, és rögzítsék a tapasztalataikat. Néhány könyvtárban a közönségtől kértek segítséget a kipróbáláshoz, más könyvtárakban a próba csak a személyzetre korlátozódott. Az egyik könyvtár úgy biztosította a használók közreműködését, hogy egyszerűen elűntette a teszt-rendszerből a papíron megtalál-

ható dokumentációt, és azzal helyettesítette ezt, hogy a számítógéphez utalta őket. A kipróbálási időszak két hónapig tartott, amely alatt időnként megkeresték a könyvtárakat telefonon, hogy felajánlják az időközben az észrevételek megtételének lehetőségét. A használói próbát terjedelmes írásbeli beszámoló zárta.

A használók értékelése az alábbiakban foglalható össze: a kereső programot kielégítőnek tartják, de túl munkaigényesnek és bizonyos pontokon homályosnak tűnt. A kombinált billentyűs megoldásokat nem tartották jónak. Nem keltettek nagy lelkesedést, a menüsávból „lehúzható” almenük sem. Továbbá határozott megkülönböztetést akartak az egyszerű és a kiterjedt keresési eszközök között. Sok bírálat érte a nyomtatást, különösen azért, mert kezdetben nem jelezte a rendszer, hány oldal lesz a nyomtatás, és ez igen bosszantó volt. Végül kiderült, hogy nem szabad a közönségnek lehetőséget adni arra, hogy a programból önállóan kilépjen, és hogy a Control-Alt-Delete kombinációt (a számítógép törlését) meg kell akadályozni.

A használói próba eredményeinek feldolgozása

Az, hogy a használók a teszt rendszert (egy 1-től 10-ig terjedő skálán) gyenge hatosra értékelték, több mint elegendő ok arra, hogy átírjuk a funkcionális specifikációkat. Ez például ahhoz vezetett, hogy más programozási eljárást választunk. A kulcsszavaink: az egyszerűség, egységesség és a nem túl sok igazítás voltak. Ennek az Enter és Escape billentyűk nagyon következetes használata volt az eredménye, amelyekkel a keresési programon előre és visszafelé lehet haladni. A szerző nevének és az ismertetett mű címének a kiválasztása nagyjából úgy történik, mint a Holland Vasút menetrendjében az állomások nevének kikeresése. Annak érdekében, hogy a 615 kivágat közül a W.F. Hermans-ról szóló megfelelő cikket ki tudják választani, csak annyit kell a szerzői mezőbe beütni, hogy herm. A kiválasztás további lépései úgy történhetnek, hogy az adott lehetőségeken, amelyek a képernyőn megjelennek, nyilakkal és Enter billentyűkkel végigfutnak, és ezt követően végzik a kiválasztást.

CD-ROM előállítás

Az adatok konverzióját (a bevitt adatokból a CD-ROM formátumra) az NBLC végezte a háziilag kifejlesztett programozással (a bibliográfiai ellenőrizhetőség kedvéért). A tényleges CD-ROM előállítás, akárcsak az adatbevitel, olyan művelet, amelyet alvállalkozóknak adtak ki. Egyrészt a programok specifikációkkal történő fejlesztését érinti, másrészt az adatok indexelését. E két tevékenységet az NBLC és az amszterdami Városi Könyvtár alapos tárgyalásokkal megalapozva hajtotta végre. A kereső és installáló programokat Amszterdamban az RCC-IVEV alkalmazottai készítették, amely az RCC (a korábbi Rijks Computer-centrum) leányvállalata, amely mind online, mind offline (CD-ROM) adatbázisok fejlesztését és alkalmazását végzi. Használták a CD-Europe, Breda CD-Search programjait a kereső program előállításához. Ezt a szoftvert különböző más CD-ROM-okkal használják. A CD-Europe, RCC-IVEV és NBLC alkalmazottai gyakran konzultáltak a fejlesztés és a próba futtatás alatt, amely 1992 júliusától 1992 novemberéig tartott.

Számos esetben alkalmaztak elektronikus postát és hirdető oldalakat arra, hogy pl. tervezési változásokat és teszt adatokat küldjenek Bredából Amszterdamba, vagy Hágából Bredába. Egy szimulátoron végzett komoly teszt előzte meg a CD-ROM-ok tényleges gyártását.

Kiegészítések és új kiadások

Jelenleg az a döntés érvényes, hogy a LiteROM-ot minden évben újra kiadják. Az új kiadást kiegészítik friss kivágatokkal, és a használók igényeinek megfelelően módosítják a programozást. A korábbi kiadás adathibáit kijavítják. A programot úgy készítették el, hogy szükség esetén időközi változtatásokra is mód van.

Azon adatbázisok karbantartására, amelyeken a LiteROM-alapul, speciális programot dolgoztak ki, amelynek segítségével az NBLC azonnal, még az év folyamán fel tud dolgozni minden változást, kiegészítést, és ki tud javítani minden lehetséges hibát. Így az új CD-ROM bármely kívánt pillanatban elkészíthető.

A terjesztési feltételek meghatározása

A terjesztési feltételek meghatározása önmagában is komoly feladat volt. Egy olyan adathordozó, mint a CD-ROM, különleges tulajdonságokkal rendelkezik, és készítője nem akarja, hogy nem megfelelően használják. Következésképpen sok mindenről kell intézkedni az eladást kísérő szerződésben. Sőt, kezdettől világos volt, hogy sok könyvtár hálózatban akarja használni a LiteROM-ot. Hogyan tükröződjön ez a díjban? Az NBLC alaposan megvizsgálta, hogyan oldották meg ezt a kérdést mások, mielőtt saját feltételeit kialakította volna.

Az előfizetési nyomtatványt tekintették kiindulásnak. A használó – úgymond – egy bizonyos időszakra vásárolta meg a terméket. Ha ez az előfizetési időszak lejár, a CD-ROM-ot vissza kell szolgáltatni. Jelentős árengedmény jár akkor, ha az előfizetést legalább három évre megkötik. Különböző helyeken történő egyidejű használat esetén (pl. egy hálózatban) extra előfizetés köthető különleges kedvezményel.

A használók támogatása

A használói segédletek biztosítása a CD-ROM-hoz hasonló termékeknél igen fontos. Ezért az NBLC-nek van egy „segítő pult” név mögé rejtőző speciális részlege. Ez a részleg munkaidőben bármikor elérhető, és olyan alkalmazottakból áll, akik tudják, mi micsoda.

LiteROM, új NBLC termék

A LiteROM bevezetésével a CD-ROM adathordozó a szolgáltatási csomag fontos része lett. Még nem mérhető fel, mennyire lesz sikeres ez az új vonal, de az első reakciók óvatos optimizmusra adnak okot. A LiteROM egy sor nyilvánvaló előnyt kínál az irodalmi microfichekhez és az Irodalmi Lapkivágot Újsághoz képest. Attól a tényről eltekintve, hogy nagyobb kivágatanyag áll rendelkezésre, van egy sor olyan előny is, amelyek az adathordozóhoz kapcsolódnak. A microfichek költségesebbek és körülményesebb a használatuk. Ezen kívül hosszú az előállításukhoz szükséges idő, és következképpen mindig éveket késnek.

A szabadlapos kivágatok gyűjteménye, amelyet a legtöbb könyvtár felakasztható dossziékban tárol, ügyes megoldás, de sok időbe telik a karbantartása, nagy tároló helyet igényel, ki van téve a lopásnak, és gyakorlatilag sohasem naprakész. A LiteROM tömör, egyetlen darabból áll, számos használóbarát keresési lehetőséget biztosít, mindig naprakész, és nem lopható el, ha a berendezést megfelelően helyezik el. Maga a berendezés azonban meglehetősen befektetést igényel, és egyszerre csak egy használó működtetheti, ha nincs hálózatba kapcsolva. Ezen túlmenően a LiteROM évi egyszeri kiadásával egy évvel a kivágat újság mögött jár, de jóval megelőzi a microfiche-t. A CD-ROM alkalmazása a közművelődési könyvtárakban még gyerekcipőben jár, de a LiteROM e vonatkozásban is nagy előrelépést hozhat.

AZ 500 MILLIOMODIK LELŐHELY-JELZET került 1994. jan. 9-én az OCLC 29 millió tételt tartalmazó központi katalógusába. 1985-ben még 12 millió tételnél és 200 millió lelőhely-adatnál tartottak. (OCLC Newsletter, 1994. febr.)

„Követelőző professzor” és a pénz kisördöge, avagy a könyvtárosok dilemmái

Graham Waters

Szeretném bemutatni önöknek „Követelőző professzort”. Ő a könyvtárosok „kedvenc” olvasója. Nagyon fontos ember az intézményben és határozott elképzelései vannak arról, hogy a könyvtárnak hogyan kell őt kiszolgálnia:

- ♦ Megkívánja, hogy a kutatási témájához szükséges teljes szakirodalom a rendelkezésére álljon, helyben és bármikor. (Különösen azok a folyóiratok, amelyekben az ő cikkei találhatóak.)
- ♦ Azonnal ellássák őt az általa keresett folyóirattal vagy cikkel bárhol, akár a világ másik részéről is. (Ehhez persze gyakran bizonytalan bibliográfiai adatokat ad meg, pl. „szükségem van egy nagyon fontos biokémiai folyóiratra, angol vagy amerikai, azt hiszem sárga a borítója, Biochemistry Newsletter vagy Bulletin vagy Abstract, vagy valami hasonló a címe”). Természetesen ő az, aki meg van lepve, ha a kedd reggel kért folyóirat még nem érkezett meg Chicagóból csütörtök déltre.

Követelőző professzor valójában nem is sejti, hogy a könyvtárosok micsoda folyóirat-áradattal küzdenek. Csak egyedül a 80 milliós Németországban az elmúlt évben 3085 szervezet adott ki 8106 periodikát, ebből 601 az új cím, 326 pedig megszűnt.¹ 1993-ban a folyóiratterjesztés mennyisége 6,1%-kal növekedett. A Németországban

A szerző – aki a Swets és Zeitlinger céget képviselte – előadása a Periodika Kör által szervezett „Az időszaki kiadványok aktuális kérdései” c. rendezvényen hangzott el 1994 áprilisában. A fordítást **Billédi Ferencné** készítette.

eladott folyóiratok összértéke pedig 1,27 milliárd DM volt.²

Az Ulrich’s-ban regisztrált periodikák száma 1988-ban 108 590 cím volt, 1993-ra 140 000-re emelkedett. A tudományos irodalom döntő részét nem kevesebb, mint 70 000 kiadó adja közre.

Ezen a ponton lép színre a jó folyóiratterjesztő. Az idők során már kialakult azoknak az ügynökségeknek a hagyományos szerepköre, amelyek a kiadványok mérhetetlen gazdagságával birkózó könyvtárosoknak felajánlják szolgáltatásait.

Egy jó folyóiratügynökség a következőket ajánlja:

- ♦ Az időszaki kiadványok azonnali és pontos megrendelése a világ valamennyi országából, egyes példányok, mintapéldányok, régebbi számok szállítása, kapcsolattartás számtalan kiadóval.
- ♦ Pontos és kurrens bibliográfiai adatok szolgáltatása. Az új folyóiratok folyamatosan jelennek meg, szűnnek meg, összevonódnak vagy szétválnak. Csak egy jó adatbázis képes arra, hogy a nagy mennyiségű adatot pontosan kezelje.

A DataSwets 116 000 cím adatait tartalmazza és 50 000 kiadó adatait közli. A FAST szolgáltatásból származó egyedi adatok is elérhetők online módon. Számítások szerint 1994-ben több mint 2 millió lapszám ellenőrzését végezte a Swets. Az USA-ban, Angliában, Hollandiában lévő irodáinkban és 1993 év végétől a frankfurti irodánkban is nagyon sok folyóiratot dolgozunk fel, ami azt eredményezi, hogy egyedülállóan mondható áttekintésünk van arról, hogy mi történik a periodikák világában.

A FAST szolgáltatásunk mellékterméke az a kb. 120 000 lapszámból álló raktári készlet, amelyeket duplumként küldtek el a kiadók. Ezeket a példányokat regisztráljuk, raktározzuk és a reklamációk 10-20%-át évente ebből elégítjük ki. Gyakran ez a készlet tartalmazza az utolsó folyóiratpéldányt is, ezért nevezik SOS-nek, a tár angol kezdőbetűiből, a „Stock of Single”-ből.

Az adatbázis használható még katalógus szerkesztésére, betűrendes kiadványok, listák

összeállítására (SSS Serial Catalogue) vagy szakrendi és adathordozók szerinti elrendezésre (Swets CD-ROM Catalogue).

Sajnos, a pénz kisördögének képét nem tudom megmutatni önöknek, mivel ő láthatatlan, de tekintsük meg hatalmas étvágyának a következő ményeit, amelyeket különféle képpen nevezhetünk, pl.:

- a kormányzati támogatás stagnálása vagy csökkentése. (Németországban 265 könyvtár beszerzési költségeinek vizsgálata azt mutatta, hogy a kurrens folyóiratokra költött pénzeszegek 1991-ről 1992-re 7,03%-kal csökkentek, ami konkrétan 119 millió márkát jelent.³)
- a kiadói árak növekedése, vagy a valuta árfolyamok fluktuálódása. (A Swets adatbázisból a hat legnagyobb kiadó országból származó 27 644 periodika cím elemzése (500 922 előfizetést takart) azt mutatta, hogy az átlagár 12,97%-kal emelkedett egy év alatt, 1993-ról 1994-re. A százalékos arányt holland forintban számoltuk. A legnagyobb árnövekedés az amerikai publikációknál volt: 9,19%-os kiadói emelkedés és 9,80%-os árfolyam emelkedés.⁴)
- a beszerzési keret viszonylagos értékcsökkenése az infláció vagy a postai árak növekedésének eredményeként. (Egy jó folyóiratügynökség segítséget adhat a könyvtáraknak a pénz kisördöge elleni harcban, mégpedig úgy, hogy a gyorsan intézett rendelés és ennek körülbekintő adminisztrációja a későbbiekben a reklamálas, kötetés, a hiányzó számok utólagos rendelési költségeinek megtakarítását jelentheti; a számlázási műveletek egyszerűsítésével világos pénzügyi áttekintésre ad alkalmat; az adminisztrációs költségekkel is takarékoskodni lehet; az előfizetési árak növekedésével árelemzést végez és elősegíti a tervezést; a könyvtárnak csak egy partnerrel kell kapcsolatot tartania valamennyi megrendeléshez, amivel időt és kommunikációs költséget takarít meg.)

Miközben a pénzügyi korlátozások növekednek, és a felhasználók egyre igényesebbek lesznek, a könyvtárosok dilemmái egyre akutabbá válnak. Ebben a stádiumban a könyvtáros a bibliai szavakra gondolhat: „*aki növeli a tudást,*

növeli a bánatot”. Követelőző professzor Molière-rel válaszolhatna: „*tudás nélkül az élet csupán a halál árnyéka*”.

Könyvtárosunk talán kísértésbe esik és visszafordul az írott szöveghez, mint jól ismert információs forráshoz. Fordulhat azonban az elektronikus formátumú, offline, teljes szövegű forrásokhoz is. Viszonylag új jövevény az információhordozók területén a CD-ROM is. A CD-ROM-ok üzleti forgalma az 1990. évi 1,5 milliárdról 1992-re 4,5 milliárd dollárra nőtt. A CD-ROM-on lévő címek száma az 1990. évi 817-ről 1993-ban 3597-re növekedett. Ezeknek a hordozóknak 43%-a teljes szöveges információt tartalmaz. Figyelemre méltó, hogy a CD-ROM-vásárlók 42%-át elsősorban a vállalatok teszik ki, a könyvtárak pedig csak 18%-ot képviselnek. Kb. 450 adatbázis kapható mágnesszalagon és 559 adatbázis lemezen.

A másik alternatívát az online adatbázisok jelenthetik. A használók 1990-ben 10 milliárd dollárt költöttek online adatbázis-használatra. (Ebből az USA-ban 54%-ot, Európában 34%-ot.) Az érdeklődés 94%-a a gazdasági jellegű információkra irányult. Kb. 5300 online adatbázis létezik.

Ezekből az adatokból arra lehet következtetni, hogy a nyomtatott médium, különösen a folyóiratcikk továbbra is a legnépszerűbb információszerezési lehetőség marad a jövőben is, minden más forma előtt, beleértve a kollégákkal való megbeszéléseket is.

Valóban, az összes információnak kb. 95%-a továbbra is nyomtatott formában jelenik meg, s ez a médium valószínűleg megőrzi népszerűségét a következő századra is. A hagyományos kiadás óriási üzlet. Világviszonylatban 229 milliárd dollárt költenek könyvekre, újságokra és folyóiratokra (USA: 82 milliárd; Európa: 105 milliárd; Japán: 29 milliárd).⁵

A legnagyobb vevők továbbra is a könyvtárak, amelyeknek el kell dönteniük, hogy miképpen használják ki optimálisan az információk mérhetetlen kincsesházát, amelyre országos szinten dollármilliárdokat költenek. A kérdés az, hogyan lehet ezeket a forrásokat megcsapolni? Az egyik megoldás nyilvánvalóan az lehet, hogy a nyomtatott információhordozók előnyeit az elektronikus tájékoztató szolgáltatásokkal kombinálják, ilyenformán gyors hozzáférést biztosítva a folyóiratcikkekhez, különösen, ha ezekhez még másolati szolgáltatást is kapcsolnak.

És itt érkeztünk két további szolgáltatáshoz, amelyeket a Swets ajánl. Az 1992-es bemutatko-

zás óta a SwetScan szolgáltatás jelentős mértékben továbbfejlődött. A szkennelt (letapogatott) periodika címek száma 14 000-re növekedett, ami több mint 2000 kiadó kiadványait jelenti. Egy rekord a periodikának és a cikknek a teljes címét, a szerző nevét, lapszámot, kötetszámot, a kiadás évét és évfolyamát tartalmazza.

Havonta közel 10 000 folyóirat tartalomjegyzékét „olvassák be”, így kb. 2,5 millió cikk címe kerül be az adatbázisba évente.

A szolgáltatás előnyei és fejlesztési irányai:

- ♦ rugalmas címválogatás;
- ♦ online és offline hozzáférés;
- ♦ könnyű keresés;
- ♦ kiváló minőség, hála a „letapogató” folyamatnak;
- ♦ különleges aktualitás a FAST szolgáltatásnak köszönhetően;
- ♦ hozzáférés az Interneten keresztül;
- ♦ adatbázis aktualizálás adatátvitellel.

A szolgáltatás minőségi fejlődésével egyidejűleg az árak radikálisan csökkentek. Az egész SwetScan adatbázis előfizetési ára egy évre 7466 DM, címenként 0,53 DM.

1994 elejétől a SwetScan szolgáltatást másolatszolgáltatás egészíti ki, a SwetDoc service. Ezt a szolgáltatást természetesen igénybe vehetik

azok a felhasználók is, akik SwetScant nem rendelnek.

A SwetDoc árak a következők: egy folyóirat-cikk-másolat tekintet nélkül a hosszúságra, postaköltséggel együtt – 17,50 DM. Ehhez kiegészítő költségként 5,60 DM járul szerzői jog és adó címen, ahol lehetséges. Ha faxon küldik, további 14,20 DM költséggel egészül ki a számla.

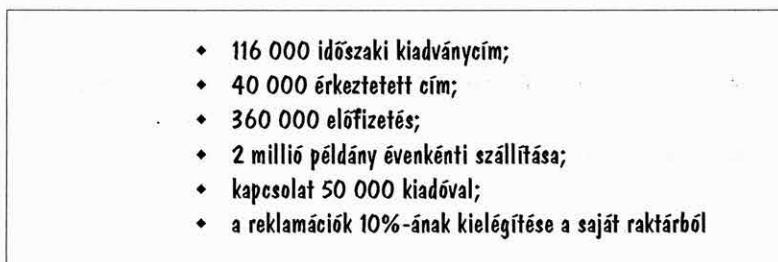
Remélem sikerült bemutatnom, hogy az ügynökség a könyvtáros oldalán áll a kisördöggel folyó, véget nem érő háborúban.

A történet vége pedig az, hogy mi mindnyájan azt szeretnénk, hogy a felhasználók elégedettek legyenek, beleértve „Követelőző professzort” is.

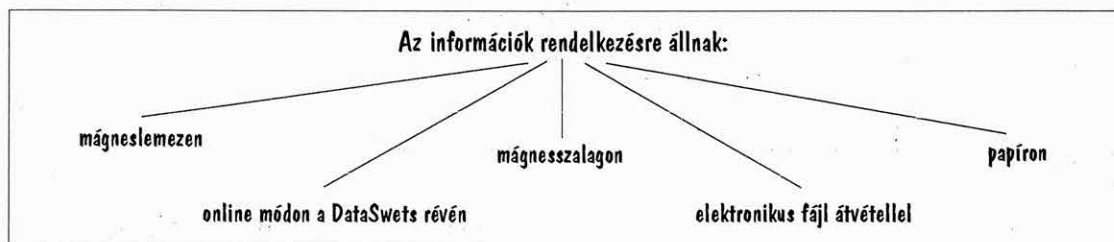
Irodalom

1. Buch und Buchhandel in Zahlen. 1993.
2. Der Informationsmarkt: Stand, Tendenzen und Prognosen für die 90er Jahre. Graumann, Sabine, Deutscher Dokumentarstag 1992. Technik und Information. Markt Medien und Methoden.
3. Deutsche Bibliotheksstatistik 1992.
4. SSS Price records, 4. Feb. 1994.
5. Infotech 1992.
6. TFPL publishing 1993.

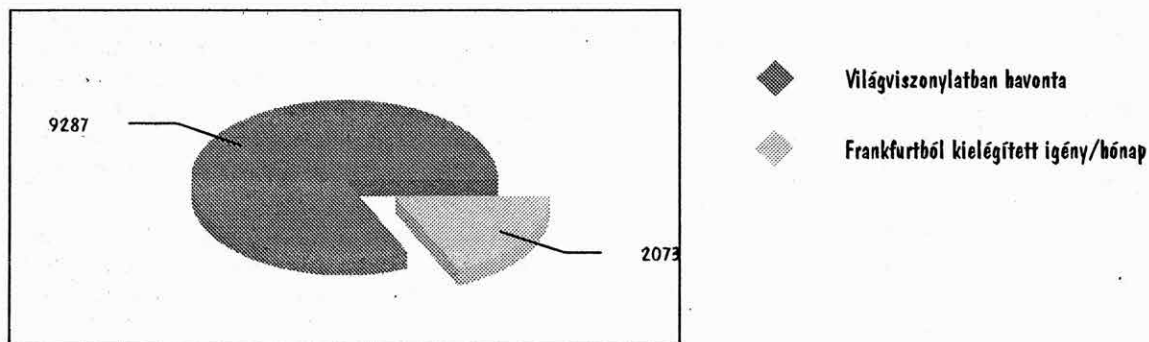
1. ábra
A Swets adatbázis kínálata

2. ábra

3. ábra
Reklamációk intézése a Swetsnél

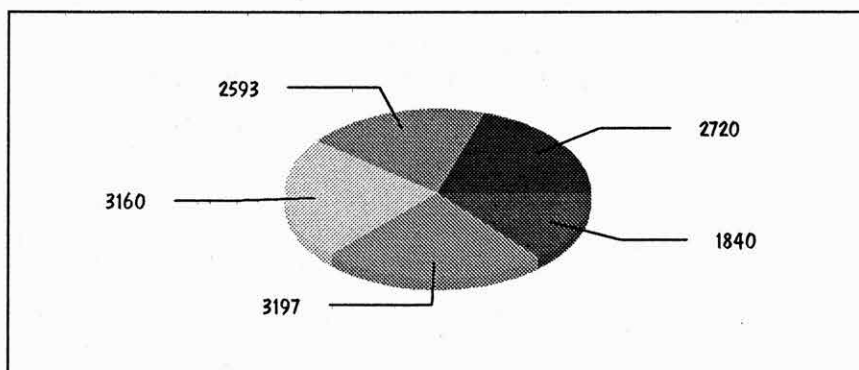
4. ábra
A SwetScan adatbázis előnyei

- ♦ Friss adatokat tartalmaz
- ♦ Online vagy offline hozzáférést ad
- ♦ Igazodik a könyvtárak igényeihez
- ♦ Garantálja a minőséget
- ♦ Könnyű a keresés
- ♦ A teljes adatsor (14 000 cím) szerinti vagy szakrendi válogatást biztosít
- ♦ Elérhető a felsőoktatási könyvtári hálózatokon is

5. ábra
A SwetScan adatbázisban letapogatott dokumentumok mennyisége

Időszaki kiadványok száma, évente	14 000
Cikkek száma, havonta	187 000
Cikkek száma, évente	2 500 000
Oldalak száma, havonta	9 500

6. ábra
A SwetScan-ben található időszaki kiadványok szakterületek szerinti megoszlása

■ Tudomány ■ Orvostudomány ■ Társadalomtudomány ■ Műszaki tudomány ■ Egyéb

Az értelmiség árulása, avagy mi a valódi szándéka a könyvtárak és könyvek ellenségeinek?

Michael Gorman

A könyvtárak, különösen az egyetemi könyvtárak még soha nem voltak olyan mértékű támadásnak kitéve, mint napjainkban. Az egyetemi könyvtárak ellenségei három csoportba sorolhatók. A bürokraták igen keveset, vagy semmit sem tudnak a művelődés és a könyvtárak fontosságáról. Csak azt tudják, hogy ezek a dolgok nagyon sok pénzbe kerülnek, s mindez megtakarítható lenne, ha a könyvtárak eltűnnének a technológia sűrű ködfellegében. A *technokraták*, legalábbis közülük jónéhányan abban hisznek, hogy a technológia képes valami olyasmit nyújtani, ami eléri vagy meghaladja a „hagyományos” könyvtári szolgáltatások színvonalát. A *technovandálok* tovább mennek: ők a tanulási-művelődési kultúra teljes lerombolására akarják felhasználni a technológiát, s a 90-es évek kibernetika-vízióját a hatvanas évek radikalizmusával keverve, ezt a világot a szerkezet és összefüggések nélküli „információ”-töredékek és képek sötét és kietlen pusztaságával kívánják lecserélni, amelyben a szerencsétlen egyén útirány és értékítélet nélküli bolyongásra van kárhóztatva. Figyeljük csak meg a következő szöveget:

„... a tanulók, felhagyva a nyomtatott szövegek szekvenciális, lineáris, irányított olvasatával és ezek hitelességi súlyának a tiszteletével, egyre nagyobb szabadságot élvezhetnek annak eldöntésében, hogy milyen tanulási utat követnek. Az

Michael Gorman: The treason of the learned. The real agenda of those who would destroy libraries and books. c. (Library Journal, 1994. Febr. 15.) tanulmányát Novák István fordította.

információk gyűjtésének, rendszerezésének és elemzésének a felelősségét az előállító helyett a használó veszi át. Ebben a hallgató-központú és a hallgató által felügyelt tanulási környezetben a tanulás strukturálatlanabbá, ugyanakkor asszociatívabbá, intuitívabbá, dinamikusabbá és esetlegesen kreatívabbá válik.” (Leveraging the Future: The Telecommunications Plan for CSU/Academic Communications Network Committee of the Academic Resources Council. Tervezet. 1993. október, p.4.)

Pénz, hatalom és kultúra

E szavak, amelyek a saját egyetemem egyik tervtanulmányából származnak, talán mindennél jobban megvilágítják azoknak a gondolkodását és motivációit, akik az egyetemi könyvtárak lerombolására kötelezték el magukat. Hallgatóknak, oktatóknak és könyvtárosoknak egyaránt érdemes odafigyelni figyelemzetésükre, az oktatást és a társadalom egészét érintő vonatkozásaikra.

Az egyetemi könyvtárak és tájékoztatósi rendszerek helyzete és jövője feletti, legtöbbször burkolt formában zajló vitának valójában mindig a pénz és a hatalom a tétje. A vezetésben mindig van egy olyan csoport, amelyik a könyvtáraknak csak a költségeit ismeri, de az értékét nem. A könyvtárosok, oktatók és egyetemi hallgatók legtöbbje ezzel szemben tisztában van a könyvtárak értékével, de nincs felügyeletük az ezen értékek megőrzéséhez szükséges anyagi eszközök felett. A könyvtárak kiszigerelését zászlójjára tűző irányítók egy része a könyvtári erőforrások számítógépes és egyéb technológiákra való fordításával egyszerűen hatalomhoz akar jutni. Ha a fenti idézetet tartalmazó jelentést komolyan vesszük, márpedig úgy kell vennünk, akkor látható, hogy a vita nemcsak a tanulást, a kultúrát és a szabadságot érinti, hanem a pénzt és a hatalmat is.

Könnyű célpontok

Az egyetemi könyvtárak kifosztásának és az ezzel járó hatalom megszerzésének a receptje egyszerű. Először figurázunk ki a könyvtárakat s nevezzük őket „préselt facellulóz tárgyak múzeumi”-nak (ez a nagyszabású, kissé ízetlen definíció *Raymond Kurzweil Libray Journal*-beli rovatának egyik írásából való), majd a karikatúra által kiváltott reakciókat tekintjük a jövőtől megijedő, begyepesedett könyvtárosok maradi locsogásának. Keverjünk hozzá egy csipetnyi nemi megkülönböztetést (a legtöbb könyvtáros nő, s így nem várható el tőlük, hogy megértsék a számítástechnika bátor, úttörő és férfias világát) és egy kevés „inforhantát” információs szuper-országutakról, irattárca méretű és fal nélküli könyvtárakról, paradigma-váltásról, s íme: hamarosan mögöttünk áll egy egész hadsereg hiszékeny összeesküvő, akik uniszónóban bólogatnak mélyreható meglátásaink és progresszív gondolkodásunk elismeréseként.

Óvakodjunk a könyvellenes erőktől!

A könyvtár- és könyvellenes erők kapzsiságát és destruktivitását eltakarja, elfedi az a tisztelet, amellyel néhány olyan könyvtáros és kutató ruházta fel őket, akiket az ellenőrizetlen technológiai állításokkal sikerült félrevezetni.

Két dolgot feltétlenül meg kellene tennünk. Először is kérdőjelezzük meg a könyvtár ellenségeinek káprázatos ígéreteit. Másodszor, álljunk elő olyan konstruktív programokkal, amelyekben a technológia a könyvtári szolgáltatások javítását, az értékeink megőrzését, valamint új rendszerű szolgáltatások bevezetését szolgálja (lásd pl. *Michael Buckland* cikkét: *Redesigning Library Services: A Manifesto*. Professional Reading, 11/15/92).

Nem szabad megengednünk, hogy kollégáink és az őket kihasználó erők a technológia feltétel nélküli elfogadását felhasználják ellenünk. Úgy tűnik, hogy minden kevés, amivel ezt a tömeget ki lehetne elégíteni, s csak az örökre bezárt könyvtárajtók és könyvekből rakott örömtüzek engesztelnék ki őket. Ha bárki kételkedne ebben, olvassa csak el a számos prófécia valamelyikét egy bizonyos „új szekuláris etiká”-ról, amelyik a „na-

nomásodperc-kultúrában, a virtuális közösségekben és a virtuális valóság élményeiben gyökerezik”. (Ez a tipikusnak mondható idézet is a fent említett *Leveraging the Future* c. tanulmányból való.)

Szálljunk szembe a technovandálokkal!

Üdítő, de sajnos ritka élmény olyanokról olvasni vagy hallani, akik megkérdőjelezik a technovandálok által elképzelt könyv nélküli jövő gazdasági megvalósíthatóságát és gyakorlati értelmét. Még ritkábban találkozunk olyan emberrel, aki felteszi a kérdést: „Még ha meg is tudnánk valósítani ezeket a dolgokat, miért akarjuk ezt?” Ilyen kérdéseket tesz fel és fejt ki nagyszerűen *Walt Crawford*, aki számos előadásában foglalkozott az elképzelt elektronikus jövő gazdasági és technikai kérdéseivel, s jutott olyan következtetésekre, amelyek kivétel nélkül süket fülekre találnak az antikönyvtár mozgalom képviselőinek körében. Ezek közül csak kettőt szeretnék érinteni.

Crawford szerint vitathatatlan, hogy „nincs az az elektronikus hordozó, amelyik csak *megközelelt*né a papír és a nyomdafesték olvashatóságát, különösen kitartó olvasás esetében.” Az is vitathatatlan, hogy a közvetített fényben megjelenő karakterek *legjobb* felbontása is sokkal gyengébb, mint a nyomtatott szövegeknél a visszaverődő fényben olvasható karakterek *legrosszabb* felbontása.

Erre a problémára nincs előre látható megoldás. Ez azt jelenti, hogy a technovandálok elektronikus jövőjében a folyamatos olvasásra költséges, erőforrás-pazarló számítógépes nyomtatványokat kell majd használni, amelyek még mindig nem érik el a nyomdai nyomtatás színvonalát. Bár álljunk meg itt egy pillanatra! A technovandálok szerint ugyanis a szövegek kitartó, folyamatos olvasása szükségtelen, s már önmagában is helytelen tevékenység.

Logikus, hogy ebben a helyzetben csak kétféle álláspont képzelhető el. Vagy hiszünk az elmélyült olvasás erejében, s valljuk, hogy az olvasás megvilágosít, tanít és szórakoztat, s ezért lánzdását törünk a nyomtatott könyv mint a jelenleg legjobb s a jövőben is előreláthatóan az maradó technológia mellett, vagy a társadalom elbutításában hiszünk, ami a tömegeknek tudatlanságot, a

gazdagoknak és a törtetőknek pedig „információt” jelent.

Gazdasági anti-utópia

A technovandálok egyike sem foglalkozott még meggyőzően az általuk elképzelt világ gazdasági kérdéseivel. A vizsgálatok kimutatták, hogy a nyomtatott anyagok költségeinek a nyomtatás és terjesztés csak egyheted-egyötödét teszi ki. A többi rész mindenképpen megmarad, akár kinyomtatják, akár elektronikusan terjesztik a szövegeket. Tehát ha az elektronikus terjesztés elérné az ingyenességet (ami nem valószínű), a megtakarítás akkor is jelentéktelen.

Mindezt vessük össze a nyomdaipar leromlásának és egy elektronikus rendszerrel való helyettesítésének gígaszi költségeivel, amit ... ki

is fog finanszírozni? Ha eltekintünk a digitalizált ismeretek és információk hipotetikus világának gazdasági megalapozottságától, akkor nem veszünk tudomást arról sem, hogy egy ilyen hipotézis mennyire fenyegeti a szabadságunkat.

Az a felmérhetően hatalmas tőke ugyanis, amelyik a nyomtatott ismeretek elpusztításához és lecseréléséhez szükséges, csak a kormányzat és a nagyipar összefogásával teremthető elő. S aki adja a pénzt, az diktál, és aki milliárdokat fog befektetni egy új digitalizált világba, az felügyeletet is gyakorol majd annak minden szempontja felett. Mindez határtalan lehetőségeket rejt magában a cenzúra, az ismeretekhez és információkhoz való hozzáférés ellenőrzése és a szellemi szabadság korlátozása számára. Ha a könyvtárosok, kutatók és oktatók szemet hunynak a pusztítás felett, akkor hallgatásukkal a legnagyobb fokú árulást követik el a művelődés és a szellemi szabadság ellen.

RENDSZERHÁBORÚ A SVÁJCI KÖNYVTÁRÜGYBEN. - Svájc nemzeti könyvtára, a bemi Schweitzerische Landesbibliothek, a maga 1,3 millió kötetes Helvetica-gyűjteményével nem tartozik az ország legnagyobb könyvtárai közé: a legutóbbi időkig cédulakatalógussal működött. 1990-ben kinevezett új igazgatója nekilátott a gépesítésnek, s azt is elérte, hogy az előterjesztése szellemében 1992-ben megszavazott új nemzeti könyvtári törvény ezt a könyvtárat egyebek között a könyvtárgépesítés országos koordinátorának nyilvánítsa. Csakhogy ő az amerikai VTLS rendszert kívánja alkalmazni a nemzeti könyvtárban és lehetőleg országsszerte. A legnagyobb (4 millió dokumentumot kezelő) svájci gyűjtemény, a zürichi ETH (Eidgenössische Technische Hochschule) könyvtára viszont már 1980-ban kifejlesztette a maga ETHICS rendszerét, s most ehhez csatlakozik a másik zürichi „nagy”, a 2,3 milliós Zentralbibliothek is. Mindkét tábor a maga rendszerében látja az ország könyvtárügyének jövőjét. Mellesleg az ország nyugati részében elterjedt a lausanne-i egyetemi könyvtár úttörő, 1971 óta működő SIBIL rendszere is, de ez már avulóban van, további terjeszkedésre aligha számíthat. Egységes gépi hálózat kialakulására azonban egyelőre nincs kilátás.

(DBI-Pressespiegel, 1994. febr.)

Hazai termés

 Arcanum
databases

Az **ARCANUM Databases Adatbázisfejlesztő és Kiadó Betéti Társaság** elsősorban hazai adatbázisok **CD-ROM** lemezen történő kiadását és terjesztését tűzte ki célul. Termékeink sorában bibliográfiai, teljes szövegű, valamint képeket is tartalmazó, facsimile adatbázisok szerepelnek. Alkalmazásaink saját fejlesztésű - **ARCTIS** - rendszerrel készülnek, így az általános adatbázis funkciók használata mellett mód van speciális igények kielégítésére is. Tevékenységünk a **CD-ROM** kiadás bonyolult folyamatának minden egyes fázisát felöleli, a tervezéstől, adatrögzítéstől az adatbázisépítésen át a kis és nagypéldányszámú sokszorosításig.

MNB - Magyar Nemzeti Bibliográfia

Könyvek 1976 - 1991

Kiadó: Országos Széchényi Könyvtár, 1994

Az adatbázis tartalmazza a fenti időszakban Magyarországon kiadott és köteles példányként beszolgáltatott több mint 100.000 könyv bibliográfiai adatait, kiegészítve mintegy 200.000 analitikus tétellel.
Ára: 30.000 Ft (egyfelhasználós környezetben)
40.000 Ft (hálózati ár)

OSZK - NPA

Nemzeti Periodika Adatbázis
1981-1993

Kiadó: Országos Széchényi Könyvtár, 1994

Az adatbázis tartalmazza a Magyarországon fellelhető külföldi folyóiratok bibliográfiai adatait valamint a lelőhelyadatait.
Ára: 21.000 Ft
Aktualizálás ára: 10.500 Ft

HUNPATEKA

Magyar Szabadalmak 1920 - 1994

Kiadó: Országos Találmányi Hivatal, 1994

Az adatbázis a magyar szabadalmi dokumentumok bibliográfiai adatait tartalmazza 1920-tól napjainkig.
Ára: 30.000 Ft / év

PRESSDOK

sajtófigyelő

Kiadó: Országgyűlési Könyvtár, 1994

A magyar sajtót 1989 januárja óta feldolgozó adatbázisban több mint százötven napi- és hetilap cikkeinek bibliográfiája található. Célja, hogy naprakészen kövesse a vezető politikai, gazdasági, kulturális eseményeket, illetve azok sajtóbeli visszhangját.
Ára: 20.000 Ft (egy CD-ROM)
38.000 Ft (évente 2 CD-ROM)
62.000 Ft (havi aktualizálás 2 CD-ROM lemezzel)

MSZ CD - Magyar Szabványtár

Szabványjegyzék 1994, Villamosság

Kiadó: Magyar Szabványügyi Hivatal, 1994

Az adatbázis tartalmazza az érvényes magyar szabványok bibliográfia adatait mellett a villamosság szabványok eredeti képmásait is.
Ára: 20.000 Ft

BIBLIA

teljes szövegű adatbázis

Kiadó: ARCANUM, 1992

A teljes szövegű adatbázis Károli Gáspár fordítása alapján készült, igazi hipertextes alkalmazás.
Ára: 4.900 Ft
A fenti árak az általános forgalmi adót nem tartalmazzák.

Amennyiben bármely termékünket megrendeli, egy Biblia CD-t kap ajándékba.

Látogasson meg minket a **COMPFAIR-en október 11-15. között az A pavilon 113-as standján,**
illetve **november 1-4. között a DAT '94 kiállításon a Thermal Hotel Heliaban.**

Részletes információért hívja **Biszak Sándort** vagy **Beringer Pált**

Tel/fax: 185-4749 Postacím: 1507 Budapest Pf 99

1113 Budapest, Dávid Ferenc u. 2/a IV/1

Könyvszemle

A képi információ

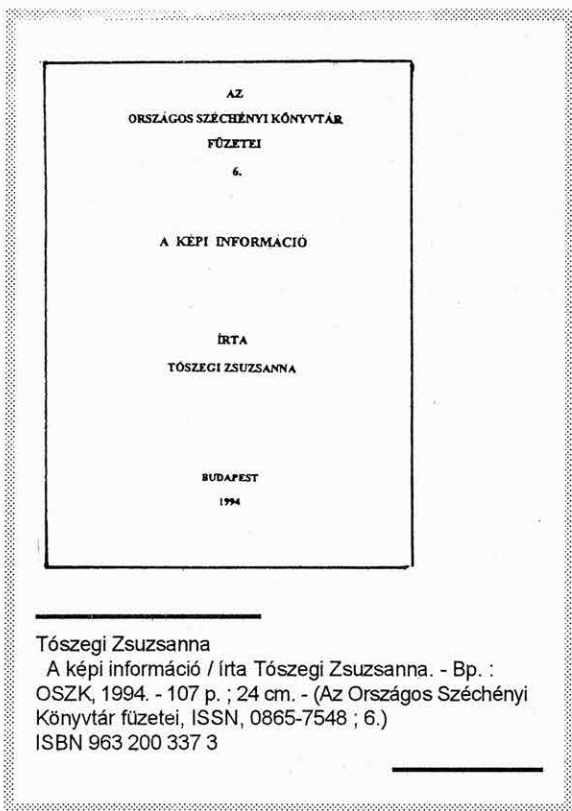
Amikor 1964-ben *Marshall McLuhan* könyve, *The Gutenberg Galaxy*, megjelent, nagy vihar kavardott. A szakemberek – és az érdeklődő nemszakemberek – társadalma két táborra szakadt. Az egyik tábor nagy lelkesedéssel üdvözölte kijelentéseit, s az új idők prófétáját látta benne, a másik tábor vehemensen utasította vissza s cáfolta tételeit, már-már szélhámossá degradálva a szerzőt. Harminc év távlatából nézve, valóban sok megállapításáról, tézisééről kimondhatjuk, hogy tudományosan nem kellően megalapozott, sőt helyel-közzel tudománytalan, szenzációhajhászó, polgárpukkasztó íze van. Vitathatatlan azonban, hogy talán ő volt az első, aki felismerte és kimondta: az emberi kommunikáció eszközei-módszerei gyökeres változás előtt állnak. A hármas ikercsillag – a mikroelektronika, számítógép, távközléstechnika – jegyében megkezdődött az emberiség legnagyobb kommunikációs forradalma. S ennek a forradalomnak egyik – McLuhant igazoló – „eredménye” (?) az írásbeliségnek, sőt magának a nyelvnek a háttérbe szorulása, s a vizuális, képben kódolt információk elburjánzása. A reklámoktól az útjelző táblákon át a televízió éjjelnappal sugárzott műsoráig elárasztanak bennünket a képek. A korszerű információörögző, -feldolgozó, -tárolótechnikák egyre nagyobb lehetőséget biztosítanak az alfanumerikus információk mellett – azokkal integrálva vagy önállóan – a képi információk kezelésére. Az elsősorban képi információkkal operáló új médiumok egyre nagyobb helyet követelnek életünkben, s kis túlzással azt mondhatjuk, kemény agresszivitással egyeduralomra törnek.

És mi lesz a könyvtárakkal?

Hát bizony, ha nem néznek szembe ezzel a kihívással, nem készülnek fel idejében arra, hogy könyvtárakból sokoldalú információszolgáltató médium-tárakká fejlődjenek, nem fogják majd megtalálni helyüket az új információs közegben, s kihullnak az idő rostáján.

A kommunikációnak, információnak ebben a forrongó, gyorsan változó világában nagy öröm és nyereség minden olyan írás, amely segítséget nyújt a könyvtárosoknak, hogy ismereteiket az új idők követelményeihez igazítsák. Ezek közé tartozik *Tószegi Zsuzsanna* könyve.

Az itt ismertetett könyvek az OSZK KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtárban hozzáférhetők.

A képi információ

Úttörő munka, a szó legteljesebb értelmében. Olyan kérdéseket tesz fel, s próbál megválaszolni, amelyeket lassan minden könyvtárosnak feltesz az élet, s amelyeket nem hagyhatnak – súlyos következmények nélkül – megválaszolatlanul. A cím kevesebbet ígér, mint amennyit a könyv nyújt. A szerző ugyanis olyan széles, látókörtágító kontextusba ágyazza a kérdést, amely hozzásegíti az olvasót hogy a mélyebb összefüggéseket is megismerje. A képi információt nem elszigetelten, hanem érzékelés-elméleti, lélektani, információ- és kommunikációelméleti összefüggéseiben tárgyalja, s bemutatja azokat a legkorszerűbb médiumokat és információfeldolgozó eljárásokat, amelyek a képi információk kezelése szempontjából jelentősek.

Miről szól hát ez a kis terjedelmű, de nagy „információsűrűségű” munka?

A *Bevezetésben* a szerző felvázolja viharos korunk információs szempontból legfontosabb jelenségeit: az írásbeliség hanyatlását, a vizualitás, a vizuális közlés előretörését, a tömegtájékozta-

tás, a mass media társadalmi szerepének megnövekedését. Az új körülmények között meginogni látszik a könyvtárak helyzete, s napirendre kerül szerepük újragondolása. A szerző így fogalmazza meg célkitűzését: „Megpróbálom ismertetni a fogalom (képi információ) egy-két aspektusát, főként azzal a céllal, hogy betekintést nyerjünk más szakterületek gondolatvilágába, és felhívjam a figyelmet arra, hogy az elemi szintű faktografikus információkat kizárólag alfanumerikus adatoknak tekinteni ma már túlhaladott álláspont. Fő célom mégis az, hogy segítsen a könyvtári szakterületen tevékenykedők eligazodását néhány konkrét adalékkal; ha találkoznak az egyre divatosabb új szakkifejezésekkel, a CD-ROM-mal vagy a multimédiával, nagyjából el tudják helyezni eddigi ismereteik között, és próbáljanak megbarátkozni velük, hiszen a közeljövőben együtt kell élnünk és bánni kell tudnunk ezekkel az új eszközökkel is.”

Nagyon jó a könyv felépítése. Az első fejezet (*Érzékelés, információ-feldolgozás*) mintegy tisztázza az ember és a látható világ, a „kép” viszonyát, felvázolja az érzékelésemélet történelmi fejlődését, a vizuális érzékelés folyamatát – mai ismereteink szintjén –, bemutatja az emberi információfeldolgozás folyamatát, külön alfejezetet szentelve a biokibernetikai megközelítésnek, az információ-feldolgozási modelleknek, s a kognitív pszichológia ismertetésének.

A második fejezettel (*Kép, jel, kommunikáció*) átlépünk az információtudomány területére. A képet, mint az információ hordozóját, mint jelrendszert, mint kommunikációs eszközt vesszük szemügyre. A *látható kép* és *A sokarcú kép* című alfejezet, úgy gondolom, sokunk számára nyújt érdekes és hasznos ismereteket. Különösen tanulságos a verbális nyelv és a vizuális nyelv párhuzamba állítása. A *jel tudománya* jó bevezetés a szemiotikába. Nem tudom azonban, hogy nem lett volna-e célszerűbb ezzel az alfejezettel nyitni a fejezetet (s talán *Bense* elméletének ismertetését kicsit rövidebbre fogni) s a képet, a vizuális nyelvet, mint sajátos jelrendszert, ezután tárgyalni.

Az elméleti ismeretekkel imigyen felfegyverkezve a harmadik részben a praxis, a gyakorlat területére lépünk. A szerző ebben a fejezetben osztja meg olvasóival, könyvtáros-társaival tapasztalatait és elképzeléseit a képi információk kezeléséről – feldolgozásáról, közvetítéséről, tárolásáról –, s bemutatja azokat az új eszközöket és módszereket, amelyekkel valószínűleg még nem minden könyvtárosnak volt alkalma talál-

kozni, megismerkedni, de amelyekkel előbb-utóbb meg kell ismerkednie. Nagyon fontosnak tartom a szerzőnek a képi információhordozók tipizálására, osztályozására és a képi információnak faktografikus információként való definiálására tett javaslatait. Nyilván nem volt célja, hogy könyvében teljes, minden lehetőséget magában foglaló tipológiát adjon – ahogy írja: *„Éppen a sokrétűség miatt nehéz teljeskörű tipológiát adni, ezért az alábbiakban csak a legfontosabb szempontokat emelem ki”* –, a recenzens nem tagadja, hogy mégis némi hiányérzete volt a fejezet olvas-tán, s reményét fejezi ki, hogy *Tószegi Zsuzsanna* nem fordít háttal a témának, s bármilyen nagy is a fa, belevágja a fejszéjét egy teljes körű tipológia kidolgozásába.

A számítógép az információterjesztés szolgáltatásban címet viselő alfejezet jó összefoglalása mindannak, amit ebben a kérdéskörben ma egy könyvtárosnak tudnia kell. Különösen az optikai információátvitelről, a hipertextről és a hipermediáról szóló részeket tartom nagyon időszerűeknek, hiszen többek közt ezeknek a „dokumentumoknak” a „honfoglalása”, helyesebben a könyvtáraknak és könyvtárosoknak a viszonyulása ezekhez a „dokumentumokhoz” dönti el, megújulnak-e a könyvtárak vagy a válság tovább mélyül. (Az adatátvitellel kapcsolatban talán jó lett volna – „a gyengébbek kedvéért” – tisztázni a bit/s és a baud közötti összefüggést, ha már mindkét mértékegységet alkalmazta a szerző.)

A könyv ábraanyaga jól szolgálja a mondani-való illusztrálását. Nem ártott volna azonban – bár „a kontextus (összefüggés) önmagában is biztosítja a képben foglalt üzenet értelmezését” –, ha feliratok is segítik az olvasót.

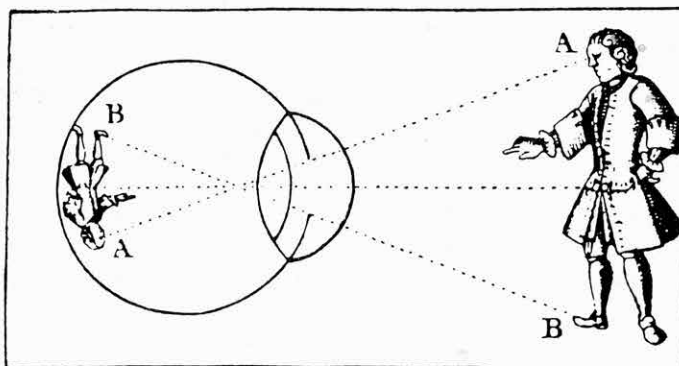
A szerző az *Összefoglalásban* még egyszer megfogalmazza, milyen szándék vezérelte: *„E könyv célja éppen az, hogy megismertesse olvasóit a vizuális érzékelés elméletének alapjaival, a verbális és a vizuális információk szemiotikai értelmezésével, majd a képi információk feldolgozására és tárolására alkalmas új eszközökkel.”*

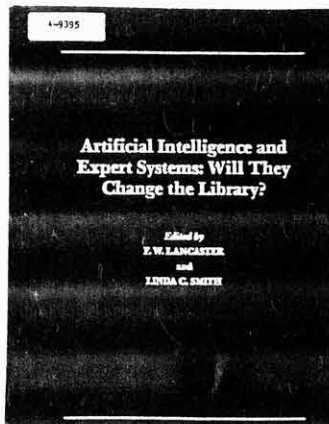
Úgy gondolom, a könyv minden olvasója – s remélhetőleg sok könyvtáros olvasója lesz – egyetért majd velem, hogy *Tószegi Zsuzsanna*-nak teljes mértékben sikerült megvalósítania célkitűzését, s könyve nagy nyeresége a magyar szakirodalomnak.

Utóirat: engedtessek meg nekem azért, hogy mint a betűn felnőtt idősebb nemzedék képviselője, elismervén a vizuális nyelv, a képi információ előnyeit és jelentőségét, kifejezzem abbéli reményemet, hogy az emberiség a következő évezredekben sem felejt el beszélni, s *Lusato* jóslata sem fog valóra válni: *„...amikor alkalmazása (ti. a videolemezé) általánossá válik, az olvasási szint még alacsonyabbra süllyed. Kumulatív hatás ez, amely csak akkor áll meg, amikor az emberek már nem tudnak olvasni”*

Fülöp Géza

A szem működése (illusztráció Tószegi Zsuzsanna könyvéből)

Artificial intelligence and expert systems : Will they change the library? : [Papers presented at the 1990 clinic on library applications of data processing, March 25-27, 1990] / ed. by F. W. Lancaster and Linda C. Smith. - Urbana-Champaign : Univ. of Illinois, cop. 1992. - 291 p. ; 25 cm. - (Clinic on library applications of data processing, ISSN 0069-4789)
ISBN 0-87845-084X

Tények és lázalmok: két konferencia a jövő könyvtáráról

Megváltoztatják-e a szakértő rendszerek és a mesterséges értelem a jövő könyvtárát?

Ezt a kérdést teszik fel egy 1990-es, az Urbana-Champaign-i Illinois Egyetem jó nevű könyvtári tanszékén rendezett konferencia előadásait kötetbe rendező szerkesztők, *F. W. Lancaster* és *Linda Smith*. Hozzá is teszik, hogy a „mesterséges értelem” és a „szakértő rendszerek” kifejezésekkel egyre gyakrabban találkozunk a könyvtári szakirodalomban. Sok szerző óvatosan bánik a velük kapcsolatos ígéretekkel, de vannak, akik a meglévő rendszerek valós lehetőségeit messze meghaladó tulajdonságok meglétét tételezik fel, és a „szakértő rendszerek” fogalma alatt olyan rendszereket értenek, amelyek számítógépesítést igen, de valódi intelligenciát nem mutatnak.

A konferencia célja az volt, hogy a mesterséges értelem lehetőleg szűkebb értelmezése alapján nyújtson valós képet a jelenről és jövőről.

D. P. Metzler széles áttekintést ad arról, milyen lehet majd a jövő könyvtára, és hogyan fogja annak állományait és szolgáltatásait alakítani a mesterséges értelem. Szerinte a jövő könyvtárát a mindenki által letölthető, egyéni igényekhez könnyen igazítható elektronikus dokumentumok jellemzik majd. Ezek között nemcsak a hagyományos adatbázisok lesznek ott, hanem az olyan „nyers” adatok is, mint pl. a visszatért műholdak által rögzített információk, vagy a szeizmikus hullámok rögzített formája. Ott lesznek a jövő könyvtárában a különböző közhasznú szoftverek, különös tekintettel a számítógéppel támogatott oktatás eszközeire.

Valószínűsíthető az információkeresés formáinak gazdagodása, mindenekelőtt a tartalmi alapú visszakeresés, majd egy lépéssel később a szöveg olyan szintű gépi értése, amely nemcsak a relevancia meglétének eldöntését teszi lehetővé, hanem az információ kivonását is. Ezekhez a mainál robosztusabb rendszerek kellenének, és az információ kivonása azért is ütközik nehézségbe, mert a könyvekben egy-egy terület deklaratív leírását kapjuk a procedurális (folyamatokhoz kötődő) jellemzés helyett.

Az elektronikus dokumentumok nem követelik meg a könyvtár jelenlegi fizikai struktúrájának meglétét, sőt az korlátozza is a felhasználót. A jövő könyvtárának tehát osztott adat-, információ- és tudás-hozzáférési hálózatnak kell lennie. Ugyanakkor a belátható jövőben nem fog eltűnni a könyvtár fizikai valójában. Egyrészt még mindig megvannak hagyományos nyomtatott dokumentumaink, másrészt az új dokumentumtípusok egy sor olyan jogi és gazdasági kérdést fognak felvetni, amelyeket legjobban a könyvtár falai között lehet rendezni.

A könyvtár valószínűleg azért sem fog eltűnni, mert társadalmilag fontos intézmény. Az amerikai egyetemi könyvtárak és számítóközpontok példája jól mutatja ezt, hiszen ezek az intézmények sokféle szociális interakció, kölcsönös tanulás színterei, és nincs okunk feltételezni, hogy ezekre a tevékenységekre ne lenne szükség és igény a jövőben.

Miért és hogyan fog történni mindez? Az ezekre a kérdésekre adandó válasz a jóslatok megvalósulása, a jövő könyvtárának megvalósítása mögött álló problémakör komplexitásába adnak betekintést.

D. P. Metzler tanulmánya megpróbálja felmérni, hogy a gondolkodás milyen eszközeivel él az ember, és milyen sikerrel próbálkozhat ezek megvalósításával a mesterséges értelem. Ehhez az intelligencia lehetséges definíciót sorolja fel. Az intelligencia első értelmezésében adatok, információ és tudás tömörített tárolását jelenti. A nyersadatoknak csupán egy kis részét tárolja az emberi értelem, kapacitásának végességét absztrakcióval ellensúlyozza.

Az intelligencia a tudás megosztása, azaz közös tudás is. A nyelvi rendszer és egy sor, a világra vonatkozó tudás, „háttérinformáció” az adott nyelvet beszélők mindegyikének birtokában van. Erről már nem kell kommunikálnunk, és a közölt új információ mennyisége korlátozott.

Az intelligencia jelenti továbbá az adekvát viselkedést, valamint a következmények belátásának képességét is. Egyáltalában nem világos ma még, hogyan alakíthatjuk ki az emberi gondolkodás bonyolult és a tudás kifinomult jellegének megfelelő reprezentációs mechanizmusokat, nem beszélve arról a követelményről, hogy mindez megfelelően hajlékony legyen a számítógépes feldolgozásra. Mindezt megoldandó, a mesterséges értelem implicit módon két részből összetevődő stratégiát alakított ki. Bizonyos elméleti rész kérdéseket igyekeznek megoldani, mivel csak a részletek alapos megértése teszi lehetővé az egész működésének megértését, és ezek a részletek aztán koherens egészé állnak majd össze. Ilyen kérdések lehetnek a következők:

- hogyan reprezentálhatók olyan nehezen megfogható dimenziók, mint az idő, a tér, vagy az oksági viszonyok,
- hogyan kezelhetők a tapasztalat olyan aspektusai, mint az esetek és a modellek,
- hogyan gondolkozunk bizonytalan, vagy hiányos információ, illetve bizonytalan tudás birtokában,
- hogyan teremthető koherencia a kisebb összetevők között,
- hogyan gondolkozunk mások tevékenységéről, elképzeléseiről, céljairól,
- hogyan generálhatunk és érthetünk meg természetes nyelvi kijelentéseket,
- hogyan tanulhatók ezek a folyamatok.

Az intelligenciát úgy is meghatározhatjuk, mint annak a képességét, hogy a „gyakorlati józan ész” alapján gondolkodjunk, azaz hogy az információból környezetünk működésére vonatkozó értelmes általánosításokat tudjunk alkotni a fi-

zikai navigáció viszonylag alacsony szintjétől az absztrakt tervezésig bezárólag.

Ehhez szükség van az ún. nem-monotón gondolkodásra. A klasszikus (monotón) logika ellentmond az emberi gondolkodás azon jellemzőjének, hogy új ismeret megszerzése nem jelenti az előző törlését.

A nem-monotón gondolkodást a következő példával szemléltethetjük. Ellenkező információ hiányában egy autó el fog indulni, ha elfordítjuk az indítókulcsot és rálépünk a gázra. Ez természetesen egy sor tényező (alapértelmezésű) meglétét feltételezi: van a tankban benzin, nincs az autóba lopásgátló beszerelve, megfelelő sebességfokozatba van kapcsolva stb. Sok esetben azonban ezek a körülmények nem felsorolhatók, vagy a körülmények felsorolása újabb feltételek megszámlálhatatlan sorát indíthatja el, ráadásul ezeket a háttérinformációkat nem közöljük a kommunikáció során. Nincs is értelme (a legtöbb esetben) amiatt aggódni, miért nem indulhat el az autó, amíg az meg nem hiúsul. A nem-monotón gondolkodásnak többféle megközelítését is bemutatja a szerző. Hasonlóképpen példákat kapunk a mesterséges-intelligenciakutatásnak az idő és cselekvés-modellezés terén elért eredményeiről.

A természetes nyelv megértése az a terület, ahol a mesterséges intelligencia a legnagyobb hatással lehet a könyvtártudományra, hiszen az intelligencia kultúra, kommunikáció és együttműködés is.

Az intelligencia a tanulás képessége is, amelyet többek között a szakértő rendszerek tudásbázisának finomítására is fel lehetne használni.

A jövő útja az, hogy a részletek vizsgálata és az általánosítás egyszerre, koherensen, integrációban valósul meg. Ehhez az intelligens interaktív rendszereknek képesnek kell lenniük arra, hogy

- ♦ több problémával foglalkozzanak,
- ♦ a különböző megközelítéseket és szakértelmet integrálják.

A meglévő és a jövőbeni rendszerek jellemzőinek összetetésére két azonos területet átfogó rendszer, az ELAND és (a cikk írásakor még fejlesztés alatt álló) ISLAND rendszer szolgál.

Bármennyire csábító is lehet szakértő rendszer bevezetése, alapos megfontolásnak kell megelőznie a döntést. Ezt már *Charles Fenly* írja, aki a feldolgozó munkák és a szakértő rendszerek kapcsolatát vizsgálja.

A feldolgozó könyvtárosok tudják talán a legjobban, hogy léteznek az emberi gondolkodást és

tevékenységet modellező rendszerek, és ők azok, akik ismerik, milyen haszonnal járt a számítástechnika kreatív felhasználása, a gépesítés. A témával való közelebbi ismerkedés aztán azt mutatja, hogy igen sok anyagi és időráfordítással készülnek sokszor korlátozott képességű rendszerek. Mégis, van vonzereje a szakértő rendszereknek.

Bevezetésük a következő hasznot hozhatja:

- ♦ kevesek szakértelmét tágabb kör számára is hozzáférhetővé tehetjük,
- ♦ az ismétlődő, rutinfeladatokról mentesíthetjük kollégáinkat,
- ♦ viszonylag egyszerű feladatok szabványos, konzisztens megoldásához jutunk,
- ♦ nem kell hosszasan konzultálnunk szakértőkkel, mert kész megoldások állnak rendelkezésre, így javul a szervezettség és a munka hatékonysága,
- ♦ az ismeret a szakértő távozása után is rendelkezésünkre áll,
- ♦ szemben az emberivel, a gépi ismeret nem romlik,
- ♦ folyamatosan magas színvonalon fogja a rendszer az adott munkafolyamatot elvégezni, mivel a gép nem fárad el.

Mindezek a megfelelő szakértő rendszer adta lehetőségek. Meg kell azonban vizsgálni azt is, milyen az adott helyen, adott munkafolyamatra alkalmas rendszer.

Ez utóbbinak vannak szervezeti előfeltételei.

- Támogatja-e a rendszer bevezetését a menedzsment, adnak-e rá anyagi fedezetet, vagy támogatják-e annak megszerzését más forrásokból; felhasználható-e a meglévő hardver, szoftver és személyzet a kívánt célokra?
- Van-e politikai ellenállás a rendszerrel szemben, nem érzi-e magát fenyegetettnek a menedzsment, vagy az adott terület személyzete?

Feltétele a szakértő rendszerek sikeres bevezetésének az is, hogy:

- az adott tevékenység szakértelmet követeljen, amely jelentősen magasabb szintű, mint a kezdőké,
- szimbolikus (nem-algoritmikus) gondolkodásra legyen szükség az elvégzéséhez,
- megfelelő mélységűek legyenek a megoldandó problémák, mivel a sekélyes, gyorsan megoldható problémákat a megszokotthoz képest túl lassan oldja meg a rendszer, míg a mélyreható problémák megoldására túl

nagy és kezelhetetlen rendszereket kellene létrehozni,

- a területnek viszonylag szűknek, jól körülhatároltnak kell lennie,
- bizonyos fokú hibákat, tévedéseket toleráljon,
- a terület legyen viszonylag állandó, változatlan,
- a terület elismert szakértői készek legyenek a rendszer kialakításában részt venni.

A fentieket figyelembe véve a Kongresszusi Könyvtárban a leíró katalogizálást alkalmas területnek tekintették. Szabályalapú tevékenység, ahogyan sok szakértő rendszer is szabályalapú, szakismeretet és szimbolikus gondolkodást követel. A problémák változó mélységűek, de összességükben megfelelnek a követelményeknek.

A legtöbb szokatlan problémát jelentő és ezzel konzultációt igénylő terület a sorozatok katalogizálása. A terület viszonylag szűk. Nagy kihívást jelent ugyanakkor az e területen elvárható nagyfokú precizitás. A terület korábbi stabilitása már kevésbé jellemző.

A Kongresszusi Könyvtárban igen sok munka van a Cutter-számok megadásával. Ez a terület is szakértelmet igényel. Látszólagos mechanikus volta ellenére is szimbolikus gondolkodást követel. A terület viszonylag szűk, állandó és a hibák egy része tolerálható.

Egy ilyen szakértő rendszer lehetővé tenné munkaerők átcsoportosítását más területekre, az időigényes konzultációk száma csökkenne. A majdan nyugdíjba vonuló kollégák szakértelmének átörökítésén túl egy fárasztó, sok ismétlést igénylő munkafolyamatot végezne el a számítógépes rendszer. Hasonló a helyzet a sorozatok katalogizálását segítő szakértő rendszerrel is.

Stuart Weibel az OCLC-től az automatikus katalogizálás három területét vizsgálja. A szabályalapú rendszereknek a teljesen gépi katalogizálásra való alkalmazása új utakon jár, egyelőre szerény eredményeket felmutatva. Hagyományosabb megközelítés a katalogizálás bizonyos vonatkozásai gépesítésének megcélzása, a „humán” katalogizálást állítva a központba. A harmadik iránynak nincs köze a hagyományos értelemben vett katalogizáláshoz, mivel dokumentumok automatikus feldolgozását jelenti bibliografikus információ és teljes szöveg kivonása céljából.

Susanne Humphrey a National Library of Medicine munkatársa a MedIndEx interaktív rendszert mutatja be, amely a MEDLINE adatbázis tezaurusával, a Medical Subject Headings-szel történő indexelést segíti.

James Parrott a referenz-folyamat leírásával és a referenz-rendszerek tipológiájával foglalkozik.

A National Agricultural Library a könyvtár elektronikus faliújságjáról is letölthető mezőgazdasági szakértő rendszereket fejlesztett ki. Ezeket ismerteti röviden *Samuel Waters*.

A Magyarországon hosszabb időt eltöltött *Christine Borgman* és kollégája, *Yolanda Plute* a felhasználói modellek kérdéseivel foglalkozik, különös tekintettel az információkeresésre. A modellek lehetnek statikusak és dinamikusak. Az utóbbiak egy-egy, a felhasználóval folytatott interakció során változnak, és magukba ötvözik a felhasználótól érkező információt. A modellek kialakítása történhet a felhasználó közvetlen megkérdezésével, vagy interferenciával, azaz tevékenységéből és válaszaiból levont következtetések alapján. A modellek lehetnek rövid távúak is, hiszen pl. a katalógust lekérdező felhasználó esetében várható, hogy legközelebb más kérdést tesz fel a rendszernek. Más helyzetek ugyanakkor hosszú távú modelleket igényelnek.

A szakértő rendszerek és a természetes nyelvi anyag automatikus feldolgozása abban hasonlítanak egymásra, hogy mindkettő olyan tevékenység gépesítését tűzi ki célul, amely mögött az emberi intellektust feltételezzük. A hasonlóság mellett a következőkben különbözik e két terület egymástól:

- a természetes nyelvi anyag automatikus feldolgozásának legfőbb alkalmazása, természetes nyelvi interfészek kialakítása adatbázis lekérdezéshez, nem pedig a szakértői gondolkodás „utánzása”,

- nem a szakértői tudással, hanem magával a nyelvvel foglalkozik,

- a nyelv elsajátítása jelentős részben nem tudatos folyamat, szemben az ismeretszerzéssel, így automatizálásuk is eltérő utakat jár be.

A természetes nyelvi anyag automatikus feldolgozásának hosszú távú célja az, hogy a számítógépet olyan tulajdonságokkal ruházzuk fel, amelyek lehetővé teszik a nyelv teljes körű feldolgozását. Ehhez feltételezzük, hogy a nyelv rendszerszerű, a feltárt szabályok számítógépes implementációra alkalmasak. Tudjuk azonban, hogy a nyelvi szabályok száma nagy, és hogy ezek a szabályok igen komplexek, így rövid távon jobban kezelhető, kisebb problémák megoldására koncentrálni a kutatás.

Ilyen a morfológia szintje, ahol a rendszerek pl. képesek figyelembe venni a különböző prefixumokat és szuffixumokat.

A lexika szintjén elsősorban a tiltott szavak listái működnek jól.

A szó szintje felett a névszói szókapcsolatok kezelése történik meg eredményesen.

A szemantikai kritériumok megjelenésének egyik példája, amikor a visszakeresést segítő rendszer képes a felhasználó keresési stratégiájában szereplő szavak egy részét automatikusan kicserélni a preferált terminusokra.

A pragmatikai szint valamelyest megjelenik a teauruszokban, amelyekben a terminusok közötti relációkat az indexelési gyakorlat határozza meg.

Irene L. Travis véleménye szerint a szakértői rendszerekben alkalmazott tudásreprezentáció és a könyvtári információkeresés között sok hasonlóság van. A tudásreprezentáció két fő típusa közül a szabályalapú a népszerűbb, de az objektum-orientált jól kiegészíti a szabályokat és közelebb áll a könyvtárosi gondolkodáshoz. A Microelectronics and Computer Corporation olyan tudásbázist tervez kiépíteni, amely nagy és általános ismeretanyagot tartalmaz a számítástechnika területéről. Ez a projekt valószínűleg egy sor olyan problémával szembesíti a fejlesztőket, amellyel a könyvtárosok is szembetalálják magukat.

Ha *Irene Travis* neve sokaknak ismerősen csengett, még inkább így van ez *Brian C. Vickery*-vel. *Vickery* az online adatbázisokhoz illesztett intelligens interfészek problémájával foglalkozik ebben az írásában. Az adatbázisokban végzett online kereséseket sokféleképpen segíthetjük:

- megfelelő adatbázisok és szolgáltatók kiválasztása,
- a felhasználó saját szavainak felhasználása a keresésre,
- a kívánt kifejezések tisztázásának segítése,
- a szükséges információ szintjének (bevezető, haladó) és megközelítésének (gyakorlati, elméleti) meghatározása,
- a keresőkérdés megfogalmazása az adatbázis szókincsének figyelembe vételével,
- a keresőkérdés megfogalmazása az adatbázis által megkívánt formátumban,
- az adatbázis tárcsázása, login, fájl-választás, letöltés, dokumentum-rendelés,
- a keresési paraméterek módosítása pl. relevanciáról kapott visszacsatolás alapján,

- a találatok rendezése (pl. várható relevancia alapján).

Európai vonatkozásban ezekhez járul még a többnyelvűség kérdése, amely négy szinten elképzelhető:

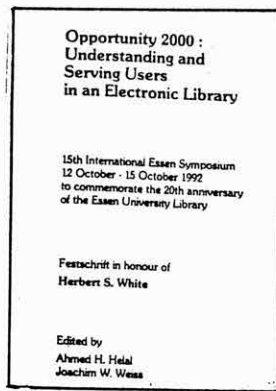
- többnyelvűek a képernyő-üzenetek, de a keresés csak egynyelvű,
- a keresőkérdések lefordítása az adatbázis nyelvére (ami azonban akadályozza a keresés menetközbeni, interaktív módosítását),
- a keresések teljes többnyelvű feldolgozása (amely teljes interakciót is lehetővé tesz),
- a találatok lefordítása a felhasználó nyelvére (amely az előbbi három funkcióhoz is köthető, de teljes fordításként túlnő az intelligens interfész problémáján).

Európában a következő intelligens interfész fejlesztések vannak folyamatban:

Egy francia project a Medline keresésére MINITEL videotex terminálok felhasználását vizsgálja. Szintén MINITEL terminálok segítik a francia „yellow pages” (telefonkönyv) szakmai részeinek keresését. Ugyancsak a Medline-hoz, annak DATASTAR eléréséhez kapcsolódik a CIRT mikroszámítógépes előlap. Az EURISKO harminc adatbázis keresését támogatja.

Többnyelvű interfészt kíván – elsősorban európai hostok eléréséhez – megvalósítani az IMIS project, amelyet az Európai Közösségek Bizottsága támogat. Erről kapjuk a kötetben a legrészletesebb leírást. Ez az interfész lehetővé teszi többek között a helytelenül beírt, a kötőjellel írt kifejezések, az összetett szavak, a számok, dátumok és velük alkotott szókapcsolatok kezelését. El kell döntenünk, szükséges-e a névmási utalások, a nyelvtanilag helytelen mondatok kérdésével foglalkozni.

Három mexikói szerző egy dokumentumellátási szakértői rendszer néhány kérdésével, *W. Dawid Penniman*, az AT&T Bell Laboratories munkatársa az új technológiák beállításának emberi tényezőjével foglalkozik.

Opportunity 2000 : Understanding and serving users in an electronic library : 15th International Essen symposium, 12 October - 15 October 1992... / ed. by Ahmed H. Helal, Joachim W. Weiss ; [Hrsg.] Universitätsbibliothek Essen. - Essen : Univ. Bibl., 1993. - XLII, 328 p. ; 21 cm. - (Veröffentlichungen der Universitätsbibliothek Essen = Publications of Essen University Library, ISSN 0931-7503 ; 15.) ISBN 3-9226021-17-7

A 2000.év lehetősége: Hogyan értjük meg és szolgáljuk felhasználóinkat az elektronikus könyvtárban?

Az Esseni Egyetem Könyvtára minden évben neves szakemberek részvételével rendez konferenciát. A 15. esseni szimpózium témája a fenti (szabad fordításban megadott) téma köré csoportosult.

Az egyes szimpóziumokat a könyvtári világ egy-egy hírességének tiszteletére rendezik. Az ünnepelt ezúttal *Herbert S. White*, az Amerikai Egyesült Államok könyvtárügyének kiemelkedő személyisége volt. White megítélése szerint a technológia szerepe növekvő jelentőségű lesz a jövő könyvtárában. Amikor a felhasználásra kerülő információs eszközök nem elsődlegesen könyvtári célokra készülnek, nem könnyű megjósolni a változás irányát. Amit megjósolhatunk és talán befolyásolhatunk, az annak az önkiszolgálásnak a mértéke, amely az információ felhasználóinak önkiszolgálása folytán az információközvetítők kárára fog bekövetkezni.

Ha a könyvtáraknak nem sikerül felhasználóik figyelmét az új lehetőségekre felhívni, riválisaik fogják ezt megtenni, ami azzal jár, hogy felhasználóink figyelmen kívül hagyják, vagy megkerülik a könyvtárakat. Sokan csábítanak a használói információkeresésre, hiszen az adatbázis-szolgáltatók érthető módon szívesebben foglalkoznak a használóval, mint a könyvtárossal. A használónak például több költenivaló pénze van, és ha hanyagul végzi a keresést, annál jobb, az többbe kerül, ami megint csak jó a vendoroknak. Hasonlóan gondolkoznak a kormányzati ügynökségek is.

Hogy a használók jobban vagy rosszabbul, kifizetődő vagy kevésbé hatékony módon keresnek-e információt, kutatásoknak kell eldöntenie, de nem valószínű, hogy az önkiszolgálás lenne a hatékonyabb.

Mindenesetre, nem az a fontos, mi olcsóbb a könyvtárnak, hanem az, mi kerül kevesebbe az adott intézménynek. Ezt figyelembe kell vennünk.

Az információközvetítők iránti bizalmat meg kell szerezni. A felhasználó végül is nem a könyvtárral kerül kapcsolatba, hanem személyekkel. Van kedvenc fodrászunk, banktisztviselőnk stb., miért ne lehetne kedvencünk az információközvetítő? A szolgáltató ágazatoknak a gazdaságban betöltött növekvő szerepe jól ismert. Az információközvetítés is szolgáltatás!

A felhasználói vizsgálatok során óvatosságnak kell lennünk, mert a megkérdezettek nem ismerik az informálódási lehetőségek teljes spektrumát, sokszor a megszokás vezérli őket.

A társadalom ma is abban látja a könyvtár szerepét, ami történeti hagyományként kialakult: anyagok beszerzése és feldolgozása egy központosított fizikai helyen. Éppen ez a funkció válhat irrelevánssá, vagy számítógéppel elvégezhetővé. Ezen az sem változtat, hogy a fejlődést ma még gátolja a szerzői jog, mert az idővel kénytelen-kelletlen idomulni fog a változásokhoz.

Ellen Hoffman a folyamatok változás menedzselésének elméletét fejti ki. A változás az adaptáció, az implementáció és a folytatás folyamata. A döntéshozók általában az adaptációra figyelnek jobban, a gyakorlati szakemberek az implementációra. Az elektronikus könyvtár megvalósítása azt követeli, hogy az adaptáció helyett az implementációra koncentráljunk.

Hogyan fogják az új információs technológiák befolyásolni a menedzsment hagyományos módszereit? - teszi fel a kérdést *Barbara von Wahlde*.

A választ az Association of Research Libraries körében végzett felmérés eredményeiből szűri le.

A szövetség könyvtárai közül jónéhány érez elkötelezettséget az elektronikus hálózati szolgáltatások kiépítésére. Néhány könyvtár szövegek digitalizálását végzi, van ahol ez nem a könyvtár feladata, de folyik ilyen irányú tevékenység.

A könyvtárak többségének van teljes szöveg-hozzáférése és ehhez kapcsolódó szolgáltatása.

Szinte minden könyvtár kapcsolódik az Internethez, de csak 59%-uk tanítja meg a hallgatókat annak használatára. Adatbázisokban történő keresést a könyvtárak 74%-ában oktattak.

A használók a könyvtárak 88%-ában hozzáfértek az egyetlen megtalálható, illetve onnan elérhető külső fájlhoz, ugyanis sok könyvtár katalógusában más könyvtárak és információforrások adatai is megtalálhatók. Sokan vesznek részt egy-egy szövetségi államot átfogó projektben. Már számos könyvtárban kiépült a WAN-hálózat (Wide Area Network, nagy területet átfogó hálózat), és működnek helyi CD-ROM-hálózatok is. Csupán a megkérdezett könyvtárak 35%-a kíván továbbra is az egyfelhasználós CD-ROM-hozzáférés mellett maradni.

Richard M. Dougherty olyan munkabizottsági értekezletekről számol be, amelyeken amerikai könyvtárosokat és egyetemi vezetőket ültettek egy asztalhoz, hogy megvitassák, milyenek szeretnék látni a jövő könyvtárát. A leggyakrabban említett jövőkép az „univerzális munkaállomás, hálózati környezetben” kifejezéssel illusztrálható.

Ez a következőket jelenti:

- a felhasználó számára átlátható könyvtári/számítógépes szolgáltatás,
- teljes körű hozzáférés a nemzeti adatbázisok minden formájához,
- „virtuálisan” egyetlen helyen elérhető információ,
- mindenkinek és minden információ kezelésére megfelelő munkaállomások,
- univerzális terminál, amely a multimédia minden formáját képes kezelni,
- a munkaállomások kínálta hozzáférés valamennyi médiumhoz, több elérési helyen,
- univerzális hozzáférés adatbázisokhoz, függetlenül a felhasználás és a forrás helyétől.

A résztvevők nem voltak túlságosan optimisták a fentiek közeli megvalósulását illetően.

A második megvitatandó kérdéskör nem a preferenciákat, hanem a leginkább szükséges

változások felderítését szolgálta, és a következő kérdésben foglalható össze: milyennek kell lennie, és mit kell tennie a 2000. év hatékonyan működő tudományos könyvtárának?

Ehhez a könyvtáraknak

- tárolóhelyből a hozzáférés helyszínévé kell átalakulniuk,
- hatékonyan kell együttműködniük más intézményekkel,
- minden információhordozót magába foglaló perspektívájuknak kell lennie,
- szelektívebbnek kell lenniük a szerzeményezésben és a szolgáltatásban,
- jobban kell élniük a marketing eszközeivel,
- több ingyenes szolgáltatást kell nyújtaniuk a fizető szolgáltatások mellett,
- aktívabban kell közvetíteniük a felhasználók és az információ előállítói között.

A résztvevők ugyancsak fontosnak tartották, hogy az egyetemeknek legyen saját információs rendszerük, amely nagyobb költségvetési támogatást igényel, továbbá, hogy a könyvtárosokat jobban vonják be az anyagi források elosztásába.

A munkaértekezletet követő témája egy-egy fontosabb résztema csoportos megvitatása volt. Pl. a személyi munkaállomások útján biztosított hálózati elérés, amelynek szükségességéről mindenekelőtt a felsőbb vezetőket kell meggyőzni, tekintve, hogy igen költségigényes.

A másik téma igen meglepő és vetésforgómodellnek nevezik. Lényege, hogy egy évig a könyvtári költségvetés 90%-át az egyetem hálózati infrastruktúrájának kiépítésére, 10%-át a tanzések speciális igényeinek kielégítésére fordítanák, ami gyakorlatilag a könyvtár ideiglenes bezárását jelentené, és természetesen egy sor ellentmondást hordoz magában.

Irene Sever Izraelből a nem-nyomtatott információknak a nyomtatotthoz hasonló szintű kezelésével foglalkozik.

Az elektronikus könyvtár megjelenése, a szolgáltatás minőségének megváltozása új menedzsment módszereket is igényel, így többek között rugalmasabb struktúrákra, a munkatársak szélesebb körű döntéshozatali részvételére van szükség. Ezekről ír *Sheila Corral* Nagy-Britanniából.

Roland Hjerpe, a linköpingi LIBLAB kutatófejlesztő műhely munkatársa véleménye szerint a könyvtárak virtuális válása már régen megindult a katalógusok terjesztésével és a könyvtárközi kölcsönzéssel, ami azt eredményezte, hogy a könyvtárak csak részlegesen szükségesek.

A szerzeményezésnek nem kell feltétlenül a dokumentum, illetve információ fizikai birtoklását jelentenie, inkább a hozzáférés jogát jelenti. A jövő könyvtára tehát elektronikus szolgáltatást jelent majd, elsődlegesen bibliográfiai adatokhoz, másodlagosan pedig a megfelelő irodalomhoz. A bibliográfiai adatok mellett a fizikai dokumentum kérése ugyanannak a katalógusnak a segítségével ma még nem létezik, de elkerülhetetlen lesz a jövőben. Azzal, hogy az elektronikus dokumentumok száma növekszik, és ezeknek nem kell fizikailag a könyvtárban lenniük ahhoz, hogy a gyűjtemény részeként hozzáférhetőnek tekintsék őket, nőni fog a könyvtárak virtuális része.

Herbert S. White mellett sok más neves résztvevője volt a szimpóziumnak:

F. W. Lancaster is „nagyágyú”, akinek „szép, elektronikus világot” jósló írásai közismertek. Az előzőekben ismertetett, a mesterséges értelemmel foglalkozó kötetnek is ő az egyik szerkesztője, és hamarosan megjelenik egy, a könyvtárak jövőjével foglalkozó esszékötete is. A szimpóziumra választott témája (sok korábbi esethez hasonlóan) provokatív, amit maga is megjegyez. A cím sokat elárul: a könyvtárosok, a technológia és a középszer. Véleménye szerint ugyanis túlbecsüljük a haladás mértékét. Példának hozza erre az online és CD-ROM irodalomkutatások, valamint az online katalógusokban végzett keresések számtalan hibáját. A technológia persze Lancaster szerint is hozott előrehaladást, például a könyvtárközi kölcsönzésben, de más területeken inkább romlásról beszélhetünk. Ezek között van a tájékoztatás és sok visszafejlődésért a képző intézmények hibáztathatók. Szem elől tévesztettük az etikai kérdéseket, és kezdünk elfeledkezni az emberi erőforrásokról. A technológia beszerzése gyakran elviszi a pénzt a könyvek vásárlása elől. Egyszerű és olcsó dolgokat drága és komplex eszközökkel oldunk meg. A könyvtárosok a technológiától tekintélyük növekedését várták, ami nem biztos, hogy valóban bekövetkezett. Ugyanúgy játékszerünk a számítógép, mint a társadalom más rétegeinek, de a játék hasznos dolgoktól vesz el időt. A számítógépes levelezés a fecsegést mindennapossá tette.

Vajon a mesterséges intelligencia, amelynek célja, hogy a számítógépeket megtanítsa valamire, amit az ember jobban tud csinálni, segít-e a könyvtárak problémáinak megoldásában?

Maureen Pastine a dallasi Southern Methodist Egyetem könyvtárából az egyetemi oktatók-

nak az új technológiák, a CD-ROM, az online katalógusok és a hálózati erőforrások használatára való felkészítésével foglalkozik.

Nagy-Britanniában a De Montfort Egyetem 1991-ben egy igen magas technológiai színvonalú kampuszt hozott létre. Itt igen sok feltétel adott az elektronikus könyvtár létrehozásához. Elsőként egy képfeldolgozási programot valósítanak meg, melynek során könyveket, folyóiratokat dolgoznak fel, és a tanítási segédanyagok tárát hozzák létre.

Gunhild Baeck az Uppsalai Egyetemről az egyetemek szerepváltását taglalja az elektronikus könyvtári környezetben.

A British Library ezredfordulós stratégiájának része, hogy a St. Pancrasban működő új épületben egyre több lehetőség lesz az elektronikus források nemcsak helyben, hanem távolról történő elérésére. Igaz, ezt anyagi megszorítások közepette kell tenniük, ami felértékeli a nemzeti és nemzetközi együttműködés szerepét.

Andrew J. Torok írásából megtudjuk, hogy a COM technológiák kivételével a könyvtárak a mikrofilm passzív alkalmazások, állományőrzés céljaira használták fel. A mikrofilm nem volt sikeres, mert:

- a mikropublikáció sohasem fenyegette komolyan a könyvkiadást,
- a gyenge minőségű berendezések, a szabványosítás hiánya komoly akadályozó tényező volt,
- a felhasználóknak nem volt otthon használható berendezése, és szociológiailag sem voltak kondicionálva a mikrofilm felhasználására,
- a könyvtárosok nem hajlottak arra, hogy nagy összegeket költsenek a berendezésekre, és nem „adták el” jól ezt a technológiát felhasználóiknak.

A mikrofilmnél sokkal korszerűbb és jobban elterjedhet a képfeldolgozás, azaz a nyomtatott dokumentumok szkennelre való beolvasása, illetve letapogatása a grafikkákkal együtt.

A tárolás kompakt, bár még nem beszélhetünk megállapodott technológiáról, és egyelőre drágább is, mint a mikrográfia.

Torok a könyvtárak jövőjével is foglalkozik. Jól teszik-e a könyvtárosok, hogy a könnyű használói keresés mítoszát terjesztik? „Melyik ingatlanügynök árulja a saját házát?” - teszi fel a kérdést.

A könyvtárakat mint intézményeket több tényező is fenyegeti:

- a gyártók a használókat célozzák meg olcsó, otthon is használható termékekkel,
- az egyetemi könyvtárak és számítóközpontok adminisztrációja egybeolvad,
- jó hírnevük alacsony szükségesség-érzéssel párosul,
- a könyvtári szakembereket technikai segéd-erőkkel vagy más területek szakembereivel helyettesítik,

Hasonló gondot jelentenek az anyagi nehézségek, a túl magas elvárások a felhasználóktól, a fenntartók közömbössége is.

Achim Osswald az intelligens kapuszoelgálatokról ír. Ezek a következő, az információszerezés kapcsán felmerülő problémákat próbálják megoldani:

- Ismerik-e a felhasználók, milyen információforrások állnak rendelkezésükre?
- Elég képzettek-e, gyakorlottak-e ahhoz, hogy kiválasszák a megfelelő forrásokat?
- Tudják-e, hogyan és milyen feltételekkel kell elérni a kiválasztott adatbázisokat?
- Képesek lesznek-e minden szükséges információt visszakeresni?
- Képesek-e a rendszereket úgy paraméterezni, hogy az információ a kívánt formában jelenjék meg?

A konferencián szerepeltek a különböző hardver és szoftver termékeket gyártó és egy-egy terméküket bemutató cégek képviselői is, így pl. a többfelhasználós CD-ROM szerverekről, és az ALEPH integrált könyvtári rendszerről is olvashatunk a kötetben.

A CD-ROM-hálózatok problémáiról további két előadás is szólt. Ezek közül az egyik *Sigríd Reinitzeré*, a Grazi Egyetemi Könyvtár ideháza is ismert igazgatójáé.

Anders Ardö a Lundi Egyetem számítóközpontjából a Wide Area Information Server (WAIS) szerepével ismertet meg bennünket. A WAIS földrajzi elhelyezkedéstől és az információ jellegetől (teljes szöveg, képek, multimédia stb.) függetlenül teszi lehetővé az Interneten való elérést kliens-szerver üzemmódban, természetes nyelvi információkérések formájában.

C. A. Cutter 1876-ban a következőkben határozta meg a könyvtári katalógusok feladatát. Lehetővé teszi, hogy könyveket találjunk, ha ismerjük a szerzőt, a címet, a tárgyat. Megmutatja, hogy a könyvtárban mi van egy bizonyos szerzőtől, egy bizonyos tárgykörben, egy bizonyos dokumentumtípusból.

Segít a választásban a könyvek kiadási adatai szerint (bibliográfiailag), (irodalmi, tematikus) jellemzői alapján.

Ezek közül csak az első csoportban foglaltakat sikerült a hagyományos cédulakatalógusoknak és az online katalógusoknak megvalósítaniuk. Éppen ezért volna szükség *Eva Bertha* (Grazi Egyetemi Könyvtár) szerint az inter- és intrabibliográfiai viszonyokat tükrözni tudó hiperkatalógusra. A legtöbb katalogizálási rendszerben ugyanis a fentieknek jól körülhatárolt „bibliográfiai egységeket” tudunk feltalálni, de nem „irodalmi egységeket”. Ahhoz, hogy egy mű összes fizikai manifesztációját együtt tudjuk megjeleníteni, új katalogizálási filozófiára van szükség, amely figyelembe veszi az érintett egységek közötti kapcsolatokat. Ehhez nagy segítséget nyújtanak a hipertext rendszerek.

Ronald Schmidt úgy gondolja, hogy a jövőben a nyilvános online katalógusoknak magukba kell integrálniuk más adatbázisokat és nemcsak az adott könyvtár adatait. Egységes felhasználói felületet kell nyújtaniuk az összes elérhető adatbázishoz, segíteniük kell a felhasználót az optimális keresési stratégia kialakításában, össze kell vetniük a felhasználók keresési stratégiáját az authority fájlokkal, strukturált keresőszó böngészési listákat kell adniuk. Emellett figyelembe kell venniük a felhasználó gyakoroltságának fokát.

Morten Heim Dániából az optikai karakterfelismerő (OCR) programokkal foglalkozik, elkülönítve ezeket a (a konferencia során néhány esetben tárgyalt) képfeldolgozási technológiáktól. Az OCR technológiák a retrospektív konverzió terén nagy szerephez juthatnak. Az 1901-1980 közötti Dán Központi Katalógus ilyen konverziója kétmillió, olcsón előállított adatbázist fog eredményezni.

Margaret Beckman Kanadából a felhasználói igények közül az információ gyorsaságának, időben történő „leszállításának” kérdésével foglalkozik.

Maurice B. Line neve aligha ismeretlen az olvasók előtt. Ha valaki, akkor ő idehaza is ismert a szakma nagy öregjei közül. Nem az ő előadása zárja a kötetet, de érdemes az ő gondolatait utolsóként felidézniük.

Könnyen lelkesedünk minden új elektronikus technológiáért, és sok eszköz nélkül ma már el sem tudnánk képzelni életünket. Ugyanakkor sok haszontalan újdonságot is megveszünk. A hirde-

tések pedig mindig azt emelik ki, mit tud egy-egy termék, nem azt, valós igényt szolgál-e. Mindez egyaránt igaz otthon és a könyvtárakban.

A csak kutatási igényeket szolgáló könyvtárak – legyenek akár virtuálisak – nem veszik figyelembe, hogy az egyetemek a hallgatók igényeit hivatottak szolgálni, ezért nem fognak megfelelni az elvárásoknak.

A jövő egyetemi könyvtárának magába kell foglalnia a kifinomult elektronikus oktatási eszközöket, programcsomagokat, hiszen eddig is az egyetem ismeretforrása volt, másrészt a források kezelésében a leggyakorlottabb.

Az interaktív tanulás mellett továbbra is szükség lesz a hallgatóknak könyvekre. A könyvtárak nem tudják elegendő példányban beszerezni ezeket a könyveket. Van már viszont olyan technológia, amely lehetővé tenné hitelkártyaszerű formában, igen olcsó elektronikus könyvek kiadását. Ezeket persze a hallgatók vennék meg, hiszen könyvtári kezelésük nehézkes, viszont a könyvtárak mentesülnének az ilyen típusú dokumentumok beszerzésének terhéől.

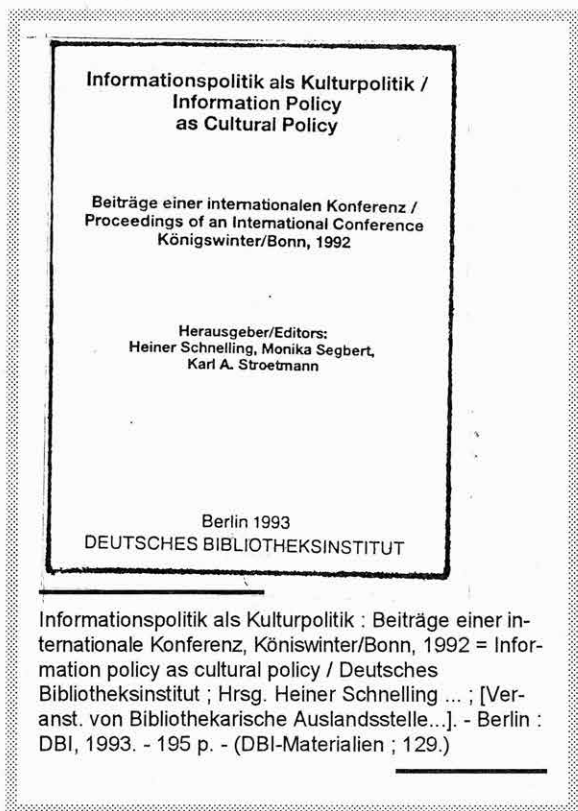
A nyomtatott könyv használata kényelmes, ezért nem fog eltűnni. Más kérdés, hogy bizonyos könyveket, pl. kis példányszámú tankönyveket nem érdemes a szokásos módon kiadni, érdeme- sebb közvetlenül az elektronikus forrásokhoz nyúlni.

Az online elérhetőség a folyóiratokkal szemben kevésbé lesz jellemző a könyvekre, de az online katalógusok és az online dokumentumrendelés meg fogja gyorsítani a hozzáférést, és a dokumentumok fizikai feltalálási helye veszíteni fog a jelentőségéből.

A tudományosság, a fenyegetettség lázálmai, a tényfeltárás, merészebb és józanabb jóslatok egyaránt jellemzik e két konferenciát. A témák sokszor azonosak, vagy összefonódnak.

Bár az első konferencia 1990-ben, a másik 1992-ben volt, az ezekben kifejtett gondolatok ma is időszerűek. Egy-egy technológia talán már jobban kifejlődött, egyik-másik program előbbre haladt, vagy már be is fejeződhetett azóta, de a trendek megmaradnak. Elgondolkoztatóak tehát a felvetett gondolatok. A jövőről való gondolkodást már idehaza is sokan elkezdték, és ezt folytatnunk is kell.

Koltay Tibor

Informationspolitik als Kulturpolitik : Beiträge einer internationalen Konferenz, Königswinter/Bonn, 1992 = Information policy as cultural policy / Deutsches Bibliotheksinstitut ; Hrsg. Heiner Schnelling ... ; [Veranst. von Bibliothekarische Auslandsstelle...]. - Berlin : DBI, 1993. - 195 p. - (DBI-Materialien ; 129.)

Információ és kultúra – sziámi ikrek vagy két külön világ? Konferencia az információpolitikáról mint kultúrpolitikáról

„Információpolitika mint kultúrpolitika – kulturális és társadalompolitikai vonatkozások”: ez volt a témája annak a nemzetközi konferenciának, amelyet 1992. október 17-23. között Königswinterben rendeztek meg rangos európai és nemzetközi könyvtáros és dokumentációs szervezetek, egyesületek részvételével. Az informatikai és a kulturális szféra számos területét 80 fő képviselte 23 nyugat-, közép- és kelet-európai országból, illetve az USA-ból és Japánból. Voltak köztük politikusok, minisztériumi döntéshozók, köz- és magánkönyvtárak, információs és kulturális intézmények munkatársai, szakmai szervezetek (pl. könyvtáros egyesületek, dokumentációs szövetségek) képviselői, tudósok és kutatók.

A konferencia céljának az információ és a kultúra kölcsönös függőségi viszonyának bemutatá-

sát tekintette, vagyis a résztvevők sorra vették e kapcsolat gazdasági, szociális és társadalmi vonatkozásait és a lakóhelyi/közösségi, regionális és nemzeti szinten jelentkező politikai feltételeket. A hangsúlyt az Európában lezajlott társadalmi-politikai-gazdasági változásokból adódó problémák elemzésére helyezték, azaz a nyugatról jövő kultúrimerializmus Közép- és Kelet-Európára gyakorolt hatását, illetve ennek következményeit vizsgálták.

Hamid Mowlana (The American University, Washington) a nemzetközi kommunikációs hálózatok és a társadalmi-kulturális változás egymásra hatásának kérdéskörével foglalkozott, különös tekintettel a fejlődő országokra. Arra a kérdésre keresett választ, hogy az állandó változásban levő társadalmi struktúrák és technikai fejlődés közepette kialakuló nemzetközi hálózatok vajon „kompatibilisek-e” az őket befogadó (fennálló) társadalmi és kulturális rendszerrel, avagy „idegen testként” léteznek abban? Kik a nyertesei és kik a vesztesei annak a frigynek, amely az új technológia és a társadalmi-politikai-kulturális mozgás kihívása között kötött? A válaszok csak a konkrét elemzések során adhatók meg, az azonban megállapítható, hogy e hálózatok a társadalmi kommunikáció létező struktúráit néhol megerősítik, másutt gátolják.

Egy-egy nemzetközi kommunikációs hálózat működése lehetővé teszi például a döntés és ellenőrzés centralizációját, ugyanakkor arra is lehetőséget nyújt, hogy a hálózat egyszerű tagjai is hozzájárulhassanak bizonyos döntések meghozatalához. A hálózatot használók részben „homogenizálódnak” a közös terminológia, kódrendszer használata révén, részben az eltérő kulturális sajátosságok is felszínre kerülnek. A meghatározott érdekszférák mentén szerveződő hálózatok csak akkor működhetnek eredményesen, ha fokozottan érvényesítik ezeket az érdekeket, s ez egyfajta hegemóniára való törekvést jelent. A hegemónia azonban mindig szorosan összefügg a hálózat céljával: ha pl. mozgósítani szeretnék a közvéleményt a globális környezetet érintő problémákkal kapcsolatban, előbb-utóbb egyre több jól informált egyén veszi majd ki részét a döntéshozatali folyamatokból.

A fejlődő országokban (s az előadó ebbe Közép-Kelet-Európát is beleérti) éppen abban áll a nemzetközi kommunikációs hálózatok jelentősége, hogy e hálózatok többnyire az egyes államok adminisztratív struktúráin kívül szerveződnek, így

az illető állam már meglévő kommunikációs infrastruktúrájával párhuzamosan olyan rendszerek működnek, amelyek gyengíthetik a centralizált államhatalom erejét. A modern technológiák (pl. a CD-ROM és társai) elősegítették pl. az iszlám világméretű terjedését. A nemzetközi beruházások segítségével kialakított tömegkommunikációs rendszerek hozzájárulnak egy nemzetközi alapon álló gazdaság megteremtéséhez, ahol a harmadik világ tőkében-információban szegény országai ki lesznek szolgáltatva az információban gazdag országoknak.

Vajon mennyire megalapozott ez a félelem? *Jörg Becker* tanulmányában a közép-kelet-európai országok telekommunikációs infrastruktúráját és szakinformációs ellátottságát vizsgálja. Többféle forrásból származó adataival bizonyítja, hogy a kelet-nyugati információáramlás meglehetősen egyoldalú, hiszen az új ismeretek előállítása, „megtermelése” a tőkeerős országokban koncentrálódik, ám az ott előállított termékek fogadását a közép-kelet-európai államok gazdasági technikai elmaradottsága akadályozza.

A képlet azonban nem ilyen egyszerű, az informatizálás és a tudásban való gyarapodás ugyanis nem szinonimák, sőt! Példaként idézi a szerző a volt NDK mintaszerűen kiépített, számítógépes statisztikai információs rendszerét, amely működésképtelen volt, mert nem vette figyelembe, hogy az információ mindig „valaki számára” jelent új ismeretet (befogadót/vevőt feltételez), célra orientált és nem lehet kiragadni szövegösszefüggéseiből. A tervezés és vezetés számára ugyanis olyan óriási adathalmazt produceráltak, hogy azt végül képtelenek voltak feldolgozni (pl. csak a havi jelentések feldolgozásához döntéshozónként kerekén 2604 nap kellett volna, naponként 24 órás munkaidővel számolva). Sarkítva a problémát, a volt NDK belefulladt saját információ-tömegébe. Az információ mennyiségi növekedése nem jár együtt a tudás gyarapodásával, amint azt *Jörg Becker* az USA példáján is szemlélteti.

Bármely informatizálási elképzelés csődöt mondhat, ha az elrugaszkodik a helyi, illetve regionális kulturális sajátosságoktól. Az egykori NDK kulturális eróziójára igen jó példa a könyvtárügy visszafejlődése: Szászországban 1991-ben összesen 63 381 755 DM-et költöttek a könyvtárakra, míg az előző évben, 1990-ben 41 634 780 DM-et, jóval kevesebbet. A kölcsönzések száma 1991-ben mégis csaknem 3 millióval

volt kevesebb, mint 1990-ben, s mind a könyvtárak száma, mind a dokumentumállomány rohamosan csökkent. A jéghegy csúcsát jelentette, hogy a volt NDK-beli kiadókból frissen kikerült kb. 100 000 (tartalmilag értékes) kötet szászországi tiltott személerakó-helyekre került. Az egyre inkább „alulról” szerveződő kulturális élet – reméljük – tompítja majd az imént említett működési zavarokat. Európa sokszínűségének, az egyes nemzetek, nemzetiségek kulturális identitásának megőrzésére járható útnak tartották a konferencia résztvevői a fokozottabb együttműködést (szakembercserét, nemzetközi rendezvényeket, alapítványi támogatásokat), amint azt a jelen kötetben olvasható zárónyilatkozat is tartalmazza.

A fenti tapasztalatokat a konkrét kultúrpolitikában is hasznosíthatóknak gondolták, ezért a hatodik munkacsoport az egyes régiók kulturális menedzsmentjével és arculatának gondozásával foglalkozott. Németország településeinek kultúrpolitikája ügyében öt tézist fogalmaztak meg a résztvevők, amelyek közül a legelső a pénzügyi keretfeltételeket tárgyalta. Ott a kultúrára szánt összes kiadás 63,5%-át a városok és a községek viselik, a szövetségi tartományok 29,8%-kal, az államszövetség pedig 6,7%-kal járul hozzá. 1987-ben összesen 10,4 milliárd DM-et költöttek el kulturális célokra, beleértve ebbe az államszövetség, a szövetségi tartományok és a települések kiadásait is. Az egyes önkormányzatok összköltségvetésének átlagosan 4%-át tették ki a kulturális kiadások.

A posztindusztriális társadalomfejlődés a szabadidő további növekedésével jár együtt, ami nélkülözhetlenné teszi a kulturális kínálat bővítését. A települések kulturális tevékenysége három területre koncentrálódik: a) a folyamatosan működő kulturális és oktatási intézmények (pl. színház, városi könyvtár, népfőiskola, zeneiskola) községi fenntartása; b) a kulturális hivatalok által irányított munkára (pl. rendezvénysorozatok, fesztiválok, kiállítások szervezésére); c) az egyesületek, szövetségek kulturális feladatainak anyagi támogatására (beleértve a nyilvános kulturális tevékenységek valamennyi területét). A kultúráról való gondoskodás – elsősorban az oktatásban – képzésben érdekelt intézmények, így pl. a városi könyvtárak és a népfőiskolák esetében – a jövőben az önkormányzatok alapvető kötelessége kell, hogy legyen, ezért a kisvárosok számára is nélkülözhetetlen az önálló kulturális hivatalok és ügyosztályok kialakítása az önkormányzaton be-

lül, de ugyanilyen fontos lenne a városi parlament kulturális bizottságainak a létrehozása is. A volt NDK-ból képződött öt új szövetségi tartomány közösségei ma még nem képesek önerőből eleget tenni kulturális kötelezettségeiknek, ezért a munkabizottság második tézisében a szövetségi állam pénzügyi támogatását kérte, pl. alapítvány formájában.

Kulturális intézményként is más és más volt a támogatottság mértéke: a német hagyományoknak köszönhetően a városi kulturális kiadásokból 40%-nyit költöttek a színházakra. A saját színházzal rendelkező városokban ez néha a 70%-ot is elérte. A városi könyvtárakra emellett mindössze 10% maradt, a múzeumokra még kevesebb, átlagosan 9%. A hagyományos, professzionális elit-kultúra támogatásán kívül arra kellene törekedni, hogy a közösségi kulturális kiadásokból legalább 10% jusson a nyilvános kulturális tevékenységekre, pl. amatőr zenei csoportokra, alternatív színházakra, kommunikációs központokra stb. Arról sem szabadna megfeledkezni, hogy ezek a szerveződések megfelelő infrastruktúrát igényelnek. A harmadik tézis végül e nyilvános kultúra – amit alternatív kultúrának vagy szociokultúrának is nevezhetnénk – kommersz kultúrát tompító, jótékony hatásával indokolja meg a nagyobb támogatás szükségességét.

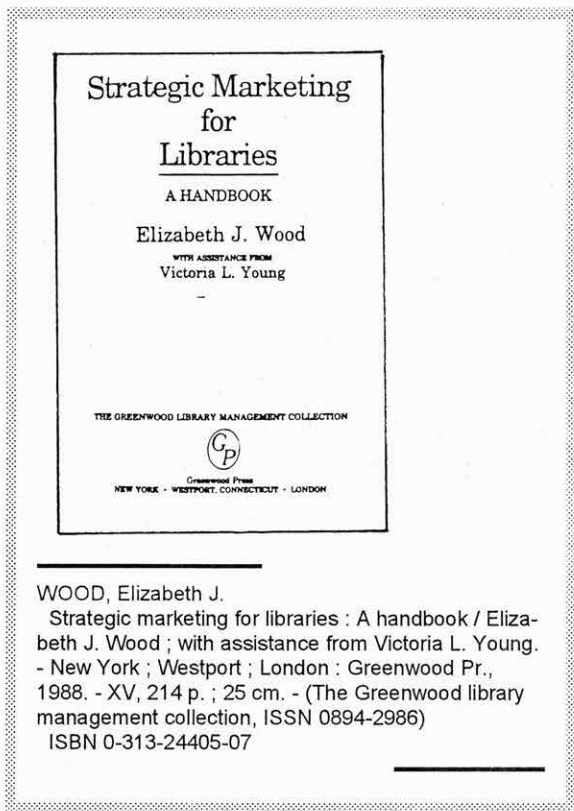
A kulturális terület egyúttal fontos gazdasági szektor is, hiszen pl. a Münchener Gazdaságkutató Információs Intézet adatai alapján (a volt NSZK

területén) 680 000 alkalmazott (az összes foglalkoztatott 2,7%-a dolgozott a (legszélesebb értelemben vett) kulturális szektorban, s ez a terület 40 milliárd DM bruttó jövedelmet termelt (ez az egész gazdaság bruttó jövedelmének 2,3%-a). A kulturális nagyrendezvények jelentős bevételeket hozhatnak egy-egy városnak, mint pl. a Salzburgi Ünnepi Játékok 57 millió DM bevétele 1983-ban (belépőjegyek nélkül!). A kultúrpolitikának azonban azzal is számolnia kell, hogy nem csupán a látványos „fesztiválkultúra” méltó a támogatásra, hanem a szürke „aprómunka” is.

Ötödik –s egyben utolsó – tézisként a kultúra szponzorálásával foglalkoztak, ami ma már nem „bűvös varázsszó”, hanem napi gyakorlat. 1989-ben 250-300 millió DM közötti összeget bocsátottak így a kulturális szféra rendelkezésére, később még többet. A szponzorálás – ellentétben a mecenatúrával – sohasem önzetlen, hanem mindig profitorientált tevékenység, amely kiegészítheti a közösségi (önkormányzati) kulturális támogatást, ám sohasem helyettesítheti azt. A gazdasági jellegű és az önkormányzati támogatási formák között nem könnyű megteremteni az összhangot, mégis érdemes megpróbálni, mert ezáltal is hozzájárulhatunk ahhoz, hogy a nyilvánosság megteremtésével kedvező képet alakíthassunk ki az intézményről.

Szabó Eszter

WOOD, Elizabeth J.

Strategic marketing for libraries : A handbook / Elizabeth J. Wood ; with assistance from Victoria L. Young. - New York ; Westport ; London : Greenwood Pr., 1988. - XV, 214 p. ; 25 cm. - (The Greenwood library management collection, ISSN 0894-2986)
ISBN 0-313-24405-07

Stratégiai marketing – könyvtárosoknak

Az angolszász marketing-szakirodalom kb. 75%-a a különféle public relations technikák, illetve a „promóció” (értékesítés-ösztönzés vagy annak egy szűkebb területe, a reklám) megismertetése jegyében íródott, elsősorban közművelődési könyvtárosok számára. Ezek a művek nem terhelik hosszadalmas elméleti fejtegetésekkel az olvasót, ám annál több, a gyakorlatban hasznosítható információval és számos konkrét megvalósítás bemutatásával szolgálnak. Ilyen gyakorlati kézikönyv az *Elizabeth J. Wood* és *Victoria L. Young* által készített kötet, amely a marketing- és stratégiai tervezési elméletek olyan nagyjainak munkáin alapszik, mint *Kotler*, *Shapiro* vagy *Levitt*. A szerzők azt vizsgálják, hogy az egyes marketingtechnikák miképpen illeszthetők a könyvtár működési rendszerébe és a tervezésbe, illetve milyen kölcsönhatás áll fenn a marketingfolyamat Kotler által meghatározott lépcsőfokai (1. értéke-

sítési alkalmak elemzése; 2. egy vagy több célpiac kiválasztása; 3. marketing-mix stratégia kialakítása; 4. rendszerfejlesztés a marketingcélok elérésére) és a stratégiai tervezési folyamat között.

A kötet első része alapos áttekintést kíván adni a marketing alapelveiről könyvtárhasználati példákkal együtt. A második rész bemutatja, hogy a marketing többet jelenthet egy alkalmoszerű, éppen sikeres akciónál. A címben előforduló „stratégiai” jelző arra utal, hogyan lehet a marketingkonceptiót (ennek kialakításáról az első fejezetben olvashatunk) a gyakorlatba átültetni, végrehajtani. A marketingnek a stratégiai tervezéssel való kombinálása lehetővé teszi a könyvtártudomány és az informatika új eredményeinek beépülését a mindennapok munkájába.

Sok könyvtáros megkérdőjelezi a divatos menedzsment technikák érvényességét, nem is alapítalanul, hiszen kivel nem esett még meg, hogy olyamivel próbálkozott, ami végül nem hozta meg az áhított eredményt?

A stratégiai tervezés tudorai szerint e tévhitnek kétféle magyarázata lehet: egyrészt az üzleti életből átvett fogalmakat „önmagukban” alkalmazták, azaz nem „fordították le” a nonprofit szektor nyelvére, másrészt – s ez még gyakoribb – irreális reményeket támasztottak, mivel azt hitték, a jól megválasztott menedzsment technika minden problémájukat megoldja majd. A stratégiai tervezés olyan tervezési módszer, amely biztosítja, hogy egy szervezet erőforrásaihoz (pénzeszközeihez) megtaláljuk a legjobb alkalmakat, vagyis optimálisan kihasználjuk a lehetőségeinket, pl. a pénzeszközök megfelelő elosztásával, „telepítésével”. A stratégiai tervezés fogalmát nem szabad összekeverni a profit megtervezésével, nevezetesen azzal, hogy az új projektekre még 10%-ot, az inflációra további 15%-ot hozzászámítunk. Egy stratégiai terv alapvetően különbözik minden más tervezési eljárástól az alábbiakban: 1. hatásköre mind a szervezethez fűződő külső feltételekre, mind a belső szükségletekre és adottságokra kiterjed; 2. eredményei a tervezési tevékenységen túlmenően is érvényesek; 3. a visszacsatolás és ellenőrzés be van építve a rendszerbe (ettől rugalmas a rendszer); 4. a döntéseket szisztematikusan alakították ki, ezért a célok és tevékenységek kölcsönösen erősítik egymást; 5. minden tervezési és működtetési szempontot integráltak (ez lehetővé teszi, hogy a személyzet, hely, felszerelés, pénz stb. mind-

mind ugyanazokat a szervezeti célokat szolgálja, illetve intézményi prioritásokat kövesse).

A könyv második részében a tervezés módzataira és azok összefüggéseire kapunk magyarázatot: a 6. fejezet összefoglalja, milyen alapvető elemek – mint építőkövek – alkotják a stratégiai tervet (a könyvtár küldetésének a meghatározása, a fő célkiűzések számbavétele, majd a konkrét feladatok kijelölése), és milyen lépésekből áll a stratégiai tervezési folyamat (elemzés, tervezés, ellenőrzés). A következő fejezetek részletesen kifejtik az itt ismertetett fogalmakat, és azokat az egyes könyvtár típusok gyakorlatából vett példákkal illusztrálják. Ahhoz, hogy tisztázzuk, mit is jelentenek a könyvtár számára a különféle tervek, érdemes beleolvasnunk a 6. fejezetbe.

A stratégiai terv megmutatja, hogyan járulhat hozzá a marketing a könyvtár céljainak eléréséhez. A stratégiai marketing terv átfogó, az egész piac bizonyos részterületeinek (szegmentumainak) meghódítására törekvő terv. Maga a marketingterv nem más, mint a stratégia kialakítása egy speciális termékre vagy célpiacra. Pl. egy egyetemi könyvtár stratégiai tervében szerepelhet az új információtár és a visszakereshetőség segítése, a könyvtár imázsának erősítése az egyetemi közösségben (a könyvtári költségvetési bizottság előtt is), illetve az olvasótábor megtartása a regionális könyvtárhálózatban. Ezeket a célokat úgy érheti el a könyvtár, ha stratégiai marketingtervében meghatározza, hogy kiknek szolgált (hogyan szegmentálták a piacot), milyen prioritásokat (elsődleges-másodlagos feladatokat) állapít meg, az adott célcsoport számára milyen marketing-mix alkalmazását tartja célszerűnek, milyen termékeket választ a megcélzott csoport számára (pl. az ügyintézők, tanszékek oktatói, hallgatók bemutatásokon ismerkednek az új könyvtári és információs technikákkal). Itt kell feltüntetni azt is, kik felelősek a termékfejlesztésért, és milyen formában történjen az ellenőrzés.

A célok, stratégiák és taktikák világában segít eligazodni a 8. fejezet. A stratégiai tervezés „hogyanját” a stratégia és a taktika alkotják: ez utóbbiak specifikusabbak, rövidebb időszakra érvényesek és sokkal inkább a működésre, tevékenységekre orientáltak. Amikor stratégiát dolgoz ki a könyvtár különféle céljainak elérésére, ügyelni kell arra, hogy a könyvtári munkaszervezet sok eleme képviselve legyen a tervben, így pl. kialakíthatók szervezeti, személyi, pénzügyi, növekedési és marketingstratégiák. A növekedési straté-

giáknak szentelték a szerzők a 9. fejezetet, míg a marketingstratégiák tárgyalására a könyv első részét szánták. Egy közművelődési könyvtár intenzív növekedést idézhet elő a marketing mix elemeinek alkalmazásával, vagyis terjeszkedhet a már meglévő piacon, illetve új piacokat hódíthat meg. A könyvtárat nem használók „megcélzása” is eredményes lehet, ha olyan helyszínekre irányul, mint pl. az iskolák, gyermekorvosi rendelők, bevásárlóközpontok stb., illetve ha a helyi újságban és rádióban közlik, mi minden történik a könyvtárban. Termékfejlesztéssel is elérhető intenzív növekedés, ilyennek minősül pl. egy jó beszélgetés a népszerű rémregény szerzőjével vagy a szakkönyvtárban egy új számítógépes lekérdezési rendszer. Előfordulhat, hogy új használói csoportnak szeretne szolgálatni a könyvtár, esetleg új piacok felé kacsingat. Pl. az egyetemi könyvtárak számára kiaknázatlan lehetőséget jelent az egyes tanszékeken dolgozó tisztviselők, ügyviteli alkalmazottak igényeinek kielégítése.

Az integratív növekedési stratégia egyik változata az, amikor a könyvtár jobban, gyorsabban, olcsóbban képes szolgálatni valamit, mint az ellátói (hátrafelé irányuló integráció), vagy mint az elosztói, disztribútorai (előre irányuló integráció). Ezekre a vertikális integrációtípusokra jó példa egy „házon belüli” számítógépes irodalomkutatás, saját outputok nyomtatása vagy egy házilag előállított számítógépes oktatási anyag, amely a bonyolultabb kézikönyvek kezelésére tanítja meg a használót. Ezek a házi fejlesztések azonban nagy terheket rónak a személyzetre, kevésbé hatékonyak, mint a kereskedelmi forgalomban elérhető termékek, továbbá hosszú távon kevéske hasznot hoznak. A könyv- és informatikai szakma világában elterjedtebb a horizontális integrációs növekedési forma, amely a könyvtár szempontjából a cégtulajdonos-változáshoz való alkalmazkodással jár együtt. Az egyetemi számítógépes vagy audiovizuális központot nem az egyetemi könyvtár, hanem pl. a tanszékek által képviselt vezetőség irányítja. Megfelelő együttműködéssel az ilyen rendszer növekedést eredményezhet.

A diverzifikációs növekedés lényege a minél változatosabb piaci kínálat megteremtése: egyik módja az, amikor a marketing eszközeivel új termékeket szolgáltatónk egy eddig még kiaknázatlan csoport, réteg stb. számára. Pl. a közművelődési könyvtárakban gondoskodnak a „kulcsos” gyerekekről, akár úgy, hogy helyet biztosítanak számukra a könyvtárban, gyermekfelügyeletet

vállalnak vagy rendezvényeket szerveznek. A videókamera bérelése, közösségi (pl. a könyvtárban zajló) események megörökítése vagy a könyvtárból való kamerakölcsönzés is diverzifikációs növekedési stratégiát eredményezhet. A közművelődési könyvtárakra alkalmazott ún. növekedési mátrix minden magyarázatnál szemléletesebben mutatja, hogyan kanyaríthat minél nagyobb szeletet a könyvtár a piaci „tortából”.

Az utolsó fejezet a könyvtárakban eléggé szokatlan portfólió-menedzsmenttel foglalkozik. A piacelemzésnek ezt a módszerét csak módosításokkal lehet a könyvtárakra alkalmazni. Problémát jelent, hogy a könyvtári termékek annyira sokfélék (gondoljunk csak a változatos technológiai folyamatokra vagy a változatos szolgáltatásokra, esetleg ezek keverékére, amilyen pl. a könyvtárközi kölcsönzés), hogy nehéz valamilyen közös „mérőeszközt”, standardot kidolgozni arra, vajon mi tekinthető eredményes működésnek és mi nem az. Nem lehet pontosan mérni pl. az online katalógusok „láthatatlan” használóit vagy a helybenhasználatot, aminek nincs nyoma a pénztárkönyvben. Érdemes lenne pontosan meghatározni az egyedi használók számát, és felderíteni a potenciális piacot, mert a könyvtár csak ezek ismeretében tudja elemezni saját piaci helyzetét és lehetőségeit. A helyes értékeléshez hozzájárulhatnak a portfólió elemzési módszerek.

Az egyik ilyen elemzési mátrix a Boston Consulting Group által kidolgozott ún. BCG-modell, amely a piaci vonzerőt vizsgálja. A könyvtárak számára inkább a Kotler és Fox által kidolgozott

nonprofit portfólió modellt ajánlják. Ez a modell a termékeket központi vagy marginális szerepük, minőségük és piaci vonzerejük alapján kilenc lehetséges csoportba sőrölja attól függően, mennyire életképes a termék az adott piacon. A piaci elterjedtség és az életképesség azután megszabja a stratégiát, azaz érdemes-e terjeszkedni a piacon vagy inkább a „szinten tartásra” kell-e törekedni. Ilyen döntés lehet pl. egy szakkönyvtárban az, hogy online lekérdezéseket folytassanak-e vagy inkább CD-ROM szolgáltatásokkal próbálkozzanak, hiszen ez utóbbi költségkímélő megoldás.

A kivonulás vagy a leépítés stratégiáját érdemes alkalmazni akkor, ha egy könyvtár jelentős latin és görög nyelvű könyvgyűjteménnyel rendelkezik, s túl sok energiát emésztene fel e gyűjtemény „vonzóvá” tétele, hiszen az igények inkább az állomány csökkentését indokolják. Fontos, hogy a portfólió sohasem lehet a stratégiai tervezés egyedüli módszere: elemezni kell még a humán erőforrásokat, a célpiacot, a marketing egyéb szempontjait (pl. termék-életciklust, árat stb.) és más stratégiai megfontolásokat (pl. az intézmény anyagi helyzetének nagyobb stabilitását).

A kézikönyvben bőséges irodalomjegyzék és tárgymutató segíti a tájékozódást. A kötet az angolszász marketing szakirodalom áttekintésével zárul: az egyes könyvekről, sőt a cikkgyűjteményekről írt rövid ismertetések kedvet adhatnak az alaposabb elmélyedéshez a témában, illetve jelzik, mit miért érdemes elolvasnunk.

Szabó Eszter

Kutatás és fejlesztés

94/172

ANABA ALEMNA, A.: Library and information research in Africa: obstacles and opportunities = Int.J.Inf.Lib.R. 5.vol. 1993. 1.no. 47-55.p.

Könyvtári és informatikai kutatás Afrikában: akadályok és lehetőségek

Könyvtártudományi kutatás

A cikk megkísérli bemutatni azokat az akadályokat, amelyek hátráltatják az informatikai kutatásokat Afrikában. Ilyenek például a pénzügyi erőforrások, a kutatásra fordítandó idő, valamint a primer folyóiratok hiánya. A szerző véleménye az, hogy e nehézségek ellenére egy sor lehetőség még rendelkezésre áll a könyvtárügyi és informatikai kutatások számára, pl. a könyvtári együttműködés, a könyvtárosképzés és a szóbeli pedagógia. Arra a következtetésre jut, hogy az afrikai könyvtárosokat sújtó nehézségek ellenére meg kell találni a módját annak, hogyan lehetne növelni az aktív kutatók számát és hogyan lehetne javítani a publikáció helyzetén.

(Autoref.)

94/173

FRYLINCK, John - LION, Darlene - KATRIS, Paul: Different methods, different answers: a case study of research methodologies in a university library opening hours survey = Int.J.Inf.Lib.R. 5.vol. 1993. 1.no. 27-37.p. Bibliogr. 9 tétel.

Eltérő módszerek, eltérő válaszok: egy egyetemi könyvtár nyitvatartási idejével kapcsolatos felmérés módszereinek összehasonlítása

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Könyvtártudományi kutatás; Nyitvatartási idő

A Curtin University of Technology (Perth, Ausztrália) különböző használói csoportok bevonásával felmérést végzett a könyvtárhasználat és az ideális nyitvatartási idő felderítésére. Az adatgyűjtéshez háromféle módszert (belső kérdőívek, postán kiküldött kérdőívek és személyes beszélgetések) használtak, és ezek hatékonyságát hasonlították össze. Az egyes módszerek eltérő eredményeket adtak – a szerzők ennek okaira próbálnak magyarázatot adni. A legkedvezőbb módszernek a személyes beszélgetés bizonyult. A szerzők megvizsgálják a felmérés eredményeinek a könyvtárvezetési, valamint a megfelelő kutatási módszer kiválasztásával kapcsolatos vonatkozásait.

(Autoref.)

Tudománymetria, bibliometria

Lásd 206, 208

KÖNYVTÁR- ÉS TÁJÉKOZTATÁSÜGY

Nemzeti könyvtárügy

94/174

HARAVU, L.J.: Library automation and networking in India - an overview of recent developments = Ann.Libr.Sci.Doc. 40.vol. 1993. 1.no. 32-40.p. Bibliogr. 12 tétel.

Könyvtárautomatizálás és hálózatosítás Indiában - a legújabb fejlemények áttekintése

Gépi könyvtári hálózat; Helyi gépi hálózat; Számítógépesítés

Indiában a könyvtárautomatizálás a szakkönyvtárakban a legfejlettebb, mivel annak idején itt kezdődött; ez a tény főleg e könyvtártípus aránylag nagyobb döntési szabadságának, a mikroszámítógépek nagy választékának és az Unesco ingyenes programcsomagjának, a CDS/ISIS-nek volt köszönhető. Az egyetemi könyvtárakban a szűkös anyagi lehetőségek, a kisebb autonómia és a szolgáltatási színvonal emelésére irányuló motiváció hiánya miatt a gépesítés lassúbb ütemű. Az automatizálás terén a legelmaradottabbak a közkönyvtárak, amelyekben még az új információtechnológiák bevezetését szorgalmazó tervek sem láthatók.

A könyvtárautomatizálási szoftverekkel kapcsolatban a cikk megkülönbözteti a hazai fejlesztésű, illetve a kereskedelemben megvásárolható, főleg nyugati termékeket. Az előbbieket közül a legjelentősebb a MAITRAYEE nevű integrált rendszer, amelyet a CALIBNET-ben, a calcuttai könyvtárakat összekapcsoló hálózatban fognak kipróbálni. Említést érdemelnek még a szakkönyvtárak saját célokra írt programjai és a DESIDOC által kifejlesztett CDS/ISIS alapú, kisebb könyvtárak céljait szolgáló integrált rendszer.

Összehasonlítva a hazai termékeket a nyugati szoftverekkel (pl. LIBSYS, GEAC, VTLS) három lényeges különbséget érdemes kiemelni:

- a MAITRAYEE kivételével az indiai programok egyike sem támogatja a MARC alapú katalógizálást;

- a hazai szoftverek többet kívánnak nyújtani az alapvető könyvtári munkafolyamatok automatizálásánál (pl. analitikus feldolgozást, SDI-t stb.), de nem követik a nemzetközi szabványokat;

- a nyugati termékekben a használóbarát információkeresés (OPAC) egyre nagyobb hangsúlyt kap, miközben az indiai szoftvereket csak a könyvtárosok és információs szakemberek tudják hatékonyan használni.

A nyugati típusú integrált rendszerek nehezen adaptálhatók Indiában; ennek fő okai az osztott katalógizálási kultúra és az OCLC típusú, MARC rekordokat szolgáltató szervezetek hiánya.

A számítógép-hálózatokkal kapcsolatban a cikk infrastruktúra, illetve alkalmazási hálózatokat különböztet meg. Az előbbiek pusztán hardvert, szoftvert, protokollokat, és szabad információáramlást biztosítanak, míg az utóbbiak speciális alkalmazásokra készültek.

Az *infrastruktúra-hálózatok* a magyar IIF-hez hasonló I-NET, a műholdas kommunikációt biztosító NICNET, és a CMC vállalat jelentős hardver- és szoftver-erőforrásait kínáló kereskedelmi hálózat, az INDONET.

Az *alkalmazási hálózatok* a következők:

– INFLIBNET: az ország egyetemi-, főiskolai- és legjelentősebb szakkönyvtárait, valamint a kormányzati szerveket kapcsolná össze, négy (országos, regionális, ágazati és helyi) szinten. A szerző megkérdőjelezi ennek a már három éve folyó, s véleménye szerint túl ambiciózus, 1030 millió rúpia kezdeti befektetést igénylő vállalkozásnak a célszerűségét, s szerényebb, de megvalósíthatóbb tervezés mellett foglal állást.

– DELNET: 35 könyvtárat összekötő csomagkapcsolt hálózat Delhi körzetében. E könyvtárak mindegyikében megtalálhatók a CDS/ISIS alapú alkalmazások és a közös csereformátum, a CCF.

– CALIBNET: A calcuttai körzet 38 tudományos-műszaki könyvtárát fogja hálózatba kapcsolni. A tervek szerint a résztvevő könyvtárak munkafolyamatait előzetesen egy közös integrált rendszer, valószínűleg a MAITRAYEE alkalmazásával automatizálnák. Bibliográfiai leírásra az AACR-2, adatcserére a MARC vagy a CCF használatát tervezik.

(Novák István)

94/175

MERTENS, Lothar: A state secret - dissertations in the German Democratic Republic = J.Doc. 50.vol. 1994. 1.no. 1-9.p. Bibliogr. 15 tétel.

Titkosított doktori értekezések az NDK-ban

Disszertáció; Nemzeti bibliográfia; Zárt anyag

Az 70-es évek eleje óta az NDK kommunista politikai rendszere több ezer doktori disszertációt titkosnak minősített, s így számos tudományterületet elzárta a kutatás elől. A nemzeti bibliográfiákból ilyen okokból több, mint 6800 tétel maradt

ki. A jelen cikk elsőként tekinti át a korlátozott kutatási területeket, és az államtitoknak minősített témákat. A tanulmány azzal is foglalkozik, hogy a főiskolák és egyetemek milyen szerepet játszottak a disszertációk minősítésében és a nyilvánosság elől való elzárásában.

(Autoref.)

94/176

WIMMER, Ulla: Winds of change are blowing hard: German libraries after the unification = Libri. 43.vol. 1993. 4.no. 309-325.p. Bibliogr.

A változás viszontagságai: A német könyvtárak az újraegyesítés után

Könyvtári rendszer -országos; Könyvtárügy

1990. október 3-án az NDK – jogi és adminisztratív szabályainak nagy részével együtt – megszűnt létezni. Az egyesülés könyvtári téren is számos problémát vetett fel, s eleinte a változások rendkívül gyorsan folytak. Az egyesülést megelőzően egy, majd azt követően hat munkabizottság vizsgálta, készítette elő a közkönyvtárak, a képzés és személyzet, az irodalomigény a tudományos (és felsőoktatási) könyvtárakban, a regionális (és régiók feletti) szolgáltatások és intézmények, a könyvtári és információtechnológia, a jogi és szervezeti kérdések problémakörét. A politikai és adminisztratív változások minden fő iránya (a hatalom decentralizálása; nagyobb politikai egységek több autonómiával; nagyobb, hatékonyabban és gazdaságosabban működő adminisztratív egységek) mind helyi, mind országos szinten megjelent a könyvtárügyben is. A Deutsche Bibliothek (Frankfurt) és a Deutsche Bücherei „Die Deutsche Bibliothek” néven, mindkét székhelyét megtartva egyesült. A lipcei állomány 1916-ig visszamenőleg teljes, új anyagát tekintve a keleti tartományok, Észak-Rajna Vesztfália, valamint a Németországon kívüli német nyelvű kiadványok gyűjtését és feldolgozását végzi. Frankfurtban az anyag 1945-tel indul, kurrens feladata a nyugati tartományok termése. Az egyetlen „Deutsche Nationalbibliographie” közös munkával készül. Frankfurtban (a korábban számítógépesített könyvtárban) folyik a gépi adatfeldolgozás (újabbban a holland PICA szoftverrel), a MARC formátumok előállítás, a beso-

rolási adatok egységesítése, Lipcsében pedig az állományvédelmi és restauráló tevékenység teljesebbé válik. A szakmai tájékoztatás, továbbképzés, az országos koordináció és a kapcsolódó feladatok ellátására létrejött a Deutsches Bibliotheksinstitut a korábbi azonos nevű intézmény, valamint a Zentralinstitut für Bibliothekswesen és a Methodisches Zentrum für Wissenschaftliche Bibliotheken egyesítésével (Utóbbi kettő megszűnt, munkatársainak legtöbbjét a DB átvette, így létszáma 90-ről 140-re emelkedett.) A Porosz Állami Könyvtár akkori – közel hétmilliós – állományából hármát ötven éve nyugatra menekítettek, ebből lett a Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz, a többiből a Deutsche Staatsbibliothek. Ma ismét egy könyvtárként működik, Staatsbibliothek zu Berlin Preussischer Kulturbesitz néven, megtartva mindkét (egymástól kb. 3 km-re lévő), építészeti szempontból fontos épületét. A keleti épület – részbeni rekonstrukciója után – az 1955-56 előtti anyagot tartalmazza, és prézens jellegű tudományos gyűjtemény lesz, az 1978-ban épült nyugati pedig új anyagával és technikai felszereltségével modern kölcsönző könyvtárként működik. A komplex katalógusrendszert egységessé és géppel olvashatóvá kell tenni.

Ugyancsak egybeépültek szakmai szervezetek: a keleti és nyugati könyvtáregyesület eggyé vált, a volt NDK könyvtáregyesülete pedig feloszlott, tagjai a négy német szakmai egyesületbe lép(het)tek be. Regionális szinten a szövetségi rendszerhez kellett igazodni, így az öt új szövetségi államban is van (lesz) Landesbibliothek: a meglévők Drezdában és Schwerinben, azzá válik a hallei és jénai egyetemi könyvtár, valamint a potsdami Wissenschaftliche Allgemeinbibliothek.

Az egyesülés hatása különösen erős volt a felsőoktatási könyvtárak körében, ugyanis a felsőoktatás egész rendszere átalakul az öt új államban. Az egyetemi könyvtárak felzárkóztatására külön programok és jelentős anyagiak működnek (15 millió márka a szövetségi kormánytól, 10 a Volkswagen Stiftungtól), mind az állomány pótlása és fejlesztése, mind a technikai ellátottság javítása érdekében.

Az NDK közkönyvtárai 1989 előtt a közgazgatással megegyező merev hierarchiában működtek, ezt váltotta fel a nagyobb autonómiával rendelkező helyi önkormányzatok rendszere. Néhány év alatt a könyvtárak száma jelentősen csökkent, főként a szakszervezeti könyvtárak

megszűnése, de nem kis mértékben a statisztika más megközelítése miatt is. (A volt NDK irányelvek következtében számos mennyiségi mutató lényegesen kedvezőbb a keleti részeken: 1992-ben 100 000 lakosra 27,78 könyvtáros, 11,8 könyvtár, míg nyugaton 15,65 könyvtáros és 4,5 könyvtár; egy lakosra 2,4, illetve 1,16 könyvtári dokumentum jut.) A változó társadalmi és gazdasági körülmények (az állampolgári és vállalkozói tájékozottság igényétől a foglalkoztatási nehézségek okozta szabadidő-növekedésig és átkepzési-továbbképzési igényekig), meg a folyamatosan emelkedő kiadvány-árak jelentősen megnövelik a könyvtárak szerepét (s hogy erre a szerepre korábban is volt igény, bizonyítja, hogy az egyesülést követő első időkben a volt NDK könyvtárak olvasóik felét elvesztették, ugyanakkor a nyugat-berlini és a határközeli könyvtárakat megrohanták a keleti olvasók). Ugyanakkor a közkönyvtári helyzet javítására nincs a felsőoktatásihoz hasonló országos program, s megjegyzendő, hogy a nyugati könyvtárak is éppen jelentős (Hannoverben pl. 50%-os) költségvetési megszorításokkal küzdenek.

(Mohor Jenő)

94/177

Stanowisko Polskiego Towarzystwa Bibliologicznego i Polskiego Towarzystwa Czytelniczego wobec trybu likwidacji bibliotek oraz losów ich zbiorów = Prz.Bibl. 61.rocz. 1993. 3/4.no. 269-271.p.

A Lengyel Bibliológiai Egyesület és a Lengyel Olvasóegyesület állásfoglalása a könyvtárak likvidációjának rendjével és állományuk sorsával kapcsolatban

Állomány; Megszűnés -könyvtáré

BIENKOWSKA, Barbara: Likwidowane księgozbiory = Prz.Bibl. 61.rocz. 1993. 3/4.no. 221-225.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Likvidált gyűjtemények*Megszűnés -könyvtáraké; Tároló könyvtár*

BIERCZYNSKI, Piotr: Księgozbiory likwidowanych bibliotek zakładowych = Prz.Bibl. 61.rocz. 1993. 3/4.no. 247-253.p.

Res. angol nyelven

A likvidált üzemi könyvtárak könyvállománya*Állomány; Megszűnés -könyvtáré; Üzemi közművelődési könyvtár*

ADAMIEC, Witold: O paru paradoksach księgozbiorowych = Prz.Bibl. 61.rocz. 1993. 3/4.no. 263-268.p.

Res. angol nyelven

Némely állományi paradoxonról*Állomány; Megszűnés -könyvtáré*

Más szakirodalmi forrásból már referáltuk a Lengyel Bibliológiai Társulat és a Lengyel Olvasótársulat „vészharangot kongató” állásfoglalását a lengyel könyvtárak tömeges megszüntetéséről és állományuk „Csáki szalmajaként” való kezeléséről (lásd a 94/021 tételt a KF 1994. évi 1. számának 121-122. oldalán).

Ehhez szolgáltatnak számszerű háttérinformációkat B. Bienkowska és P. Bierczynski cikkei. Így: 1991-ben 334 közművelődési könyvtár és 8078 közművelődési könyvtári szolgálati pont szűnt meg. Az üzemi könyvtárak megszűnése talán még ennél is nagyobb arányú volt, bár e vonatkozásban csak részadatok állnak rendelkezésre. A lódzi vajdaságban 1980-hoz képest, amikor területén 107 üzemi könyvtár működött, 1992-ig a könyvtárak 52,6%-át számolták fel. Ezen felül számos orvosi és betegkönyvtár, ipari szakkönyvtár szüntette be a tevékenységét. A megszüntetések okai között legtöbbször a működési költségek hiánya és a fenntartó szervek helyiséggazdálkodása szerepel (a könyvtárak helyén bankfiókok, boltok, magánirodák nyílnak).

Az iménti két szerző azonban kevésbé borús képet fest a folyamatról, mint a szóban forgó állásfoglalás, minthogy túlnyomórészt törpe állományú és különlegességeket korántsem tartalmazó könyvtáracskákról van szó, és a felszámolás során is a leggyakrabban elfogadhatóan jártak el (újraelosztás, eladás, magánkézbe történő ajándékozás, állománymegóvó raktározás). Persze azért a kirívó esetek sem voltak egyediek, ám róluk nyilvánosan senkinek sem nagyon akarózik beszélni.

Az előző szerzőkkel szemben W. Adamiec a likvidálási folyamat paradoxonjait fogalmazza meg. Felveti, hogy miért e mostani nagy siránkozás, hiszen a megszűnések által tulajdonképpen egy nem kívánatos helyzet, az elaprózottság számolódt fel. És ugyancsak kár a könnyért olyan polgárok ellátatlanul maradása miatt, akik – mint ez évtizedeken át bebizonyosodott – nem tartottak igényt a könyvtári ellátásra. S még kevésbé illik az államat okolni azért, mert lakosainak túlnyomó része nem akart, nem tudott a könyvtári ellátásból részesedni, és nem is látta ennek szükségességét.

Sok vonatkozásban igaza van a wroclawi városi hivatal kulturális osztályvezetőjének, aki – természetesen kiváltva a könyvtárügyi elit haragját – a fiókkönyvtárak privatizálására, illetve könyvtárhasználati segélyek folyósítására tett javaslatot, s kimutatta: mindez jóval kevesebbe kerül, mint az eddigi költségvetési ráfordítás.

Persze: a likvidálási folyamat paradoxonjai mögött évtizedes félreértések húzódnak meg. A „hozzáértők” feltételezték, hogy a közművelődési könyvtárakat milliószámra olyan olvasók keresik fel, akik csak színvonalas alkotásokat vesznek kézbe. S ennek megfelelően teltek meg a könyvtárak polcai az ilyen állományegységek tízmillióival. Csakhogy a könyvtárak olvasói között kevesen akadtak, akiknek e művekre volt szükségük. A többség azt állította: „nincs a könyvtárban mit olvasni”. Miközben ugyan nem kétséges, a modern társadalomnak szüksége van könyvtárakra, de azt, hogy milyenekre, nem szabad felülről eldönteni. Hogy még egyszer ne következessen be a mostani fiaskó, a jövőben az érdekelt helyszíneken kell kipuhatolni a könyvtárak „minéműsége” iránti olvasói igényeket.

(Futala Tibor)

Lásd még 182, 216, 233-234, 261

94/178

SMITH, K.Wayne: OCLC: changing the tasks of librarianship = *Libr.Hi Tech.* 11.vol. 1993: 3.no. 7-17.p. Bibliogr. 6 tétel.

Az OCLC szerepe a könyvtárügy feladatainak megváltozásában

Adatbázis-szolgáltató vállalat; Gépi könyvtári hálózat; Géppel olvasható katalógusadatok szolgáltatása

Az OCLC tagkönyvtárainak száma 1971 óta 54-ről 17 ezerre nőtt, szervezete Ohio államról 47 országra terjedt ki, jövedelme 67 ezer dollárról közel 100 millióra emelkedett. A katalógizálásán kívül az OCLC ma sokféle terméket és szolgáltatást kínál a forrásmegosztás, a tájékoztatás és az elektronikus publikáció terén. *Forest Press* részlege adja ki a Dewey-féle Tizedes Osztályozást, a világ legelterjedtebb osztályozási rendszerét. Működteti a MAPS szolgálatot (Micrographic Preservation Service); ez a nem profitra épülő szervezet kiváló minőségű mikrofilmezést vállal a könyvtárak számára állománymegőrzési célokra. 1993 áprilisától az *Information Dimensions, Inc.* (IDI) nevű, profitra épülő leányvállalata szoftver-termékeket fejleszt ki elektronikus dokumentumok és szövegek kezelésére, különféle számítógépekre. Az IDI tevékenysége hatékonyan támogatja az OCLC jövőjében fontos szerepet játszó területek (teljes szövegű elektronikus publikáció, elektronikus archiválás és információmenedzsment) fejlesztését.

(Autoref.)

94/179

MOTAIS DE NARBONNE, Anne-Marie: Pancatalogue: un catalogue collectif de livres pour l'enseignement supérieur = *Bull.Bibl.Fr.* 39.tom. 1994. 1.no. 28-38.p.

Res. angol és német nyelven.

A francia egyetemi könyvtárak központi könyvkatalógusa

Egyetemi könyvtár; Központi katalógus -online

A „Pánkatalógus” a francia egyetemi könyvtárak központi könyvkatalógusa, amelyik 1993 őszén 72 egyetem 1,6 millió bibliográfiai tételét tartalmazta. A projekt 1987-ben indult, maga a katalógus pedig 1991-ben, 12 egyetem OCLC-adataival. Azóta a Sibil-France (Montpellier) és a francia nemzeti könyvtár eltérő típusú adatait is integrálták a rendszerbe. A három nagy franciaországi gépi katalógusadat ellátó eltérő leírásait és formátumait számítógépes programokkal dolgozzák fel, hogy automatikusan hozzanak létre egy egységes központi katalógust. A cikk ismerteti az adatbázissal szemben támasztott követelményeket és az input-adatok kezelését.

(Autoref.)

94/180

DUDENSING, B.: Deutsche Forschungsgemeinschaft fördert Studie zur Einbindung von CD-ROM-Produkten in die Erwerbungsaufgaben der Sondersammelgebietsbibliotheken = *Bibliotheksdienst.* 28.vol. 1994. 2.no. 210-214.p.

A Német Kutatási Társaság támogatja a CD-ROM termékek felvételét a gyűjtőkori együttműködésben részt vevő könyvtárak gyarapítási feladatai közé

CD-ROM; Egybehangolt állományalakítás; Országos szakkönyvtár

A szakterületi gyűjtőkörű könyvtárak (pl. az egyetemek könyvtárai) egyre gazdagabb CD-ROM gyűjteményekkel rendelkeznek, CD-ROM hálózatuk azonban az épület falainál véget ér, nem terjed ki az egyetem egészére, még kevésbé az ennél szélesebb használati körre. A tágabb körű felhasználásnak nem annyira technikai, mint inkább jogi akadályai vannak: a produktumok egy részénél kifejezetten tiltott a saját régióon kívüli felhasználás, máshol a hálózati felhasználás csak jelentős ártóbblet (néha 100%) esetében engedélyezett.

A könyvtárak arra kényszerülnek, hogy kifejezésre juttassák saját érdekeiket a CD-ROM előállítókkal szemben. Az első ilyen dokumentum az EUSIDIC (European Association of Information Services) irányelve volt 1989-ben, amit egy német változat követett a Német Könyvtári Intézet, a Német Könyvtárosegyesületek Szövetsége és a Német Könyvkereskedők Egyesülete részéről.

Ilyen előzmények után a Német Kutatási Közösség elhatározta, hogy anyagilag támogatni fog egy projektet, mely egyrészt a szakirodalmat gyűjtő könyvtárak CD-ROM ellátottságával fog foglalkozni, másrészt a régió túl hozzáférhetőség kérdéseit vizsgálja. A projekt vezetésével 1993 októberében a Frankfurter Városi és Egyetemi Könyvtárat bízták meg, együttműködésre pedig a Göttingeni Állami és Egyetemi Könyvtárat, valamint a Kölni Egyetemi és Városi Könyvtárat kérték fel.

A munka első szakaszában a megbízottak piacelemzést végeztek. Az előállító cégek jegyzékei alapján számba vették az elérhető kínálatot, és megállapították, hogy szakterületenként hány CD-ROM cím esik a könyvtárak gyűjtőkörébe. A szakkönyvtári gyűjtőkörbe tartozó művek aránya a világszerte kínálathoz mérten szakterületenként erősen változó. Másfelől az angol nyelvű CD-ROM anyagok között magasabb arányban vannak a szakkönyvtári gyűjtőkörbe tartozók, mint a német nyelvűek között, és különösen magas ez arány a természettudományok területén, ahol az újabb kiadványok között bibliográfiák és statisztikai adattárak éppen úgy találhatóak, mint képanyagok.

A legmagasabb átlagár a közgazdasági és a társadalomtudományi műveket jellemzi, ezeket a természettudomány követi. Legkevesbé drágák a szellemi tudományok anyagai, mivel ezeknél az előállítás magas költségét a nagy példányszám kiegyenlíti.

A projekt második fázisa 1994-ben indul. Ebben a szakaszban egy éven át minden érdekelt könyvtárnak egy-egy meghatározott CD-ROM összeállítást bocsátanak rendelkezésére, első sorban azért, hogy a saját régió túlmutató szolgáltatások lehetőségét kikísérletezzék. A rendelkezésre bocsátott anyag ui. bármelyik könyvtár számára elérhető lesz könyvtárközi kölcsönzés útján vagy akár közvetlenül is. Ezáltal kialakulhatnak a különféle hálózatok közötti CD-ROM ellátási kapcsolatok, beleértve a közvetlen kapcsolatokat is, legalábbis kísérleti jelleggel.

(Katsányi Sándor)

Lásd még 216

Együttműködés

94/181

GOODALL, Deborah - WARREN, Geoff: Parlez-vous Francis? Sprechen sie Cookson? = Public Libr.J. 8.vol. 1993. 5.no. 137-144.p.

Hogyan segíti elő a SEALS projekt a fő európai nyelveken írt regényekhez való hozzáférést a brit olvasók számára?

Együttműködés -nemzetközi; Hozzáférhetőség; Idegen nyelvű irodalom; Próza

A brit Public Library Development Incentive Scheme alapítvány, a West Midlands Regional Library System és a résztvevő könyvtárak által közösen finanszírozott SEALS (SElection, Acquisition & Loans Systems) nevű brit projekt célja az, hogy a West Midlands régió 11 közkönyvtári körzetét – együttműködéses állománygyarapítás révén – ellássa népszerű szépirodalommal (főleg regényekkel, novellákkal) a legfontosabb európai nyelveken. Előzetes felmérések ugyanis azt jelezték, hogy a nem angol nyelvű dokumentumok beszerzése Angliában, Skóciában és Walesben az olvasói igények ellenére igen szórványos és „alulfinanszírozott”. Ezt támasztotta alá a szóban lévő 11 központi közkönyvtárban végzett felmérés is, aminek nyomán a projekt megszületett. A West Midlands Regional Library System (WMRLS) által koordinált program résztvevői gondosan kiválasztott és aktualizált francia, német, olasz és spanyol nyelvű regényekből álló gyűjteményekhez juthatnak hozzá.

14, különböző szempontok szerint összeállított gyűjteményt alakítottak ki, amelyek mindegyike 300 könyvből áll (100-100 francia és német, valamint 50-50 olasz és spanyol cím). Az egyes gyűjteményeket évente egyszer – rotációs alapon – cserélik az egyes könyvtárak között.

A beszerzendő művek kiválasztásában egyrészt az illető országok kulturális intézményei (pl. Franciaországban az Institut Français, Németországban a Goethe Institut), másrészt ezek jelentősebb közkönyvtárai segítettek, fontos sta-

tisztikai információkat szolgáltatva a legkeresettebb szerzőkről.

Ami a művek bibliográfiai számbavételét illeti, a katalogizálás a brit regionális könyvtári rendszerek közös, VISCOUNT nevű adatbázisrendszerében történik, amelyet a lelőhely-tájékoztatáson és üzenetközvetítésen kívül állománykezelésre, kölcsönzésre és nyomtatott jegyzékek előállítására is lehet használni.

(Novák István)

Lásd még 189, 216, 235

Jogi szabályozás

94/182

HOWORKA, Boleslaw: Aktualne problemy prawne polskiego bibliotekarstwa i informacji naukowej = Prz.Bibl. 61.rocz. 1993. 3/4.no. 183-192.p. Bibliogr. 12 tétel.

Res. angol nyelven.

A lengyel könyvtárügy és tudományos tájékoztatás aktuális jogi problémái

Jogszabály -könyvtárügyi; Könyvtári rendszer; Tájékoztatási rendszer

A könyvtárügy jogi szabályozására irányuló erőfeszítések már 1918 után, az újra függetlenséget nyert Lengyelországban megkezdődtek. Általános könyvtári jogszabályozás ennek ellenére 1939 előtt nem jött létre, de számos fontos rendelet született. Általános könyvtári és állomány-építési rendeletet csak 1946-ban, a háború után adtak ki, majd 1968-ban a Könyvtári Törvény is életbe lépett. Ez az 1968-as törvény van ma is érvényben, de egy nemzeti könyvtár és információs rendszer létrehozása érdekében újabb szabályozásra lenne szükség. A szerző javaslatot tesz egy ilyen szabályzat tartalmára. A könyvtári munka egyes területeit szabályozó speciális jogszabályokra is szükség lenne.

(Autoref.)

94/183

BERGER, Franz: „Hat unsere Erwartungen übertroffen“. Zehn Jahre Bibliotheksgesetz Südtirol = Buch Bibl. 46.vol. 1994. 3.no. 230-239.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

"Felülmúlta a várakozásinkat." Tíz éves a dél-tiroli könyvtári törvény

Jogszabály -könyvtárügyi; Könyvtárügy

A korábban Ausztriához tartozó tiroli területek egy részét 1919-ben Olaszországhoz csatolták. A bolzánói (Bolzen) központú területnek 440 ezer lakója van, anyanyelvi megoszlásuk: német 68%, olasz 28%, ladin (raetomán) 4%. A lakosság évtizedeken át harcolt autonómiájáért, míg végül 1972-ben mint bolzánói tartomány (Dél-Tirol) viszonylag magas fokú autonómiát nyert.

A terület közkönyvtárai alacsony színvonalon álltak. A falvakban található aprócska könyvtárakat túlnyomórészt az egyház működtette, csekély és egyoldalú állománnyal, rövid nyitvatartási idővel, kivétel nélkül tiszteletdíjas kezelőkkel. Mai értelemben vett közkönyvtárról Dél-Tirolban ebben az időben nem is lehetett beszélni.

A területi autonómia megteremtése után egy olyan korszerű közkönyvtári hálózat létrehozását tűzték ki célul, amely az osztrák példát követi, de a helyi viszonyokat, pl. az egyház sajátos szerepét is figyelembe veszi. Az ehhez vezető út legfontosabb lépésének a könyvtári törvény megalkotása látszott. A 70-es években folyó hosszas előkészítő munkák után 1983-ban megszületett a könyvtárügyet szabályozó tartományi törvény.

A törvény szabályozza a helyi, a körzeti és a tartományi könyvtári ellátás szervezeti kérdéseit és intézményrendszerét. A helyi ellátást illetően: az ötezer lakosnál kisebb településeken csak egy könyvtár működhet, mely az igényeknek megfelelően fiókokat hozhat létre. A könyvtár fenntartója lehet a falu, falvak közössége vagy egy plébánia is, de a fenntartónak biztosítania kell azt, hogy az intézmény a könyvtári törvény szellemében, független közintézményként működik. Ezzel az intézkedéssel megszűnt a sok kis könyvtár (sokszor községi és egyházi könyvtárak) koordinálatlan egymás mellett élése. Je-

lenleg a községi könyvtárak több mint a fele (105 könyvtár) működik a községek fenntartásában.

A hat közigazgatási körzetben (Meran, Brixen stb.) a törvény központi könyvtárak létrehozását írta elő. Ezek a könyvtárak a helyi ellátáson kívül (heti 40 órás nyitvatartásra kötelezettek) regionális feladatokat is végeznek a 25–75 ezer lakosra kiterjedő körzetükben (pl. támogatják a községi könyvtárosok munkáját). Kísugárzó hatásától a könyvtárügy irányítói a jövőben igen sokat várnak.

A könyvtárügy korszerűsítésének egyik kulcskérdése: képzett és főfoglalkozású könyvtárosok munkába állítása. A korábban kizárólag tiszteletdíjasokkal működő kis könyvtárak közül huszonhatban már főfoglalkozású munkatárs dolgozik. A munkaeörökkel való kívánatos ellátottság megvalósítása érdekében a községekben munkába állítandó főfoglalkozású könyvtárosok munkabérének 40%-át a tartomány magára vállalja, ha a munkábaállítás egyúttal heti 20 órás nyitvatartást is jelent. Az a cél, hogy minden 2500 lakosnál többet számláló településen legalább részfoglalkozású könyvtáros dolgozzék.

Korábban a rövid tanfolyamoktól eltekintve a könyvtárosok képzése megoldatlan volt. Jelenleg a már munkában álló könyvtárosok (és könyvkereskedők) hároméves tanfolyamon sajátíthatják el az alapismereteket. Bár ez a „házi megoldás” megoldás is hasznosnak bizonyult, a jövőben az iskolarendszerű könyvtárosképzésre kívánnak alapozni: az érdeklődő érettségizetteket a stuttgarti könyvtárosképző főiskolán való tanulásra ösztönzik.

A törvény hatása a könyvtári terek alakulásán is lemérhető. A nyolcvanas évek közepén sok helyen építettek vagy rendeztek be új könyvtárat: először a 30–150 m² nagyságrend volt a jellemző, ma már a 60–600 m², a központi könyvtáraknál pedig a 600–1500 m².

Az 1983-as törvény az iskolai könyvtárakat a közkönyvtárakkal együtt tárgyalja. A két könyvtártípust azonos központi intézmények támogatják és koordinálják, és 25 közös könyvtár (iskolai és közkönyvtári funkciókkal) működik. Ennek ellenére az iskolai könyvtárak ügye maradt a törvény megjelenése óta a legsúlyosabb megoldatlan probléma. 1990-ben új tartományi rendelkezés jelent meg az iskolai könyvtárakról.

A törvény hatása nyomán kibontakozó könyvtárügyi megújulás és korszerűsödés természetesen az olvasói igénybevételben is tükröződik.

1984–1988 között az olvasók és a kölcsönzések száma megduplázódott, 1984–1992 között pedig az olvasók száma két és félszeresére nőtt, a kölcsönzések száma több mint háromszorosára. Dél-Tirol német és ladin nyelvű lakosságának 23%-a könyvtári olvasó.

(Katsányi Sándor)

Lásd még 192

Könyvtárosi hivatás

94/184

SUKIASÂN, E.P.: Kakim budet zavtra bibliotekar'-professional'? = Bibliotekoved. 1993. 5/6.no. 124-134.p.

Milyen lesz a jövő könyvtáros szakembere?

Könyvtáros hivatás

Az alább ismertetett cikk a Moszkvai Könyvtáros Szövetség által felkért szakbizottság munkájának keretében készült. Szerzőjének a hazai helyzeten kívül alkalma volt az USA-beli helyzeten is tanulmányoznia.

Az Oroszországi Föderációban a közép- és felsőfokú könyvtárosképzés kusza halmaza alakult ki. Miközben időről-időre eredmények is születnek e téren, egészében véve sok vonatkozásban nyugtalanító a mai helyzet.

Egyébként a hazai szakirodalom intenzíven foglalkozik a képzés és alkalmazás kérdéseivel: évente kb. 50 cikk és tanulmány jelenik meg rólok. E publikációk alapján a megoldásra váró problémák hosszú sora kerekedik ki. Szerzőnk szerint főleg a következő jelenségek fájdalmasak: az országban nem alakult ki a folyamatos képzési rendszer; nincs teljes és hitelt érdemlő tájékoztatás a képző intézményekről és azok szellemi–anyagi felkészültségéről; az azonos szintű képzési formák tantervei között megengedhetetlen korszerűségi és színvonalkülönbségek vannak; a képzés nem igazodik a kereslethez és a megrendeléshez; nem alakultak ki a pályaalakmassági és a pályán belüli alkalmassági vizsgálatok; a végzettek és a képző intézmények között a diplomanyújtással megsza-

kad minden kapcsolatot, s így nincs pályán belüli átképzés és továbbképzés; elégtelen a képzés és foglalkoztatás kérdéskörének tudományos kutatása–feltárása; túlságosan merev a nappali, esti és levelező képzésre való tagozódás, hiányoznak belőle a rugalmas köztes formák.

A szerző az iménti hiányosságok kiküszöbölését egy állandó könyvtárosképző központ életre hívásában látja. Ennek feladata részint a képzési szabványok kimunkálása volna (főként a főiskolai és az egyetemi képzés számára), részint pedig az országos koordináció a legkülönbözetűbb képzési és továbbképzési formák tekintetében. A munkát a foglalkoztató intézmények szükségleteit és sajátosságait figyelembe vevő rugalmasságnak, hajlékonyságnak, továbbá a választék olyan ismertetésének kell jellemeznie, ami lehetővé teszi a képzésbe belépni szándékozók „testhezálló” választását.

(Futala Tibor)

94/185

IVEY, Robert T.: Teaching faculty perceptions of academic librarians at Memphis State University = Coll.Res.Lib. 55.vol. 1994. 1.no. 69-82.p. Bibliogr.

Hogyan látják az egyetemi oktatók az egyetemi könyvtárosokat?

Egyetemi könyvtár; Felmérés [forma]; Könyvtárkép

Az elmúlt években az amerikai egyetemi könyvtárosok fokozott érdeklődést mutattak az iránt, hogy az egyetemen oktató kollégáiknak mi a véleménye az ő szerepükről az egyetemi közösségen belül. 1980 óta négy felmérést is végeztek ebben a témában. A Memphis State University 1990-es tavaszi és őszi felmérése részben a korábbi felmérések kérdéseit ismételte meg, részben új kérdéseket tett fel az egyetemi könyvtárra, annak állományára és szolgáltatásaira vonatkozóan. A memphisi felmérés a korábbi adatokkal való hasonlóságok és különbségek kiemelésével kiegészíti azokat, s javaslatokat tesz arra, hogy hogyan lehetne elősegíteni az egyetemi könyvtárak és könyvtárosok szerepének jobb megértését az egyetemi oktatók körében.

(Autoref.)

94/186

VIAUX, Jacqueline: Le métier de bibliothécaire dans une bibliothèque d'art = Art Libr.J. 18.vol. 1993. 3.no. 4-9.p.

Res. és szöveg angol nyelven is

A művészeti könyvtáros munkája

Könyvtárosi hivatás; Szakkönyvtár -képzőművészeti

A művészeti könyvtárak erősen különböznek az egyéb könyvtáraktól. A könyvtárosoknak nemcsak széles körű művészeti ismeretekkel kell rendelkezniük, hanem az illető szakkönyvtár fő gyűjtőkörének részletes ismeretével is. Az ilyen jellegű szakértelem nem sajátítható el könyvekből; a művekkel való személyes találkozás, valamint a különféle helyek és kultúrák elmélyült tanulmányozása is szükséges. A művészeti könyvtárosoknak a hazai és külföldi kollégáiktól egyaránt tanulniuk kell, a használók szükségleteiről pedig legjobb, ha maguktól a használóktól kérnek tájékoztatást. Arra is van eset azonban, amikor bizonyos használói kérésekkel és vezetői beavatkozásokkal szemben ellenállást kell tanúsítani. A művészeti könyvtárosok ne csak könyvek válogatására használják fel a szakértelmüket, hanem vizuális dokumentumok beszerzésére, feldolgozására, s adatbázisok értékelésére is. (Autoref.)

Lásd még 200

Oktatás és továbbképzés

94/187

BOYCE, Bert: The death of library education = Am.Lib. 25.vol. 1994. 3.no. 257-259.p. Bibliogr. 5 tétel.

A könyvtárosképzés halála

Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés

Az egyetemi szintű könyvtárosképzés jövőjének vizsgálata során három alapvető kérdést kell tisztázni:

1. *Lesz-e egyáltalán szükség könyvtárosokra a jövőben?*

Az informatikai szakemberek gyakran nyilatkoznak arról, hogy a könyvtárakban a teljes szövegű visszakeresés elterjedése kiszorítja a hagyományos könyvtárosokat. Ugyanakkor az elektronikus hozzáférés nem ingyenes szolgáltatás, szerzői jogi problémák is gátat szabnak korlátlan használatának. A hatékony információvisszakereséshez a hatalmas adatállományokban szakmailag jól képzett könyvtárosokra van szükség.

2. *A könyvtárosképzésnek továbbra is meghatározott tárgyak oktatását kell-e kitérnie célul, vagy inkább a mai könyvtárakban hasznosítható képességek kifejlesztését?*

A kérdés megválaszolásához tisztázni kell, hogy tudománynak tekinthető-e a könyvtárosság, mert akkor a felsőoktatás, a tudományegyetemek keretében van a helye, illetve mesterségnek kell-e tekinteni, akkor a fogásai elsajátíthatók a munka során, szakmai iskolákban vagy levelező oktatás keretében. Mivel a könyvtár-tudomány és informatika tanulmányozza, hogy hogyan viselkednek az emberek az információcsere során, vizsgálja az ellenőrzés mechanizmusát, értékeli hatékonyságát és az információ hatását az emberekre, feltétlenül indokolt az egyetemi szintű könyvtárosképzés.

3. *Mi a könyvtárosképzés legmegfelelőbb tartalma, és melyek a vele szemben támasztott követelmények?*

A jelenleg engedélyezett amerikai képzési programok fele-harmada jelentős változtatásokra szorul, mind az oktatókat, mind pedig az intézmények működését illetően. Ahhoz, hogy jobb minőségű szakemberek kerüljenek ki az egyetemi oktatásból, magasabb fizetéseket kell a frissen végzetteknek biztosítani, ugyanis a kedvezőtlen anyagi kilátások eleve leszűkítik a képzési programokra jelentkezők körét, hiszen a nagyon jó képességű, ambiciózus fiatalok igyekeznek magasabb presztízsű és ezzel együtt jobb fizetésű hivatalt választani. Ebből következik, hogy

nem a könyvtár léte, a könyvtárosok iránti igény vagy a könyvtárosképzés forog veszélyben, hanem az egyetemi könyvtárosképzés haldoklik. A megoldást az jelentené, ha a szakma felkarolná a magas szintű képzést. Olyan piaci viszonyokat kell teremteni, hogy csak a minőségi programok tudjanak megélni, ehhez már a felvételi követelményeket magasra kell állítani. A programok megszervezésében a minőség szempontjának maradéktalanul érvényesülnie kell, háttérbe szorítva a korábban döntő jelentőségű gazdaságosságot.

A szerző véleménye szerint a szakma igénytelensége okolható a könyvtárosképzés haldoklásáért, hiszen jelenleg olyan szakemberek kerülnek ki a képzésből, amilyenre a szakma igényt tart, pontosabban amilyeneket megfizetnek.

(Pappné Farkas Klára)

94/188

GURUSWAMY NAIDU, N.: The department of library science: in search of an identity = Libr.Rev. 43.vol. 1994. 1.no. 24-28.p.

A könyvtártudományi tanszék helye az egyetemeken

Felsőoktatási intézmény; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképző intézmény

A könyvtári tanszékek egyetemen belül betöltött helye, szerepe, más tanszékekhez és az egyetemi könyvtárhoz való viszonya világszerte kényes kérdés. Így van ez az indiai Tirupatiban működő Sri Venkateswara Egyetemen is.

A könyvtárügy szempontjából az aranykor a függetlenségét elnyert India idejében volt. Akkor kezdődtek meg a nagy könyvtárépítések, sok mindenre volt pénz, a vezetők és a politikusok egyaránt lelkesek voltak. Néhányan Amerikában szerezhetek tapasztalatot, s ők voltak azok, akik hazatérve új színt, új hangot hoztak az indiai egyetemekre. A tapasztalt, nagy tudású könyvtárosok általában az egyetemi könyvtárak vezető pozícióiba kerültek (ahogyan S.R. Ranganathan is). Ez a „nagy” generáció nemcsak vezetőként, hanem oktatóként is fontos szerepet töltött be.

Mindez már a múlté. Jelenleg nincsenek olyan személyiségek, akik alkalmasak lennének a vezető tisztségek betöltésére. Keveset publi-

kálnak, a könyvtárosok munkássága inkább „szóbeli”. A jelentősebb lapok tele vannak állás-hirdetésekkal, s bár lehetőség lenne arra is, hogy a felsőoktatási szintnek megfelelő bérezést kapjanak a könyvtárosok, mégis vége a lelkesedésnek, stagnálásról, gazdasági válságról, vezetői hiányról hallani a legtöbbit manapság, sőt gyakran hangoztatott kétely, hogy egyáltalán szakmának tekinthető-e a könyvtárosság? Az értékek leértékelődése, a számítógépek térhódítása, a megváltozott társadalmi fogadtatás is közrejátszott abban, hogy érdektelenség, bizalmatlanság, elszigeteltség jellemzi a könyvtári tanszék helyzetét. Két évtizeddel ezelőtt még tanították is az etikát a tanszéken, most a könyvtárosok ugyanúgy versengenek a hatalomért, ahogy a politikusok – ez az áldatlan helyzet megfigyelhető az egyesületi választásoknál is, bár vannak, akik más szakmákra hivatkozva keresnek vigasztalást.

A könyvtári tanszékek helyzetét, státuszát az egyetemen belül több tényező is mutathatja pl. hány főből áll a tanszék (egy átlagos tanszék mindössze 5 főből áll). Mivel a könyvtári tanszékek az utóbbi 30 évben jöttek létre, újnak számítanak még az egyetemen, a könyvtári professzorok (tudományos végzettségű könyvtáros tanárok) száma sem több két tucatnál az egész országban. Kevés támogatójuk van mind az egyetemen belül, mind a helyi politikusok között. Ellentét feszül az egyetemi könyvtár és a tanszék között is, ugyanis az egyetemi könyvtár a maga tekintélyes költségvetésével, személyzetével, egyáltalán a nagyságával jobb helyzetben van, mint a könyvtári tanszék, arról nem is szólva, hogy az egyetemi könyvtárnak jobb a kapcsolata az egyetem vezetésével és a többi tanszékekkel is, mint a könyvtárinak.

Többször elhangzott, hogy szorosabb kapcsolatot kell kiépíteni a tanárok és az egyetemi könyvtár munkatársai között, ami azért is szükséges, mert a hallgatók már hosszú ideje bírálják a túl sok elméleti, tantermi képzést, és több könyvtári gyakorlatra vágnak. Régen, amikor a képzés a könyvtár munkájának része volt, ez nem okozott gondot. Ma az egyetemi könyvtárak csak korlátozott mértékben tudnak helyet adni a gyakorlati könyvtárosképzésnek, s a gyakorlat egy része idejétmúlttá vált. A posztgraduális képzések általában 2 évesek, de a könyvtárosi csak most kezd erre áttérni. Megkérdőjeleződött a posztgraduális képzés szükségessége is.

A legkomolyabban a felsőoktatásban dolgozó kollégák fenyegetik a könyvtárosképzést, azok a kollégák, akik nem ismerik igazán és nem is fogadják el a tanszéken dolgozókat. A félreértések részben abból származnak, hogy ők az egyetemi könyvtárban dolgozó személyzet munkájával azonosítják a tanszéket, ezért a tanszékiek ki vannak téve a kritikának. Az egyetemi könyvtár közelsége nem tesz jót a tanszékről kialakított képnek, mert a könyvtárban tapasztalt legkisebb negatívummal is azonosítják a tanszék munkáját. Bár néha dicséretet is kap a tanszék, többnyire érdektelenség övezi mind a hallgatók, mind a kollégák részéről. Néha még a tanszék elnevezését se tudják (bár ez a többi új alapítású tanszék esetében is így van).

Le kell vonni azt a következtetést, hogy a tanszéknek együtt kell működnie az egyetemi könyvtárral, legyőzve a rossz érzéseit és csakis egymás kölcsönös elfogadásával és megfelelő együttműködés kialakításával lehet ezen a helyzeten javítani.

(Kovács Katalin)

94/189

VODOSEK, Peter: Deutsche und osteuropäische Ausbildungsstätten - eine Chance zur Kooperation = Z.Bibliotheksbes. Bibliogr. 41.vol. 1994. 1.no. 107-112.p.

Német és kelet-európai képzőintézmények lehetőségei az együttműködésre

Együttműködés -nemzetközi; Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés

Már korábban is élénk kapcsolata volt a kelet-európai képzőintézményeknek mindkét Németország felsőfokú oktatási intézményeivel, ami kiadványcserében, személycserében, közös képzési programokban, partneri együttműködési szerződésekben testesült meg. Az utóbbi időben azonban még ehhez képest is ugrásszerűen megnőtt az együttműködő intézmények száma. A korábbi 160 nyugat-német és 326 kelet-német intézmény helyett közel 1300 német képzőintézetnek van kétoldalú kapcsolata, közülük néhány könyvtárosképzőnek is.

Az IFLA képzési szekciója és az Európai Unió TEMPUS programja közös kezdeményezésére az aberdeeni Könyvtáros- és Informatikus-képző Főiskola vezetője, Ian M. Johnson úr 1992-1993-ban összesen 10 könyvtárosképző egyetemet és főiskolát keresett fel Bulgáriában, Csehországban, Magyarországon, Lengyelországban, Romániában és Szlovákiában. Tapasztalatairól az EUCLID 1993 augusztusi, barcalonai ülésén számolt be. Beszámolójában részletesen elemezte a helyzetet, és javaslatokat is tett a helyzet javítása érdekében. Negatív tapasztalatai általában az alábbi területekről származtak:

- oktatási eszközök és anyagok;
- az egyes országok helyzetének saját megítélése;
- külföldi szakfolyóiratok és monográfiák;
- idegen nyelvek ismerete;
- telekommunikációs hálózatok és online szolgáltatások választéka;
- az információtechnológiai eszközök elégtelensége;
- ismeretek hiánya egy modern tanterv megtervezéséhez és kifejlesztéséhez;
- didaktikai ismeretek;
- könyvtárak és információs intézmények menedzsmentjének elméleti és gyakorlati kérdései;
- a vezetők információs igénye;
- gazdasági információs források és szolgáltatások;
- a széles nyilvánosságnak szóló információs szolgáltatások;
- könyvtárpolitika;
- a közép- és kelet-európai térségek kapcsolatai szakmai és oktatási téren.

A tapasztalt hiányok leküzdésében a németek segíteni kívánnak ezeknek az országoknak. Mindenekelőtt oktatási anyagok cseréjével, esetleg egyoldalú rendelkezésre bocsátásával. A könyvtárosképző intézetek általában nagyobb arányban részesülhetnek a nemzetközi segélyprogramokból (pl. ERASMUS, TEMPUS, COMETT), mint a könyvtárak általában.

A nagy német könyvtárosképző iskoláknak már jelenleg is több kialakult kapcsolatuk van a kelet-európai országokban lévő intézetekkel.

A hannoveri főiskola 1990-1993 között a TEMPUS projekt részese volt a holland deventeri főiskolával és a budapesti ELTE Könyvtári Tanszékével közösen, melynek keretében nem-

csak megreformálták a magyar egyetemi tantervet, de a tanszéket modern információtechnológiai eszközökkel is felszerelték. 1991 novembere óta a varsói egyetemmel is együttműködési kapcsolatuk van.

A kölni főiskola a breslaui, a prágai és a minzski egyetemekkel áll kapcsolatban.

A stuttgarti főiskolának többéves múltra visszatekintő kapcsolata van a szombathelyi tanárképző főiskola könyvtári tanszékével. Rendszeresen vendégoktatókat küldenek Magyarországra. Örvendetesen nő a diákcserék száma is. A németül rendszerint jól beszélő magyar hallgatók eredményesen tanulnak Stuttgartban. Intenzíven fejleszti kapcsolatait a főiskola Oroszországgal is.

Bár a német könyvtári tanszékek lelkesen vállalják az ilyen természetű együttműködéssel járó plusz munkát, azt azért meg kell állapítani, hogy erre sem személyzetileg, sem anyagilag nincsenek felkészülve. Az, hogy mégis meg tudnak birkózni vele, kizárólag az oktatószemélyzet és a hallgatók idealizmusának és lelkesedésének köszönhető.

(Kovács Emőke)

94/190

SCHMIDT, Ralph: Informationsarbeit und Medienvielfalt. Zur Konzeption und Struktur des Hamburger Studiengangs Mediendokumentation = Nach.Dok. 45.vol. 1994. 1.no. 19-30.p. Bibliogr. 24 tétel.

A médiadokumentálói képzés koncepciója és szervezete a hamburgi főiskolán

Dokumentálóképzés -felsőfokú; Tanterv, óraterv; Tömegkommunikáció

A hamburgi szakfőiskolán új, médiadokumentációs szakot indítottak. Az elméleti és gyakorlati képzés az információs és dokumentációs stúdió-mok reformjára való törekvések keretében kezdődött. A munkaerőpiac és a gyakorlati médiadokumentációs munka elemzése után ún. rugalmas szakosodási koncepciót alakítottak ki. A cikk ismerteti a szak tananyagát, a képzés céljait, oktatási módszereit, valamint megindokolja a tanterv felépítését, időrendjét és tantárgyi struktúráját. A gyakorlati képzés jelentős részarányát

biztosítandó a tanszék intenzíven együttműködik a hamburgi régió médiatársaságaival.

(Autoref. alapján)

Lásd még 213

Szabványok, normatívák

94/191

BOURNE, Ross: Standars: who needs them? = Libr.Assoc.Rec. 96.vol. 1994. 3.no. 148-149.p.

Kinek van szüksége a szabványokra?

Szabvány -könyvtári

Míg az ipari szabványok a termékek kézzelfogható minőségi követelményeit írják elő, addig a könyvtári szabványok inkább elméletiek. A bibliográfiai szabványok lényege a kommunikáció elősegítése, közös megegyezések betartásával.

A szabványokat állami szabványügyi hivatalok vagy nemzetközi szervezetek dolgozzák ki, de előfordul az is, hogy egyetlen könyvtárban kialakult gyakorlat válik nemzetközileg elfogadott szabvánnyá.

A különböző könyvtárakban alkalmazott munkamódszerek meglehetősen eltérőek, és sok elemüket más területekről kölcsönözték. A könyvtári gépesítésben pénzügyi és közigazgatási eljárások szolgáltak alapul, a vonalkódot eredetileg a kereskedelemben, az ISBN-t a terjesztésben használták. Az átvétel háttérében anyagi megfontolások is húzódnak, főleg ott, ahol kevés a pénz – olcsóbb átvenni azt, ami valahol már működik, mint önállóan kifejleszteni.

Hasonló módon vált „szabvánnyá” a Library of Congress gyakorlata, mert katalóguscéduláit, MARC szalagjait, osztályozását és tárgyszórendszerét nemcsak az Egyesült Államokban, hanem szerte a világon használják. Ha az ilyen nem hivatalos, „de facto” szabványok gon-

dozói figyelembe is veszik az alkalmazók észrevételeit, akkor is fennáll annak a veszélye, hogy egy előállító kivonul a hardver vagy szoftver piacról, s ezzel megszűnik a karbantartás.

Igaz ugyan, hogy az állami szabványok kidolgozásánál az alkalmazók teljes körének igényeit igyekeznek figyelembe venni, de a BSI (British Standards Institution = Angol Szabványügyi Intézet) a bibliográfiai szabványoknak csak szűk területével foglalkozik (pl. az ETO-val), és honosított néhány ISO szabványt. 1990-től a BSI-nek az információtechnológiával kapcsolatos tevékenysége megváltozott. Különböző dokumentációs bizottságokat működtet, amelyek a BSI egy osztálya, a Disc (Delivery Information Solutions to Customers through International Standards) számára dolgoznak, szigorúan önfenntartásos alapon. Azaz azoknak, akiknek szükségük van egy szabványra, részt kell vállalniuk a kidolgozás költségeiben.

Más a helyzet a nem állami szabványok esetében. Az AACR és a Dewey Decimal Classification karbantartása nemzeti és nemzetközi szerkesztőbizottságok közös feladata, és a legszélesebb felhasználói kör észrevételein és javaslatain alapszik. Ugyanez a helyzet az UKMARC gondozásában. Míg azonban a BSI és ISO szabványokat a tagok szavazati többsége alapján fogadják el, az AACR, a DDC és az UKMARC esetében a döntő szó a tulajdonosé (OCLC, British Library). Felmerül tehát a kérdés, szükségük van-e a könyvtári és információs szolgáltatásokat nyújtók közösségének a BSI-re? Igen, ha figyelembe vesszük, hogy az ISO munkájában csak nemzeti szabványosítási szervezeteken keresztül lehet részt venni, s az olyan jelentős területeket gondoz, mint az alap MARC felépítés, a nemzetközi azonosító számrendszerek (ISBN, ISSN), valamint az OSI (Open System Interconnection = nyílt rendszerek összekapcsolása) szabványok.

Egy javaslat szerint a könyvtárak és információs rendszerek közösségének érdekeit jobban lehetne érvényesíteni kívülről, mint a BSI-ben felállított bizottságokban.

(Berke Barnabásné)

KÖNYVTÁRAK ÉS TÁJÉKOZTATÁSI INTÉZMÉ- NYEK

Nemzeti könyvtárak

94/192

Položenie o Rossijskoj gosudarstvennoj biblioteke = Bibliotekoved. 1993. 5/6.no. 3-10.p.

Határozat az Orosz Állami Könyvtárról

Állami könyvtár; Jogszabály -könyvtárügyi; Nemzeti könyvtár

Az 1992. évi 38. számú elnöki rendelet a Lenin Könyvtár bázisán létrehozta az Oroszországi Állami Könyvtárat. Az itt referált 1993. évi 740. számú minisztertanácsi határozat tulajdonképpen a könyvtár alapszabályzata, amelynek hét fejezete (I. Általános rendelkezések; II. Alapfunkciók; III. Jogok; IV. Szervezet; V. Irányítás; VI. Vagyon és eszközök; VII. Ellenőrzés, a működés vizsgálata és revíziója) jellegzetesen nemzeti könyvtári feladatköröket és jogosítványokat fogalmaz meg.

Konkréten néhány specifikus megfogalmazásra hívjuk fel a figyelmet. Íme: erőteljes hangsúlyt kap a pártoktól, társadalmi mozgalmaktól és vallásoktól való függetlenség kimondása. Az állam biztosítja a védi a könyvtár állományának tartós fennmaradását, egységét és feloszthatatlanságát, valamint elidegeníthetlenségét. A könyvtár működését az oroszországi költségvetés garantálja, miközben a dokumentum kilátásba helyez, illetve engedélyez másféle forrásból való támogatást is.

A gyűjtőkör a mai Föderáción belül megjelenő hazai és az orosz vonatkozású külföldi irodalom gyűjtésén kívül a volt Szovjetuniót és a szovjet vonatkozásokat tárgyaló irodalomra is kiterjed. A gyarapodás egyik forrása a teljes körű köteles-

példány szolgáltatás, illetve a szükséges mennyiségű fizetett kötelespéldány biztosítása. A könyvtárat tárolási, restaurálási, (nemzeti) bibliográfiakészítési, olvasószolgálati-tájékoztatósi, tudományos kutatási (minősítési), közművelődési, bel- és külföldi együttműködési, képzési-továbbképzési kötelezettség terheli. Ennek megfelelően vannak megszabva a könyvtár és a könyvtárigazgató jogosítványai. Az igazgatót a minisztertanács nevezi ki, illetve hívja vissza. Munkáját a tudományos tanácson kívül szakosított és társadalmi tanácsok-bizottságok segítik. Olvasói tanács létesítését is előírja a szabályzat.

Az igazgató jogosítványai igen sokfélék. Különösen a szervezeti és személyzeti kérdésekben van nagyfokú döntési szabadsága.

A vagyonnal és az eszközökkel kapcsolatos fejezet tükrözi azokat a változásokat, amelyek az országban a piacgazdaság irányában végbementek.

(Futala Tibor)

Lásd még 198

Egyetemi és felsőoktatási könyvtárak

94/193

GELEIJNSE, Hans: A library of the future = Libr.Assoc.Rec. (Techn.Suppl.). 96.vol. 1994. 2.no. 10-11.p.

A jövő könyvtára a Tilburg Egyetemen

Egyetemi könyvtár; Számítógépesítés

A hollandiai Tilburg Egyetem nemcsak új könyvtárpéületet emelt három év alatt, hanem teljesen átfőrmálta információs szolgáltatásait. Célkitűzései között szerepelt a tudományos információs lánc átfőrmálása az információt előállítók és fogyasztók között; információ-orientált munkahelyek létrehozása magas szintű számítógépes infrastuktúrával; szoros együttműködés kialakítása az egyetemen belül, valamint külső partnerekkel, könyvtárakkal, kiadókkal, hardver és szoftver cégekkel; energikus, kreatív és tapasztalt munkatársak alkalmazása.

A koncepció szerint a felhasználó saját asztalától érheti el a katalógusokat és adatbázisokat, s kérheti a szükséges dokumentumokat anélkül, hogy közbenső lépésként bármilyen nyomtatott listát kéne készítenie, ráadásul a számítógép több célra is használható.

Az új könyvtár 1992 májusi megnyitására kifejlesztett új szolgáltatások:

1) önkiszolgáló kölcsönzési rendszer, a „Lendomat”,

2) online tartalomjegyzék adatbázis 1600 folyóirat cikkeiről, amelyet optikai beolvasók alkalmazásával hoztak létre,

3) a *KUBguide* nevű online információs rendszer, amely lehetővé teszi az átjárást különböző adatbázisokba; ezen keresztül lehet elérni az Internet-et is,

4) Ethernet-csatlakozók az összes teremben és egy FDDI gerincvezeték, amelyhez az egyetem többi területéről lehet csatlakozni, Novell hálózaton belül TCP/IP protokoll és FTP használatával,

5) integrált számítógépes olvasóhelyek, 250 modern PC-vel a könyvtárban, másik 1300-zal a különböző karokon; 1993 őszére a könyvtári diák-számítógépek száma 450-re emelkedett, s ezek mindegyikén a legmodernebb szövegszerkesztőket s egyéb programokat használhatják; a hálózaton keresztül CD-ROM adatbázisok is elérhetők; az integrált olvasóhely előnye, hogy helyi és távoli adatbázisok elérésével és adatok letöltésével, saját dolgozataikba vagy cikkeikbe való beépítésével, nyomtatási lehetőséggel a kutatómunka sokkal hatékonyabb lehet,

6) az integrált olvasóhelyek kezelését lehetővé tevő szoftver modul, mely egyike a Telephas-a projekt 15 interaktív moduljának.

Az első értékelésre másfél éves használat után került sor. A könyvtár rendkívül népszerű s minden nap zsúfolt, növekednek az igények, még több szoftvert, számítógépet, nyomtatót, könyvet és folyóiratot kívánnak. Ugyanakkor zavaró körülmény a zaj, amelyet a használat során felmerült problémáikat megbeszélő diákok okoznak.

Az elsőpró siker a következő tényezőknek köszönhető: stratégiai tervezés, a könyvtári és a számítógépes személyzet szoros együttműködése, anyagi támogatás az egyetem igazgatótanácsa és a holland kormány részéről, nyílt számítógépes architektúra és a szabványok követése, együttműködés a Digital Equipment-tel, a Pica-

val, az Elsevier Science kiadóval és más egyetemekkel. A legfontosabb mégis a résztvevő munkatársak lelkesedése volt.

Az elkövetkező években olyan további fejlesztéseket terveznek, mint: elektronikus dokumentum szállítás, teljes szövegű adatbázisok a szürke irodalomról és folyóiratcikkekről, új felhasználói interfész, elektronikus navigátor, színeskép-bank.

A Tilburg Egyetem számára továbbra is a legfontosabb stratégiai kérdés marad a felhasználói igények minél magasabb szintű kielégítése.

(Berke Barnabásné)

Lásd még 179, 185, 207, 237, 246, 251

Közművelődési könyvtárak

94/194

PIACZYNSKA, Maria: Biblioteki publiczne - problemy iaczenia z osrodkami kultury i bibliotekami szkolnymi = Bibliotekarz. 1994. 2.no. 25-27.p.

Közművelődési könyvtárak - a művelődési házakkal és iskolai könyvtárakkal való összevonásuk problémái

Komplex művelődési intézmény

BLONSKA, Lucja: Biblioteki szkolno-publiczne w swietle informacji Wojewódzkich Osrodków Metodycznych, stan na 31 VII 1993 r. = Poradnik Bibl. 1994. 2.no. 9-11.p.

Iskolai-közművelődési könyvtárak a vajdasági módszertani központok adta információk fényében az 1993.VII.31-i állapot szerint

Iskolai könyvtár; Közművelődési könyvtár

DERLAK, Malgorzata: Poosezczedzajmy na dziwnych pomyslach... „Zasady wspólracy bibliotek publicznych ze szkolnymi” projekt Ministerstwa Kultury i Sztuki = Poradnik Bibl. 1994. 1.no. 7-9.p.

Takarékoskodjunk a fura ötletekkel. A Kulturális és Művészeti Minisztérium „Alapelvek a közművelődési és az iskolai könyvtárak együttműködéséhez” c. tervezetéről

Együttműködés -helyi; Iskolai könyvtár; Közművelődési könyvtár

MOSLER-KOWALCZYK, Ewa: Formy współpracy biblioteki szkolnej z miejską biblioteką publiczną = Poradnik Bibl. 1994. 1.no. 9-11.p. Bibliogr. 8 tétel.

Az iskolai könyvtár és a helyi közművelődési könyvtár együttműködésének formái

Együttműködés -helyi; Iskolai könyvtár; Közművelődési könyvtár

Nincs olyan gazdasági-társadalmi válság, amelyben – takarékosagra hivatkozva – ki nem találnák a közművelődési és az iskolai könyvtárak összevonását (és persze: a közművelődési könyvtárak és a művelődési házak összevonását is). Az összevonás tapasztalatai túlnyomóan negatívak mind az egyik, mind a másik vonatkozásban. Ez alól a lengyelországi tapasztalatok sem kivételek, s egyre inkább és egyre hangsúlyosabban „tétetnek közé”.

M. Piaczynska a wroclawi vajdaság „közös intézményeiről” (minket ehelyütt elsősorban az iskolai-közművelődési könyvtárak érdekelnek), fogcsikorgató módon számol be, s arra a következtetésre jut, hogy „... a közművelődési könyvtárak és más kulturális intézmények vagy más könyvtári hálózatokhoz tartozó könyvtárak összevonásának mind gyakoribb eseteiben nincsenek ideális megoldások. A legfontosabb a helyi önkormányzatok meggyőzése, hogy döntéseiket hatályba lépésük előtt jól gondolják meg...”, minthogy a közös intézmények funkcionális elszegényedéssel, működtetési zavarokkal járnak.

Az iskolai-közművelődési könyvtárak összevonása ellen érvelő „ellenpropaganda” – vö. *E. Mosler-Kowalczyk* írásával – ezzel szemben az iskolai és a közművelődési könyvtár funkciókiterjesztéssel járó együttműködésének áldásait

ecseteli. Ezek az olvasói rendezvények tervei- nek koordinálásában (ilyenek lehetnek a kirándulások, a könyvtári órák, az olvasópályázatok, az író-olvasó találkozók és az ismeretterjesztő előadások), a tanulók ezeken való részvételének biztosításában és az állományépítési kooperációban nyilvánulhatnak meg.

Egyébként 1993. június 31-én – a vajdasági módszertani központok jelentése szerint – összesen 140 összevont könyvtár működött az országban. Erről a Közoktatási Minisztériumot képviselő *L. Blonska* számol be. A jelentések igen kedvezőtlen képet festenek ezekről az intézményekről: hol az egyik, hol a másik funkciójuk húzza a rövidebbet, leggyakrabban azonban a sok-sok tisztázatlan probléma miatt mindkettő. Ezért – szól a beszámoló summázata – „mindkét minisztérium képviselői egyetértenek abban, hogy miközben meg kell követelni az iskolai és a közművelődési könyvtárak együttműködését, addig nincs helye annak, hogy az egyik könyvtár helyettesítse a másikat”, már csak azért sem, mert az eddigi kísérletek alig-alig jártak megtakarítással.

Az összevonások „megtakarítás-szólamát” a képtelen ötletekkel való takarékosagra kellene átvinni, mint azt *M. Derlak* állítja azon alapelvek- tervezet bírálva, amelyet a két könyvtártípus együttműködésével és összevonásával kapcsolatban a Kulturális és Művészetiügyi Minisztérium a fentiek ellenére mégis kiadni készül. Azon kívül, hogy ez a tervezet törvényellenes (a helyi önkormányzatokra különféle kötelezettségeket ró), adós marad annak megindoklásával, hogy az egyesítés mit használ egy-egy adott település kulturális nevelő munkájának. (A szerző ezt az összevonási akciót sajátos „wash and go”-nak nevezi.)

Ezt követően – gyakorta kérdés formájában – azokat a groteszk jelenségeket sorolja fel, amelyek a közös könyvtárak működtetésében, személynézetük foglalkoztatásában, szerzeményező és feltáró munkájában, olvasószolgálatában „galibákat” okoznak vagy fognak okozni. Derlak következtetése megegyezik az előző dolgozatával: „A közművelődési könyvtárak hadd maradjanak meg közművelődésieknek, az iskolaiak pedig iskolaiaknak. Ha már egyszer takarékoskodnunk kell, takarékoskodjunk a képtelen ötletekkel.”

(Futala Tibor)

94/195

WOJCIECHOWSKI, Jacek: Zespól powiatowy bibliotek publicznych = Prz.Bibl. 61.rocz. 1993. 3/4.no. 203-217.p. Bibliogr. 30 tétel.

Res. angol nyelven

A lengyel közművelődési könyvtárak megyei rendszere

Együttműködés -regionális; Könyvtári hálózat; Közművelődési könyvtár; Megyei könyvtár

A Lengyelország politikai irányításában bekövetkezett szerkezeti változások, beleértve a megyék helyreállítását, megfelelő változtatásokat tesz szükségessé a közkönyvtári hálózatban is. Az állománygyarapítás ésszerűsítése, a beszerzés és a katalogizálás egyszerűsítése, a tájékoztatási szolgáltatások jobb megszervezése és a vonzóbb könyvtári programok érdekében szükségessé vált a megyei szintű könyvtári rendszerek létrehozása és – előbb vagy utóbb – központosítása. A központi megyei könyvtárnak kellene gondoskodnia a megye könyvtárai számára nyújtandó útmutatásról, személyzetfejlesztésről és képzésről. A szóban lévő megyei könyvtári hálózatnak ki kell elégítenie a megfelelő szakmai, szervezeti és társadalmi követelményeket. A modellben a következő könyvtártípusok szerepelnek: a megyei könyvtár, amely megyei-városi könyvtárként működik, városi és közösségi könyvtárak, nagy és kisebb ágazati könyvtárak és mozgókönyvtárak. Az idős és hátrányos helyzetű emberek számára létrehozott bibliobuszszolgáltatást a megyei könyvtárnak kellene megszervezni. A cikk felvázolja a megyei könyvtár szervezeti felépítését.

(Autoref.)

94/196

BRÜNLE, Elke: Die Mediothek der Stadtbücherei Stuttgart. Ein erster Erfahrungsbericht. + JOULY, Hannelore: Die Mediothek als Probebühne für die Bibliothek der Zukunft = Buch Bibl. 46.vol. 1994. 1.no. 48-55.p.

Res. angol nyelven

A stuttgarti városi könyvtár médiatára. Beszámoló a tapasztalatokról. + A médiatár mint a jövő könyvtárának próbája. (Utószó)

Eszköztár; Városi könyvtár

Stuttgartban a „Treffpunkt” (Találkahely) nevű kultúrközpontban kapott helyet az a médiatár, melynek koncepciója húsz éves múltra tekint vissza. A változó könyvtári divatot követve a koncepció is gyakran változott. Kezdetben népfőiskolai könyvtárnak indult, majd a rotterdamhoz hasonló információs központot terveztek. Végül is a kulturális központban kapott helyet, ahol rajta kívül még népfőiskola, zeneiskola, idősek találkozó helye és rendezvényhelyek találhatóak. Hogy mi is valójában a médiatár, azt nemcsak szakmabeliek kérdezik meg gyakran, de a mintegy napi 800 használóból az újak közül is néhányan. Az intézmény újdonságot jelent a stuttgartiaknak, nemcsak abban az értelemben, hogy sokféle használati lehetőséget nyújt, de az állomány prézens volta miatt is, mely még egész Németországban szokatlan.

Nyitás után elsőként az ifjak vették birtokukba a médiatárat, és hamarosan hírért keltették a városban. Utánuk fokozatosan a többi korosztály következett. A tipikus médiatárhasználó csoport azonban a 15 és 25 év közötti korcsoport maradt, közülük is a 15-18 évesek, akik a használók 35%-át alkotják. A használók 76%-a férfi. A külföldiek 18%-kal részesülnek, amely arány Stuttgart idegen lakossági arányát követi.

A használók körében történt felmérésből kitűnik, hogy az információtechnológiára épülő médiakinálat nagy tetszésre talált. A médiahasználatnak ez a formája az információszerezésben valami egészen új minőséget jelent. Például ha egy művész életrajzának tanulmányozásához a lexikonon kívül film és képlemez is rendelkezésre áll, vagy ha az Európára vonatkozó referenzkérdésre számítógépes programmal, térképpel, folyóiratokkal, CD lemezzel, kézikönyvekkel és információs brosrúrákkal nyújt a könyvtár információt. Vagy például zenetörténethez szöveges anyagon kívül kép- és hanganyagból egyaránt nyerhetnek ismereteket.

A gazdag választékot és az eszközhasználati lehetőségeket folyamatos programok keretében ismertetik meg a használókkal. Havonta egyszer filmklubot rendeznek. Nyaranta „High After

Noon" elnevezésű programok keretében ismerkedhetnek meg a fiatalok a médiaprojektekben érdekelt gyártókkal és forgalmazókkal. 1993 nyarán „Bitek és bájtok” címmel számítógépes programot rendeztek a médiatárban, melynek keretében az új technológiákat mutatták be: a foto-CD-t, mely különleges képfeldolgozó programmal működik, számítógépes oktatóprogramokat, CD-ROM-okat és multimédia alkalmazásokat.

A stuttgarti médiatár nemcsak izgalmas tartózkodási és találkozóhelyé vált hamarosan, de az utcagyerekek, hajléktalanok és munkanélküliek szociális otthonává is. Ezt a kimondatlan szociális funkciót a médiatár szinte konfliktusmentesen képes ellátni.

A tájékoztató munka különleges karaktert mutat egy médiatárban. A kérdések mintegy egyharmada a számítógépekre vonatkozik, és döntően a használatra, hibaüzenetekre, programokra irányul.

Gyakorta felmerül a médiatárakkal kapcsolatban a kérdés, hogy mint kuriózumokra kell-e tekinteni rájuk, vagy a jövő könyvtárának egyik formájára? Az eddigi tapasztalatok alapján kétségtelenül ez utóbbi szerep vár rájuk. És nem szabad ilyen összefüggésben kizárólag mint nagyvárosi megvalósítási lehetőségekre korlátozni az elképzeléseket, hanem a közepes és kis könyvtárakban is élni kell a gazdag médiakínálat lehetőségével.

(Kovács Emőke)

Lásd még 241

Tudományos- és szakkönyvtárak

94/197

CHEPESIUUK, Ron: The eighth wonder reborn: the new Alexandrian Library = Wilson Libr.Bull. 68.vol. 1994. 6.no. 42-44.p.

A nyolcadik csoda újjászületése: az alexandriai könyvtár

Általános tudományos könyvtár; Együttműködés -nemzetközi; Könyvtártörténet -egyetemes

Egy évtizeddel ezelőtt merült fel a terv: megépíteni az ókori alexandriai könyvtár utódját. Az el-

képzelés a megvalósulás felé halad, ma már az anyagi források összegyűjtésénél tart az ügy. Támogatói szerint a könyvtárak négy célja lesz: a világ legnagyobb nyilvános tudományos könyvtáraként működne; katalizátorként funkcionálna a közel-keleti béke létrehozásában; nemzeti könyvtárként szolgálhatná azokat az országokat, melyeknek nincs ilyen könyvtár, valamint segítene fellendíteni Alexandria gazdaságát.

A Bibliotheca Alexandriana az UNESCO, az egyiptomi kormány, jónéhány ország építész-mérnökei és a világ minden táján létrejött baráti társaságok összefogásával fog megépülni. Az UNESCO által meghirdetett versenytárgyalást 1989-ben a Snohetta nevű norvég építész-mérnöki társaság nyerte meg 77 ország 1333 jelentkezője közül. Tervük szerint az épület kör alakú lesz, mint az ősi egyiptomi napszimbólum. A könyvtár három logója a tenger, a felkelő nap és egy világítótorony (utalva a pharosi világítótornyra), melyek a világot és az emberi kultúrát jelképezik. A könyvtár nagy része a föld alá épül, az olvasótermekbe az üvegtetőn keresztül árad majd be a napfény. Az építmény 3000 fős konferenciatermet, planetáriumot, kerteket is magában foglal majd.

A teljesen automatizált könyvtárak kezdetben 530 fős lesz a személyzete, és bibliográfiai adathálózati központként is fog működni. A fő gyűjtőkörök – az egyiptomi–görög kultúra, a kopt kereszténység születése, az iszlám hatása stb. – adatbázisai a világ össze kutatója számára elérhetővé válnak majd egy regionális host számítógép segítségével. A könyvtári komplexumban helyet kap egy nemzetközi információs szakembereket képző intézmény is, ahonnan a Bibliotheca Alexandriana jövődi személyzete, más egyiptomi és közel-keleti könyvtárak szakemberei kerülnek majd ki.

Az anyagiak előteremtése 1990 februárjában kezdődött olyan személyek részvételével, mint pl. Mubarak elnök, Mitterand francia elnök, Caroline monacoi hercegnő. Számos, a könyvtárat támogató baráti kör alakult Európában és az USA-ban. Egyikük, amely San Franciscóban működik, 43 000 dollárt gyűjtött eddig össze. A baráti körök célja azonban nemcsak a pénzgyűjtés, hanem a könyvtár jövődi szolgáltatásainak propagálása is.

A munkálatok számos országban óriási érdeklődést keltettek. Thaiföld, Kuvait, Irán és Afganisztán már jelezte az UNESCO-nak, hogy sze-

retné, ha hasonló projektet dolgoznának ki számukra nemzeti könyvtár építésére.

(Fazokas Eszter)

94/198

MELOT, Michel: Le projet de Bibliothèque nationale des arts à Paris = Art Libr.J. 18.vol. 1993. 4.no. 4-10.p. Bibliogr. 14 tétel.

Res. és szöveg angol nyelven is

Egy nemzeti művészeti könyvtár létrehozásának terve Franciaországban

Fejlesztési terv; Nemzeti könyvtár; Szakkönyvtár-képzőművészeti

Amikor a Bibliothèque national – mindössze hat különgyűjtemény-részleget maga mögött hagyva – az új Bibliothèque de France épületébe költözik, alkalom nyílik arra, hogy számos történeti gyűjtemény és kutatóközpont a nemzeti könyvtár régi épületeiben nyerjen elhelyezést. A Bibliothèque national maradó részlegei, amelyeknek a jelenleginél több helyre van szükségük, prioritást élveznek. Hozzájuk csatlakoznak majd a *Bibliothèque interuniversitaire d'art et d'archologie*, a Louvre-ból a *Bibliothèque centrale des Musées nationaux* és a *Bibliothèque de l'Ecole nationale supérieure des Beaux-Arts* régebbi gyűjteményei. Az így összehozott állományokat nem egyesítik, de központi katalógust építenek ki elérésükre, és közös állománygyarapítási politikát alakítanak ki. A művészeti dokumentumok ily módon történő koncentrálásából még nem jön létre egy „nemzeti művészeti könyvtár”, de az állomány egy széles körű hálózat fontos csomópontjaként fog szolgálni.

(Autoref.)

Lásd még 186, 227, 258

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

94/199

LEWANDOWICZ, Grazyna: Male dziecko w bibliotece = Poradnik Bibl. 1994. 2.no. 4-6.p.

Kisgyermek a könyvtárban

Gyermekolvasó

A szerző a prenatális kortól kezdve egészen a felnőtté válásig (17-18. évig) vázolja fel az emberi fejlődés egyes fázisait. Megállapítja, hogy addig különféle – nagyságrendi, arány-, tulajdonságvesztő és tulajdonságkialakító – változásokon esik át az emberré cseperedő gyermek.

A 18-20 hónapos kisgyerekek már biztonságosan mozog, játszik, és helyel-közzel beszélni is tud. Majd ahogy múlnak a hónapok, mindebben egyre nagyobb tökélyre tesz szert. Különösen fontos számára a tárgyak tulajdonságainak megismerése, ami gyakorta jár rontás-bontással. A kisgyerekek első (képes) könyvei is gyakorta esnek ilyen rontás-bontás áldozatul. Ám ha a környezetében rászoktatják a könyvek nézegetésére, és általában is tisztelet övezi a könyvet, a rongálást csakhamar felváltja a könyv tartalma iránti érdeklődés. S ez a tartalom hovatovább egyre inkább tartalmaz szövegeket, amelyeket a kisgyerekek a felnőttek felolvasásában újra és újra hallani szeretne.

A könyv azért válik fontossá a kisgyerekek életében, mert segítségével sokféle foglalkozásra nyílik lehetőség, szinte lapról-lapra új érdekességeket tár fel, előmozdítja a nyelv világába történő belépést.

Újabbán sok könyvtár törekszik arra, hogy „olvasóivá” szervezze a kisgyerekeket (egy-egy könyvtárakban 18 hónap a „korhatár”). A kisgyerekek részlege vagy legalábbis „kuckója” sajátos berendezést kíván (a könyvek földre állított nagy dobozokban vannak, sok benne a párna és a játékok stb.). Így hát csak ott szabad az efféle szolgálattal elindulni, ahol van megfelelő hely, könyvanyag, hozzáértés és hit a dolog fontosságában. A kisgyerekekkel való könyvtári foglalkozás egyszerűen a szülővel való foglalkozás is. Az olvasásra való nevelésen és a könyvtárhasználat megszokásán túlmenően a kisgyerekek könyvtári szolgálata áttételesen hozzájárulhat a családi válságok feloldásához, az analfabetizmus felszámolásához és a faji és kulturális elmaradás-eltávolítás megakadályozásához.

(Futala Tibor)

Iskolai könyvtárak**94/200**

SZPULAK, Grazyna: Kim powinien byc bibliotekarz szkolny = Poradnik Bibl. 1994. 1.no. 12-15.p.

Ki mindenkinek kell az iskolai könyvtárosnak lennie?

Iskolai könyvtár; Könyvtáros hivatás

A jelenleg még érvényben lévő jogszabályok az iskolai könyvtárostól pedagógiai tevékenységet, szervező munkát és a szülőkkel, illetve a hasonműködő intézményekkel való együttműködést várják el. Ehhez vagy egyetemi könyvtárosvégzettség vagy valamilyen (az adott iskolában oktatott) egyetemi szakvégzettség szükséges, mely utóbbit valamilyen (iskolarendszerű vagy tanfolyami) könyvtárosképzéssel kell kiegészíteni. Gyakran azonban megelégszenek a középfokú könyvtárosképzéssel is.

Az iskolai könyvtárosok helyzete (presztízs és bérezés szempontjából) korántsem rózsás. Ezen felül – takarékosági célokból – mind elterjedtebb a rész munkaidős könyvtárosi megbízás, ami azt jelenti, hogy egy-egy tanár naponta 2-3 órási „időkezdményt” kap a könyvtári feladatok elvégzésére. Ez legfeljebb a kölcsönzéshez elég. Így hát azok a „magasztos” feladatok, amelyek elvárásaként megfogalmazódnak, egyáltalán nem teljesülnek. Az sem biztos, hogy egy-egy tanáremberben együtt van-e a tanári és a könyvtárosi pedagógia egymástól igencsak elütő képessége.

Az előkészületben lévő könyvtári törvény az iskolai könyvtárakra nem kíván kiterjedni, ami majd egyfajta „információs kirekesztettség” fog a jövőben járni. Nyugtalanító a könyvtáros „ráféjelő” tanfolyamok helyzete is, nem is beszélve a sokféle (számítástechnikai, nyelvi stb.) továbbképzési szükséglet kielégítetlenségéről. S a bérszabályozáson sem ártana javítani.

Ha a közeljövőben a fenti vonatkozásokban elmarad a segítség, a könyvtári ellátás egyik alapvető láncszeme szakad meg, ami beláthatatlan következményekkel járna a jövő nemze-

dékek olvasáskultúráját, tájékozódni tudását illetően.

(Futala Tibor)

Lásd még 194

Egyéb könyvtárak és tájékoztatási intézmények**94/201**

WESTWOOD, Karen: Prison law librarianship: a lesson in service for all librarians = Am.Lib. 25.vol. 1994. 2.no. 152-154.p.

Börtönjogi könyvtároság - személyes tapasztalatok

Börtönkönyvtár; Tájékoztatás - jogtudományi

A Law Library Service to Prisoners (LLSP – jogi könyvtári szolgálat bebörtönzötteknek) a minnesotai Állami Jogi Könyvtár (MSLL) kifelé irányuló, ún. outreach szolgáltatása, mely 1984 óta működik. Célja, hogy egyfajta legális jogi tájékoztatást adjon a bebörtönzötteknek, anélkül, hogy nagyobb börtönjogi könyvtárakat tartanának fenn. A program úgy kezdődött, hogy valamennyi minnesotai börtönben egy kisebb jogi alapgyűjteményt hoztak létre. A hangsúly nem annyira a könyveken van, hanem azon, hogy egy könyvtáros az MSLL LLSP szolgáltatásától rendszeresen körbelátogatja a börtönöket és referenz-tájékoztatást ad a börtönlakóknak. A bebörtönzöttek használhatják a gyűjteményt, és biztatják őket arra is, hogy tegyenek fel kérdéseket is az ügyekkel kapcsolatban. Ha a kérdés túl bonyolult, akkor az LLSP személyzete közösen válaszolja meg. Az LLSP-nél két „utazó” könyvtáros dolgozik. Mindegyikük 3 intézményt látogat rendszeresen. Munkájuk egyre bővül, mert mind több bebörtönzött szerez tudomást róluk, és tart igényt munkájukra. A szerző, aki egyike az „utazó” könyvtárosoknak, korábban közművelődési és felsőoktatási könyvtárakban dolgozott referenz-könyvtárosként. Az LLSP-hez való felvételénél nem annyira a jogi ismeretei, mint inkább az emberekkel való bánni tudás és a stresszhelyzetek elviselésének képessége volt a döntő szempont. A börtönben végzett jogi könyvtári

munka egy különálló, egyedi szelete a könyvtárügynek, amelyre nem lehet felkészíteni előre a könyvtárosokat. A könyvtárosok ugyanis nincsenek hozzászokva ahhoz, hogy „problémás” (veszélyes, akár életveszélyes) helyen dolgozzanak. A referensz-interjú során hatásosabban a kevésbé direkt módszerek (pl. nem tanácsos megkérdezni, mit követett el az illető stb, mert ez irreleváns az interjú szempontjából). A jogi referensz-szel kapcsolatosan a problémák lényegében azonosak azzal, amikor orvosi, egészségügyi vagy adózási kérdésekben kérnek segítséget a könyvtárostól. A könyvtáros nem szakember, tehát nem tanácsot ad, hanem a segédletek alapján tájékoztató munkát végez. A börtönlakók által feltett kérdésekre is közösen próbálják megkeresni a választ, pl. úgy, hogy a bebörtönzöttek is el kell olvasnia a könyvtáros által ajánlott szakirodalmat, jogszabályt stb., hogy valóban a számára szükséges válaszhoz jusson. Sok esetben a foglyoknak korlátozottan, vagy egyáltalán nincs is lehetőségük arra, hogy jogi, ügyvédi tanácsadást kérjenek, viszont fontos számukra, hogy találjanak valakit, aki megerősíti, ill. segíti őket a jogszabályok értelmezésében.

Fontos a bizalom kérdése is. Minnesotában törvény tiltja, hogy a közkönyvtárak információit szolgáltatassanak ki használóikról, azok kárára. (Ez egyébként nem egyedi eset, hiszen az USA legalább 40 államában hasonlóképpen védettek a könyvtári nyilvántartások.) Bár hivatalos szervek részéről mindig akadnak próbálkozások, a könyvtárosok politikája az, hogy semmilyen információt nem adnak ki a bebörtönzöttekről.

A sikerélményt a könyvtárosnak a pozitív visszajelzések adják: az a gesztusuk, ahogy kelő tisztelettel viszonyulnak a kérdést feltevő személyhez, és hogy foglalkoznak a bebörtönzöttek által feltett kérdésekkel, még az írástudatlan elítéltekből is pozitív reagálást vált ki.

(Kovács Katalin)

94/202

PESCHERS, Gerhard - SKOPP, Klaus Josef: Bibliotheksarbeit im Strafvollzug = Buch Bibl. 46. vol. 1994. 3. no. 256-262. p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Könyvtári munka az észak-rajna-vesztfáliai börtönökben

Börtönkönyvtár

Az NSZK-ban az 1977. évi büntetésvégrehajtási törvény előírja: „Az elítélt számára biztosítani kell egy könyvtár használatát.” Mivel a szabályzat külső könyvtár használatát általában nem teszi lehetővé, magukban a büntetésvégrehajtási intézményekben kell megfelelő könyvtárakat működtetni.

A Német Könyvtári Intézet 1978-ban tervbe vette a könyvtárak szociális munkájának felmérését és a követelmények megfogalmazását, ezzel kapcsolatban kérdőíves módszerrel tájékozódott a német büntetésvégrehajtó intézmények könyvtári ellátottságáról. Az eredmény nem volt megnyugtató. A tapasztalatokat feltáró folyóiratcikk élénk vitát váltott ki, s mindezek nyomán 1986-ban megjelent a büntetésvégrehajtási intézményekben folyó könyvtári munka követelményeiről szóló szakmai állásfoglalás.

Észak-Rajna-Vesztfáliában (a cikk ennek a tartománynak a helyzetét ismerteti) az igazságügyminiszter a fenti állásfoglalás nyomán utasította a büntetésvégrehajtási intézmények központjainak (Köln és Hamm) vezetőit, hogy vizsgálják felül a helyzetet, tegyék meg a szükséges lépéseket. Kölnben, ahol már diplomás könyvtáros működött, ennek bevonásával javasolta a vizsgálatot, Hamm számára viszont egy diplomás könyvtáros munkábaállítását javasolta első lépésként a tartományi miniszter.

Az intézkedések nyomán a következő helyzet alakult ki: szervezetileg az intézmények gazdasági vezetője felelős a könyvtárak működéséért, állományának (könyvek és más könyvtári anyagok) gyarapításáért. A diplomás könyvtáros mint szakember felelős a központ alá tartozó intézmények könyvtárainak szakmai színvonaláért. (Jelenleg Köln és Hamm mellett Berlinben, Brémában és Hamburgban dolgozik főfoglalkozású könyvtáros ebben a feladatkörben.) A diplomás könyvtáros feladata a különböző intézeti könyvtárak munkájának koordinálása, a könyvtárkezelők irányítása, szakmai képzésük megszervezése. A könyvbeszerzés általában az intézmény gazdasági részlegének feladata, a diplomás könyvtáros szerzi be viszont az idegennyelvűe-

ket. (A német fegyházakban 20% fölött van az idegen anyanyelvű elítéltek aránya.)

Az egyes könyvtárakban dolgozó könyvtárkezelők az elítéltek közül kerülnek ki, számukra a könyvtár intézeti munkahelyet jelent. A „könyvtármunka” kedvelt tevékenység, mert egy bizonyos fokú önállóságot és szabad mozgásteret biztosít. A könyvtárkezelők gondolják az állományt, kölcsönöznek, adminisztrálnak, katalóguscédulákat írnak.

Az intézmények egy részében a könyvekhez szabadpolcon lehet hozzájutni, a kívánatos szabadpolcos rendszer általánossá válását azonban biztonsági szempontok és elhelyezési problémák gátolják. Zárt raktárak esetén a könyvtárkezelők szállítják az egyes cellákba a füzetkatalógus alapján kiválasztott könyveket. A „nyitott” intézményekben az elítéltek részben a városi könyvtárat is használhatják. A könyvtárral nem az egyes elítéltek, hanem – adatvédelmi okokból – az intézet áll jogi viszonyban.

(Katsányi Sándor)

94/203

KEHRS, Annette: Patientenbibliotheken in Allgemeinen Krankenhäusern = Buch Bibl. 46.vol. 1994. 3.no. 263-268.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Betegkönyvtárak Rajna-Pfalz tartományban

Kórházi könyvtár -betegeké

Rajnavidék-Pfalz tartományban 85 általános kórház működik. Ezek legtöbbszörében van könyvtár vagy legalább egy kis könyvgyűjtemény a betegek számára. Elégedettségre azonban nincs ok, mert a legtöbb állomány igen szerény, s a pénzügyi támogatás minimális. Nem megfelelő az elhelyezés, a személyzet önkéntesekből áll, s néhány esetben a könyvtárak léte is veszélyben van. A szerző több, mint 50 betegkönyvtár meglátogatása alapján ajánlásokat tesz a jelenlegi siralmas állapotok javítására.

(Autoref.)

94/204

ZAJCEV, V.G.: Biblioteka Administracii Prezidenta Rossijskoj Federacii segodnâ = Naučn.Teh.Bibl. 1993. 10.no. 3-13.p.

Res. angol nyelven.

Az Oroszországi Föderáció elnöki adminisztrációjának könyvtára

Hivatali könyvtár

1991-ben elnöki rendeletre három korábbi zárt könyvtár (az SZKP KB Ügyintéző Igazgatóságának Könyvtára, a Legfelső Tanács Könyvtára és a Szovjet Minisztertanács Könyvtára) állományát egyesítették. Ezen az állományi bázison jött létre 1993. február 22-én – ugyancsak elnöki kezdeményezésre – az Elnöki Adminisztráció Könyvtára. Az újonnan kreált intézmény fő feladatai:

a) az elnök, az alelnök, az elnöki adminisztráció, a minisztertanácsi apparátus tájékoztatása a bel- és külföldi szakirodalom alapján,

b) az a) pont minél maradéktalanabb ellátása érdekében a legkülönbözőbb bel- és külföldi könyvtárakkal és információs intézményekkel való együttműködés (így pl. az amerikai Kongresszusi Könyvtárral máris „élő” a kapcsolat).

A könyvtár állománya meghaladja a 2 millió egységet. Az éves gyarapodás 20 ezer könyv, 600 belföldi folyóirat és 140 külföldi időszaki kiadvány. Tekintettel az utóbbiak iránti nagy érdeklődésre, a könyvtár tartalomjegyzékekről másolatot készít, illetve juttat el az érintett munkatársakhoz.

A könyvtár az állomány túlnyomó részét az SZKP KB Ügyintéző Igazgatóságának Könyvtáratól örökölte. Így hát most van mit selejtezniük a munkatársaknak (pártépítési irodalom, a marxizmus-leninizmus klasszikusainak szinte megszámlálhatatlan mennyiségű többes példányai stb.).

Noha a könyvtár fiatal intézmény, tudományos minősítésével összhangban máris szerepet vállalt a tudományos kutatómunkában (kiadta a nevezetes genfi Kuklin-Könyvtár állományjegyzékét, s további ilyen jellegű jegyzékek szerkesztése folyik).

Az elnöki adminisztráció, így a könyvtár is, „amennyire csak lehet” fel van szerelve a leg-

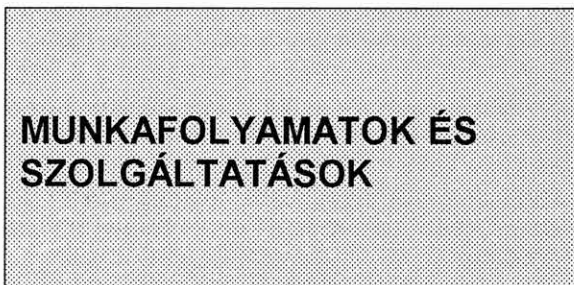
korszerűbb számítás- és híradástechnikával. A berendezéseket az amerikai MERISEL cég szállította. Szoftverként a francia CHEMDATÁ-tól vásárolt TEXTO/LOGOTEL programcsomag szolgál. Ebben a helyzetben a könyvtár csak olyan szolgáltatások előállítására vállalkozik, amelyeket másutt nem lehet beszerezni.

Online módon 30 hazai adatbázis érhető el. Mindenekelőtt gazdasági, politikai, történelmi, jogi, statisztikai, igazgatási, szociális és kulturális adatbázisokról van szó. Ezen felül a könyvtár – CD-ROM-on – 12 külföldi adatbázist is járát, s kettőt (adatbáziskatalógust és elektronikus híradót) maga állít elő. Az elektronikus híradóból tematikus összeállításokat készítenek (pl. Oroszország újjászületésének problémái; Haza, politika, nemzet; Az oroszországi régiók problémái stb.). A külföldi adatbázisokhoz az INTERLINK nemzetközi hálózat útján lehet hozzáférni.

A könyvtárnak az említett irányok mindegyikében még sokat kell tökéletesednie, mégpedig annál is inkább, mivel működési feltételei igazán kiválóak.

(Futala Tibor)

Lásd még 205

Állomány, állományalakítás

94/205

LAZZARI, Giovanni: La formulazione della politica delle accessioni come strumento di pianificazione delle risorse: un'ipotesi per la Biblioteca della Camera dei deputati = Boll.AIB. 33.vol. 1993. 4.no. 449-465.p. Bibliogr. 17 tétel.

Res. angol nyelven

Az állományépítési politika mint a forrástervezés eszköze: javaslat a parlamenti könyvtár számára

Állománygyarapítás; Országgyűlési könyvtár; Tervezés

A napról napra változó gyakorlattal szemben a gyűjteményfejlesztés részét képező gyarapítási politikának tudományos megközelítésre lenne szüksége. A gyarapítási politika mint tervezési folyamat főbb vonatkoztatási pontjai: a szolgált intézmény vagy közösség, a könyvtár formálisan is meghatározott küldetése (feladata), a könyvtár primer vagy másodlagos, tényleges vagy lehetséges használói, a meglévő gyűjtemény kulturális és tudományos jellemzői, az emberi és a pénzügyi erőforrások. A tervezés során a stratégiai célok és a források felhasználása között a lehető legteljesebb konzisztenciára kell törekedni. A gyűjteményépítés az egész könyvtári rendszer információs és dokumentációs szolgáltatásait meghatározó, kulcsfontosságú fázisa a könyvtári tevékenységnek. Ezért elengedhetetlen minden könyvtár számára, hogy írásban rögzítse gyűjteményfejlesztési politikáját, azaz lefektesse azokat a szabályokat, amelyek biztosítják a dokumentum-beszerezés céljainak és gyakorlatának racionalitását. E gyarapítási alapszabályzat feladata, hogy a szerzeményezést a szükségletek és a használók felé orientálja, szabályokat fogalmazzon meg az anyagok kiválasztására és a kivonásra, megkönnyítse az együttműködést és a házon belüli képzést, segítse a források és a szolgáltatások értékelését, csökkentse a management-költségeket.

(Mohor Jenő)

94/206

DESRICHARD, Yves - KLEB, Claudine: Le „Journal Citation Reports” du „Science Citation Index” = Bull.Bibl.Fr. 39.tom. 1994. 1.no. 61-69.p.

Res. angol és német nyelven.

A Science Citation Index-re épülő Journal Citation Reports használata egy szakkönyvtár állományának az értékelésére

Állományelemzés; Hivatkozásmutató; Szakkönyvtár -műszaki

A föld-, óceán- és környezetvédelmi tudományok országos feladatkorú szakkönyvtárának feladatából következik, hogy figyelemmel kísérje a gyűjtőkörébe tartozó területek szakirodalmi termését. A szerzők szerint ehhez hasznos segítséget nyújtanak az Institute for Scientific Information statisztikai kiadványai, különösen a *Journal Citation Reports*, amelyik a műszaki folyóiratok hivatkozásait dolgozza fel, de az értékelésnek más módjai és módszerei is vannak.

(Autoref.)

94/207

JOSWICK, Kathleen E. - STIERMAN, John P.: Systematic reference weeding: a workable model = *Collect.Manage.* 18.vol. 1993. 1/2.no. 103-115.p. Bibliogr.

Használható módszer a kézikönyvtár rendszeres selejtezésére

Egyetemi könyvtár; Segédkönyvtár, kézikönyvtár; Selejtezés

Jóllehet a referenz-állomány rendszeres selejtezésének szükségességéhez semmi kétség ne fér, s ezen követelmény megfelelő hangsúlyt is kap a szakirodalomban, kevés olyan selejtezési irányelv született, amelyik a gyakorlatban is segíthetné a könyvtárosokat e feladat elvégzésében. A jelen cikk egy olyan sikeres selejtezéséről számol be, amelyik egy selejtezési bizottság részvételére épült. A referenz-állományt havonta átnézték, aminek során az egyéni selejtezési ajánlatokat a bizottság felülvizsgálata követte. A folyamat elméleti alapját írásban rögzített állománygyarapítási irányelvek szolgáltatták. A selejtezési program több haszonnal járt, mint amennyi a nem használt, illetve elavult do-

kumentumok számának a csökkentéséből természetesen adódik.

(Autoref.)

94/208

BAROOAH, P.K. - BHUYAN, B.R.: An approach for selection of journals in libraries for R and D institutions = *Ann.Libri.Sci.Doc.* 40.vol. 1993. 3.no. 115-124.p. Bibliogr. 18 tétel.

Egy módszer a folyóiratok kiválasztására kutatóintézeti könyvtárak számára

Állomány használata; Állománygyarapítás; Bibliometria; Időszaki kiadvány

A bibliometriai elemzéseken alapuló rangsorolás nem a legalkalmasabb módszer a kutatóintézeti könyvtárak számára szükséges folyóiratok kiválasztására. A cikk egy szisztematikusabb és költséghatékonyabb eljárásról számol be, amely a használatra alapuló válogatásra épül. Következtetésként megállapítja, hogy bár a fenti módszerrel nem lehet azt állítani, hogy nincsenek hátrányai, mindazonáltal a kutatóintézeti könyvtárak szűkös költségvetése és az ugrászerűen növekvő folyóiratárak fényében a használatra épülő válogatás megfelelő gyakorlati módszernek tekinthető. A folyóiratok ily módon történő rangsorolása lehetővé teszi bizonyos folyóiratok bevételeit, ill. kizárását a költségvetésnek megfelelően. Figyelembe kell venni azonban azt is, hogy bizonyos folyóiratok relatív fontossága a kutatás ideje alatt változhat, s fontosabb, az intézmény kutatási területét részleteiben jobban lefedő új folyóiratok is megjelenhetnek. Ezért időszakonként a szakterület folyóiratainak bibliometriai rangsorolását is figyelemmel kell kísérni.

(Autoref. alapján)

94/209

WIDDICOMBE, Richard P.: Eliminating all journal subscriptions has freed our customers to seek the information they really want and need: the result - more access, not less = *Sci.Tech.Libri.* 14.vol. 1993. 1.no. 3-13.p.

A folyóiratállomány teljes megszüntetésének eredménye: hatékonyabb hozzáférés a szükséges információkhoz

Dokumentum -gépi információhordozón; Egyetemi könyvtár; Folyóirat-előfizetés; Hozzáférhetőség; Kísérlet

A 123 esztendőes Stevens műszaki egyetem (Hoboken, N.J.) könyvtára 20 éves kutatás és kísérletezés nyomán arra a döntésre jutott, hogy teljes mértékben megszünteti a nyomtatott folyóiratok előfizetését. E páratlan döntés eredményei ma még nem teljesen ismertek, de az már most is látható, hogy a használók jobb és szélesebb körű szolgáltatásokat élvezhetnek, mint azelőtt. Az előzetes kutatás során a következőkre derült fény.

1. A könyvtár gyűjtőkörének megfelelően járatott 1500 folyóirat csak egy kis részét képezi az ISI által az illető szakterületek magfolyóirataiként jegyzett 5000 periodikumnak.

2. Az egyetemi könyvtár által már igen korán kezdeményezett online információkeresések olyan dokumentumkéresek eredményeztek, amelyek jelentős része nem volt kielégíthető a könyvtár állományából. Az egyetemi kutatók publikációiban hivatkozott címek jelentős részével szintén nem rendelkezett a könyvtár.

3. Megvizsgálták az olvasótermi folyóiratok használatát, aminek nyomán kiderült, hogy melyek azok a címek, amelyeket évekig senki sem vett kézbe. Ezeket kiselejtezték, akárcsak a már elhunyt, kilépett, vagy nyugdíjba ment oktatók által régebben megrendelt címeket, amelyek eltávolítására sokáig senki sem mert vállalkozni.

4. A könyvállomány használatát is megvizsgálták a számítógépes kölcsönzési rendszerből nyert adatok alapján. Kiderült, hogy az állomány nagy részét nem használják. Összehasonlítva saját állományuk használatát egy másik, hasonló gyűjtőkörű egyetemi könyvtárával, kiderült, hogy az alapvető művek jelentősen eltérnek, vagyis az állományépítést nem annyira az általános gyűjtőkör irányelvek, hanem a helyi professzorok preferenciái szabályozzák. Ezért áttértek az igény szerinti, utólagos állománygyarapításra, ami sikeresnek bizonyult, s arra biztatott, hogy

ezt az elvet a folyóiratokra is alkalmazzák, azaz ne folyóiratot vásároljanak, hanem a keresett cikkekhez való hozzáférést biztosítsák.

6. A dollárnak az európai valutákhoz képest történt romlása következtében sok költséges külföldi folyóiratot le kellett mondani. Ennek következtében 1990-ben a könyvtár kevesebb folyóirattal rendelkezett, mint 1950-ben.

7. A CD-ROM-ok és a teljes szövegű adatbázisok megjelenésével a nyomtatott indexek, illetve folyóiratok háttérbe szorultak, mert a használók szívesebben használták ezeket a könnyebben kezelhető és nagyobb sikerélményt nyújtó elektronikus forrásokat.

Az előbbieken felsorolt jelenségek nyomán a könyvtár úgy döntött, hogy az előzetes folyóiratrendelések és könyvvásárlások helyett a költségvetési keretet inkább elektronikus hordozók beszerzésére és hálózati hozzáférési jogdíjakra fordítja. Ez azért vált lehetségessé, mert ma már minden oktató s beiratkozott hallgató rendelkezik egy hálózatba kapcsolt számítógéppel. A cikkek és egyéb dokumentumok kikeresésére kiváló eszköz az egyetemi menürendszerből elérhető Internet, dokumentumszállításra pedig a CARL és a FirstSearch nevű szolgáltatásokat, valamint az UMI elektronikus szolgáltatásait használják.

A könyvtárvezetés felismerte, hogy a használók nem folyóiratokat, hanem cikkeket akarnak, mégpedig minél gyorsabban és ingyenesen. A nyomtatott folyóiratok lemondása valójában nem a folyóiratok elvetését, hanem a könyvtári szolgáltatások természetének a megváltoztatását jelentette.

Az elektronikus hordozókra való váltás természetesen szükségessé tette a használók továbbképzését is, amit nyomtatott útmutatók és élő demonstrációk együttes alkalmazásával oldottak meg.

Következtetésként a cikk a sikernek két mérhető jeléről számol be. Egyrészt megnövekedett a cikkrendelések, a könyvtárközi kölcsönzési kérések és a vásárlási kérelmek száma, másrészt az egyetemi oktatók egyöntetűen örömmel fogadták az új szolgáltatásokat, amelyek nemcsak időt takarítanak meg számukra, hanem az információknak az eddigieknél jóval szélesebb köréhez biztosítanak hozzáférést.

(Novák István)

94/210

WOODWARD, Hazel: The impact of electronic information on serials collection management = IFLA J. 20.vol. 1994. 1.no. 35-45.p. Bibliogr. 8 tétel.

Res. francia, német és spanyol nyelven.

Hogyan befolyásolják az elektronikus információk a folyóiratállomány kezelését?

Állományalakítás; Dokumentumszolgáltatás; Elektronikus folyóirat; Figyelőszolgálat

A folyóiratok piacát évi 2,5 milliárd dollárra becsülik. A hozzáférést forradalmasító elektronikus információ és a folyóiratárak válsága számos problémát vet fel a kiadók számára.

A legtöbb felsőoktatási könyvtár az elektronikus információforrásokat fokozatosan, az igények függvényében vezette be. Előbb CD-ROM adatbázisra, majd hálózati szolgáltatásokra fizetett elő, újabban az ügynökségek CAS-IAS (Current Alerting Services combined with Individual Article Supply; tartalomjegyzék-adatbázis plusz egyedi cikkszolgáltatás) szolgáltatásait veszik igénybe, illetve a teljes szövegű elektronikus folyóiratokat az egyetemi campusok információs rendszerén teszi hozzáférhetővé.

Kevés könyvtár vetette össze eddig az új elektronikus szolgáltatások költségeit a hagyományos szolgáltatásokéival. Az elektronikus szolgáltatást a következő szempontok alapján lehetne értékelni: mit nyújt, milyen a termék minősége, mennyibe kerül, ára miből fedezhető, mennyien használják, hogyan viszonyul a nyomtatott változathoz. És a lényeg: jobb szolgáltatást nyújt-e a könyvtárhasználóknak.

A teljes szövegű elektronikus folyóiratok három formában állnak rendelkezésre:

1. *Teljes szövegű online adatbázisként.* A drága hozzáférés miatt ezek igénybe vétele legfeljebb sürgős kérés esetén vagy igen ritkán célszerű.

2. *CD-ROM-on.* Legismertebb példája az ADONIS, amely 40 orvostudományi-biológiai folyóiratot tartalmaz. Az Aston Egyetem 1992-től az ADONIS-ra építve törölte a nyomtatott folyóiratokra való előfizetését. Fogadtatása azonban nem volt kedvező (gyenge böngészési lehetőség a képernyőn, csak egy munkaállomás, megjósol-

hatatlanok a szerzői jogi díjak és a nyomtatási költségek).

3. *Hálózaton.* A listserv szoftverek révén 1993-ban 224 elektronikus folyóirat állt rendelkezésre, többnyire hírlevelek és hirdetőtáblák. Új tendencia a párhuzamos publikálás, amikor a kutatási jelentés mindkét formában megjelenik, de a terjedelmes kutatási adatok például csak elektronikus formában.

Az elektronikus folyóiratok állományépítése, feldolgozása és szolgáltatása terén egyelőre nincsenek bevett technikák. A tárolás a legkritikusabb kérdés (az egyetem központi gépén, a könyvtár gépén vagy személyi számítógépes helyi hálózaton), helyi döntést igényel. A hozzáférést ideális esetben az egyetemi campus hálózata telepítve lehet megoldani. A kiválasztás során sajátos probléma, hogy valószínűleg sok végfelhasználó maga is előfizet egyes folyóiratokra. A kiválasztás elvei, a feldolgozás nyilvántartásai megegyeznek a nyomtatott folyóiratokéival. Az országos és nemzetközi bibliográfiai számbavétel kérdése még problémás.

A CAS-IAS szolgáltatások piaca rövid- ill. középtávon növekedni fog. E tevékenységeket egyre inkább a számítógép-hálózatok fogják kezelni. A cikk röviden ismerteti néhány ilyen szolgáltatást (CARL UnCover, Faxon Finder, Inside Information, SwetScan, ISI Current Contents).

A loughborough-i műszaki egyetemen, ahol a szerző dolgozik, 1992 óta tesztelik a SwetScan-t. A tartalomjegyzék szolgáltatást az egyetemi hálózaton tették elérhetővé. Pontosan mérni tudják a folyóiratok használatát. Ezért fontolgatják, hogy a beszerzésre javasolt és a lemondott folyóiratok tartalomjegyzékét is megveszik.

(Hegyközi Ilona)

94/211

WOOLISCROFT, Michael: Access and ownership: academic libraries' collecting and service responsibilities and the emerging benefits of electronic publishing and document supply = N.Z.Lib. 47.vol. 1994. 9.no. 170-180.p. Bibliogr. 24 tétel.

Hozzáférés és/vagy tulajdon: az egyetemi könyvtárak gyarapítási és szolgáltatási kötelezettségei az elektronikus publikálás és do-

kumentumszolgáltatás növekvő előnyeinek a fényében

Állománygyarapítás; Dokumentumszolgáltatás; Egyetemi könyvtár; Elektronikus publikáció; Gazdaságosság -könyvtárban

A korszerű tájékoztatási és kommunikációs technológiák lehetőséget kínálnak a korlátozott folyóirat-költségvetés miatt csökkentett könyvtári szolgáltatások ellensúlyozására. Az elektronikus publikálást és dokumentumszállítást azonban alaposan meg kell vizsgálni, mert csak a már bebizonyosodott előnyöket érdemes hasznosítani. Az elektronikus dokumentumszállítás még sokáig nem fogja kiszorítani a hagyományos forrásmegosztási módszereket, de arányaiban mindenképpen növekedni fog. A cikk két, az elektronikus dokumentumszolgáltatás költséghatékonyágát vizsgáló ausztrál kísérlet eredményeit elemzi. Amit feltétlenül számításba kell venni, az a folyóiratok tartalma és az igényelt cikkek szolgáltatása. A faxon küldött dokumentumok például még számos igényt nem tudnak kielégíteni. Az elektronikus dokumentumszállítás költségei magasabbak, mint a hagyományos könyvtárközi kölcsönzésé, és más költség-vonatokozások is felmerülnek. A szerző arra a következtetésre jut, hogy Új-Zéland nem elégedhet meg az ausztráliai kísérletek eredményeivel, hanem a helyi adat- és távközlési költségekkel számolva saját vizsgálatokat kell folytatnia.

(Autoref.)

Lásd még 177, 214

Állományvédelem

94/212

CONWAY, Paul: Digitizing preservation = Libr.J. 119.vol. 1994. 2.no. 42-45.p.

Érdemes-e digitalizálni a nyomtatott dokumentumokat és a mikrofilmet megőrzés céljából?

Elektronikus publikáció; Hatékonyság; Megőrzés; Mikrofilm

A technológia megvan, a kérdés az, hogy miért forgassuk át a papírt és a mikrofilmet bitekbe és bájtokba... Manapság minden számítástechnikai kiállítás és bemutató a képtárolással-kezeléssel kápráztatja a könyvtárosokat, minden ilyen rendszert a könyvtári piacon akarnak eladni. De ne feledjük a különbséget egy rendszer megvásárlása és alkalmazása között. A mikrofilm kipróbált, megbízható tároló eszköze hatalmas kulturális értékeinknek, s kiterjedt programok használják is e célra (a Library of Congress pl. 258 ezer kötetet vett már mikrofilmre, s jövőre 2 millió dollárt tervez erre költeni). Bár megbízhatóan tárol és kevés helyet igényel, használata nehézkes, s ezen látszik javítani a digitális technológia. A digitális leképezés és optikai tárolás jó évtizede kereskedelmi forgalomban van, s a CD-ROM egyre terjed. Mindezek ellenére a digitálisra váltás, ami mind a könyvtár, mind a használók munkakörülményeit megváltoztatja, komoly, a technológia előnyeit, hátrányait egyaránt számba vevő megfontolást igényel a könyvtár hosszú távú stratégiai céljainak fényében. Nem egyszerű kérdés a konvertálandó anyag kiválasztása, és magasak a konvertálási költségek (a nagyfelbontású képtárolás költsége az egy dollárt is elérheti oldalanként). Ma még meghatározhatatlan, hogy az állományvédelmi mikrofilmek digitalizálása, vagy a papír-eredeti digitalizálása melléktermékeként mikrofilm előállítás a költséghatékonyabb. Fontos, de még kidolgozatlan a digitálisan tárolt anyag minősége. A konvertálás részben mechanikus szkennerezés, az eredmény pedig drága és ma még ismeretlen tartósságú hordozón tárolható nagy fájlok összevisszasága. Újabb gond tehát a visszakeresés. Az indexelést jelenleg a dokumentumleképezés sötét oldalának tekintik, s a megoldáshoz a mesterséges intelligencia eszközeire lenne szükség. A különféle képezelő rendszerek ma inkompatibilisek egymással. Bár egyes gyártók bizonyos optikai lemezeknek 100 éves élettartamot ígérnek, a helyesen kezelt mikrofilm 300 évet bír ki, a tárolás alternatívájának gondolt mágnesszalag vagy mág-

neslemezz át másolás nélkül esetleg csak 25-öt. A digitalizálás igen komplex program, kísérleti jelleggel is csak néhány igen jeles amerikai egyetemi könyvtár (Cornell, Harvard, Penn State, Princeton, Stanford stb) foglalkozik vele. Nagy könyvtári állományok digitális konvertálásának esetleges igénye a kiadók, könyvtárak, szolgáltatók és felhasználók egészen új viszonyát hozná létre. Ha létrejön ez az átalakulás, a könyvtárosok feladata, felelőssége lesz annak levelezénylése.

(Mohor Jenő)

94/213

Anforderungen an den Beruf des Restaurators für Archiv- und Bibliotheksgut = Bibliotheksdienst. 28.vol. 1994. 2.no. 198-207.p.

A levéltári és könyvtári restaurátorokkal szemben támasztott szakmai követelmények

Képzés -rokon területen; Restaurátor

Németországban több helyen folyik restaurátorképzés. A Deutsches Bibliotheksinstitut állományvédelmi kerekasztala összeállította az ezzel kapcsolatos követelményeket, amelyeket a restaurátorokat alkalmazó könyvtárak észrevételeit is beépítve publikáltak.

A restaurátori munkához a következőkre van szükség: a manuális tevékenységek, kézműves technikák, anyagismeret iránti és tudományos-történeti érdeklődés, idegennyelv-ismeret.

A restaurátorképzés tartalma a következő nagy témaköröket öleli fel:

1. Anyagismeret (történet, feldolgozási technikák, műszaki eszközök működtetése)
2. A kapcsolódó természettudományi kérdések és labortechnika
3. Levéltári és könyvtári ismeretek
4. Történeti ismeretek, dokumentumismeret
5. Állományvédelem
6. Dokumentáció
7. Munkaszervezés, értékesítés

A gyakorlati készségek nagy fontosságúak a restaurátori munka különböző területein, azaz a papír-, kötés-, pergamen-, pecsétrestaurálásban és a fertőtlenítésben, valamint a kevésbé gyakran előforduló anyagokkal (fa, fém, textil) való munkához. A gyakorlati képzésre kijelölt gyakor-

lőhelyeken kerülhet sor. A képzés valamennyi munkaterületen való munkavállalásra feljogosít, a specializációra a képzést követően kerül sor. A már gyakorló restaurátorok továbbképzésében az oktatási intézmények részt vesznek, azt koordinálják is.

A restaurátorokat egyelőre a könyvtárosokéknak megfelelő képzettségi ill. fizetési kategóriákba sorolják be. Az, hogy hányan tudnak a szakmájukban elhelyezkedni, mindig a gazdasági helyzet függvénye. A restaurátori állások száma mindig viszonylag kevés. Kisebb könyvtárakban a restaurátoroknak köztisztviselői munkákat is el kell végezniük.

(Hegyközi Ilona)

Különgyűjtemények

94/214

BÖTTE, Gerd-J. - FEUERSTEIN, Petra - JUNKES-KIRCHEN, Klaus [et al.]: Die Sammlung deutscher Drucke 1450-1912 - eine Zwischenbilanz = Bibliothek. 17.vol. 1993. 3.no. 301-321.p. Bibliogr.

Res. angol és francia nyelven

A „Német kiadványok gyűjteménye 1450-1912” program. Közbesző jelentés

Általános tudományos könyvtár; Egybehangolt állományalakítás; Régi és ritka könyvek gyűjteménye

Bernhard Fabian javaslatára a Volkswagen alapítvány 1990 óta finanszírozza a „Német kiadványok gyűjteménye 1450-1912” nevű projektet. Az eredeti kiadványok antikvár-felvásárlása és bibliográfiai számbavétele révén a program szeretné helyreállítani azt az űrt, amit egy országos állománygyarapítási központ hiánya okozott. Ezt a feladatot most öt nagykönyvtár vállalta magára – Bayerische Staatsbibliothek (München), Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel, Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek (Göttingen), Stadt- und Universitätsbibliothek (Frankfurt am Main) és Staatsbibliothek zu Berlin –, időszakok szerint megosztva egymás kö-

zött a beszerzési feladatokat. A jelen cikk beszámol az első sikerekről, a problémákról és a távlatokról.

(Autoref.)

Raktározás

94/215

CHEMELLI, Ronald: DK-Code. Neue Aufstellungssystematik der Universitätsbibliothek der Technischen Universität Graz = Mitt.Ver.Österr. Bibl.Bibl. 46.vol. 1993. 3/4.no. 26-33.p.

ETO-kód. Új elhelyezési rend a grazi műszaki egyetem könyvtárában

ETO; Kód; Szakrendi raktározás

Három évtizede dolgozta ki a kézikönyvtári könyveknek a tizedes osztályozásra épülő felállítási rendjét a Grazi Műszaki Egyetem Könyvtára, ez a régi rendszer azonban az idők múltával egyre kevésbé felelt meg a követelményeknek. (Új tudományágak keletkeztek, mások elvesztették jelentőségüket.) Közben az alapul szolgáló tizedes osztályozás is módosult, egyes fogalmak jelzetei megváltoztak, így egyre több eltérés támadt a kézikönyvtári jelzet és a tizedes osztályozási számjelzet között.

1990-ben a könyvtár új kézikönyvtári kódrendszert dolgozott ki. A bevezetést három éves tesztelés előzte meg: 1990-93 között az új jelzeteket kísérleti jelleggel bevitték egy PC „házi adatbankjába” saját tervezésű program alapján, és csak az eredményesnek mutató tesztelés után, 1993 januárjában vezették be ténylegesen az új kézikönyvtári rendet.

Az új rendszer a következő alapelvekre épül:

– A kézikönyvtári kódszámok a tizedes osztályozási rendszer (TO) számaira épülnek. (DK: Dezimalklassifikation. Második német összkiadás, 1-8 kötet, Berlin, 1967-1986.) Az alkalmazott kódszámok a kézikönyvtár állományának és várható növekedésének felelnek meg. (Jelenleg 378 kódszámot használnak.)

– A kódszám a TO első öt számjegyén alapszik. Ha a megfelelő TO szám nem hosszabb 5 számjegynél, akkor a kódszám megegyezik vele.

(Pl. Világítástechnika – TO: 628.9 – kódszám: 628.9.)

– Ha a TO jelzet 3 számjegynél rövidebb, a kódszám végére tett nullákkal háromjegyre kell kiegészíteni. (Pl. Technika – TO: 62 – kódszám: 620.)

– Ha a TO szám 5 számjegynél hosszabb, akkor az ötödik és az azt követő számjegyek elmaradnak, helyükbe egy vagy két betűből álló jelzet kerül. A betű a fogalom szavának kezdőbetűje vagy a szóból vett más betű. (Pl. Konstruálás – TO: 658.512.26 – kódszám: 658.5K.)

– A második betűjel hierarchikusan kapcsolódik az elsőhöz. (Pl. Programnyelv: 681.3P; BA-SIC programnyelv: 681.3PB.)

A grazi könyvtárban a kézikönyvtári könyvek átsorolása mellett a szabadpolcra kerülő állomány felállítási rendjét is meg kellett oldani, ui. 1992-ben nagyszabású funkcionális-térbeli átszervezést hajtottak végre, s ennek során a keresett raktári anyagot is közvetlenül hozzáférhetővé tették. A kézikönyvtári rendszerek megfelelő egységes jelzetek kialakítása azonban túl nagy munkaerő-ráfordítást követelt volna, ezért ezeket a könyveket 9 nagy csoportba osztva és a csoportokat színekkel jelezve helyezték el a szabadpolcos térben.

(Katsányi Sándor)

Feldolgozó munka

94/216

LOPES, Maria Ines: Subject authority control in a union catalogue: perspectives for a national co-operative project in Portugal = Knowl.Org. 20.vol. 1993. 3.no. 133-138.p.

A tárgyi besorolási adatok egységesítése a központi katalógus számára: országos együttműködési projekt Portugáliában

Besorolási adatok egységesítése; Együttműködés -belföldi; Fejlesztési terv; Központi katalógus -online; Tárgyi feltárás

A PORBASE a portugál könyvtárak központi online katalógusa, amely 75 különböző (nagy-részt egyetemi) könyvtár együttműködésével

épül a nemzeti könyvtár vezetésével. A katalógus betűrendes indexének kezelése és a tárgyi feltárás eszközszerének bővítése érdekében indították el a CLIP (Compatibilizacão de Linguagens de Indexação em Português – a portugál indexnyelvek harmonizálása) elnevezésű országos projektet. 1988 végén, néhány hónappal a PORBASE nyilvános megnyitása után született az a döntés, hogy a tárgyi hozzáférés kérdését közös munkával kell megoldani. Az ETO (bármily elterjedt is) számos problémát nem old meg, illetve – online betűrendes mutató nélkül – nem eléggé felhasználóbarát. 1989 közepére felálltak a különféle munkacsoportok, s a projekt fő céljaként a különböző könyvtárak által azonos szakterületen használt „tárgyszavak” egységesítését, valamint az együttműködési folyamat szabályozását (különös tekintettel a tárgyi indexeléssel kapcsolatos tevékenységre) tűzték ki. A projekt koordináló testülete a nemzeti könyvtár belső tárgyi indexelési szabályzatát ajánlotta a munka alapjául, hogy a munkafolyamatok, a felelősségek megfogalmazhatók és megoszthatók legyenek. Ugyanakkor kiderült, hogy a (legfontosabbnak tartott) terminológiai kontroll (a szabványosítás) és a szemantikai struktúra kialakítása nem megy egyidejűleg. A munkacsoportok 1992 végére összeállították szakterületeik lehető teljes tárgyszó-forrásait (szótárak, terminológiai művek, indexek, tárgyszó- és tezaurusz-deszkriptor jegyzékek, osztályozási rendszerek és azok betűrendes mutatói stb), valamint összeállították (mindenféle tárgyi feltáró munka segédleteként) ezek bibliográfiáit. Egyidejűleg a munkacsoportok összeállították az együttműködő könyvtárakban használatos tárgyszavak jegyzékeit, illetve megkezdtek ilyen jegyzékek összeállítását a lehető egységesítés érdekében. A legtöbb portugál könyvtárban ugyanis nem volt tezaurusz, sőt, tárgyszójegyzék sem. A projekt keretében kifejlesztették az IDEA elnevezésű tezauruszkészítő és karbantartó programot, s az így elkészült tárgyszó- vagy deszkriptorjegyzekek minden érdekelt (személy vagy intézmény) rendelkezésére állnak. A PORBASE adatbázis tárgyi betűrendes indexe abnormálisan növekedett mindaddig, míg az adatokat kötegelten küldő könyvtárak rekordjairól a tárgyszavakat le nem választották. Az online adatszolgáltató könyvtárak esetében (ezek kevesebben vannak) ezt nem lehetett megtenni, hiszen ezeknek nincs saját adatbázisuk. Bár ez az eljárás meglehető-

sen ellentmondásos, mégis így kellett eljárni, hiszen a PORBASE nem csak koopeatív adatbázis, hanem katalógus is. Egyúttal lezárták a korábban felépült tárgyszóindexet, s az új ellenőrzési rendszer bevezetésével új indexfájlt hoznak létre. Új rekord betöltése során első lépésben a tárgyszavak automatikusan összevetésre kerülnek az egységesített formával (az authority fájlal), s az először előforduló kifejezések ideiglenesen bekerülnek a fájlba. Második lépésként a projekt munkacsoportjai időszakonként – printoutok alapján – ellenőrzik és elemzik az újonnan bekerült kifejezéseket, jóváhagyják vagy módosítják, ellátják a szükséges (lásd és lásd még) utalókkal. Harmadik lépésként a javítások megjelennek az authority rekordokban.

(Mohor Jenő)

Lásd még 218

Katalógusok

Lásd 179, 216

Információkeresés

94/217

GERING, Eberhardt: Über das Bestimmen und Erhöhen der Effektivität von Online-Rechersystemen. Einige Thesen = Nachr.Dok. 45.vol. 1994. 1.no. 31-38.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Javaslatok az online keresőrendszerek hatékonyságának meghatározására és javítására

Hatékonyság; Online információkeresés

Napjainkban a különféle online szolgáltatások széles körű használatát akadályozzák az egyes szakirodalmi adatbázisokhoz kifejlesztett eltérő információkeresési eljárások és a keresési eredmények relevanciáját értékelő módszerek. E probléma megoldására a szerző két, egymáshoz

szorosan kapcsolódó módszert ajánl: 1) az adatbázisok struktúrájának felfedésével a közöttük való átjárhatóság biztosítása; 2) az információkeresési folyamat rugalmassá tételével a keresőkérdés adaptálása az adatbázisok új jellemzőihez. Az „átlátszó” adatbázis-rendszerekkel való munkához hatékonyabb hardver (megjelenítési technológia), fejlett kommunikációs és információkeresési szoftver és nagyobb adatátviteli sebesség szükséges.

(Autoref.)

94/218

VAN ZYL, Rhona E. - COETZEE, Helena S.: Fiksieherwinning in openbare biblioteke = South Afr.J.Librlnf.Sci. 61.vol. 1993. 4.no. 177-186.p. Bibliogr.

Összefoglalás angol nyelven

Regények visszakereshetősége közkönyvtárakban

Információkeresés; Osztályozási rendszer; Próza

Az olvasói igényeknek megfelelő szépirodalmi műveknek a közkönyvtárak állományából való kikeresését többféle szempontból lehet vizsgálni. A jelen cikk az olvasói keresési stratégiákra, és az ezeknek megfelelő információkeresési rendszerekre helyezi a hangsúlyt. A hagyományos bibliográfiai eszközök olyan hozzáférési pontokat biztosítanak, mint szerző, cím, sorozat, téma és/vagy műfaj. A dán Pejtersen kutatása azonban rámutatott, hogy a szépirodalom olvasóinak keresési módszerei sokkal bonyolultabbak, s e hozzáférési pontok a legtöbb esetben elégtelennek bizonyulnak. Ő, Pejtersen, böngésző, elemző, összehasonlító, bibliográfiai és empirikus keresési stratégiákat különböztet meg.

Böngészéskor az olvasó legtöbbször nem egy meghatározott könyvre gondol, hanem csak halvány elképzelése van arról, hogy mit szeretne olvasni. Stratégiái a böngészés közben változhatnak. Az *elemző keresési stratégia* során az olvasó elmondja a könyvtárosnak a keresett könyvre vonatkozó speciális igényeit, amelyeket a könyvtáros az állomány ismeretében elemez, majd ajánl valamit. Az *összehasonlító stratégia*

rendszerint egy ilyen vagy hasonló kijelentéssel kezdődik: „Egy olyan könyvet szeretnék, mint ...”. S következik egy bizonyos szerző neve, egy cím, egy műfaj, egy téma stb. A *bibliográfiai módszer* meghatározott szerzőkre vagy művekre irányul. E stratégia során az olvasó gyakran a könyvtárosi megerősítést is igényli: megkérdezi a könyvtáros véleményét az illető szerzőről. Az *empirikus stratégia* arra utal, hogy a könyvtáros kategóriákba sorolja az olvasókat, e kategóriákat bizonyos szerzőkkel vagy műfajokkal párosítja, majd ennek megfelelően teszi meg az ajánlatát.

A szépirodalom közkönyvtárakban való keresésével foglalkozó szakirodalomból az tűnik ki, hogy az olvasók legnépszerűbb módszere a böngészés. A könyvtáraknak kétféle böngészési stratégiára kell felkészülniük. Az első esetben az olvasó tudja, hogy mit akar, s azért megy a polcokhoz, hogy az illető könyvet megkeresse. Az ilyen típusú böngésző számára megfelelő a szerzői betűrendes elrendezés. A másik esetben az elrendezés tematikus (ezen belül betűrendes) kell hogy legyen, valamilyen osztályozási rendszer vagy olvasói érdeklődési kategóriák szerint.

A közkönyvtárak a legkülönbözőbb osztályozási rendszerekkel kísérleteztek (ETO, TO, valamint Haigh, Burgess, McClellan és Walker rendszerei), de ezek egyike sem bizonyult sikeresnek. Egy aránylag új fejlemény a szépirodalom osztályozására és visszakeresésére a *hipertext* használata. Pejtersen kutatócsoportja fejlesztette ki az AMP (Analysis and Mediation of Publications) nevű osztályozási rendszert, amelyik a következő négy dimenzió szerint indexeli a könyveket:

- téma (az események folyama, pszichológiai jellemzők, társadalmi kapcsolatok);
- keret (idő, hely, társadalmi környezet stb.);
- a szerző szándéka (érzelmi ráhatás, milyen filozófiát, eszmei mondanivalót akar közölni);
- hozzáférhetőség (olvashatóság, a tartalom, a nyelvezet befogadásának nehézségi foka).

A keresés kényelmét e rendszerben a *Bookhouse* nevű használói interfész biztosítja. Az egyes dimenziók között nincsen hierarchikus kapcsolat, az egyes témákat lehetőség szerint ikonokkal ábrázolják.

A könyvtárosok ajánlásait általában nem szeretik az olvasók. Egyrészt nem kívánják az érdeklődési körüket a könyvtáros orrára kötni, másrészt nem bíznak benne, hogy ily módon releváns könyvekhez jutnak.

A bibliográfiai eszközök használatát, legyenek ezek akár számítógépesek, akár nem, a szépirodalom olvasói nem tartják fontosnak (87%-uk egyáltalán nem használja őket).

Összefoglalásként az mondható el, hogy a szépirodalom-keresés továbbra is egy olyan probléma marad, amelyre nem létezik egyetlen optimális megoldás. A cél az egyszerű, gyors, de mégis kényelmes és „barátságos” keresés, ami-re a legjobb stratégiát jelenleg a hipertext-megoldások kínálják.

(Novák István)

Olvasószolgálat, referenz

Lásd 173, 181, 201

Kölcsönzés

94/219

BREITKREUZ, Richard: Über zwei kenngrossen der Ausleihwirksamkeit des Bestandes = ABI-Tech. 13.vol. 1993. 4.no. 297-302.p.

Res. angol nyelven

Két mutatószám a kölcsönzés hatékonyságának mérésére

Hatékonyság; Kölcsönzés; Közművelődési könyvtár

Egy esettanulmányt követően két mérőszámot fejlesztettek tovább, amelyek a közművelődési könyvtári állomány kölcsönzési hatékonyságának mérésére szolgálnak. Az állomány forgását mérő hiányzási arány és az évente kölcsönzésben töltött idő a binominális megoszlással együtt alkalmazva lehetővé teszi, hogy az állomány hozzáférhetőségének valószínűségét normál és csúcsidőszakban megállapítsák. A kidolgozott kölcsönzési gradiens az állományrészek kölcsönzésének gyakoriságát Gompertz függvényvel modellálja. Az a mutató, amelyet az állomány forgásának és a kölcsönzési gradiens-

nek alapján lehet létrehozni, lehetővé teszi, hogy a használat optimális szintjét bizonyos mértékig behatárolják. A relatív elasztikus együttható azt fejezi ki, hogy a kölcsönzési volumen mennyire érzékenyen reagál az állomány mennyiségi változásaira egyébként változatlan feltételek mellett.

(Autoref.)

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

94/220

GUYONNEAU, Christine: Performance measurements for IIL: an evaluation = J.Interlibr.Loan Inf.Supply. 3.vol. 1993. 3.no. 101-126.p. Bibliogr. 4.tétel.

A könyvtárközi kölcsönzés kudarcainak okai - elemzés

Hatékonyság; Könyvtárközi kölcsönzés

A kielégítetlen könyvtárközi kölcsönzési kérések arra ösztönöznek, hogy a könyvtár vizsgálja meg: mi az oka, hogy a kért dokumentumokat nem tudja szolgáltatni. A cikk számos okot állapít meg, amelyeket két csoport (belső, illetve külső ok) szerint kategorizál. Ezután a belső okok (pl. hanyag munka, bibliográfiai leírási hiba, elvesztett dokumentum) orvoslásának módszereivel foglalkozik. A külső okok vizsgálata rámutatott az OCLC adatbázisban való keresés javítását célzó képzés szükségességére, és a könyvtárközi kölcsönzés módszertani irányelveinek az alkalmazására.

(Autoref.)

94/221

KANAMUGIRE, Athanase B.: Impact of CD-ROM database searching on interlibrary loans: the experience of a scientific and technological library in a developing country = J.Interlibr.Loan Doc.Del.Inf.Supply. 4.vol. 1993. 1.no. 25-34.p. Bibliogr. 5.tétel.

A CD-ROM adatbázisokban való keresés hatása a könyvtárközi kölcsönzésre: egy fejlőd-

dő ország beli tudományos-műszaki könyvtár tapasztalatai

CD-ROM; Egyetemi könyvtár -műszaki; Könyvtárközi kölcsönzés

A jelen tanulmány célja annak vizsgálata volt, hogy a CD-ROM keresés bevezetése nyomán emelkedett-e a könyvtárközi kölcsönzések száma a King Fahd University of Petroleum and Minerals Library-ben (Szaud-Arábia), s ha igen, milyen mértékű ez a növekedés és milyen vonatkozásai vannak. Az 1991. augusztus és 1992. szeptember közötti könyvtárközi kölcsönzési kérelmeket elemezték. A vizsgálat azt mutatta, hogy kb. 14 százalékos volt a növekedés, s a kérések több, mint 21 százaléka CD-ROM keresés nyomán jött létre. A megnövekedett kérések következtében előállt problémák egyik lehetséges megoldásaként a szerző a CD-ROM adatbázisokban leggyakrabban indexelt folyóiratok beszerzését javasolja, bármilyen formában (nyomtatott, mikrofilm, teljes szövegű CD-ROM)

(Autoref.)

94/222

SCHROEDER, Antje: TIBQUICK - der schnellste Weg zur Fachliteratur = Z.Bibliothekswes. Bibliogr. 41.vol. 1994. 1.no. 103-106.p.

A TIBQUICK program - a leggyorsabb út a szakirodalomhoz

Elektronikus posta; Kísérlet; Könyvtárközi kölcsönzés -számítógéppel; Másolatszolgáltatás

A német Kutatási és Műszaki Minisztérium 1990-1992. között támogatásban részesítette azt a programot, amelynek gazdája a Hannoveri Műszaki Információs Könyvtár (Technische Informationsbibliothek, TIB). A program a szakirodalmi ellátás gyorsítását célozza, információtechnológiai eszközök segítségével. A TIBQUICK elnevezésű projekt elsősorban azt az időkülönbséget volt hivatva csökkenteni, mely a kérések elektronikus úton történő gyors megrendeléséből és a dokumentumok manuális módon történő megküldéséből adódik. A program a következő részekből állt:

- az online megrendelések automatikus továbbítása;
- elektronikus postafiók üzembe helyezése a megrendelések fogadására;
- a megrendelések könyvtári jelzettel való automatikus ellátása;
- egy nagy teljesítőképességű távmásoló és dokumentumküldő rendszer üzembe helyezése.

A TIB már 1979-ben bevezette a szakirodalom online módon való megrendelésének lehetőségét, mindig valamilyen hoston (adatbázisforgalmazó vállalkozáson) keresztül. Az eljárást azonban lassította, hogy a TIB-hez a hostoktól érkező elektronikus megrendeléseket a rendszer nem tudta automatikusan fogadni, hanem csak külön lekérdezéssel, emiatt még a sürgősséggel kezelt kéréseknél is minimum egy munkanapot vett igénybe azok teljesítése. A program keretében az X.400-as adatátviteli technikával érkező kéréseket az STN International nevű host és a Deutsches Bibliotheksinstitut által kifejlesztett, teljesen automatizált program negyedóránként kinyomtatja. A projekt keretében kifejlesztettek egy TIBMAIL nevű postafiókot is, ahová a megrendelők közvetlenül küldhetik kéréseiket, ha rendelkeznek DATEX-P hálózati végponttal. A menüvezérelt, használatbarát rendszerben a kéréseket akár egy megrendelő-szelvény kitöltésével, akár fájlátvitellel térítésmentesen továbbítják.

A kérések könyvtári kezelésében nagy könnyebbséget jelent, ha azokat előre könyvtári jelzettel látják el. A TIBQUICK program részeként azt is kifejlesztették, hogy az online beérkező kéréseket a rendszer automatikusan lássa el raktári jelzettel. A hagyományos másológépeken túl egy TAMARAN típusú, nagyteljesítményű mikrofilmolvasó-nagyító berendezést is üzembe helyeztek, és ez két szempontból is előnnyel jár. A személyzet ülve végezheti a munkát, ugyanakkor papírkímélő eljárással lehet másolatot készíteni a dokumentumokról.

A TIBQUICK program keretében sikerült a KODAK cég támogatását is megnyerni, segítségükkel a dokumentumok letapogatását (elektronikus formára való átalakítását) kívánják megoldani.

A sikeres TIBQUICK programot egy második (TIBQUICK II) fogja követni, ennek keretében a következő fejlesztéseket végzik majd el:

- dokumentumok letapogatásának megoldása a KODAK IMAGELINK 200 képolvasó segítségével;

- az elektronikus képek személyi számítógépen történő feldolgozása;
- a munkafolyamatban szereplő adatok automatikus kezelése/kiértékelése;
- a TIBMAIL szállítási adatainak (dokumentumküldés módja, cím, telefonszám) átvétele;
- számla automatikus előállítás;
- a munkafolyamat mindenkor aktuális helyzetéről történő tájékoztatás megoldása;
- a dokumentum automatikus továbbítása egyenesen a számítógépből telefaxon vagy nagyteljesítményű nyomtatón való kinyomtatása, postai küldemény céljára.

(Kovács Emőke)

94/223

NILSSON, Kjell: Planning for document supply: Sweden and Scandinavia = Interlend.Doc. Supply. 22.vol. 1994. 1.no. 3-6.p.

A dokumentumszolgáltatás tervezése: Svédország és a skandináv országok

Dokumentumszolgáltatás; Együttműködés -belföldi; Együttműködés -nemzetközi; Könyvtárközi kölcsönzés; Országos szakkönyvtár; Tudományos és szakkönyvtárak

A Svéd Királyi Könyvtár Stockholmban a human tudományok tudományos könyvtára és egyben ellátja a nemzeti könyvtári funkciókat is (a nemzeti bibliográfia előállítása, a svéd napilapok mikrofilmzése, a LIBRIS számítógépes rendszer gondozása és a BBSAM nemzeti tervezési és együttműködési hivatal működtetése). 1661 óta a könyvtár minden svéd kiadványból kötelespéldányt kap. Jelenleg a nemzeti könyvtáron kívül hat egyetemi könyvtár részesül még kötelespéldányokban.

Az állam által finanszírozott 80 tudományos könyvtár nyilvános, és együttműködésüknek évszázados hagyománya van. E téren legjelentősebb vállalkozásuk a LIBRIS számítógépes rendszer, amelyben mintegy 50 könyvtár vesz részt a nemzeti könyvtár irányítása mellett. További 500 könyvtárból lehet lekérdezni. A LIBRIS révén megvalósult az osztott katalógizálás a svéd tudományos könyvtárakban.

Az 1970-es évek végén az egyetemi rendszer reformja keretében megváltoztatták a fi-

nanszírozás módját. Ennek értelmében az egyes egyetemek és főiskolák szabadon rendelkeznek az intézményükre eső pénzüsszeggel. A decentralizálás a helyi érdekek előtérbe kerülését, az országos érdekek háttérbe szorulását eredményezte. A könyvtárak élesen elkülönülnek egymástól aszerint, hogy a dokumentumszolgáltatás folyamatában melyik oldalon állnak: nagyobb arányban szolgáltatnak-e vagy veszik igénybe mások szolgáltatásait.

Graham P. Comish 1990-ben az UNESCO-nak készített jelentése szerint a könyvtárközi kölcsönzést tekintve Svédország az első helyen állt Európában az évi 500.000 kéréssel, melyeknek 60%-át mindössze 5 könyvtár teljesítette. A kérések magas számának magyarázatául szolgál, hogy a svéd szakkönyvek kiadása jelentéktelen, helyette mindig is a külföldi kiadványok beszerzésére törekedtek, ami nélkülözhetetlenné tette a szoros együttműködést az állományépítésben és a dokumentumszolgáltatásban.

Az utóbbi években tovább emelkedik a könyvtárközi kölcsönzések száma (a fénymásolatok esetében egy évtized alatt 80%-os a növekedés) a felsőoktatás kiterjesztése és decentralizálása valamint a folyóirat- és könyvtárak rohamos emelkedése következtében. Napjainkban évi 160 ezer kérést továbbítanak a LIBRIS elektronikus postáján keresztül. Ez a hihetetlen mennyiségi növekedés, továbbá a svéd államnak az az intézkedése, hogy az 1980-as évek végén eltörölte az állami intézményeket megillető díjmentes postai szállítást, előtérbe helyezte a térítések bevezetésének szükségességét a szolgáltató könyvtárak terheinek csökkentése érdekében. Az eredeti dokumentumok kölcsönzése továbbra is térítésmentes, a fénymásolatokért viszont fizetnie kell a kérő intézménynek. Egy alapelv viszont sérthetetlen: az egyes olvasókra nem hárítható át a kölcsönzés költsége.

Az 1980-as évek elején szakkönyvtári hálózatot hoztak létre, hat, szakterületekért felelős könyvtár biztosítja a dokumentumokhoz való jobb hozzáférést.

A könyvtárak zsúfoltságán tárolókönyvtárak építésével és működtetésével igyekeznek segíteni.

A skandináv államok, Skandinávia és Finnország könyvtári rendszere nagyon hasonló. Kivételt csupán Izland képez. A régió országaiban nagy hagyományai vannak az együttműködésnek, jellemző továbbá az egyetemek decentrali-

zálása, ami egyre nagyobb terheket ró a könyvtárakra.

A külföldről Svédországba érkező könyvtárközi kérések 60%-a valamelyik skandináv államból származik. A külföldi kiadványokhoz való jobb hozzáférés biztosítása érdekében közös központi katalógusokat építenek. Ezek közül a NOSP (Nordic Union Catalogue of Serials) bizonyult a legsikeresebbnek.

Jelenleg folyamatban van az OSI szabványokon alapuló számítógépes hálózat kiépítése az egyes országokban már működő online katalógusok összekapcsolása céljából.

(Pappné Farkas Klára)

94/224

EVERETT, David: Full-text online databases: the unfulfilled promise = J.Interlibr.Loan Inf.Supply. 3.vol. 1993. 3.no. 17-25.p. Bibliogr.

Teljes szövegű online adatbázisok használata dokumentumszolgáltatásra

Dokumentumszolgáltatás; Hatékonyság; Könyvtárközi kölcsönzés; Teljes szövegű adatbázis

A teljes szövegű adatbázisokat eredetileg nem a könyvtárközi kölcsönzés céljaira fejlesztették ki, de hamar felmerült használhatóságuk kérdése, mert egyértelműnek tűnt, hogy sokkal gyorsabban lehet a keresés helyszínén kinyomtatni egy folyóiratcikket, mint bármilyen más modern eszköz segítségével másolatot készíteni az eredetiről, és eljuttatni azt a felhasználóhoz.

A megvalósítás feltétele, hogy az olvasó vagy a könyvtáros el tudja végezni az online keresést, azaz legyenek megfelelő eszközök, vonalhasználati lehetőségek, és pénzügyi fedezet. Ami a cikkenkénti árakat illeti, különböző vizsgálatok azt mutatják, hogy a szöveges adatbázisokból való nyomtatás költségei kisebbek a hagyományos könyvtárközi kölcsönzés költségeinél. A valóságban azonban nem minden kölcsönzésért számít fel a kölcsönző intézmény díjat.

Egy 1979-es vizsgálat még azt mutatta, hogy a könyvtárközi kölcsönzési célra készített másolatok nem ütköztek szerzői jogi szabályokba. Azóta azonban a folyóiratok száma nőtt, és áruk is jelentősen emelkedett, ennél fogva a könyvtári előfizetéseket csökkentették. Ugyanakkor az on-

line és CD-ROM-on kapható tartalomjegyzék szolgáltatások növelik az eredeti cikkek iránti igényeket. Előfordul, hogy az ugyanazon cikkről könyvtárközi kölcsönzésben kért másolatok száma (öttnél több) már nem fér az ingyenesen másolható kategóriába. A teljes szövegű adatbázisokból történő nyomtatás esetén a fizetendő szerzői jogi díjat automatikusan beépítik a szolgáltatás árába.

További kérdés, hogy mit is tartalmaznak a teljes szövegű adatbázisok? A vizsgálatok azt mutatják, hogy az elektronikusan tárolt cikk ritkán azonos a folyóiratban megjelent eredetivel, hogy a különböző online szolgáltatások ugyanazon publikációkat eltérően kezelik. A legnyilvánvalóbb eltérés a nyomtatott eredetitől, hogy a rajzok, fényképek, színes ábrák hiányoznak. Még az is előfordul, hogy a cikk címe sem azonos. Ennyit a könnyű keresésről a cikk címe alapján!

A teljes szövegű adatbázisok azért sem oldják meg a könyvtárközi kölcsönzés problémáit, mert kevés címet tárolnak, azok is inkább általános magazinok, üzleti és kereskedelmi vagy orvosi folyóiratok, mint a tudományos kutatáshoz gyakran igényelt humán vagy társadalomtudományi tárgyak.

Egy 1991-es, a DIALOG-ban végzett vizsgálat azt mutatta, hogy több, mint 1800 kérdésnek csak 6%-a volt megtalálható a DIALOG teljes szövegű címei közül, s azok is főleg üzleti tárgyak voltak. A találati arány növelhető más szolgáltatások, pl. a BRS, az STN vagy a NEXIS/LEXIS igénybevételével. Úgy tűnik, hogy nagy a teljes szövegű források száma, de ez még jórészt megtervezendő.

Üzleti szempontból érthető, hogy azokat a szövegeket tárolják és teszik kereshetővé, amelyek hasznot hoznak. Ezért kevés az esélye annak, hogy a könyvtárhasználók által igényelt címeket teljes szövegű online adatbázisban találják meg. A folyóirat-kiadók sem járulnak hozzá szövegeik online tárolásához, vagy ha igen, csak egy szolgáltatónál. Ez arra kényszeríti a könyvtárosokat, hogy több szolgáltatásra fizessenek elől.

Mindaddig, amíg a teljes szövegű adatbázis szolgáltatások nem kerülnek közelebb a könyvtárhasználók igényeihez, a dokumentumszolgáltatás ilyen úton nem megoldás, csak lehetőség marad.

(Berke Barnabásné)

94/225

SENECAL, Kristin: Document delivery and interlibrary loan: time to take the Fax machine out of the closet = J.Interlibr.Loan Inf.Supply. 3.vol. 1993. 4.no. 43-50.p.

FAX berendezés használata könyvtárközi kölcsönzésre és dokumentumszolgáltatásra

Főiskolai könyvtár; Költségelemzés; Könyvtárközi kölcsönzés; Távmásolás

A könyvtárközi kölcsönzési osztályok nyújtotta szolgáltatások messze elmaradnak a katalógizálás és az olvasószolgálat technológiai fejlettsége mögött. Az OCLC könyvtárközi kölcsönzési alrendszerének bevezetése jelentékenyen megnövelte a kérések elküldésének gyorsaságát, de az ennek megfelelő fejlődés a dokumentumszállítás területén még várat magára. A szerző megállapítja, hogy a FAX berendezések cikkek elküldésére való használata drasztikusan lecsökkentette a könyvtárközi kölcsönzés átfutási idejét, minimális költségnövekedés mellett. A Dickinson College könyvtára költségelemzést végzett a pennsylvaniai egyetemi könyvtárak számára a FAX-használat költségeinek a kimutatására. Az 1990-1991-es egyetemi tanévre vonatkozóan mind a változó, mind az állandó költségeket megvizsgálva olyan pozitív eredményeket kaptak, amelyek a fenti technológia használatának a kiszélesítése mellett szólnak.

(Autoref.)

94/226

ROES, Hans - DIJKSTRA, Joost: Ariadne: the next generation of electronic document delivery systems = El.Libr. 12.vol. 1994. 1.no. 13-19.p. Bibliogr.

Ariadne: az elektronikus dokumentumszolgáltató rendszerek új generációja

Dokumentumszolgáltatás; Szabvány; Számítógép-hálózat

Az elektronikus dokumentumszolgáltatás célja az, hogy a közvetlen felhasználó a bibliográfiai

adatbázisokból kikeresett hivatkozások alapján az eredeti cikkhez is hozzájusson. A cikk a hollandiai Tilburg egyetemnek a fenti probléma megoldására irányuló kétéves kísérletét ismerteti, amelyik egy Ariadne elnevezésű rendszerben csúcsozott ki. Először az elektronikus dokumentumszolgáltatás pragmatikus megközelítését magyarázza el, amely alapul szolgál egy rendszermodell kifejlesztéséhez. Ezt a modellt a már létező rendszerekre utalva mutatja be. A modell fényt derít az Ariadne típusú rendszerekkel szemben támasztott követelményekre. A szerzők különleges figyelmet fordítanak a terület létező és kifejlesztés alatt lévő szabványaira, nevezetesen GEDI (Group on Electronic Document Interchange) tevékenységére. A cikk a továbbiakban az Ariadne általános modelljével foglalkozik. Befejezésül néhány, a könyvtárakra és a kiadókra tartozó stratégiai kérdést vet fel, és röviden érinti a jövőre vonatkozó kilátásokat is.

(Autoref. alapján)

94/227

CORNISH, Graham P.: The changing role of special libraries in document supply = INSPEL. 27.vol. 1993. 4.no. 211-218.p. Bibliogr. 10 tétel.

A szakkönyvtárak változó szerepe a dokumentumellátásban

Dokumentumszolgáltatás; Szakkönyvtár

Az információ világának rendkívül gyors változása maga után vonja a dokumentumszolgáltatás átalakulását. A szakkönyvtárak sajátos helyzet foglalnak el a könyvtárközi kölcsönzés és a dokumentumszolgáltatás rendszerében, mivel kötelezettségeik és kiváltságaik eltérnek a többi könyvtártípusétól, gyűjteményfejlesztésük annak a cégnek vagy társaságnak az érdekeit szolgálja, amelynek tulajdonát képezik.

A könyvtárközi kölcsönzés kezdeti szakaszában a rászorultak csak abban az esetben fordultak a szakterületükön gazdag gyűjteménnyel rendelkező szakkönyvtárakhoz, ha a hagyományos nagykönyvtárak nem tudták teljesíteni a kérést. Később a szakkönyvtárak egyre aktívabb szerepet vállaltak az együttműködésben.

A könyvtárközi kölcsönzés és dokumentum-szolgáltatás három modellje ismert: centralizált, részben centralizált és teljesen decentralizált. A szakkönyvtárak a harmadik típusban játsszák a legnagyobb szerepet. A könyvtárak költségvetésének szűkös volta miatt a nagy, általános gyűjtőkörű könyvtárak már nem tudnak megfelelni e két alapvető jellemzőjüknek, és az ezekből fakadó feladatoknak. A pénzügyi nehézségek egyre inkább rákényszerítik a könyvtárakat arra, hogy az UAP szellemében együttműködjenek annak érdekében, hogy minél több dokumentum, minél több olvasóhoz, minél több helyre eljuthasson. Az információs igények is megváltoztak: a kutatás-fejlesztéshez az információknak olyan széles körére van szükség, amit egyetlen könyvtár sem képes önmagában maradéktalanul biztosítani. A hálózati együttműködés és az online adatbázisok fejlődésével a szakkönyvtárak lehetőségei kitágulnak, sokkal több dokumentum és információ válik hozzáférhetővé.

A szakkönyvtárakra napjainkban egyre nagyobb teher hárul a dokumentumszolgáltatásban, sokkal több kérést kell teljesíteniük, mint amennyit ők kérnek. Az egyensúly megbomlásának ellensúlyozására a szakkönyvtárak helyi és regionális hálózatokba tömörülnek, és többé-kevésbé egyoldalú kapcsolatot létesítenek az országos hálózatokkal, azaz saját rekordjaikat nem teszik közkinccsé, azok csak a helyi illetve szűk szakmai érdekeket szolgálják. Ily módon sérülnek a dokumentumszolgáltatás elvei, ugyanis a kisebb könyvtárak értékes és gyakran máshol fel nem lelhető forrásai nem kerülnek be az országos információcserébe.

A könyvtárközi kölcsönzés nagyon költségigényes szolgáltatás, sok munkaerő, idő és pénz szükséges a megfelelő információ vagy dokumentum biztosításához a szellemi munkától a postázásig. Ezen feltételek kisebb könyvtárakban nem mindig állnak rendelkezésre, általában a térítések bevezetése sem jelent megoldást, mert az újabb adminisztratív feladatok ellátásának költségeit nem fedezik az így befolyt bevételek. Ugyanakkor a szakkönyvtárak kisebb köre számára nem jelent anyagi problémát az információkhoz való hozzáférés, a magasszintű szolgáltatások megrendelése.

A szakkönyvtárak feladatainak megváltozása maga után vonta a könyvtárosok szerepének megváltozását: a dokumentumok szolgáltatása helyett egyre inkább a „tudás tudósai” lesznek, a

felhasználók az információk értékelését, speciális adatsorok, statisztikák, gazdasági elemzések összeállítását, illetve beszerzését várják tőlük. Ezen tendenciák előretörése a jövőben jelentősen befolyásolni fogja a dokumentumszolgáltatás rendszerét.

(Pappné Farkas Klára)

Lásd még 211

Dokumentációs eljárások és termékeik

94/228

ROWLEY, Jennifer: Revolution in current awareness services = J.Lib. Inf. Sci. 26. vol. 1994. 1. no. 7-14. p. Bibliogr.

Forradalom a gyorstájékoztatásban

Gyorstájékoztatás; Hatékonyság

A szerző áttekinti a gyorstájékoztatási szolgáltatások piacát, s a termékek fő jellemzőit összehasonlítási alapként használja három új szolgáltatás: az Inside Information, a SwetScan és az UnCover értékeléséhez. A British Library dokumentumszolgáltató központjának *Inside Information* nevű szolgáltatása 10 ezer folyóirat feldolgozására épül, s a cikkek legfontosabb bibliográfiai és egyéb adatait sorolja fel. Évente kb. egymillió tétellel bővül. A Swets Subscription Service *SwetScan* szolgáltatása 7000 időszak kiadványt dolgoz fel, s a következő adatokat nyújtja: folyóiratcím, ISSN, év, ill. évfolyam, cikk(ek) címe, szerző(k), oldalszám, és ha a könyvtár Swets előfizető, a könyvtár előfizetési sorszáma. Az adatbázist havonta átlag 111 073 tétellel bővítik. Az *UnCover* a Blackwells és a CARL közös terméke, és a hálózatban részt vevő könyvtárak állományára alapszik. 14 ezer időszak kiadványt dolgoz fel, amelyek között a résztvevő könyvtárak állományában lévő folyóiratokon kívül azok is megtalálhatók, amelyeket a Blackwells mint előfizetési ügynökség szolgáltat. Fő jellemzője a gyors dokumentumszolgáltatás: fax-másolat 24 órán belül, ill. – ha a dokumentumot optikai le-

mezen tárolják – 1 órán belül. Arra a következtetésre jut, hogy amennyiben e szolgáltatások sikeresek lesznek és szélesebb körben fogják használni őket az egyetemeken, ez jelentős háttérrel lesz a könyvtárakra és az olvasókkal való kapcsolatukra.

(Autoref.)

94/229

WILKS, Yorick: Developments in MT research in the US = *Aslib Proc.* 46.vol. 1994. 4.no. 111-116.p. Bibliogr. 11 tétel.

A gépi fordítással kapcsolatos fejlemények az Egyesült Államokban

Gépi fordítás

A cikk azt állítja, hogy a gépi fordításnak az IBM által kifejlesztett statisztikai módszere jobban bevált, mint ahogyan azt a szkeptikusok kezdetben gondolták. Mindazonáltal a módszer nem annyira új, sem annyira világos és egyszerű, mint ahogyan azt a támogatói állítják. A tisztán statisztikai alapokon nyugvó rendszernek nem sikerült elérnie a SYSTRAN teljesítményi színvonalát. Újabban a rendszer hibrid megoldások felé hajlik: sok olyan nyelvészeti információt is beépítenek, amelyekről kezdetben azt állította az IBM, hogy nem lesz rájuk szükség. Ebből arra lehet következtetni, hogy a rendszer saját kifejlesztői sem hisznek már abban, hogy a „tisztá” statisztika elegendő használható gépi fordítások elkészítéséhez. A statisztikai módszer valódi korlátain kívül a módszertan és az adatgyűjtés komoly gazdasági korlátokat is jelent. Mindazonáltal a szerző arra a következtetésre jut, hogy az IBM a statisztikai módszer minden eddigénél tovább vitt kifejlesztésével nagy szolgálatot tett a gépi fordítás szakmájának.

(Autoref. alapján)

Lásd még 175

TÁJÉKOZTATÁSI RENDSZEREK

Hálózatok, regionális rendszerek

94/230

SWAIN, Leigh - CLEVELAND, Gary: Overview of the Internet: origins, future, and issues = *IFLA J.* 20.vol. 1994. 1.no. 16-21.p.

Res. francia, német és spanyol nyelven.

Az Internet áttekintése: eredete, jövője, jellemzői

Számítógép-hálózat

Az Internet nagy intézmények hálózatépítési kezdeményezéseiből fejlődött ki. Ma több ezer hálózat hálózata, amelyek a TCP/IP protokollt használják. Más, nem ezen alapuló hálózatok felé kaput nyit. Az Internethez kapcsolódó hálózatoknak hármassztruktúrájuk van: helyi, regionális és országos gerinchálózatból épülnek fel.

A hálózatok három standard szolgáltatása az elektronikus posta, a távoli bejelentkezés és a fájlátvitel.

Az Interneten való tájékozódás segéd-eszközei a következők:

1. Archie (az anoním fájlátvételi lehetőségek és egyéb információforrások online kalauza),
2. WAIS (dokumentumszolgáltató rendszer, amely természetes nyelvű keresést tesz lehetővé távoli adatbázisokban),
3. gopher (menüvezérelt hozzáférés a hálózati erőforrásokhoz, a fájlátvételi lehetőségekhez és az Archie rendszerekhez is),
4. World Wide Web (a gopherhez hasonló, de hipertextet alkalmazó interfész).

A jövő célja az országos hálózatok átviteli sebességének és kapacitásának növelése, a

háztartások, munkahelyek bekapcsolása, mindenfajta információ biztosítása (szöveg, zene, mozgókép).

A fejlesztésekbe a magánszektor is bekapcsolódott (kábeltévék, tévétársaságok, szoftvercégek, kiadók). Még nem dőlt el, ki fogja az országos hálózatokat irányítani. Az a tendencia, hogy az oktatási célú, nonprofit hálózatok helyett egyre inkább a magánszektor által épített és irányított, kereskedelmi hálózatok veszik át.

A hálózatok a következő területeken vetnek fel problémákat: monopóliumok kialakulása, egyetemes hozzáférés, információtechnológiai és kommunikációs szabványok, hivatalos információk elérhetősége, elektronikus dokumentumok archiválása, szerzői jog, használóbarát alkalmazások, oktatás. Ezek kutatásába és megoldásába egyre jobban bekapcsolódik az IFLA, különösen a Universal Dataflow and Telecommunications program révén.

(Hegyközi Ilona)

94/231

OSSWALD, Achim - KOCH, Traugott: Internet und Bibliotheken. Ein Einführender Überblick = Z.Bibliothekswes. Bibliogr. 41.vol. 1994. 1.no. 1-31.p. Bibliogr.

Az Internet és a könyvtárak. Bevezető áttekintés

Gépi információkeresés; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások

Terjedelmes, alapos szemletanulmány az Internetről, 83 tételes bibliográfiával.

1. Az Internet története
2. A rendelkezésre álló nyilvános hozzáférési és szolgáltatási segédletek (alapszolgáltatások; gopher, WAIS, WWW; integrált eszközök, mint Mosaic, Cello)
3. A kínálat hatása a könyvtári munkára (a könyvtárak mint felhasználók és mint szolgáltatók)
4. Az Internet következményei a könyvtárak információközvetítő és -szolgáltató szerepére nézve

A cikk végén említés történik arról, hogy a Németországban meglévő hálózati kapacitás nem megfelelő az Internet lehetőségeinek ki-

használására. A könyvtáraknak aktívan kellene használniuk a Internetet, hogy használóik érdekeinek érvényt szerezzenek.

94/232

VALAUSKAS, Edward J.: Using the Internet in libraries = IFLA J. 20.vol. 1994. 1.no. 22-28.p. Bibliogr. 13 tétel.

Res. francia, német és spanyol nyelven.

Az Internet használata a könyvtárakban

Számítógép-hálózat; Szolgáltatások használata

Az Internetet 11 252 számítógép-hálózat, 1,6 millió számítógép, 33 országban 25 millió használó alkotja. Némi gyakorlattal ugyanolyan segédeszközzé válik, mint egy kézikönyv.

Használatát különböző segédletek teszik kényelmesebbé.

A *gopher* egy szervereken futó program, amely menürendszert kínál a más számítógépekkel való kapcsolat felépítéséhez és lebontásához, a böngészés eszköze. A Veronica lényegében egy kulcsszavas index a gopherek információtartalmához. A gophereken elektronikus szövegek is találhatóak, amelyekben kulcsszavas keresést lehet végezni.

A *WAIS* indexelt szövegek természetes nyelven való keresésére szolgál. A gophertől abban különbözik, hogy közvetlenül a dokumentumokkal köt össze, ill. hogy a szerverek directory-ja előzetesen tájékoztat a rendelkezésre álló forrásokról. 340 WAIS szerver nyújt hozzáférést kb. 200 adatbázishoz. A találati listát a relevancia feltüntetésével adja meg. A keresést a szervereken egymás után lehet elvégezni. A WAIS kevéssé hatékony specifikus kérdések esetén.

A *World Wide Web* hipertext szerverekből, kliens programokból és információs kapukból épül fel. A folyamatosan aktualizált fájlokban való keresés jó eszköze. Az egyik legösszetettebb segédlet, megalapbázisok kezelésére is képes.

A *Mosaic* a gopher, a WAIS és a World Wide Web kombinációja, hipertext kapcsolatokra és multimédia fájlok elérésére is képes.

Az Interneten más források is rendelkezésre állnak. Például az *online katalógusok* a gopherek

útján tárcsázás nélkül elérhetők. Hasznosításuk területei: hasonlítás, olvasói kérések kielégítése, bibliográfiák összeállítása, állományok összevétele, új címekről való tudomásszerzés, újabban másolatok megrendelése.

Emellett a könyvtárosok számára *vitafórumok* (kb. 100) is rendelkezésre állnak. Az amerikai szakkönyvtárosok egy felmérés szerint átlagosan három ilyen fórumnak tagjai. Itt van lehetőségük segítséget kérni és kapni szakmai kérdésekben, a világ minden tájáról.

Az *elektronikus folyóiratok* között vannak rendszeresen megjelenő, lektorált, specializált folyóiratok is. A régi számok fájlvétellel hívhatók le az archívumokból. Ebben segítenek az Archie és a Fetch programok.

(Hegyközi Ilona)

94/233

OBENAU, Gerhard: The Internet - an electronic treasure trove = *Aslib Proc.* 46.vol. 1994. 4.no. 95-100.p.

Egy elektronikus kincsesbánya: az Internet

Számítógép-hálózat; Szolgáltatások átvétele

A különféle hardverrel és szoftverrel működő számítógépek hálózatából álló Internet több millió embert kapcsol össze, hatalmas mennyiségű információt kínálva. Az Internet-forrásokat a fordítók is haszonnal használhatják a fordítási folyamat során. Az Internet olyan gyorsan növekszik, hogy az éppen szükséges információkat olyan nehéz megtalálni, mint egy tűt a szénakazalban. A cikk az Internet hasznát elsősorban a fordítók szempontjából vizsgálja, rámutatva azokra az eszközökre és útmutatókra, amelyekkel hatékonyan kiaknázhatók az Internet „kincsei”.

(Autoref.)

94/234

LE GUIGNER, Jean Paul: RENATER: réseau national de la technologie, de l'enseignement et de la recherche = *Bull.Bibl.Fr.* 39.tom. 1994. 1.no. 39-44.p.

Res. angol és német nyelven.

A francia országos műszaki, oktatási és kutatási számítógép-hálózat, a RENATER bemutatása

Nemzeti tájékoztatási rendszer; Számítógép-hálózat

A „Renater” név a franciaországi országos műszaki, oktatási és kutatási számítógép-hálózatra utal, amelyet a helyi egyetemi hálózatok összekapcsolásával hoztak létre. A Renater célja a regionális hálózatok és adatbázis-szolgáltatók egyetlen országos rendszerbe való integrálása, az automatizált szolgáltatások (pl. elektronikus posta) koordinációja, kísérleti programok megvalósítása, és csatlakozás külföldi hálózatokhoz, pl. az Internethez.

(Autoref.)

94/235

DUDZINSKA, Elzbieta - WOJCIECHOWSKA, Anna: *Wspólpraca bibliotek sieci I. Centralnej Biblioteki Technicznej w nowych warunkach społeczno-ekonomicznych* = *Prz.Bibl.* 61.rocz. 1993. 3/4.no. 273-280.p.

Res. angol nyelven.

Az első központi műszaki könyvtári hálózat könyvtárainak együttműködése az új társadalmi-gazdasági körülmények közepette

Könyvtári hálózat; Szakkönyvtár -műszaki

A lengyel átalakulás jelenlegi helyzetében a könyvtárügy jogi szabályozása *ex lex* állapotot mutat: a régi jogszabályok (érdemben) már nem érvényesülnek, az újak viszont még nem születtek meg. Ezért a könyvtárak maguk különféle együttműködési kísérleteket tesznek a súlyos válságjelenségek leküzdése, de legalábbis enyhítése érdekében. Ilyen kezdeményezés a varsói műegyetem központi könyvtáráé is, amely a cikk címében megadott szokatlan nevet viseli. A kooperációba eddig 37 könyvtár kapcsolódott be, nevezetesen az összes műegyetemi és műszaki főiskolai könyvtár, valamint a Lengyel Tudományos Akadémia, öt minisztérium és az ottani

„OMFB” számos azonos profilú könyvtára. A há-
lózati képviselői 1993. június 2-4. között tartották
első konferenciájukat. Ezen az együttműködés
legfontosabb tennivalóit tárgyalták meg.

Elsősorban a felsőoktatási könyvtári modelle-
ket (egyetlen modell e téren el sem képzelhető)
kellene korszerűvé tenni, ami azt is jelenti: az ál-
talanosan érvényesülő felsőoktatási irányzatok-
nak megfelelően rugalmassá tenni. A rugalmas-
ság alatt pedig a „használócentrikusság” és a
gazdaságos működtetés követelménye rejlik.

A kölcsönös – hiteles és teljes – tájékoztatás
megszervezése ugyancsak sürgető, mivel a
könyvtárak piaci tájékozódásának elégtelensége
és gyűjtési anarchiájának rákfenéje nem utolsó-
sorban ennek hiányára vezethető vissza.

Napjainkban az együttműködés legszigorúbb
terepe a számítógépesítés. Egy amerikai könyv-
táros szerint a lengyel könyvtárügyben mindad-
dig nem képzelhető el érdemi előrelépés, amíg a
könyvtárak továbbra is csak egyéni és elszigetelt
megoldásokban gondolkodnak.

A valóságos együttműködés egyik „sine qua
non” előfeltétele az, hogy a könyvtárosok fejé-
ben kialakulnak-e az ehhez szükséges szakmai
ismeretek és készségek. Mindez intenzív át- és
továbbképzési szükségletet feltételez. E követel-
mény teljesítésében „protagonista” szerepet kell
játsszania a szaksajtónak.

(Futala Tibor)

Lásd még 174, 178, 256

Könyvtártudományi és informatikai tájékoz- tatás

Lásd 255

Közgazdasági tájékoztatás

94/236

FAVRET, Leo: Bromley's Business Information
Service: a public library fee based service =
Pub.Lib.J. 9.vol. 1994. 1.no. 15-17.p. Bibliogr.
11 tétel.

Térítéses üzleti tájékoztatás egy brit köz- könyvtárban

*Költségelemzés; Közművelődési könyvtár; Tájé-
koztatás -közgazdasági; Térítéses szolgáltatás*

Az angliai Broomley város könyvtára, hason-
lóan más közművelődési könyvtárakhoz, üzleti
információs szolgáltatást is nyújt a használóinak.
Felmerült az az igény, hogy ez a szolgáltatás
jobban igazodjon a helyi üzletemberek, haszná-
lók igényeihez, valamint legalább önfenntartó le-
gyen. Miután a szolgáltatás célcsoportja adott (a
helyi vállalkozók és lakosok), az üzleti informá-
ciós szolgáltatás bevezetésének potenciális terü-
leteit az alábbiakban látták:

- az üzletemberek, vállalkozók növekvő igé-
nyei az üzleti információk iránt, és ennek kielégíté-
se;

- a helyi Kereskedelmi Kamara hiányos infor-
mációs forrásai miatti információs hiány kiegé-
szítése;

- helyi üzleti adattár kiadása.

A fentiek alapján beindították a helyi informá-
ciós szolgálat kísérleti programját 1989-ben.

Helyi üzletembereket kerestek meg a prog-
ram pénzügyi és reklámozási támogatására, va-
lamint szoros kapcsolatot alakítottak ki a helyi
Kereskedelmi Kamarával.

A szolgáltatás fő célja a helyi üzleti informá-
ciók beszerzése, feldolgozása és reális áron
való szolgáltatása volt. A könyvtár tájékoztató
részlegében kapott helyet, de mind stílusában,
mind emblémájával elkülönítve attól.

A használók kérdései három nagy kategóriá-
ba sorolhatók: fogyasztói címlisták akár beindu-
ló, akár üzemelő vállalkozások számára; pénzü-
gyi információk cégekről; termékinformációk.

A szolgáltatás legnagyobb vállalkozását a
Bromley Business Directory című helyi adattár
összeállítása és kiadása jelentette, amelyet
1990-ben kiadói díjjal jutalmaztak.

Közművelődési könyvtárban egy szolgáltatás
bevételekre való építése még Angliában is ritka
esetnek számít: egy korábbi vizsgálat szerint
103 könyvtár közül csak 6 esetben találtak téríté-
si díjból származó bevételt.

A cikk második részében az árképzés módjá-
ra, valamint a kiadások és a bevételek elemzé-
sére tér ki a szerző.

A térítéses szolgáltatások Angliában is országos vitát váltottak ki, a cikk az egyes szervezetek állásfoglalásait is röviden összefoglalja.

A Broomley-i példa arra szolgál tanulsággul, hogy lehetséges egy bevételen alapuló szolgáltatás bevezetése és fenntartása, amelyből mind a könyvtár, mind a használók egyaránt nyerne.

(Bátonyi Béláné)

VEZETÉS, IRÁNYÍTÁS

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

94/237

LAMBERT, Jill: Managing CD-ROM services in academic libraries = J.Lib. Inf. Sci. 26. vol. 1994. 1. no. 23-28. p. Bibliogr.

CD-ROM-szolgáltatások az egyetemi könyvtárakban. Szemle

CD-ROM; Egyetemi könyvtár; Hatékonyság; Szolgáltatások

A CD-ROM-ok használatával kapcsolatos kezdeti kételyek alaptalannak bizonyultak. A statisztikák azt mutatják, hogy 1988 és 1991 között piacuk 235%-kal nőtt, 1993-ban már közel 3600 címet forgalmaztak. Népszerűségük az egyszerű és gyors használatnak, valamint a telekommunikációs hálózatoktól való függetlenségnek köszönhető. A könyvtárakba való betörésük azonban számos megoldandó kérdést hozott magával.

A CD-ROM szolgáltatások bevezetési és fenntartási költségei meglehetősen magasak és korábban nem jelentkeztek a költségvetésben. A felhasználók a nyomtatott katalógusok és refe-

rensz művek ingyenes használatához hasonlóan elvárják, hogy a CD-ROM szolgáltatások is ingyenesek legyenek. Ha mégis díjhoz kötik a használatot, annak adminisztrálása személyzetet igényel. Megtakarítást lehet elérni a nyomtatott változat lemondásával és az online keresés csökkentésével, de csak akkor, ha biztosítható a CD-ROM előfizetések folytonossága.

Meg kell oldani a CD-ROM munkaállomások elhelyezését, a használói jogosultság és idő szabályozását, valamint a biztonsági kérdéseket. Az elhelyezés akkor kedvező, ha olyan nyílt térben történik, ahol a könyvtári személyzet jelen van, és segítséget tud nyújtani.

Ha kevés a munkaállomás és sok az érdeklődő, meg lehet szabni a keresési időt – ez lehetőleg ne legyen kevesebb egy óránál.

A szétszórta egyetemi épületek, az egyidejű használat és a lemezek biztonsága hálózati használattal oldható meg. Ennek költségei természetesen magasabbak.

Gondot jelenthet a nem egyetemi felhasználók növekvő érdeklődése, amire fel lehet készülni az előjegyzési rendszer bevezetésével, és a használói jogosultság ellenőrzésével.

Fel kell készíteni a referenz-szolgálatban dolgozókat a használatra mind technikai, mind tartalmi téren. Ismerniük kell a különböző képernyőformátumokat és keresési eljárásokat, hogy közvetlenül tudják segíteni a felhasználókat, és el tudják készíteni a megfelelő dokumentációkat.

A CD-ROM szolgáltatások bevezetése és népszerűsége hatással van a többi munkaterületre. Komoly terhet ró a referenz-könyvtárosokra; nem szünteti meg, de csökkenti az online adatbázisok használatát; növeli a könyvtárközi kölcsönzések számát és a könyvtárak saját folyóirat-állományának használatát.

(Berke Barnabásné)

94/238

KRAUSS-LEICHERT, Ute: Netzplantechnik als betriebswirtschaftliche Planungshilfe bei organisatorischen Umstrukturierungen. Umstellen einer Bibliothek auf EDV = Bibliothek. 17. vol. 1993. 3. no. 392-398. p. Bibliogr.

Res. Angol és francia nyelven

A hálótervezés alkalmazása a szervezeti átalakításban a könyvtár számítógépesítése során

Gépi feldolgozás könyvtárban -általában; Rendszerszervezés

Az intézmények szervezeti struktúrájának megváltoztatásához gyakran alkalmazzák az ún. hálótervezési technikákat. A cikk ezek egyikét, a „Metra-Potential-Method” (MPM) nevű módszert mutatja be és magyarázza el. Példaként egy könyvtári gyakorlatból vett fiktív esetet használ: egy könyvtár áttérését számítógépes munkafolyamatokra. A cikk kitér a szerkezeti tervezésre (beleértve a hálóterv elkészítését), és a módszer ütemezési kérdéseivel is foglalkozik.

(Autoref.)

94/239

POLL, Roswitha: Quality and performance measurement - a German view = Brit.J.Acad. Librariansh. 8.vol. 1993. 1.no. 35-47.p. Bibliogr. 12 tétel.

A minőség és a teljesítmény mérése - német szemmel

Egyetemi könyvtár; Hatékonyság; Közművelődési könyvtár; Normatívák, mutatószámok

A gazdaságossági és irányítási vizsgálatok módszerei csak lassan jutottak el a német könyvtárakba, így a munkateljesítmény-mérés is csak az elmúlt években terjedt el. A cikk megkísérli elmagyarázni e késedelem okait, kitérve a könyvtártudomány fenti területeinek a fejlődésére. A minőségmérési vizsgálatok elszaporodását főleg a megfogytakozott erőforrások váltották ki, de az az általános irányzat is közrejátszott, hogy minden közintézmény gazdaságosságát felül kell vizsgálni. Különböző külső körülmények nyomására a közkönyvtárak valamivel előbb kezdtek hozzá a teljesítménymérési vizsgálatokhoz, mint az egyetemi könyvtárak. Az egyetemi könyvtárak számára az IFLA munkacsoportja adta meg a „lökést” a teljesítménymérések megkezdéséhez, mégpedig azzal, hogy megpróbált irányelveket kidolgozni a feladathoz, s ehhez jelentősen hoz-

zájárultak az egyetemi és főiskolai könyvtárak gyakorlati felmérési tapasztalatai.

(Autoref.)

94/240

VERRILL, Philip E.: Performance appraisal for the 1990s - managerial threat or professional right? = Brit.J.Acad.Librariansh. 8.vol. 1993. 2.no. 98-112.p. Bibliogr. 13 tétel.

Munkateljesítmény-értékelés: vezetési fenyegetés vagy szakmai jogosítvány?

Minősítés

A szerző a munkateljesítmény-értékelést az egyetemi könyvtárak változásával és a gazdaságosság, hatékonyság kimutatásának a szükségességével kapcsolatban vizsgálja. Ebben az összefüggésben a teljesítményértékelést a személyzet fejlesztését és a könyvtári szolgáltatások hatékonyságát előmozdító vezetési eszköznek tekinti. Megvizsgálja az értékelés természetét, a személyzet motivációjával való kapcsolatát, a módszereit és a bevezetésével összefüggő vezetési kérdéseket. Arra a következtetésre jut, hogy a vezetés által kezdeményezett teljesítményértékelést nem fenyegetésnek, hanem a szakkönyvtárosokat érintő személyzetfejlesztés szerves részének kell tekinteni.

(Autoref.)

Lásd még 209, 220

Pénzügyi és gazdasági kérdések

94/241

WOOLDRIDGE, Blue - ROSE CHERRY, Virginia: Improving the utility of public library budgets: Information used in public libraries in the Commonwealth of Virginia = Bottom Line. 7.vol. 1993. 2.no. 23-31.p. Bibliogr.

Hogyan használható a közkönyvtár költségvetése döntéshozatalra? A virginiai köz-

könyvtárak költségvetésére vonatkozó adatok hasznosítása

Felmérés; Költségvetés; Közművelődési könyvtár; Vezetők tájékoztatása

A közkönyvtári költségvetés különféle célokat szolgálhat, így pl. lehet szerződés, vezetési eszköz, kommunikációs mechanizmus, pénzügyi ellenőrző rendszer, ösztönzési eszköz, terv, politikaformáló eszköz és a demokrácia eszköze. A jelen cikk egy olyan módszert ismertet, amelynek segítségével a közkönyvtárak igazgatói megállapíthatják, hogy a költségvetés tartalmaz-e a döntéshozatalukhoz szükséges információkat.

(Autoref.)

94/242

STRAUCH, Katina: Selling points: Shops in the library = Wilson Libr.Bull. 68.vol. 1994. 6.no. 45-47.p.

Eladási pontok: üzletek a könyvtárban

Vállalkozás -könyvtárban

Egyre többször találkozhatunk a könyvtárak falain belül működő kiskereskedésekkel, boltocskákkal. Ha esetleg az Ön könyvtára is fontolgatja egy ilyen beindítását, valószínűleg hasznát veszik majd az alábbi tanácsoknak, melyek a már működő üzletek vezetőitől származnak.

Először is ajánlatos piackutatást végezni: vajon kik lesznek a potenciális vásárlók, és milyen árucikkek számíthatnak sikerre. Ez utóbbihoz jó forrás lehet a Múzeumi Boltok Szövetségének, valamint az ALA Könyvtárakban Kapható Kereskedelmi Cikkek Bizottságának évente megrendezett konferenciája, ahol kereskedelmi bemutatók is láthatók.

A bolt személyzete állhat önkéntes segítők-ből, vagy az állam által támogatott rehabilitációs és munkanélkülieket segítő programok résztvevőiből. Ha azonban az induláskor elegendő pénz áll rendelkezésre, a legszerencsésebb az üzlet-höz értő, hivatásos eladót felvenni. Mindenesetre arra számítanunk kell, hogy esetleg feszültség keletkezik a bolt személyzete és a könyvtár munkatársai között. Ezt úgy tompíthatjuk, hogy a

könyvtárosokat megpróbáljuk minél jobban bevonni az üzlet ügyeibe.

Hogy mit is árusítsunk? Elsősorban persze könyveket (újat vagy használtat), és más, ezzel kapcsolatos dolgokat, például papírt, floppy lemezt, bélyeget. Ezen kívül tollat, ceruzát – gondolva a feledékeny olvasókra –, üdvözlőkártyát, színes ceruzát, édességet és játékokat is árulhatunk. Meg kell próbálni a környékbeli boltok áru kínálatának hiányosságait felfedezni és kihasználni. Nagyon hatásos lehet a szokatlan dolgok árusítása. A Richland Megyei Közkönyvtárban például egyedileg készített üveg poharakat lehet kapni, és ezek iránt igen nagy az érdeklődés.

Még egy tanács: legyünk türelmesek, míg a könyvtárlátogatók megbarátkoznak az új szolgáltatással. És persze ne várjuk, hogy az üzlet beindulásával megoldódik könyvtárunk összes anyagi gondja – legfeljebb egy kis kiegészítő forráshoz jutunk. De a boltnak még egy haszna lesz, erősíteni fogja a könyvtár kapcsolatát az olvasókkal, növeli népszerűségét közvetlen környezetében.

(Fazokas Eszter)

Lásd még 243

Gépesítési kérdések

94/243

DYER, Hilary: Have you got what it takes ... and are you using all you could? = El.Libr. 12.vol. 1994. 1.no. 37-48.p.

Kihasználjuk-e az információtechnológia lehetőségeit?

Gazdaságosság -könyvtárban; Információtechnológia

Az információtechnológiát a legtöbben idő- és papírtakarékos technológiaként üdvözlötték. Mennyire igaz ez? Vajon ön maximálisan kihasználja-e az asztalán lévő mikroszámítógépet, vagy a bonyolult szoftverek használatát tanulva csak az idejét vesztegeti, és gazdaságosabb lenne az illető munkához szükséges szakér-

telmet megfizetni? A cikk a PC-használatnak néhányak számára talán újnak tűnő módjait mutatja be, és rámutat azokra a területekre, ahol a számítógép-használat gazdaságtalan lehet. A szerző szakkönyvtárakra koncentrál, de megállapításai szélesebb körben is használhatóak.

(Autoref.)

Személyzet

94/244

ALTMAN, Ellen - PROMIS, Patrícia: Affirmative action: opportunity or obstacle = Coll.Res.Libr. 55.vol. 1994. 1.no. 11-24.p. Bibliogr.

Az egyenlő esély biztosítása a könyvtári felső- és középvezetői állások pályázatában - lehetőség vagy akadály?

Felmérés [forma]; Jogszabály -más területről; Munkabér, alkalmazás; Személyzet; Vezetés

A cikk az amerikai egyetemi könyvtárak 1990-ben megjelent, vezetőket kereső álláshirdetéseit, valamint az ezekre jelentkezők mezőnyét elemzi. A tanulmány azt kívánja kideríteni, hogy a jelentkezők neme és nemzetisége milyen szerepet játszik a válogatásban. Azt is vizsgálja, hogy az ideiglenesen megbízott helyi vezetőknek milyen esélyei vannak a külső pályázókhoz képest.

(Autoref.)

94/245

CARMICHAEL, James V.Jr.: Gender issues in the workplace: male librarians tell their side = Am.Libr. 25.vol. 1994. 3.no. 227-230.p.

A nemi egyenlőség kérdései a munkahelyen: a férfiak nézőpontja

Felmérés; Női munkaerő; Személyzet

A hatvanas évek óta sokat foglalkozik a szakirodalom a munkahelyen felmerülő nemi problémákkal női szempontból, ám a férfiak szemszö-

géből nézve nem sok szó esik róluk. Ez indította a cikk szerzőjét, hogy országos felmérést készítsen a férfi könyvtárosok körében. Ennek során kiderült például, hogy bár a megkérdezettek 53%-a vezető beosztásban dolgozik, 45%-uk nem hiszi, hogy neme előnyt jelentett előmenetelében.

A dolgról az *American Libraries* megkérdezett három, a témában jártas vezető beosztású könyvtárosnőt is. Ők elmondták, hogy az ALA Női Könyvtárosok Helyzetével Foglalkozó Bizottságának vizsgálata szerint az azonos képzettségű, képességű és aktivitású férfiak és nők közül a nők kevésbé sikeresek az előmenetelben. Így tehát nem látszik indokoltnak a férfiaknak az a keserű véleménye, mely szerint a nőkkel kifejezetten kivételeznek a kinevezéseknél; az eredményesség, versenyképesség, éleslátás helyett a gondoskodó magatartást, az érzékenységet és segítőkészséget hangsúlyozva. A keserűséget valószínűleg a lehetőségnek a gazdasági recesszió miatti zsugorodása okozza. A nemi előítéletek kölcsönös felerősödése mögött az emberileg érthető bűnbakkeresés húzóerő lehet.

Charmichael vizsgálata szerint a férfiak fontos problémának tartják, hogy a könyvtárosság nőies pályaként él a köztudatban, ez pedig rontja a férfi munkatársak presztízsét. Szerintük például ez vonzza a homoszexuális férfiakat, ami hátrányos a „normális” férfikönyvtárosok megítélése szempontjából. A felmérés ugyan nem igazolta, hogy a homoszexuális férfiak aránya nagyobb lenne, mint a lakosság egészében, mégis a három könyvtárosnő is úgy véli, többet kell foglalkozni ezzel a kérdéssel.

Szexuális zaklatást a megkérdezettek egyhete szenvedett el férfitől és/vagy nőtől. Ennek megszüntetése érdekében a mindennapi munka során tudatosítani kell, hogy mindannyian egyenlő partnerként dolgozunk ugyanazért a célért, és nincs helye a lealacsonyító szexuális zaklatásnak és a nemi megkülönböztetésnek.

Charmichael szerint a nemi csapdákat úgy kerülhetjük el, ha a férfiak megértik a nők helyzetét, és mindkét nem tagjai megtanulnak odafigyelni egymásra, adott esetben pedig változtatnak megszokott magatartásukon is.

Az igazgatónők véleménye szerint a Női Könyvtárosok Helyzetével Foglalkozó Bizottságnak és a Feminista Csoportnak folytatnia kell a nőkkel, férfiakkal és nemi kérdésekkel kapcsolatos kutatásait. A problémákat először meg kell

értenünk ahhoz, hogy megoldhassuk őket és megvalósíthassuk közös célunkat: az eredményes könyvtári szolgálatot.

(Fazokas Eszter)

94/246

FERCZ, Julian: O sytuacji zawodowej bibliotekarzy akademickich = Prz.Bibl. 61.rocz. 1993. 3/4.no. 193-201.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

A felsőoktatási könyvtárak területén dolgozó könyvtárosok szakmai státusza

Felsőoktatási könyvtár; Könyvtáros -felsőfokú; Munkabér, alkalmazás

Lengyelország felsőoktatási könyvtárügyében a jelenleg egyetlen „szakkönyvtáros” státus elégtelennek bizonyult, s nem felel meg a könyvtárosok valóságos munkájának. Ezért ezt a munkaköri beosztást el kell vetni, s helyette három kategóriát kell létrehozni, úm. tudományos dolgozó, könyvtártechnikus és könyvtári segéderő. Az egyetemi könyvtáraknak e csoportosításnak megfelelően kell biztosítaniuk a státusokat és a feladatokat. A szerző állítja, hogy az egyetemi könyvtárakban számos munkafolyamat és feladat tudományos jellegű. A cikk végül felvázolja az elképzelt személyzeti reform lényegét, ugyanakkor ismerteti egy ilyen reform lehetséges adatait is.

(Autoref.)

Módszertani irányítás

94/247

SZYMANOVSKZI, Wojciech: Prawno-spoeczne uwarunkowanie dzialalnosci instrukcyjno-metodycznej i nieco wniosków = Bibliotekarz. 1994. 1.no. 3-7.p.

Az útbaigazító és módszertani munka jogi-társadalmi meghatározottsága és néhány következtetés

Módszertani munka

A cikk főként a vajdasági közművelődési könyvtárak módszertani munkájának jelenét és jövőjét tárgyalja. Tudni kell: ez a szakmai tevékenység a központosított, ezen belül hierarchizált állami berendezkedésnek köszönheti a létét. (Hasznos volta ettől független volt.) Ma, amikor az önkormányzati törvény a helyi önkormányzatokra bizza a könyvtárfenntartást, a módszertani munka csak azáltal kapott létezésére haladékot, hogy amíg nem születik meg az új könyvtári törvény, az önkormányzati törvény hatályosnak jelenti ki a régi előírásait. (Ennek ellenére a régi törvény hatályossága mind halványabb.)

A kérdés csak az, hogy a módszertani munka tekintetében mint foglal majd állást az új törvény. Az adott törvényi-jogszabályi helyzetben az látszik a leginkább kivihetőnek, ha a módszertani munka vajdasági könyvtári bázisai igénybevételeire ajánlott lehetőségként maradnának fenn a községi és (kisebb mértékben) a járási könyvtárak számára, noha ez utóbbiaknak a korábbi rendelkezések szerint saját maguknak is volnának némi módszertani kötelezettségeik (a cikk írója szerint ezek – a gyenge személyzeti ellátottság miatt – illuzórikusak, s nem is tartandók fenn).

Mindenesetre a fenti megoldás feltételeit is „ki kell harcolni” a vonatkozó gazdasági törvényekben. Magának a módszertani munkának részint fel kell készülnie a közművelődési könyvtárügy színvonalban és szervezeti megoldásokban való differenciálódására, illetve az e körülmények között is segíteni tudó szellemi hozzáértés felhalmozására. (Ezért valószínű, hogy egy-egy terület állandó instruktorai mögött szakértői csoportok létrejöttére kell törekedni, amelyek a segítséget a felmerült szükségletek jellegének megfelelően tudják majd megadni.)

(Futala Tibor)

94/248

MOORE, Caroline: Changes in IT advice centre for librarians = Libr.Assoc.Rec. (Techn.Suppl.). 96.vol. 1994. 2.no. 16.p.

A brit könyvtárgépesítési tanácsadó központ bemutatása

Módszertani központ; Számítógépesítés

A brit Könyvtári Információtechnológiai Központ (Library Information Technology Centre, LITC) célja a könyvtárosoknak és információs szakembereknek nyújtandó tanácsadás az új technológiák maximális hatékonyságú kihasználására vonatkozóan. 1982-ben alapították az akkori Polytechnic of Central London (ma: University of Westminster) szervezeti keretein belül. 1991 júniusa óta a South Bank University könyvtári és oktatási eszköztári részlegében nyert elhelyezést. Működését sokáig a British Library kutatási és fejlesztési részlege finanszírozta, de ma már önfenntartásra törekszik. Fennállásának első évtizedében jelentős hímévre tett szert tárgyi-lyagos tanácsadási, rendszerbemutató-szervezési, oktatási és a publikációs tevékenysége révén.

Tanácsadási szolgáltatásai széles körűek: a kisebb, részletkérdésekre irányuló tanácsoktól kezdve, az integrált könyvtári rendszereken keresztül a CD-ROM hálózatokig sok mindenre kiterjednek. Főbb projektjei: könyvtári rendszerek értékelése Olaszországban; a British Council könyvtáraiban az online katalógusok és a katalógizálási lehetőségek felmérése és értékelése; kommunikációs szoftverek tesztelése; adatbázis-építési lehetőség kifejlesztése folyóirat- és újságcikkek számára stb.

Főbb saját kiadványai a *VINE* (a könyvtár-automatizálás egyik első folyóirata), a *Library Technology News*, a *Library and Information Briefings* (népszerű témák szemléi), az *Information UK 2000* (a BL által finanszírozott kutatás) és ennek folytatása, az *Information UK Outlooks*, valamint két sorozat: *Introductory Packs* és *LITC Reports*. Az Ukolug-gal közös kiadványa a *CD-ROM Networking in Practice* és a *CD-ROM: a practical guide for information professionals*.

Az elmúlt két évben a LITC számos szoftver-útmutatót is összeállított. Ilyenek pl. a *European Directory of Text Retrieval Software* (több mint 70 programcsomag ismertetése, hangsúlyllyal a brit és európai termékekre); az Európai Községek számára készített *Library Systems in Europe: a directory and guide* és a *Library Systems: a buyer's guide*.

(Novák István)

Marketing, közönségkapcsolatok

94/249

GALVIN, Varol K. - KEISER, Barbie: A market-driven approach for the library/information center = FID News Bull. 44.vol. 1994. 1.no. 5-11.p.

Sikeres marketing programok kifejlesztése a könyvtárak és tájékoztatási központok számára

Marketing

A sikeres marketing programok alapja a szervezet lehetőségeinek a piac igényeihez való igazítása. A könyvtári és információs intézmények piacorientált vezetése érdekében az alábbi lépések megtétele szükséges: a saját piacunk ismerete, azaz az információs igények összegzése; a saját szervezetük alapos elemzése, azaz az információs önvizsgálat (audit); a meglévő piaci lehetőségek elemzése.

A cikk felsorolja az információs igények megállapításához megválaszolendő kérdéseket, amelyek eredményeként képet kaphatunk a felhasználók szokásairól, ill. a potenciális igényekről. Minden marketing program kidolgozásához szükséges a célcsoport meghatározása. Így meghatározhatóak az információs szolgáltatások átfedései is. Az igényelemzés alapján kidolgozott ún. információs térkép nemcsak elősegíti az információhoz való hozzáférés hatékonyságát, de a vezetés számára is eszközül szolgál a meglévő forrásokról és a hozzáférhetőségükről.

A könyvtári és információs szervezet belső működésének vizsgálata, az ún. információs audit képet ad az intézmény céljairól, stratégiájáról és a valóságos működéséről. A célok és a működés összevetése a szervezet erős és gyenge pontjaira is fényt derít. Ha a cikkben felsorolt kérdésekre saját szervezetünk vizsgálatakor megkeressük a kellően kritikus válaszainkat, akkor az eredmény nemcsak azt fogja kimutatni, hogy megfelelő forrásokat használunk-e, de azt is, hogy elég hatékonyan vesszük-e őket igénybe.

A szervezeti hatékonyság vizsgálathoz hasonlóan szükséges a piacon rendelkezésre álló termékek, termékcsoportok értékelése is. Mennyiben felel meg a felhasználók igényeinek,

és milyen rejtett tartalékok vannak, valamint milyen módosításra van szükség.

A gazdasági megfontolások miatt egyre inkább előtérbe kerül a felhasználók azon szempontja, hogy a kapott információs termék megéri-e az árát.

A marketing terv és program a termékfejlesztés folyamatát egészíti ki. A program és az intézmény céljainak megvalósítása között szoros kapcsolat van, mivel a marketing tevékenység mérhető és konkrét formában, rövid időintervallumban segíti elő az intézmény hosszútávú céljainak a megvalósulását.

A terv a marketing programban valósul meg, amely egy többrétegű döntéssorozatból áll a termék, az ár, a terjesztés helye, formái, valamint a reklám, a promóciós tevékenység meghatározásával.

A marketing terv rövidtávú, írásos dokumentum, amelyet a program végrehajtása során állandóan értékelni kell, hogy meggyőződhessünk arról, hogy hol, miként és mennyiben tértünk el a benne foglaltaktól.

(Bátynyi Béláné)

94/250

KING, Carol - OPPENHEIM, Charles: Marketing of online and CDROM databases = Onlilne CDROM Rev. 18.vol. 1994. 1.no. 15-16.p.

Online és CD-ROM adatbázisok reklámozása

Dokumentum -gépi információhordozón; Marketing

A cikk egy, a brit elektronikus-információ szolgáltató vállalatok körében végzett felmérés eredményeit mutatja be. A kutatók arra keresték a választ, hogy a marketing és a reklám milyen szerepet játszik ezen forgalmazók tevékenységében. Egy mintán megvizsgálták a reklámanyagok olvashatóságát, szerkezetét és információ-tartalmát. Ez az elemzés a szakmai lapokban közzétett hirdetésekre és a „direct mail” különféle formáira (szórólapok, prospektusok stb.) terjedt ki. Az eredmények arra mutatnak, hogy egy „átlagos” felnőttnek nem okozhat nehézséget ezen anyagok elolvasása és megértése. Az is kiderült, hogy a reklámok főleg a termék vagy szolgáltatás jellemzőire, s nem a hasznára fekte-

lik a hangsúlyt. A megkérdezett vállalatok egyöntetűen kulcsfontosságúnak tartják a marketinget, és hisznek a nagyobb piaci verseny kialakulásában. A cikk bemutatja a szóban lévő ipar favorizált reklámtechnikáit.

(Autoref.)

Lásd még 242

FELHASZNÁLÓK ÉS HASZNÁLAT

Használat- és igényvizsgálat

94/251

CRIST, Margo - DAUB, Peggy - MacADAM, Barbara: User studies: reality check and future perfect = Wilson Libr.Bull. 68.vol. 1994. 6.no. 38-41.p.

Használói vizsgálatok: helyzetfelmérés a jövő szolgáltatásainak tökéletesítése céljából

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Használó; Igény

A University of Michigan könyvtárosai úgy döntöttek, hogy megvizsgálják a használóiknak a könyvtárról alkotott véleményét, különös tekintettel az elmúlt három esztendőben a könyvtár rendszerében és szolgáltatásaiban bekövetkezett jelentős változtatásokra. Ebben az időben vezették be a MIRLYN nevű integrált rendszert, a MEDLINE-t és az első teljes szövegű adatbázisokat. A nagyszabású gépesítési projektek miatt a könyvtár szervezeti felépítésében és személyzetében is lényeges átcsoportosításokat kellett végrehajtani.

Első lépésként egy bizottságot (User Study Committee) hoztak létre, amelyik a felmérés kérdéseinek tárgyaként a következő területeket határozta meg: állomány, személyzet, MIRLYN, fizikai körülmények, szolgáltatások és kommunikáció.

Kétféle felmérési technikával dolgoztak: csoportos interjúkkal és telefonos kérdőíves felméréssel. A könyvtárosok ajánlata nyomán a csoportos beszélgetésekre 53 résztvevőt hívtak meg: 28 oktatót, valamint 19 posztgraduális és hat alsóéves hallgatót, akiket kilenc csoportra osztottak. A feltett nyitott kérdések pl. hogy milyen szerepet játszik a könyvtár az illető tanulmányában, meg van-e elégedve a könyvtár figyelemfelkeltő propagandájával és szolgáltatásaival stb. arra is rámutattak, hogy milyen témákat érdemes részletezni a következő szakasz, a telefonos felmérés során.

A telefonos felmérés elvégzésével egy marketing vállalatot bíztak meg. Hat hét alatt 351 résztvevőt (159 alsóéves, 128 posztgraduális hallgató és 64 oktató) kérdeztek meg. 53 kérdésre kellett válaszolni, az elégedettség fokát a „nagyon elégedett”-től (5 pont) terjedően a „nagyon elégedetlen”-ig (1 pont) megadva. Következzenek az eredmények.

Az *általános benyomásokra és a használat fokára* vonatkozóan igen jó eredmények születtek, pl. a telefonos felmérés résztvevőinek 87%-a volt „elégedett” vagy „nagyon elégedett” a könyvtárral.

Az *állomány* hasonlóan jól szerepelt. Bár az állományba veendő új dokumentumok megválasztását a csoportos interjúkban erősen bírálták, a könyvállomány mégis 4,3-as, a folyóirat-állomány pedig 4,1-es átlaggal végzett.

A fizikai körülményekre (hely, zaj) a csoport-interjúk során sokan panaszkodtak, de e panaszokat a telefonos felmérés nem erősítette meg.

A *személyzet* szaktudását és segítőkészségét a résztvevők nagyra értékelték, de az esti és hétfői ügyeletek személyzetével kevésbé voltak megelégedve.

A *szolgáltatásokkal kapcsolatban* az derült ki, hogy a hallgatók keveslik a könyvtár nyitvatartási idejét, szeretnék késő éjjel is használni az olvasótermeket (a panasz nyomán az alsóévesek könyvtárának nyitva tartását napi 21 órára emelték), csak kevésbé elégedettek a könyveknek a polcokon való megtalálhatóságával (3,3 pont), nagyon elégedettek viszont a MEDLINE-nal (4,7

pont). A MIRLYN igen népszerű (az olvasók több, mint 75%-a naponta használja), de éppen emiatt kevesellték a terminálok számát, a használók képzését, és még barátságosabb használói interfészt szerettek volna.

A legnagyobb bírálatot a *könyvtári kommunikáció*, nevezetesen a könyvtárnak a saját magáról, ill. szolgáltatásairól szóló híradása (híradók, szórólapok terjesztése) kapta, ezért e tevékenységeket célszerű felülvizsgálni és hatékonyabbá tenni.

(Novák István)

94/252

DAVIES, Annette - KIRKPATRICK, Ian: To measure service: Ask the library user = Libr.Assoc.Rec. 96.vol. 1994. 2.no. 88-89.p. Bibliogr. 8 tétel.

A könyvtári szolgáltatások értékelése: kérdezzük meg a használót!

Felmérés; Hatékonyság; Szolgáltatások

A University of Wales College of Cardiff (UWCC) használói közvélemény-kutatást végzett a könyvtári szolgáltatások minőségének értékelésére. A felmérés eredményei bebizonyították, hogy a használói vélemények nagy segítséget jelentenek a minőség javítására irányuló fejlesztés számára, s arra is rámutattak, hogy az egyes szolgáltatástípusokkal való elégedettség hogyan befolyásolja a használók általános véleményét.

A 160 alkalmazottal dolgozó UWCC decentralizált rendszerű: az egyetemi campus területén 10 letéti könyvtár működik. Az egyetem különböző területein dolgozó használókkal tartott megbeszélések során tisztázták, hogy mik legyenek a felmérés kérdései. Végül 40 kérdés kristályosodott ki, amelyek közül a legfontosabbak: környezeti kérdések (világítás, zaj stb.); kölcsönzési szabályok és késedelmi díjak; nyitvatartási idő; a könyvtárról szóló tájékoztatás; a személyzet segítőkészsége; hatékonyság és szakértelem; a számítógépek megbízhatósága; adatbázisok; fénymásolás; állomány. Az utolsó, 41. kérdésként a könyvtár minőségét általában kellett értékelni. A résztvevők egy hétpontos skála segítségével válaszolhattak, amelyben az alacsony (1-3)

pontszámok a „nagyon gyenge”, a magasak (5-7) pedig a „jó” és a „kitűnő” osztályzatot jelentették. A kérdőív a tematikus kérdéseken kívül a használói csoportra (pl. személyzet, alsóéves ill. posztgraduális hallgató), a könyvtárhasználat időtartamára, a válaszadó nemére és esetleges fogyatékoságára is rákérdezett.

Ügyelve arra, hogy az egyes használói csoportok lehetőség szerint egyenlő arányban szerepeljenek, a kérdőívet 2976 személynek küldték ki, akik közül 1526 (51,7%) válaszolt.

A könyvtárvezetés számára a legbiztosabb eredmény az volt, hogy a résztvevők 79%-a a könyvtári szolgáltatás minőségét jónak vagy kitűnőnek minősítette. Ez nem jelenti azt, hogy számos szolgáltatás nem kapott rossz osztályzatot. A bírálatok alapján kikristályosodott problématerületek pl. a környezeti kérdések, a fénymásolás, a rövid lejáratú kölcsönzés, a kevés olvasói terminál.

A felmérésnek az is célja volt, hogy megállapítsa egy egyetemi könyvtár szolgáltatásainak legfontosabb dimenzióit és azt, hogy ezek milyen hatással vannak a használók általános minőségi értékelésére. Az eredeti 40 kérdést ezért egy statisztikai technikával, az ún. tényezőelemzéssel kilencre csökkentették (környezeti tényezők, személyzet, könyvtárhasználati szabályok, számítógépes rendszer, fénymásolás, könyv- és folyóirat-állomány, könyvtári tájékoztatás, állomány hozzáférhetősége és zaj) – ezek képviselik a használók szemében az UWCC szolgáltatásainak alapvető dimenzióit. A következő lépésben – ún. többszörös regressziós elemzéssel – megállapították, hogy az egyes dimenziók hogyan befolyásolják az általános minőségre vonatkozó osztályzatokat. E „versenyben” az első három helyen a személyzet, az állomány, és a számítógépes rendszer végzett. A személyzet első helye azt mutatja, hogy a használók számára még mindig a szolgáltatások emberi oldala a legfontosabb.

(Novák István)

Olvasáskutatás

94/253

GAUTHIER, Benoit - GRAVES, Frank: Lecture et société = Doc.Bibl. 39.vol. 1993. 4.no. 197-203.p.

Res. angol és spanyol nyelven.

Olvasás és társadalom

Olvasásvizsgálat

A Québec-ben, Kanadában és Franciaországban végzett olvasáskutatási felmérések általában negatív következtetéseket vonnak le az olvasásnak a modern társadalmakban betöltött szerepéről. A jelen cikk egy olyan tanulmány néhány eredményét összegzi, amelyik bebizonyítja, hogy a korábbi feltételezések legtöbbször hamis. A szerzők azt vizsgálják, hogy az olvasás milyen szerepet játszik a kanadaiak és québeciek szabadidejének eltöltésében, és ez hogyan változott 1878 és 1991 között. Ismertetik, hogy milyen a tipikus kanadai és québeci olvasó, és hogy milyen kiadványokat olvas. Befejezésül arra is kitérnek, hogy milyen szerepet játszanak a közkönyvtárak az olvasásban. Arra a következtetésre jutnak, hogy annak ellenére, hogy sokan igen sötéten látják a kultúra helyzetét, az olvasás nem ment ki a divatból, s az elektronikus médiumok nem szorították ki azt a modern civilizációból. Valójában a leírt szó ma, a posztindusztriális társadalmak korában is alapvető fontosságú.

(Autoref.)

Lásd még 199

INFORMÁCIÓELŐÁLLÍTÁS, -MEGJELENÍTÉS ÉS -TERJESZTÉS

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

94/254

HEIDTMANN, Horst - KREMSLER-HEGE, Elisabeth: „Lass lesen!” Literaturtonträger in Öffentlichen Bibliotheken. Mediale Aspekte, Untersuchungen zu Angebot und Nutzung = Buch Bibl. 46.vol. 1994. 2.no. 140-149.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Hangos könyvek a közművelődési könyvtárban. Az információhordozó sajátosságai, a kínálat és a használat vizsgálata

Hangos könyv

A német közkönyvtárak 95 százaléka rendelkezik irodalmi hangkazettákkal, bár ezek választéka, minősége és frissesége igen változó. A rendszeresen felfrissített és széles körű állományokkal rendelkező könyvtárakban az irodalmi hangkazettákat átlagban erősebben használják, mint a könyveket – különösen az átlagosnál magasabb műveltségű nők. Látási fogyatékoság miatt csak ritkán használják e dokumentumtípust, általában a könnyebb befogadás miatt részesítik előnyben őket. A szerző arra a következtetésre jut, hogy a hang alapú irodalmi dokumentum semmi esetre sem tekinthető a lusta olvasóknak szánt másodlagos médiumnak, és arra buzdítja a könyvtárosokat, hogy építsék be a könyvtár állományába ezt a dokumentumtípust.

(Autoref.)

94/255

STEIN, Jonathan: LISA's move from SilverPlatter to Bowker - looking at the interface = El.Libr. 12.vol. 1994. 1.no. 5-9.p. Bibliogr.

A SilverPlatter és a Bowker-Saur gyártotta LISA CD-ROM használói felületeinek összehasonlítása

CD-ROM; Ember-gép kapcsolat; Hatékonyság; Könyvtártudományi adatbázis

A LISA 1987-től hozzáférhető CD-ROM adatbázis formájában, a SilverPlatter cég gyártmányaként, az 1969-1991-es időszakra vonatkozóan kb. 100 ezer tételt tartalmaz. A terméket újabban a Bowker-Saur Ltd. állítja elő LISA Plus néven. A LISA Plus a Current Research in Library and Information Science adatbázis anyagát is tartalmazza.

A két terméket összehasonlítva megállapítható, hogy mindkét interfésznek vannak előnyei. A rekordok visszakeresése terén a LISA Plus jobb (többféle csonkolási lehetőség, közelségi keresés). A LISA viszont nyújt egy ún. laterális keresési lehetőséget, amellyel a találatokból keresőkifejezések kiválaszthatók és azokkal további keresések végezhetők. A LISA keresőablakában hosszabb keresőkérdések is elférnek, bár hátrány, hogy a mezőnevek rövidítései nem szerepelnek. Kényelmesebben lehet a korábbi kereséseket kombinálni, ill. rugalmasabban lehet a keresőkérdést törölni. A LISA Plus böngészési funkciója fejlettebb, mert a használó megadhatja, hogy melyik indexben kíván böngészni. A kiválasztott kifejezések átemelhetők a keresőablakba. A LISA Plus kedvezőbb a kezdő keresők számára a legördülő menük miatt és azért, hogy az egymást követő ablakokat egymásra helyezi. A tapasztalt használók a LISA egylépcsős rekordmegjelenítési funkcióját részesítik előnyben, szemben a LISA Plus kétlépcsős megoldásával, ahol a rövid leírás alapján előbb válogatni kell a találatokból. A parancsok megnevezése a LISA Platter-nél jobban sikerült. A LISA nagyon jó helpekkel rendelkezik, átfogó menü segíti a navigálást.

Mindent egybevetve a recenzens a SilverPlatter-féle LISA-ra szavazna. Választási lehető-

ség azonban sajnos nincs, mivel ennek a jó minőségű terméknek a forgalmazása lezárult.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 180, 196, 210-212, 221, 237, 250

Reprográfia, mikrográfia

Lásd 212

Kommunikációs technikák

94/256

MILLER, Jerry P.: Should you get wired? = Libr.J. 119.vol. 1994. 2.no. 47-49.p.

Hatékonyan használják-e a könyvtárosok az elektronikus levelezést és az Internet-szolgáltatásokat?

Elektronikus posta; Hatékonyság; Számítógép-hálózat

Hat népszerű elektronikus vitafórumon közvélemény-kutatást tartottak az amerikai könyvtárosok körében az elektronikus posta és az Internet fogadtatásáról. 300-an válaszoltak, 71%-uk volt felsőoktatási, 16%-uk szak- és 12%-uk közkönyvtáros.

A válaszolók 66%-a fordít az elektronikus postára és az Internetre napi 1/2-1 órát, csak 8% több, mint egy órát. Gyakorlatilag mindenki úgy nyilatkozott, hogy ez a lehetőség segíti a munkájában. Az előnyök (gyorsabb kommunikáció, kibővült kapcsolatok, korlátlan források) kárpótolnak az időráfordításért és az esetleges nagyobb stresszért.

Az elektronikus postának a használók képzésében, a könyvtárközi kölcsönzésben, az állománygyarapításban és a dokumentumszolgáltatásban van jelentősége. Pótolja a telefont, csökkenti a papírmunkát. A bizottságok pl. elektronikus posta révén értekezhetnek. Ma már a munkafelvétel szempontjából az e-mail ismeretét olyan fontosnak tartják, mint a telefon kezelését.

Az Internet a könyvtárközi kölcsönzés, a dokumentumszolgáltatás és a referenz-kérdések megválaszolása terén segít a könyvtári munkában. A legjelentősebb Internet-használók a felsőoktatási könyvtárak. Lelőhely-megállapításra, hivatalos dokumentumok letöltésére, adatbázisokban való keresésre használják az Internet lehetőségeit. Az elektronikus vitafórumok az USA-ban szinte egy folyamatos egyesületi konferenciaként működnek, különösen az elszigetelten dolgozó könyvtárosok értékelik nagyra őket.

Ez a felmérés azt mutatja, hogy az előnyök (gyorsabb kommunikáció, az erőforrások szélesebb köre stb.) miatt érdemes vállalni a költségeket (hardver, szoftver, fenntartás), és a betanulásra időt fordítani.

(Hegyközi Ilona)

94/257

MOLINARO, Mary: ARLIS-L: Networked communication for art information professionals = Art Libr.J. 18.vol. 1993. 3.no. 25-27.p.

ARLIS-L: Hálózati kommunikáció művészeti könyvtárosok részére

Elektronikus posta; Számítógép-hálózat; Tájékoztatás -képzőművészeti

Az elektronikus posta gyors és kényelmes lehetőséget kínál az ötletek cseréjére, bizonyos problémák vagy referenz kérdések előterjesztésére, ill. megválaszolására. A BITNET nevű hálózat célja a felsőoktatási intézmények közötti kommunikáció megvalósítása. A hálózat 1981-ben kezdte meg működését az Egyesült Államokban, s mára már 49 országot kapcsol össze. A BITNET-en belül működő elektronikus-posta elosztó rendszer, a LISTSERV lehetővé tette tematikus levelező csoportok beindítását, amelyek egyike a művészeti könyvtárosok számára létrehozott ARLIS-L. Az ARLIS-L 1990-ben indult, s jelenleg 14 országban 650 előfizetője van. A rendszernek bárki tagja lehet, aki rendelkezik modemmel, telefonvonallal, személyi számítógéppel és e-mail címmel. A jelenlegi előfizetők mind lelkesek, s elégedettek az ARLIS-L szolgáltatásaival. A képi gyűjtemények témájában egy

speciális kiegészítő levelezési csoport, a VRA-L is rendelkezésre áll.

(Autoref.)

Lásd még 225

KÖNYVTÁRGÉPESÍTÉS, KÖNYVTÁRÉPÜLET

Könyvtárgépesítés általában

Lásd 238, 248

Számítógépes könyvtári rendszerek

94/258

DODDS, Douglas: Documentation systems in Britain's National Art Library = Art Libr.J. 18.vol. 1993. 4.no. 15-23.p.

Számítógépes dokumentációs rendszerek a brit Nemzeti Művészeti Könyvtárban

Gépi könyvtári hálózat; Integrált gépi rendszer; Nemzeti könyvtár; Szakkönyvtár -képzőművészeti

A Victoria & Albert Museum-ban lévő brit Nemzeti Művészeti könyvtár 1986-ban csatlakozott az OCLC-hez. 1987 és 1990 között az OCLC adatbázisából töltötték le a MARC formátumú katalógusrekordokat, ami késleltette egy önálló számítógépes rendszer bevezetését. A könyvtár ma a Dyntaxa nevű miniszámítógépes integrált rendszert használja katalógizálásra, állománygyarapításra, kölcsönzésre, folyóirat-kezelésre és használói katalógus céljaira. Folyik a

retrospektív konverzió, amit 2000-re kívánnak befejezni. Az online katalógus jelenleg egy helyi hálózatban működik a múzeumon belül, de külső használók számára is elérhetővé kívánják tenni a JANET útján. Számos bibliográfiai és képadatbázis is működik, CD-ROM és videolemez formátumban. A jövőre vonatkozóan azt tervezik, hogy közös információkeresési rendszerbe integrálják a múzeum képanyagát és a könyvtár dokumentációs adatbázisait.

(Autoref.)

Számítógép-szoftver

94/259

SIEVERTS, Eric G. - HOFSTEDE, Marten: Software for information storage and retrieval tested, evaluated and compared: Part 7 - What to choose, or the purpose of it all = El.Libr. 12.vol. 1994. 1.no. 21-27.p. Bibliogr.

Információtárolásra és -keresésre szolgáló szoftverek tesztelése, értékelése és összehasonlítása. 7.rész. Mit válasszunk, avagy az eddigi információk hasznosítása

Információkeresési rendszer értékelése; Kézzelírt; Számítógép; Szoftver

A sorozat előző cikkeiben közzétett 37 információkeresési programcsomagra vonatkozó 3700 adat túl soknak tűnhet azok számára, akik jól megalapozott döntést kívánnak hozni a számukra legmegfelelőbb program kiválasztására. E feladatot a szerzők ebben a befejező cikkben néhány általános kérdéssel, illetve válasszal kívánják megkönnyíteni. E kérdések a következőképpen foglalhatók össze: Miféle információk? Mennyi van belőlük? Kik számára? Milyen célból? Mennyiért? A használói igények, a tipikus alkalmazások és a követelménylisták tárgyalása során a cikk a fenti alapvető kérdésekre koncentrálna a korábbi hat cikkben bemutatott szoftverfajtákkal kapcsolatban. Az értékelt szoftverek köre az egyszerű bibliográfiai programoktól egészen a teljes-szöveg visszakereső szoftverekig terjed.

(Autoref.)

Elektronikus könyvtár

94/260

BALDACCI, Maria Bruna: La biblioteca del 2000: dal punto di vista delle biblioteche = Boll.AIB. 33.vol. 1993. 4.no. 423-436.p. Bibliogr. 25 tétel.

Res. angol nyelven

A könyvtár kétezerben, a könyvtárak nézőpontjából

Információtechnológia; Jövő könyvtára

Bár megjelent a globális könyvtár (a valamennyi könyvtárat egyesítő egyetlen hálózat) víziója, a legújabb technológia sem teszi egyszerűen helyettesíthetővé a könyvtárnak a tudás átadásában játszott szerepét. A könyvtárosoknak azokat a technológiákat és alkalmazásokat kell kutatniuk, amelyek lehetővé teszik a könyvtár jellemzőinek és társadalmi szerepének megtartását. A könyvtár és a fejlett technológiák közötti viszony fő kérdései a következők.

1. A bibliográfiai ellenőrzés jelenlegi formája az ISBN nélküli könyvek esetében félreértésekre ad lehetőséget, és sokszoros feldolgozáshoz vezet. A megoldás olyan hivatalos bibliográfiai leírás megjelenítése (CIP) lenne, amely optikai karakterfelismeréssel MARC rekord-formátumként lenne szkennelhető beolvasható a könyvtár adatbázisába, hogy csak a saját adatokat kelljen hozzáírni. (Hasonlóképpen a folyóiratcikkek mellett megjelenhetne a szabványos hivatkozási formátum is.) Mindez egyaránt szolgálná a könyvtáros és a használó érdekeit, főként az elektronikus dokumentumellátás tekintetében.

2. A korszerű könyvtáratomatizálási rendszerek adatbáziskezelő alapúak. A CD-ROM által hordozott adatbázisok bekívánkoznak az integrált rendszerekbe, növekszik a kép- és multimédia fájlok száma. Mindezen kihívásoknak ma a kliens-szerver architektúrájú rendszerek látszanak megfelelni. Bár időigényes, a hagyományos könyvtári információs rendszereknek át kell térniük a más filozófiával tervezett rendszerekre, s a nyomtatott dokumentumok egy részét elektronikusan továbbíthatóvá kell formálni.

3. A CD-ROM formájú nagy referenz-művek megjelenése mellett növekszik a nyomtatott folyóiratok elektronikus leképezéseinek száma, s így az érkeztetés automatizálása mellett az automatikus kép-tárolást és az elektronikus folyóiratpolcot is ki kell fejleszteni.

4. Az OPAC-ok harmadik generációjának fő problémája a természetes nyelven megfogalmazott keresés lehetővé tétele, s a fejlődésnek ez az iránya szemben áll azzal a másikkal, ami a rendszerek közötti kapcsolatokat, a nagy hálózatokon elérhető különféle OPAC-ok egységes kezelhetőségét célozza.

5. A távböngészést hogyan teszi lehetővé az új technológia, fogja-e objektum-orientált grafikus interfész a polcon sorjázó könyveket imitálni – ezekbe bele kell tudni nézni (legalább a címlapok és a tartalomjegyzékek beviendők).

6. Ha a virtuális könyvtár valósággá válik, az elérhető információforrások kiválasztása okoz majd a mai katalógushasználathoz hasonló gondokat, amin esetleg egy új fajta könyvtári szolgáltatás megjelenése segít majd.

Annyi bizonyos, hogy a könyvtárak hálózata mindaddig nem válik virtuális könyvtárrá, amíg a használó rendelkezésére nem áll egy virtuális katalógus, mely a hozzáférést lehetővé teszi.

(Mohor Jenő)

Lásd még 193

KAPCSOLÓDÓ TERÜLETEK

Kiadói tevékenység

94/261

MACHET, M.T.: Publishing and book selling in South Africa with specific reference to the black market = South Afr.J.Lib. Inf.Sci. 61.vol. 1993. 4.no. 166-176.p. Bibliogr.

Könyvkiadás és könyvkereskedelem a Dél-afrikai Köztársaságban, különös tekintettel a feketepiacra

Könyvkereskedelem; Könyvkiadás

A Dél-Afrikai Köztársaság könyvkiadásának egyik jellemzője, hogy nem tükrözi az ország demográfiai összetételét. A könyvkiadást nagyrészt a fehérek finanszírozzák és felügyelik, s mostanáig csekély erőfeszítés volt tapasztalható a fekete olvasó igényeinek a kielégítésére. Ennek egyik oka az, hogy a könyvpiac csekély, és a feketepiac aránylag fejletlen. További problémát jelent, hogy a könyvkiadóknak nem állnak ren-

delkezésükre a feketepiachoz vezető terjesztési csatornák. A fekete bőrű lakosság elégtelen olvasási kultúrájához az is hozzájárul, hogy a közkönyvtári rendszer nagyrészt elérhetetlen a feketék számára, és az iskolai könyvtárak sem megfelelőek. A jelen tanulmány azt vizsgálja, hogy a gyarmatosítási érdekek és a kiadói hegemonia milyen hatást gyakorolt egy „bennszülött” kiadói ipar kifejlődésére. Áttekinti a rendelkezésre álló terjesztési csatornákat, s a könyvtárak és az oktatás könyvbeszerzésének a könyvkiadásra gyakorolt befolyását. A fekete olvasókat érintő könyvkiadással kapcsolatban a cenzúra és az Európa-központúság következményeit is vizsgálja.

(Autoref.)

Az ismertetett cikkek forrásai:

- ABI-Tech. – ABI-Technik (DE)
 Am.Libr. – American Libraries (US)
 Ann.Libr.Sci.Doc. – Annals of Library Science and Documentation (IN)
 Art Libr.J. – Art Libraries Journal (GB)
 Aslib Proc. – Aslib Proceedings (GB)
 Bibliotekarz – Bibliotekarz (PL)
 Bibliotekoved. – Bibliotekovedenie (RU)
 Bibliothek – Bibliothek (DE)
 Bibliotheksdienst – Bibliotheksdienst (DE)
 Boll.AIB. – Bolletino Associazione Italiana Biblioteche (IT)
 Bottom Line – The Bottom Line (GB)
 Brit.J.Acad.Librariansh. – British Journal of Academic Librarianship (GB)
 Buch Bibl. – Buch und Bibliothek (DE)
 Bull.Bibl.Fr. – Bulletin des Bibliothèques de France (FR)
 Coll.Res.Libr. – College and Research Libraries (US)
 Collect.Manage. – Collection Management (US)
 Doc.Bibl. – Documentation et Bibliothèques (CA)
 El.Libr. – Electronic Libraries (I)
 FID News Bull. – FID News Bulletin (I)
 IFLA J. – IFLA Journal (I)
 INSPEL – INSPEL (I)
 Int.J.Inf.Libr.Res. – International Journal of Information and Library Research (I)
 Interlend.Doc.Supply – Interlending and Document Supply (GB)
 J.Doc. – Journal of Documentation (GB)
 J.Interlibr.Loan Doc.Del.Inf.Supply – Journal of Interlibrary Loan, Document Delivery and Information Supply (GB)
 J.Libr.Inf.Sci. – Journal of Librarianship and Information Science (GB)
 Knowl.Org. – Knowledge Organization (I)
 Libr.Assoc.Rec. – Library Association Record (GB)
 Libr.Hi Tech – Library Hi Tech (US)
 Libr.J. – Library Journal (US)
 Libr.Rev. – Library Review (GB)
 Libri – Libri (I)
 Mitt.Ver.Österr.Bibl. – Mitteilungen der Vereinigung Österreichischer Bibliothekare (AT)
 N.Z.Libr. – New Zealand Libraries (NZ)
 Nachr.Dok. – Nachrichten für Dokumentation (DE)
 Naučn.Teh.Bibl. – Naučnye i Tehničeskie Biblioteki (RU)
 Online CD-ROM Rev. – Online and CD-ROM Review (GB)
 Poradnik Bibl. – Poradnik Bibliotekarza (PL)
 Prz.Bibl. – Przegląd Biblioteczny (PL)
 Public Libr.J. – Public Libraries Journal (US)
 Sci.Tech.Libr. – Science and Technology Libraries (US)
 South Afr.J.Libr.Inf.Sci. – South African Journal of Library and Information Science (ZA)
 Wilson Libr.Bull. – Wilson Library Bulletin (US)
 Z.Bibliothekswes.Bibliogr. – Zentralblatt für Bibliothekswesen und Bibliographie (DE)

Kérések a Könyvtári Figyelő szerzőihez, közreműködőihez

- Lapunk a könyvtár- és tájékoztatásügy elméleti és gyakorlati kérdéseivel, a külföldi könyvtárügy legfontosabb eseményeivel, kutatási eredményeivel, valamint szakmai kiadványok bemutatásával foglalkozó gyakorlati és elméleti megközelítésű írásokat vár közlésre.
- Ha önnek már van készen kézirata, vagy tervezi, hogy írna valamely Önnek fontos, s lapunk profiljába illeszkedő témáról, vegye fel szerkesztőségünkkel a kapcsolatot. Szívesen fogadjuk az általános érdeklődésre, megfontolásra számot tartó írásokat a következő műfajokban: tanulmányok, tömörítések, szemlék, referátumok, könyvismertetések, hírek, beszámolók.
- A terjedelmet és a határidőt a szerkesztőségünk a szerzőkkel közösen határozza meg.
- További kéréseink: a tanulmányokat – ha lehet – tagolják alcímekkel, a hivatkozásokat számozzák meg és az írás után Irodalom cím alatt sorolják fel. A tanulmányokhoz szíveskedjenek mellékelni egy 10 mondatos tartalmi összefoglalást is az idegen nyelvű rezümékhez.
- Mivel lehetőségeink korlátozottak, ezért ábrákat, illusztrációkat csak feltétlenül szükséges esetben tudunk közölni és kizárólag jó minőségű, tónusos, másolásra alkalmas minőségű illusztrációt, ábrát tudunk elfogadni.
- Ha A/4-es papíron küldi a kéziratot, egyetlen kérésünk, hogy jól olvasható, áttekinthető legyen az írás és ne legyen sűrűn gépelve.
- IBM PC-n futtatható szövegszerkesztővel készült kéziratot is elfogadunk. Ebben az esetben kérjük, hogy vagy 3,5, vagy 5,25-ös floppy lemezt küldjenek, s mellékeljék a cikk nyomtatott változatát is. Az adatállományokat szíveskedjenek ASCII kódban elmenteni. A lemezt visszaküldjük.
- A beérkezett kéziratok sorsáról a szerkesztőség rövid időn belül tájékoztatja a szerzőket. Kérjük, ne feledjék a kéziratra ráírni a nevüket, a munkahelyi és a lakáscímüket, valamint a telefonszámukat.

Köszönettel

a lap szerkesztői

Ára: 180,-Ft

**Hirdessen a
Könyvtári Figyelőben!**

**Közlés megállapodás
szerint.**

**Érdeklődni lehet a
szerkesztőség címén és
telefonján.**

A következő szám tartalmából:

A könyvtárpolitika aktuális kérdései

45 éves a Könyvtártudományi Szakkönyvtár

Könyvtár és/vagy elektronikus könyvtár

OCLC – retrospektív konverzió

From the contents:

Professional policy for the administration of the National

Széchenyi Library

Periodicals Group

Oracle Libraries – an integrated library system

Libraries for public administration in the country